

**T.C.
HALIÇ ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
MİMARLIK ANABİLİM DALI
PROGRAMI**

**MODERN BİR BARINMA SORUNSALI: DÜNYADA VE
TÜRKİYE'DE EV-OLMAYANLAR**

DOKTORA TEZİ

**Hazırlayan
Banu ÖZKAZANÇ DİNÇER**

**Danışman
Dr. Öğr. Üyesi Jülide EDİRNE ERDİNÇ**

**İkinci Danışman
Prof. Dr. Uğur TANYELİ**

İstanbul 2020

**T.C.
HALIÇ ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
MİMARLIK ANABİLİM DALI
PROGRAMI**

**MODERN BİR BARINMA SORUNSALI: DÜNYADA VE
TÜRKİYE'DE EV-OLMAYANLAR**

DOKTORA TEZİ

**Hazırlayan
Banu ÖZKAZANÇ DİNÇER**

**Danışman
Dr. Öğr. Üyesi Jülide EDİRNE ERDİNÇ**

**İkinci Danışman
Prof. Dr. Uğur TANYELİ**

İstanbul 2020

LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Mimarlık Anabilim Dalı Doktora Programı Öğrencisi Banu ÖZKAZANÇ DİNÇER tarafından hazırlanan "*Modern Bir Barınma Sorunsalı: Dünyada ve Türkiye'de Ev-Olmayanlar*" konulu çalışması jürimizce Doktora Tezi olarak kabul edilmiştir.

Tez Savunma Tarihi: 11.02.2020

(Jüri Üyesinin Ünvanı, Adı, Soyadı ve Kurumu):

İmzası

Jüri Üyesi : Dr. Öğr. Üy. Jülide EDİRNE ERDİNÇ
: Haliç Üniversitesi (Danışman)

Prof. Dr. Uğur TANYELİ
İstanbul Şehir Üniv. (II. Danışman)

Jüri Üyesi : Prof. Dr. Arzu ERDEM
: Kadir Has Üniversitesi

Jüri Üyesi : Prof. Dr. Füsun SEÇER KARIPTAŞ
: Haliç Üniversitesi

Jüri Üyesi : Dr. Öğr. Üyesi Sakine YILDIZ SALMAN
: İstanbul Teknik Üniversitesi

Jüri Üyesi : Dr. Öğr. Üyesi Tuğba ERDİL POLAT
: Haliç Üniversitesi

Bu tez Enstitü Yönetim Kurulunca belirlenen yukarıdaki jüri üyeleri tarafından uygun görülmüş ve Enstitü Yönetim Kurulunun kararıyla kabul edilmiştir.

Prof. Dr. M. Burcu IRMAK YAZICIOĞLU
Vekil Müdür

13/01/2020

TEZ ETİK BEYANI

Doktora Tezi olarak sunduğum “Modern Bir Barınma Sorunsalı: Dünyada ve Türkiye’de Ev-Olmayanlar” başlıklı bu çalışmayı baştan sona kadar danışmanım Dr. Öğr. Üy. Jülide Edirne Erdiñ’in sorumluluğunda tamamladığımı, verileri/örnekleri kendim topladığımı, deneyleri/analizleri ilgili laboratuvarlarda yaptığımı/yaptırdığımı, başka kaynaklardan aldığım bilgileri metinde ve kaynakçada eksiksiz olarak gösterdığimi, çalışma sürecinde bilimsel araştırma ve etik kurallara uygun olarak davrandığımı ve aksinin ortaya çıkması durumunda her türlü yasal sonucu kabul ettiğimi beyan ederim.

Banu Özkazanç Dinçer

ÖNSÖZ

Bu çalışmanın gerçekleşmesinde pek çok kişinin katkısı bulunuyor. Ancak öncelikli olarak gerek yüksek lisans eğitimim süresince, gerek de bu tez çalışması sürecinde mimarlık pratiği ve onunla ilişkili pek çok kavrama dair eleştirel pozisyonumu gönülden destekleyen ve zenginleştiren sayın Prof. Dr. Uğur Tanyeli'ne çok şey borçluyum.

Tez danışmanım Dr. Öğr. Üyesi Jülide Edirne Erdiñç'e, tez izleme komitesi üyeleri Prof. Dr. Füsün Seçer Kariptaş'a ve Prof. Dr. Arzu Erdem'e yorumları ile tez sürecine değerli katkıları ve gönülden destekleri için teşekkür ederim.

Bu çalışma aşamasında erişemediğim kaynaklara ulaşmamda yardımcı olan çalışma arkadaşlarım Selin Erdemirci'nin, Arda Karaburçak'ın ve sevgili arkadaşım Hasan Özhan Ünal'ın katkıları benim için çok önemliydi. Dr. Canan Coşkan'a ise sadece kaynak erişimlerinden dolayı değil, aynı zamanda redaksiyon aşamasındaki katkısı sebebiyle ayrıca teşekkür etmek isterim. Umarım çalışmada tüm bu desteklerin ve her zaman yanımda olan anne ve babamın emeklerinin hakkını verebilmişimdir.

Son olarak bu çalışmanın tüm aşamalarındaki desteğinin de ötesinde, düşünme ve eyleme pratiğini beraber inşa ettiğimiz ve küresel bir distopyanın içerisinde var olma mücadelesini beraberce verdiğimiz Tansu Dinçer'e teşekkür ederim.

Ocak, 2020

Banu ÖZKAZANÇ DİNÇER

İÇİNDEKİLER

	Sayfa No
TEZ ETİK BEYANI	i
ÖNSÖZ	ii
İÇİNDEKİLER	iii
KISALTMALAR	v
ŞEKİLLER	vi
ÖZET	vii
ABSTRACT	viii
1. GİRİŞ	1
1.1 Konut ve Ev Söylemi Üzerine	6
1.1.1 Konutun Ekonomik Gerçekliği	10
1.1.2 İdeal Ev Kurgusu.....	19
1.1.3 Mimarlıkta Konut ve Ev Kavramları	21
1.2 Konut ve Ev Kavramsallaştırmalarına Yönelik Eleştirel Perspektif	26
2. ÇALIŞMANIN STRÜKTÜRÜ VE YÖNTEM	29
3. BÖLÜM I: EV-OLMAYANLAR	33
3.1 Aile Evi Olmayan	34
3.2 Yerleşik Olmayan	44
3.3 Elverişli Olmayan	53
3.4 Yasal Olmayan.....	60
4. BÖLÜM II: KATEGORİK OLARAK EV-OLMAYAN: EVSİZLİK	69
4.1 Evsizlik Nedir?	70
4.2 Tarihsel Olarak Evsizlik	76
4.2.1 Modern Evsizlik	84
4.2.2 Yeni Evsizlik.....	90
4.3 İstatistiksel Bir Bilgi Olarak Evsizlik	95
4.4 Kamusal Alanda Barınmak.....	97

4.5	Evsizlik Hukuku	104
4.6	Evsiz Beden	111
4.7	Kurban-Parazit İkiliği	117
4.8	İradi Bir Seçim Olarak Evsizlik.....	125
4.9	Mobilite.....	131
4.10	Sınırlama.....	133
4.11	Evsiz Bedenin Gözünden Evsizlik.....	135
4.12	Evsizliğin Ekonomik Hali.....	142
4.13	Evsizliğin Arkeolojisi	146
4.14	Tasarım Problemi Olarak Evsizlik.....	150
	4.14.1 Evsizliğin Tasarımı.....	150
	4.14.2 Evsizler İçin Tasarım.....	155
	4.14.3 Düşmanca Tasarım	158
4.15	Bir Barınma Formu Olarak Evsizlik.....	165
5.	BÖLÜM III: TÜRKİYEDE EV-OLMAYANLAR VE EVSİZLİK	170
5.1	Türkiye’de Ev-Olmayanlar	170
5.2	Türkiye’de Evsizlik	181
	5.2.1 Türkiye’de Evsizliğin Tarihi: Külhanbeyleri, Sokak Çocukları, Bekârlar	183
	5.2.2 Türkiye’de Evsizlik Hukuku	188
	5.2.3 Güncel Durum.....	191
6.	SONUÇ	199
7.	KAYNAKLAR.....	204
8.	ÖZGEÇMİŞ	224

KISALTMALAR

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AŞTİ	: Ankara Şehirlerarası Terminal İşletmesi
AVM	: Alışveriş Merkezi
CAT Bond	: Catastrophe Bond
CCTV	: Closed-Circuit Television
COH	: Coalition of Homelessness
DASK	: Doğal Afet Sigortaları Kurumu
ECF	: European Caravan Federation
ETHOS	: European Typology of Homelessness and Housing Exclusion
FEANTSA	: European Federation of National Organisations Working with the Homeless
HAAG	: Housing for the Aged Action Group
HUD	: Department of Housing and Urban Development
HVAC	: Heating, Ventilation and Air Conditioning
ILO	: International Labour Organization
İMT	: İmar Hakkı Transferi
KYK	: Kredi Yurtlar Kurumu
LGBTGNC	: Lesbian, Gay, Bisexual, Transgender, Gender Nonconfirming
LGBTİ+	: Lezbiyen, Gey, Biseksüel, Transgender, İnterseks +
LGBTQ	: Lezbiyen, Gey, Biseksüel, Transgender, Queer
MOH	: Museum of Homelessness
OECD	: The Organisation for Economic Co-operation and Development
OHCHR	: The Office of the High Commissioner for Human Rights
SRO	: Single Room Occupancy
STK	: Sivil Toplum Kuruluşu
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TDR	: Transferable Development Rights
TİHEK	: Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu
UN-Habitat	: The United Nations Human Settlements Programme
US	: United States

ŞEKİLLER

	Sayfa No
Şekil 4.14.1.1. City Sleeper [Kent Uykucusu]	151
Şekil 4.14.1.2. Hut [Baraka]	152
Şekil 4.14.1.3. paraSITE [Parazit]	153
Şekil 4.14.1.4. Park Bench House.....	154
Şekil 4.14.1.5. Project Gregory	154
Şekil 4.14.3.1. Kent mobilyası, Vancouver/Kanada	159
Şekil 4.14.3.2. Uyumanın engellendiği bir oturma elemanı tasarımı.....	160
Şekil 4.14.3.3. Bir Köprüaltı, Guangdong/Çin	160
Şekil 4.14.3.4. İçeriden kilitlenen erişilemez çöp kutusu, Denver/Colorado/ABD .	161
Şekil 4.14.3.5. Montreal Metro'su için Jean-Paul Pothier'in tasarladığı oturma elemanı, Kanada	162
Şekil 4.14.3.6. Pay & Sit - The Private Bench, Almanya	163
Şekil 4.14.3.7. Knightscope, ABD.....	164

ÖZET

MODERN BİR BARINMA SORUNSALI: DÜNYADA VE TÜRKİYE'DE EV-OLMAYANLAR

Bu çalışma, mevcut konut rejiminin eleştirisi için özgün kavramsal çerçevelere ihtiyaç duyulduğu fikrine dayanmaktadır. Konut tartışmalarının kat edilmiş güzergahlarının pek çoğu güncel konut rejiminin özgül şartlarını anlamaktan uzaktır. Dolayısıyla çalışmada bu olası kavramsal çerçevelerden birisi oluşturulmaya çalışılmıştır.

Kavramsal çözümleme günümüz konut rejiminin barınmayı kapitalist ekonominin yapılandırıcı bir unsuru olarak aşırı derecede regüle edilmiş, fazlasıyla profesyonelleşmiş bir iş kolu ürününe ve metaya dönüştürdüğü fikrini ve bu fikrin barınma ihtiyacının sadece konut üretimi ile giderilmesi gerektiğine ikna olmuş bir toplumsallıkla desteklenmekte ve sürdürülmekte olduğu gerçekliğini temel almaktadır. Çalışmanın iddiası şudur ki konut ve ev kavramlarına dair inşa edilmiş olan normatif zihin dünyası neyin ev olmadığının tespiti üzerinden sürdürülebilmekte ve meşrulaştırılmaktadır.

Buna bağlı olarak, çalışmada normatif konut rejiminin ve bunu sahiplenen kitlelerin belirgin barınma pratiklerini dışlama ve kriminalize etme biçimleri incelenmektedir. Bu pratiklerin tümü metin içerisinde ev-olmayanlar olarak kavramsallaştırılmıştır. Çalışma içerisinde konut kavramında vücut bulan ailesel, yerleşik, elverişli ve yasal niteliklerini taşımayan pek çok barınma pratiği, inşa edilmiş bu nitelikleri yapı-söküme, ihlale uğratma becerisi ve doğrudan reddi üzerinden incelenmiştir. Çalışmanın ana odaklarından birisi konut rejiminin baskın hegemonyasına rağmen bu rejimin dışarısında yer alan bir barınma pratikleri setinin çoğul ve yaygın bir şekilde mevcut olduğudur. Üstelik dışlanan ve kriminalize edilen tüm bu pratikler bütününe barınma kavramını anlamlı bir çerçevede sorunsallaştırabilmek için işlevsel olduğu da metin içerisinde çözümlenmeye çalışılmıştır.

Çalışmada öncelikli olarak ev-olmayanlar başlığı altında ailesellik, yerleşiklik, elverişlilik ve yasallık ekseninde barınma rejiminden dışlanan pratikler incelenmiştir. Ardından kategorik olarak ev-olmayan bir pratik olarak evsizlik üzerine detaylı bir kavramsal tartışma sunulmaktadır. Her iki bölüm de konut rejimi ve evsizliğe dair güncel paradigmayı en kapsamlı düzeyde deneyimleyen Anglosakson coğrafya temel alınarak incelenmiştir. Çalışmanın sonunda ise ortaya konan kavramsal çerçeve üzerinden Türkiye değerlendirilmiş, Türkiye'de ev-olmayanların ve evsizlik pratiklerinin Anglosakson coğrafya üzerinden yapılan inceleme ile benzerliklerine ve farklılıklarına değinilmiştir.

Anahtar Kelimeler: evsizlik, ev, konut, kapitalizm, ev-olmayan

ABSTRACT

A MODERN DWELLING PROBLEMATIC: NON-HOMES OF THE WORLD AND TURKEY

This study is based on the idea that distinctive conceptual frameworks are needed for the critique of existing housing regime. Many of the routes covered by the housing debate are far from understanding the specific conditions of the current housing regime. Therefore, one of these prospective conceptual frameworks is presented in this study.

The conceptual analysis is based on the idea that today's housing regime has transformed dwelling practices into a highly regulated, extremely professionalized commodity production line as a constructive element of the capitalist economy. This regime is sustained by a society convinced that housing needs must be met only by housing production. This study claims that the normative mindset constructed by concepts of housing and home can exist and be legitimized only by determining what is not a home.

Accordingly, this study examines the ways of exclusion and criminalization of specific dwelling practices by novel housing regime and masses that embrace it. These practices are conceptualized as non-homes within this text. A number of dwelling practices devoid of the qualities such as familial, sedentary, adequate and legal have been examined through the ability of them to deconstruct, violate and directly reject normativity. Despite the hegemony of the housing regime, the set of housing practices aside from it are plural, widespread and functional for problematizing the concept of housing in a meaningful context.

This study primarily examines excluded practices on the axis of familiarity, sedentarity, adequacy and legality under the title of non-homes. Then, as a categorical non-home practice, a detailed conceptual discussion on homelessness follows. Both chapters are examined through Anglo-Saxon geography where the current paradigm of housing regime and homelessness is experienced at the most comprehensive level. The study is concluded with a review of the non-homes and homelessness practices in Turkey within the evaluated conceptual framework.

Keywords: homelessness, home, housing, capitalism, non-home

1. GİRİŞ

Yeni bir yaşamın temellerini atmak için sevdiklerimiz ile Hollywood starlarını kışkırtan, her şeyin daha fazla olduğu, en Avrupai, her yere 5 dakika, stüdyo, 1+1, 2+1, 3+1, 4+1, villa konforunda ama daire fiyatı ile ayrıcalıklı, benzersiz, son kalan konutu fırsatı kaçırmadan, faizsiz, peşinatsız, kira öder gibi almalıyız. Geçmişin izlerini geleceğin teknolojisi ile buluşturacak, geleceğin kapılarını aralayan, özlediğimiz duyguları geri getiren bu konutu edindiğimizde herkes hayal kurarken, biz bir hayale sahip olacağız, hayatımızı garantiye alacağız ve hayat boyu mutluluğu bulacağız, fark edileceğiz...¹

Türkiye’de 2005 yılından bu yana gündelik hayatımızın fonunda bitmeksizin yankılanan bu sloganların, konut söylemini kuşatan bir paradigma olduğu bilinmektedir. Dahası bu durum dünyanın diğer yerlerinde de oldukça yaygındır.

Dünyanın pek çok yerinde konut pazarlama dili benzer bir biçimde, *kent yaşamının yeniden tanımlandığı, çevre dostu bir yaşama kapı açan, daha iyi bir dünyada yaşayacağınız, kendiniz olduğunuz, değerli aileniz için mükemmel, ailenizin hak ettiği konut ile size mutlu bir hayatın sırrını verebiliriz* gibi kalıplarla kurulmaktadır. *Doğanın içinde yaşayın, mutluluğa doğru yola çıkın, daha iyi bir ulus inşa etmeye yardım ediyoruz, size de daha iyi bir ev inşa edelim, çünkü zaman tükeniyor önce oturun, sonra ödeyin, sahip olana kadar hiçbir şey ödemeyin* diyen konut pazarlamacılarının artan yapı üretimi ile yoğunlaşan konut alanları için *zarif yoğunluk, şehir yaşamında yeni bir irtifa* gibi daha sofistike buluşlar içinde olduğu da önemsiz bir farklılık olarak görülebilir. Bugün ise artık çok daha şaşırtıcı örnekler sayesinde, konut olgusu başka bir boyuta evrilmektedir. Türkiye özelinde Eminevim², Birikimevim, Birevim, Fuzulev gibi *faizsiz yatırım bankası* uygulamalarının popüleritesine dahil olan bir konut sektörü, işin ekonomik boyutunun büyüklüğünü gözler önüne sermektedir. Diğer

¹ Türkiye’de basında yer almış konut reklamlarından yıl veya konum ayrımı gözetilmeden derlenmiş sloganlar kullanılmıştır.

² Eminevim, konut edinme sürecini “El Birliği Sistemi” adını verdiği bir yöntem ile alternatif bir kanala taşımıştır (Eminevim, 2019). 2005 yılında (Türkiye’de inşaat ve konut rantının aniden yükselişe geçtiği yıl) kurulan bu oluşumun popüleritesi, benzerlerinin de ortaya çıkmasına neden olmuştur. Yasal dayanağının belirsiz olduğu bu tür şirket yapılanmaları, bir tür imece olarak lanse ettiği bu örgütlenmeyi sağlamanın ve yürütmenin karşılığı olarak hizmet bedelleri olarak varlığını sürdürdüğünü iddia etmektedir. Ancak buna tezat olarak, topladığı önemli miktarlarda paraları düşündüğümüzde orta ölçekli bir bankaya daha çok benzemektedir.

yandan, Yamaç Sağlık Rezidans³ gibi bir örnek, konutun pazarlanma yöntemlerindeki dönüşümü oldukça iyi özetlemektedir. Bu dönüşüm, Türkiye’de konut üzerinden dolaşıma giren sermayenin gitgide daha farklı biçimlerde hareket edeceğine ve konutların geçtiğimiz on beş yılda alışveriş merkezlerine eklenme anlayışının yeni programlar ile çeşitlendirilerek konut pazarını genişletmenin farklı yöntemlerine başvurulacağına göstergeci.

Türkiye dışında ise, oldukça yeni örnekler, konut üretiminin paradigmatik bir dönüşüm geçirdiği konusunda düşünmeye itecek güçte unsurlar barındırmaktadır. Çin’in *hayalet şehirleri* olgusu bu örneklerden önemli birisidir.

Dünya tarihinde pek çok kentin (Washington DC, Ankara vb.) yoktan var edildiği, bir takım kentlerin müdahalesiz ortaya çıkmadığı bilinmektedir. Bu türden kentlerin hemen hemen hepsinin varsayımsal bir gelecek öngörüsüne dayanarak planlanmasına ve inşa edilmesine rağmen, öngörülerin pek çoğunun tarihin akışı içerisinde boşa çıktığı, kentlerin toplumsal dönüşümün dinamiklerine bağımlı bir şekilde kendi kendilerini tamamen farklı biçimlerde baştan var ettikleri de farklı dönemler izlendiğinde görülebilecektir.

Bu kentlere benzer görünmesine rağmen, güncel bir örnek bize paradigmanın ne yönde dönüşebileceğine dair çarpıcı bir tablo sunmaktadır. Nanguan, Kerqin, Yuhong, Saihan, Yijinhualuqi, Dongling. Bunlar Çin’de gelecekte ihtiyaç duyulacağı öngörülen uydu şehirlerin adlarıdır (Shepard, 2016). Her biri, kamusal alanlarından, iş merkezlerine, alışveriş ve eğlence merkezlerinden, okullarına kadar inşa edilmiş yoğun konut dokulu *yeni şehirler*. Ancak, dünyanın diğer yerlerindeki örneklerinden önemli bir farkları bulunmaktadır. Öngörülen tek şey, yerleşim ihtiyacıdır. Bu alanlarda, ihtiyaç duyulacak bir yerleşimi destekleyecek –öngörülen- bir ekonomik aktivite bulunmamaktadır. Konuyu takip eden araştırmaları ve yayımlanmış bir kitabı⁴ olan Wade Shepard, konu hakkında kendisi ile yapılan bir söyleşide, kenti inşa etmenin sebebinin kent fikrinin bizzat kendisi olduğunu öne sürmektedir. Çinli karar vericilerin “Bu kent bir kez inşa edildiği zaman, insanlar kente yerleşmeyi isteyeceklerdir” şeklinde düşündüklerini ifade etmektedir (Shepard, 2015). Kentin karmaşık insan, yaşam ve iş örüntüsünün bir sonucu değil, bu örüntüleri *kendiliğinden* ortaya çıkaran bir fikir olarak mistifiye edildiği bu örnek oldukça ilginçtir. Çünkü bu şehirlerin

³ Yanık Sağlık Grubu’nun tanıtım bültenlerinde “Konut, Palyatif Bakım Evi ve Hastaneyi bir araya getirerek sağlığı hayatın içinde konumlandırmak” (Hayat Size Güzel: Keşfedin, 2019) olarak ifade edilen, özellikle yaşlı nüfusu ve yaşlıları ile beraber yaşayan kesimi hedefleyen bir konut projesi.

⁴ *Ghost Cities of China: The Story of Cities without People in the World's Most Populated Country* (Shepard, 2015).

birçoğunda uzun yıllar kimselerin barınmadığı hatta bazılarının hep boş kaldığı⁵, birçoğunun ise pek تنها olduğu gözlenmektedir. Çoğunun adı Çin’de tanınmamakta, bilinmemektedir. Ancak sürekli olarak Çin’in farklı bölgelerinde *bir gün ihtiyaç duyulması ihtimaline karşılık* bu hayalet şehirler pek çok sayıda yapılmaya devam edilmektedir. Bunun sonucu olarak, 2018 verileri, Çin’de 4000 kilometrekarenin üzerinde satılmamış konut alanının olduğunu (inşaata devam edenler dahil), 250 km² dolayında satılığa çıkarılmış konut alanı olduğunu göstermektedir (National Bureau of Statistics of China, 2019).

Bu durumu daha da ilginç kılan, satılan konut birimlerinin, yerleşilmek üzere değil, yatırım amacı ile satın alınmış olmasıdır (Chan, 2009). Tam da bu noktada Shepard’ın ortaya attığı sorular ne ile karşı karşıya olduğumuzu oldukça iyi tarif etmektedir:

...“bir konutun işlevi nedir?” sorusunu ele alalım. Eninde sonunda, bir ikametgahtır; yaşamak için bir yerdir, bir barındır. Ama konutlar başka işlevlere de hizmet edebilir. Modern ekonomisi olan herhangi bir yerde bir konut aynı zamanda bir yatırımdır, ekonomik olarak kinetik bir varlıktır. Servetinizi depolayabileceğiniz bir yerdir. (Shepard, 2015)

Shepard, buna ek olarak Çin’de iki tip konut üretimi olduğunu belirtir. Bunlardan birisi yukarıda tartışılan ticari olarak üretilen, yani meta konutlardır. Diğerisi ise satış imkanı olmayan sadece kullanım imkanı olan, bir diğer deyişle kullanım hakkını sürdürebilmek için *yerleşmek zorunda olduğunuz* ekonomik olarak erişilebilir konutlardır.

Çin’in dünya çapındaki yaygınlığı tartışılmayacak mevcut konut rejimine (kapitalist konut üretim biçimlerine) bu şekilde *ikircikli* eklemlenme hali, üzerinde düşünülmeye değerdir. Zira konut üzerine yapılan tartışmaların ana eksenini, konutun bir barınma mekanı olmak ile meta olması arasındaki gerilimde seyretmektedir.

Çin’in hayalet şehirlerinin ardından, ikinci bir örnek ise konut rejiminin yaratıcılığına ilginç bir örnek teşkil etmesi açısından dikkat çekicidir. The Seasteading Institute⁶ adındaki organizasyon, bir tür şehir devlet projesi önerisi eşliğindeki kapitalist yerleşme pratiklerini, suların kolonizasyonu olarak da değerlendirilebilecek bambaşka bir boyuta taşıma

⁵ Çin’in hayalet şehirlerini tüm dünyaya duyuran erken bir Al Jazeera haberinde Ordos adlı mevcut bir yerleşimin yerini almak için 30 km uzağında yapılan yeni Ordos kentinden ve bir milyon kişinin yaşamaları için tasarlanmış bu kentin içerisinde, halen devam eden bazı şantiyelerin inşaat işçileri haricinde kimsenin yaşamadığından bahsedilmektedir (Chan, 2009).

⁶ Enstitü, kavramın *homesteading* kelimesinden esinlenerek üretildiğini belirtiyor. Türkçeye çevrilmesi zor olan kavrama karşılık olarak, yeryüzünün zıt anlamı olarak *denizyüzü* veya toprak parçasının zıt anlamı olarak *denizparçası* düşünülebilir. The Seasteading Institute ile ilgili detaylı bilgi şuradan edinilebilir: <https://www.seasteading.org/>

iddiasındadır. Seastead adı verilen yüzen yapılar üzerinde kalıcı yerleşimler inşa etmek yolu ile ulusal/uluslararası sulara geniş bir özerkliğe sahip yeni koloni yönetim/ülke kurmak.

Seasteading Enstitüsü başkanı Joe Quirk, New York Times gazetesine verdiği demeçte şunları sıralamaktadır:

Bir yüzer şehriniz olunca, bir başlangıç ülkeniz olur. Mevcut yönetimler daha iyiye gitmiyor ve geçmişte kaldılar. Önceki yüzyıllarda sıkışmışlar. Bunun nedeni, topraklar onu kontrol etmek için şiddetli bir tekeli teşvik ediyor. Seasteading, sistemden kurtulmanın, kaçmanın bir yolu. Çok sayıda insan için muazzam bir hükümet çeşitliliği yaratabiliriz. (Gelles, 2017)

Enstitüden ekonomist Patri Friedman ise bu fikri “Seasteading: Yüzer uluslar çevreyi geri kazanacak, fakirleri zenginleştirecek, hastalıkları iyileştirecek ve insanlığı siyasilerden kurtaracak.” şeklinde çerçevelemektedir (Gelles, 2017).

Projenin geliştiricisi olarak görünen bir başka kuruluş olan Blue Frontiers ise ‘toprak üretmek’ başlığı altındaki fikri biraz daha somutlaştırır:

Aşırı kalabalık kentsel çevrelerin güvenli ve sürdürülebilir bir şekilde suya yayılması gerekiyor ve bugün dünya çapında milyonlarca insan deniz seviyesinin yükselmesiyle sert bir şekilde etkileniyor ve yarın daha da fazla etkilenecekler. Çözüm: Her zamankinden daha iyi ve daha ucuz yüzer teknolojiler ve yeni sürdürülebilirlik uygulamaları okyanusu kucaklayarak bu etkileri azaltmamızı sağlayacaktır. (Blue Frontiers - Making Land, n.d)

Üretilen toprağın aslında ne anlama geldiği Blue Frontiers’in şu açıklaması ile biraz daha netleşmektedir: “Gayrimenkul parçaları, yakına ve uzağa hareket ettirilebilir, ayrılabilir, yeniden birleştirilebilir ve uzaklaşabilir. Biz buna “dinamik coğrafya” diyoruz.” (Blue Frontiers- Seasteads, n.d)

Ancak, üzerinde yeni bir toplumsal yapının yaşam bulacağı vaat edilen bu *üretilmiş* toprak parçaları, hızla ve kolaylıkla bildiğimiz gayrimenkul enstrümanlarına dönüşüvermektedir. Özellikle Blue Frontiers’in paylaştığı konsept tasarım dokümanları incelendiğinde, *insanlığın yeni bir aşamaya geçeceği* bu iddialı projenin detaylı bir konut satış broşürüne dönüştüğü kolaylıkla algılanabilmektedir. Burayı tercih edecek yerleşimcilerin nasıl evlerde yaşayacaklarına dair bir tablo çizmeye ağırlık verilen bu broşürlerde, konutlar, daire metrekareleri verilen teknik çizimlere kadar somutlaştırılmaktadır (Floating Development for French Polynesia, 2017). Ayrıca enstitünün web sitesinde okyanusta inşa

etmenin ne kolay, ne de ucuz olduğu, dolayısıyla, ilk yüzer yerleşim konutlarının ancak gelişmiş ülkelerin orta sınıfları için satın alınabilir olacağı ifade edilmektedir (The Seasteading Institute-Frequently Asked Questions, n.d). Ek olarak, yüzer şehirler üzerindeki alanların ve yapıların, yeryüzünde olduğu gibi, satın alınabilir, kiralanabilir, kiraya verilebilir olacağı açıkça belirtilir.

Yaşam alanlarının ve bununla bağlantılı olarak konutun idealize edildiği bir yerleşimin, bildiğimiz araçlar ile pazarlandığı, sadece sunulan hayalin *yönetimsel açıdan bir ideal ülke* boyutuna genişletildiği bu örnek, halihazırda etrafımızda gördüğümüz, yaşadığımız kapitalist konut pazarı ile benzerliği açısından sıradandır. Bu girişimi ilginç kılan nokta farklılığında olmalıdır: İdealizasyonun, yeni toprak üretme yoluyla bir *tabula rasa* imkanını, var olanı yıkmadan, zedelemeyen önerme biçimi. Bu önerme, modernist geleneğin 20. yüzyıl başından itibaren ortaya koyduğu manifestolardan, projelerden ve ürünlerden sadece bu önemli noktada ayrılır. Zira ideal bir dünya için kurgulanan ideal kent ve ideal konutlar, ancak, onlara var olma imkanı verecek bir ideal politik gerçeklik içerisinde var olabileceklerdir. Modernistlerin eski düzeni yıkarak ulaşmaya çalıştıkları ideal dünyaya karşı, Seasteading'in temiz bir sayfa açan *başlangıç ülkesi*. Ne var ki, bu idealin realize edilmeye çalışıldığı süreç ilerlemeye başladığı andan itibaren, adaların komşusu devletlerle imzalanan protokollerden, fizibilite raporlarından, hedef yerleşimci gruplarının sınıf yapısından bahsedilen bir *proje* ortaya çıkmaktadır.

Esasında, tüm bu örneklerin şaşırtıcılığı, sadece mevcut durumun pek de üstü örtülmeden ve dolayimsız bir biçimde ortaya serilmesinden kaynaklanmaktadır. Konvansiyonun, yani kapitalist konut rejiminin uygulamalarının, bu şaşırtıcı örneklerle kıyasla sadece daha küçük ölçeklerdeki uygulamalar olduğu açıkça ortadadır. Diğer bir deyişle, spekülatif bir benzetme yapmak istersek, kapitalist dünyadaki tüm şehirler zaten hayalet şehirlerdir veya ütopyalar pazarlamaktadırlar denilebilir. O halde güncel ütopyaların⁷ bile ancak mevcut konut üretim ilişkileri içerisinde konuşabildiği, manifestolar ve projeler ile temsil edilebildiği konut üzerine başka bir söylem alanı mevcut değil midir?

⁷ Zizek'in ütopya üzerine söyledikleri bu noktada anlamlı bir yere oturuyor: "Ütopya'yı yeniden icad etmeliyiz, ama hangi anlamda? Ütopyanın iki yanlış anlamı var. Birincisi, hiçbir zaman gerçekleşmeyeceğini bildiğimiz bir ideal toplum hayali olan şu eski fikir. Diğer kapitalist ütopya, yeni sapıklaştırılmış bir arzu anlamında, öyle ki gerçekleşmek için sadece size imkan vermeye kalmayıp, sizi kışkırtan. Gerçek ütopya, sonuçsuz, olanaklı koordinatlarında çözüm yollarının olmadığı bir durumda, hayatta kalmanın saf dürtüsü ile yeni bir alan icad etmek zorunda kalmanızdır. Ütopya özgür bir hayalgücü filan değildir. Ütopya ta içerideki kaçınılmazlıktır, biricik çıkış yolu olduğu için hayal etmeye zorlanırsınız. Bugün ihtiyacımız olan budur." (Zizek, 2011)

Bu çalışma, temel olarak bu soruyu sormayı amaçlamaktadır. Konuta dair söylem alanının sınırlarını esnetmek veya mevcut söylem alanlarını zedelemek hedeflenmektedir. *Konut nedir, ev nedir* gibi sorular, çok önceden varsayılmış/kabul edilmiş/kanıtlanmış pek çok kavram ve argümanı tekrar dolaşıma sokarak perçinlemekten başka bir yol açmayacaktır (Brillembourg, 2012, p. 375). Bunun tersine *nasıl* soruları, tanımlamaya ve tespit etmeye değil, anlamaya yönelik olduğu için çok daha işlevseldir. Bu sebeple tartışmayı, bu noktadan itibaren *konut söylemini nasıl kuruyoruz, konut ve ev kavramlarını nasıl tanımlıyoruz* gibi sorular ile başlatmak anlamlı görünmektedir.⁸

1.1 Konut ve Ev Söylemi Üzerine

Konut üzerine üretilen ana akım tartışmalar, konutun dar bir alanda tanımlandığını ve anlaşıldığını ortaya koymaktadır. Konut tartışması disipliner ve teknik bir alana hapsolmuştur. Bu tartışmanın mimarların, ekonomistlerin, hukukçuların, konut yatırımcılarının ve *konut politikası* başlığı altında da bürokratların ve onlara servis sağlamaya hazır sosyal bilimlere dair disiplinlerin teknokratik çerçevesinin içerisinde *metrik* bir unsura dönüşmesi olağan karşılanmaktadır.

Konut çalışmalarının odak metinlerini oluşturan ana katmanları ayırtmak gerekirse, *konut politikaları*⁹, *konut sunumu*¹⁰, *konut tasarımı* ve *ev deneyimi-evin anlamı* dört ana başlık olarak sıralanabilir (Blunt & Dowling, 2006). Ancak yakın tarihli çalışmalar, ev kavramını anlamak için, başlangıç noktası olarak sadece konuta odaklanan anlayışa mesafelenme eğilimindedirler. Konutun, ev kavramını yapılandıran somut bir unsur

⁸ Çalışmada konut ve ev kavramları güncel paradigma içerisinde değerlendirilmektedir. Dolayısıyla vernaküler konut tümüyle kapsam dışıdır. Benzer sebeple, bu kavramların, modernitenin farklı süreçlerindeki farklılaşan karşılıklıkları ile de ilgilenilmeyecek, değerlendirme ve örneklemeler tümüyle güncel söylem ve pratikler üzerinden ele alınacaktır.

⁹ *Konut politikası*, konut stoğunun üretimi, tüketimi, yönetimi ve korunması konuları ile ilgilenir. Bunu yaparken, yerel, bölgesel veya ulusal olması farketmeksizin konut stoğunu standardize edilebilir ve genellemelere uygun bir nesnel bütünü olarak ele alır.

¹⁰ *Konut sunumu* ifadesini Türkçe’de gündeme taşıyan İlhan Tekeli ilk kez 1981’de kullandığı *konut sunum biçimleri* ifadesinin açıklamasını daha güncel bir çalışmada şu şekilde sunar: “Denilebilir ki konut sunum biçimi bir toplumda konut sağlanmasında alışılmış olandır. Yani bir tür habitus’tur. Her toplumda toplumsal katmanlaşmanın taleplerine ve kapasitelerine uygun olarak farklılaşmış belli sayıda konut sunum biçimi oluşmaktadır. Bu konut sunum biçimleri, bir konut talebinin doğuşundan, konutun üretilip kullanılmasına başlayıncaya kadar, hangi tür bilgilere dayanıldığı, hane halklarından, örgütlü ve örgütsüz finans mekanizmalarına, yapımcılara, yerel ve merkezi hükümete kadar uzanan değişik aktörlerin rollerinin neler olduğu, bu aktörler arasında kurulan ilişkilerin niteliği, kararları belirleme yetkilerinin nasıl dağıldığı ortaya konularak betimlenmektedir. Eğer bir toplumda böyle tanımlanmış, bir konut sunum biçiminin neden böyle gelişmiş olduğu açıklanabiliyorsa, o toplumda konut sunumunun toplumsal bağlamının ne olduğu da açıklık kazanmıştır demektir”. (Tekeli, 2011, s. 286)

olduğunun tartışılmazlığına rağmen, ev fenomeninin oldukça kısıtlı bir kısmını tariflemekte olduğu ve bu yaklaşımın konut çalışmaları alanını yapay bir şekilde kısıtlamakta olduğu sıkça dile getirilmeye başlanmıştır. Dolayısıyla, bir tarafta, konut ve ev kavramlarının birleştirilmesine itiraz geliştirilmekte, diğer taraftan, konut paradigması üzerine üretilen tartışmalar ağırlıklı olarak, sınırlı kaynakların bulunduğu bir dünyadaki konut stoğunun yönetilmesi ile ilgili olmaya devam etmektedir (O'Mahony, 2013, p. 157).¹¹

Buna karşın *ev* kavramı için böyle bir çerçevlendirme olmaması bir yana, ev, bahsettiklerimiz dışındaki pek çok disiplinde de (antropoloji, coğrafya, sosyoloji, psikoloji vb.) yoğunlaşılacak bir kuramsal başlık olmaya devam etmektedir. Farklı alanlardan yazarlar, gitgide katlanarak artan bir ilgi ile ev kavramını değişik açılardan tanımlamaya ve anlamaya çalışmaktadırlar.

Konut ve ev kavramlarının nasıl ayrıştığını anlamaya dair metinler, bu külliyyatın en ağırlıklı kısmını oluşturmaktadır. Nerede ise karşılaştığımız her metin kısaca da olsa, konut ile ev kavramlarının farklılığını peşinen teslim ederek yanlış anlaşılmanın önünü almayı bir gereklilik olarak kabul etmektedir.

Konut ve ev kavramlarının ayrımını ortaya koyan türden metinlerin önermesi şudur ki, konut kavramının inşa edilmiş sürecinde ev dediğimiz olgunun içeriği önemli oranda dışlanmış/dışsallaştırılmıştır.¹² Bu ayrım temel olarak şu şekilde tarif edilmektedir: Ev, konut kavramını içermektedir; ama konut kavramı ev kavramını içermeye kapasitesine sahip değildir, ev çok daha geniş bir kavramdır.

Konut kavramına dair tartışma ve söylemlerin uzmanlık alanları tarafından üretilmesinin ama buna karşılık ev kavramına dair söylem alanının ise uzmanların yanında gündelik dilde kurulmasının ve neredeyse herkes tarafından paylaşılmasının farkındalığı önemlidir.

Bu ayrışmayı bertaraf etme niyeti ile sıkça karşılaştığımız konut ve ev kavramlarının bütünleşebileceği bir çerçeve önerisi ise¹³ karşı karşıya olduğumuz sorunsalı tariflemek için

¹¹ Bu bölümde konut (house) ve ev (home) kavramlarının söylem ve kuram çerçevesinde karşılıklı pozisyonlarına değinilmektedir. Ancak, Türkçe'de konut ve ev kavramları diğer pek çok dildeki keskin ayrıma pek de sahip değildir. Her iki kavram bağlama göre geçişken bir şekilde kullanılmaya devam edilmektedir. Buna bağlı olarak ilerleyen bölümlerde konut ve ev kavramları da bağlama uygun görüldükleri biçimde kimi zaman ayrı ayrı, kimi zaman da "konut ve ev" biçiminde bir arada kullanılacaktır.

¹² Bu konuya dair yayımlanmış doktora tezi olarak: Zehra Akdemir Ersoy'un "Konut ve Ev Kavramlarının Karşılaştırmalı Analizi" adlı çalışması incelenebilir.

¹³ Aynı tezin sonuç kısmında "konut ve evin birbiri ile bütünleşebilmesinin görülebilen tek koşutu mimar ile kullanıcının birbirine yaklaşmasıdır" demektedir (Akdemir Ersoy, 2002). Bu ayrışmayı sorunsal olarak

yetersizdir. Bu konuda üretilen metinlerin kayda değer bir kısmında sıklıkla modernitenin kavramsal olarak ayrıştırdığı ifade edilen bu iki kavramın bütünleştirilmesi –veya *bir zamanlar* mevcut olan bu bütünlüğün tekrar tesis edilmesi– yönündeki öneri/özlem/istek önemli sorunlar barındırmaktadır.

Bu sorunlardan ilki, ontolojik olarak konut/ev ayrımının olmadığı bir tarihselliğin ön koşul olarak öne sürülmesidir. Modernite ile beraber büyüyen ve yayılan kapitalizm olgusunun bugünkü kullanımı ile konut kavramını ürettiği bir gerçekliktir. Ancak bu gerçeklik premodern toplumda ev kavramı ile ontolojik bir bütünlük içerisinde bir premodern özneyi de hayal etmektedir.¹⁴ Bu kapsamdaki metinlerde evin *özü, doğası, dürtüsellığı, arketip oluşu, varoluşsallığı, ev-renselliği* sıralanarak ev kavramının özcü bir perspektiften ele alındığı kolayca anlaşılabilir.¹⁵

İkinci sorun ise temelde ev kavramında bütünleşen (giriş bölümünün başında örneklenen konut reklamlarının dilinde görüldüğü gibi konut algısında da önemli bir yer tutan) mitleştirilmiş bir ideal yaşam fikridir. İster *hepimizin evi dünyada*, ister *kendi yuvamızda* aradığımız veya bulduğumuz ideal yaşamı tarif etmeye çalışıyor olalım, bunun için adres gösterdiğimiz kavram düz anlamıyla veya mecazi olarak evdir. Hümanist olarak da tariflenen bu bakış açısı evi romantize etme biçimi ve sosyal-sınıfsal yapılar ile yere ait ilişkileri statikleştiren (Blunt & Dowling, 2006, p. 14) anlayışı ile eleştirilmelidir. Yer ile kurulan ilişkiyi sadece olumlu bir perspektiften ele alan romantik ev ideası bu ilişkinin dinamik yapısını göz ardı eder, biraz daha açmak gerekirse yer ile olan ilişkinin ekonomik-politik-sosyolojik boyutlarını görmezden gelir.

Konut ve ev kavramlarının ayrışmasını sorunsallaştıran bu perspektife karşıt olarak, konut-ev dikotomisini verili bir olgu olarak kabul eden bir külliyat da bulunmaktadır. Bu tip metinleri ortaya çıkaran temel motivasyon, kapitalist üretim biçimlerinin ve bunun koşullaması ile değişen barınma rejiminin özgül olarak konut kavramı üzerine düşünce üretme zorunluluğunu ortaya çıkarmasıdır.

tarifleyen bir çalışmanın müellifi olarak Ersoy'un kavramsal ayrışmayı *sorun* olarak tarif ettiğini ve *çözüm* önerme yolu ile de pekiştirdiğini söyleyebiliriz. Kavramsal ayrışmayı olumsuz bir gerçeklik olarak ortaya koyma biçimi ile Ersoy, konuyu anlama imkanlarını kapatmıştır.

¹⁴ Heidegger'in *Building Dwelling Thinking* [Bauen Wohnen Denken] başlıklı metni, tümüyle bu bakış açısını tariflemekte, bir zamanlar, insanın yerleşme biçimi ile varoluşsal bir bütünlük içerisinde olduğunu ve modernite ile bu bütünlüğün yitirildiğini iddia etmektedir (Heidegger, 1971).

¹⁵ Örneğin, Ersoy'un doktora çalışması içerisinde bu kavramların ev fikri ile ilişkisi ispatlanmaya çalışılmaktadır.

Bu çerçeveyi biraz detaylandırmak gerekirse, *konut politikaları* olarak özetlenebilecek bir başlığın söylem alanında üretilir. Konut politikası ifadesi ile konutun nasıl, kim için, nerede, kaç adet vb. üretileceğini belirleyen ve kontrol eden bir ajandadan bahsedildiği akılda tutulmalıdır. Bu ifade, konutun her veçhesi ile *zaten politik* (Madden, 2019) bir alan tariflediği gerçekliğinin dışında yer alır ve karar vericilerin –çoğunlukla teknokratların- tekelindeki bir alanı işaret etmektedir. Ancak reel politiğin dışarısındaki devasa toplumsallık içerisinde konut –diğer pek çok şey gibi– başlı başına, tüm kesimleri kesen, etkileyen ve politik aktörlere dönüştüren güçlü bir politik alandır. Konut politikaları nezdinde bir başlangıç noktası olarak konut ihtiyacı temel insan hakkı olarak konumlandırılır (daha yerinde olan barınma hakkı ifadesi hızla terkedilmektedir ama çok da önemli bir değişiklik arz etmez, çünkü barınma ile kastedilen zaten konuttur). Bu kapsamdaki tartışmalarda Marksist literatür kayda değer bir çerçeve çizer.

Frederick Engels'in, 1872 yılında parçalar halinde yazdığı ve 1887'de bir araya getirilerek yayımlanan *Zur Wohnungsfrage*, Türkçesi ile *Konut Sorunu* adlı metni, bu birikimin başlangıç metni olarak kabul edilmektedir (Engels, 1872/1970). Mülkiyet kavramı üzerine epeyce yazmışlığı bulunan Pierre-Joseph Proudhon'a cevaben üretilmiş olan bu metin, Proudhon'un konu üzerine aile kurumunu da ele alan geniş bir çerçeve çizen ve çok daha erken tarihli metinleri göz önünde bulundurulduğunda yazılmış ilk metin değildir. Ancak Engels'in metni *konut sorunu* kalıbı ile meseleyi net olarak tanımlaması dolayısıyla çok yaygın olarak bilinmektedir ve referans metin haline gelmiştir. Henri Lefebvre'in *Le Droit à la Ville [Kent Hakkı]* (Lefebvre, 1996) ve David Harvey'nin *The Right to the City [Kent Hakkı]* (Harvey, 2008) metinlerinin en bilinenleri olduğu bu birikim, 2016 tarihli David Madden ve Peter Marcuse tarafından yazılan *In Defence of Housing [Konutu Savunmak]* (Madden & Marcuse, 2016) gibi güncel metinlere uzanan sayıca yüklü bir külliyattan oluşmaktadır.

Bu tartışmalar çerçevesinde konut *üretim, tüketim ve emeğin yeniden üretimi* döngüselliğinde konumlanır. Konut ya da ev, emeğin yeniden üretime kazandırıldığı bir mekanizmanın mekanıdır. Konut sadece ekonomi-politiğin alanında var olur. Bu metinler eşzamanlı olarak konutun metalaşma sürecini detaylı bir şekilde göz önüne sermek yolu ile konutun sadece emek piyasasının yeniden üretilmesinin değil, aynı zamanda konut sahipliği veya yoksunluğu aracılığı ile emek piyasasının kontrol altında tutulması ve kapitalist kültürün yaygınlaşmasının-yerleşmesinin araçlarından biri olduğunu da güçlü bir şekilde ortaya

koyarlar. Evi kutsayan hiçbir kavrayışa yer verilmez. Dahası, konut mekanlarının sosyolojik ve psikolojik boyutuna değinilmez.

Ev kavramını neredeyse hiç gündemine almayan, konutu ise kapitalist üretim ilişkileri içerisinde barınma ihtiyacını karşılayan soğuk bir gerçekliğe indirgeyen bu çerçevenin de bir önceki gibi, konut veya ev kavramlarından herhangi birisini anlamak için yeterli olduğu iddia edilemez.

Bunlara bağlı olarak, konut söylemi, bir yanda ev-konut bütünleşikliğini arayan, diğer yanda ise ev ve konut ayrışmasını belirginleştirmeye dayalı iki argüman seti ile zemin bulmaktadır. Oysa konut ve ev kavramları arasında beliren “diyalektik gerilimi” (Lawrence, 1987, p. 166) incelemek çok daha verimli görünmektedir. Ev ve konut kavramlarının *karşılıklı, sürekli ve eşzamanlı* olarak etkileşim içerisinde olduğunu, bu kavramların bitimsizce bulunduğu ve ayrıştığı bir toplumsallık içerisinde kullanımda tutulduğunu düşünmek çok daha sağlıklı olacaktır.

Bir başlangıç noktası olarak her iki kavramın bugün anlaşıldığı ve kullanıldığı anlamları ile inşa edilmiş olduğu gerçekliği teslim edilmelidir. Hem konut hem de ev kavramları siyasi, sosyal ve kültürel olarak inşa edilmiş (Blunt & Dowling, 2006, p. 32) ama özneler aracılığı ile deneyimlenmekte ve kullanımda tutulmaktadır.

Bu kavramlara dair kavramsal alanı kuran materyal çok çeşitli ve ortaktır. Günlükler, anılar, mektuplar, otobiyografiler gibi hayat hikayelerine dair *belgeler*; sözel tarih, röportajlar ve etnografik gözlemlerden oluşan *sözlü kültür*; romanlar, ev dergileri ve ev idaresi kitapları gibi birebir eve dair üretilen *basılı materyal*; konut ile ilgili *görsel ve domestik malzeme birikimi*; veri grupları ve hane istatistikleri gibi *kantitatif materyalden* oluşan bu zengin yığın (Blunt & Dowling, 2006, pp. 32-87) bu inşanın hem reel gereçleri ve hem de temsil araçlarıdır.

Bu noktada konut ve ev kavramlarını karşılıklı, sürekli, eşzamanlı kuran ve sürdüren dinamikleri anlayabilmek açısından, bu dinamiklerden özellikle ikisine değinmek gerekecektir: *Konut ve evin ekonomik gerçekliği ile ideal ev kurgusu*.

1.1.1 Konutun Ekonomik Gerçekliği

Ev ve konut ekonomik ilişkiler kümesi içerisinde önemli bir yere sahiplerdir. Toplumların önemli bir çoğunluğunda insanların yaşadıkları fiziksel yapı için ödeme yaptıkları bilinmektedir. Günümüzde insanların hem aylık hem de yaşam boyu harcamalarının

tekel olarak en büyük payının -kiralık veya mülk konut fark etmeksizin- barınmaya ayrıldığı da bir gerçektir. Aynı zamanda konut sunumu aracılığı ile bu durumun sermaye birikiminin önemli bir paydasını oluşturduğunu, eşzamanlı olarak da konut üretimi ile ilişkili işgücü piyasasını yarattığı da eklenebilir. Ülke ekonomilerinin giderek artan bir oranda konut piyasasına dayanmaya başladığı, son aşamada ise konutun finansallaştırılması yolu ile konutun meta özelliğinin finansal ürünü de içeren bir genişlemeye tabi olduğu görülmektedir. Tüm bu ekonomik ilişkiler yolu ile konut sunumunun ülke ve birey ekonomilerinin merkezinde yer aldığını söylemek abartılı olmayacaktır.

Diğer yandan, birey ve grupların konut kullanımının hangi segmentinde yer aldığını da bu ekonomik gerçeklik belirlemektedir. Hangi konuta ne tür bir ödeme yapılarak erişildiği (mülk konut/kiralık konut/sosyal konut vb.) bireyler ve toplumsal gruplar için sınıfsaldır; dahası, toplumsal cinsiyet, etnik ve benzer kimlikler ile de ilişkilidir. Üstelik toplumun neredeyse tüm katmanları konut kariyeri (housing career)¹⁶ diye adlandırılan bir ekonomik tırmanma sürecini hedeflemekte ve bazıları gerçekleştirmektedir (Blunt & Dowling, 2006, pp. 90-94).

Buna paralel olarak konut mülkiyeti özellikle ev kavramı ile özdeşleşmiştir. İnsanlardaki ev imgeleminin, mülkiyetine sahip oldukları bir müstakil konut ile tariflendiği, hayal edildiği yabancı olmadığımız bir gerçekliktir. Konutun *evleştirilme* süreci (home-making process) sadece mülkiyet imkanının olduğu bir mekanda vuku bulabilir algısı yaygındır.

Barınmaya erişim biçimlerinin birey ve ülke ekonomilerindeki bugünkü merkezi konumu, barınmanın metalaşma süreci ile ortaya çıkmıştır. Barınmanın metalaşma süreci ile konut olgusunun doğrudan ilişkisi bulunmaktadır.

Barınmanın metalaşma süreci kapitalizmin ilerleyişi ile doğru orantılı olarak gerçekleşmiştir. Barınmanın bir sorunsal olarak ele alındığı ilk temel metin olarak kabul edilen *The Housing Question* (Engels, 1872/1970), konuyu, bugün ele almak zorunda kalacağımız karmaşık çerçeveye nazaran oldukça basit argümanlar ile açmıştır. Engels, Proudhon'un farkına vardığı gibi, düşük ücretli işçilerin konuta erişmede yaşadıkları güçlükleri açık bir şekilde görmektedir (Saegert, 2016, p. 660). Metin içerisinde ilerleyen

¹⁶ Konut kariyeri: Birey veya hanelerin tüm yaşamları boyunca oturdukları konutların şartlarının oluşturduğu seri (Beer, Faulkner, & Gabriel, 2006, p. 1).

polemik yazıldığı tarihe özgü olmasına rağmen, bugünün konut tartışmalarına dahil edilmesi tümüyle anakronik değildir (Smith N. , The Housing Question Revisited, 2016, p. 679; Saegert, 2016, p. 661). Buna rağmen konut üzerinden mülksüzlüğü tarif etme ihtiyacının, erken kapitalist dönemde dahi barınma olgusunun kapitalist ekonominin tam da merkezinde yer aldığına bir kanıt olarak değerlendirilmesi gerekmektedir.

Engels'in değerlendirmesi -Proudhon'a karşıt olarak- barınma problemlerinin mülk konutun tüm toplumda yaygınlaşması yoluyla çözüleceği argümanına tam karşıt noktada konumlanmaktadır.¹⁷ Engels, barınmaya ilişkin sorunların kapitalizmin toplumsal yaşamın her alanında gerçekleştirdiği yıkımlardan sadece birisi olduğunu belirterek, bunun gibi "...sayısız, daha küçük, ikincil kötülüklerin" işçilerin sermaye tarafından sömürülmesinden kaynaklandığını söylemektedir (Engels, 1872/1970, p. 18). Bir diğer deyişle Engels, barınma ve benzer konulardaki sorunları, işçilerin emeklerinin sömürsü üzerinden varlık bulan kapitalizmin *ardıl* meseleleri olarak görmektedir.

Susan Saegert, Engels'in kapitalizmin tüm ezici etkileri ile mücadelenin alanı olarak sadece işyerini işaret etmesini eleştirmektedir (Saegert, 2016). Barınma üzerinde kontrol sahibi olmak isteyen kitlelerin mücadele alanı olarak barınmanın ta kendisini seçmelerinin meşruiyetini ve örneklerini sunar. Kira kontrolüne dair kazanımlar, "insanların değil ama sermayenin terk ettiği" (Saegert, 2016, p. 662) atıl yapıların, kullanıcılarının sıkı mücadeleleri ile mülkiyetlerine geçmesi gibi küçük zaferlerin bizzat konut üzerinden ve konut alanlarında örgütlendiğine dikkat çekmektedir.

Engels'in konut mülkiyetine karşıtlığına dayanak olarak öne sürdüğü mesele de benzer bir eleştiriyi hak ediyor gibi görünmektedir. Engels, mülkiyetin işçileri özgürleştiren mobilitayı zedelediğini, onları içerisinde yaşadıkları komüniteye bağımlı kıldığını düşünmektedir. Bunun da işçilerin kapitalizme karşı örgütlenmelerine engel olacağı inancındadır. Ancak, tam tersine, barınma güvencesinin olmaması pek çok insan için kendileri ve aileleri için riske girmeyi engelleyen, onları itaatkar çalışanlara dönüştüren belki de en güçlü faktördür.

¹⁷ İronik bir biçimde, 1979-1990 yılları arasında İngiltere'de Muhafazakar Partiden bir başbakan olan Margaret Thatcher'in *Right to Buy* (Larsen, Hansen, MacLeod, & Slater, 2016, p. 583) politikasının bir anarşist olan Proudhon'un önermeleri ile çakışıyor gibi görünmesi ironiktir. Bu, neredeyse bir "konut sahipleri ulusu" (Wu, 2015, p. 17) haline gelen Çin'de çok az sayıda insanın barınma sorunu yaşadığını söylemeye benzer ki, Çin giderek barınma sorunlarının en şiddetli aşaması olan evsizliğin giderek görünürleşmeye başladığı sürpriz bir coğrafya olarak öne çıkmaya başlamıştır (The Economist, 2019).

Buna bağı bir biçimde, mülkiyeti insanları yere zincirleyen bir faktör olarak kavramsallaştırmak her koşulda işlemez¹⁸. Örneğin, mortgage ile ev sahibi olan kitlelerin icra yoluyla evsiz kaldığı 2008 krizi üzerine Susan Saegert şöyle demiştir:

Nitekim insanlar, ev sahiplerinin yırtıcı pençelerinden kurtulmaya uğraşırken, hayal ettikleri otonomiye mülkiyetin ortağı olan bankaların söndürdüğünü anlamışlardır. Engels'in işçileri yere bağladığı için kötülediği konut mülkiyeti, onları yerden mahrum eden bir mekanizmaya dönüşmüştür. "Sermaye ev sahibidir" (Wyly, Atia, Foxcroft, Hamme, & Phillips-watts, 2016, s. 109) ve mülkün değeri, onun kullanım değerinden ve hatta lokasyonundan gitgide kopan spekülasyon değerinden kaynaklanmaktadır. (Saegert, 2016, p. 667)

Marksist literatürün sürekli bir önermesi olarak konutun *kullanım değerinin* (*use value*) yerini alan *meta değeri* kavramsallaştırması ise sorgulanmayı hak etmektedir. Engels'in *toprak değeri* (*land value*)¹⁹ kavramını temel alarak, konutun kullanım değerinin değişim değerine galip geleceği bir düzen tesis etme fikrinin (Larsen, Hansen, MacLeod, & Slater, 2016) geçerliliği tartışılır düzeydedir.

Zira konuyu mülk konutun dar alanından çıkardığımızda, yani kiralık konutu merkeze koyduğumuzda da benzer sorunlarla karşılaşılır. Kiralık konutu kiralayanlar sadece kullanım amacını güderek kiralamaktadırlar. Bu durumda, kiralık konutun en azından kiracı için meta değeri olmadığı iddia edilebilir. Ancak gerçeklik bu değildir. Kiracılar hiçbir zaman "fiziksel yapıyı kiralamazlar, o yapının temsil ettiği kapitali [sermaye karşılığını] kiralamaktadırlar" (Barton, 1977, p. 21).²⁰ Benzer özelliklerde –benzer *sözde* kullanım değerine sahip- mülklerin ülke, şehir, mahalle, sokak değiştiği anda aralarında oluşan kıyaslanamaz kira farkları göz önüne alındığında, kullanım değerinin kiralık konutu tarif etmek için de kullanışsız olduğu ortadadır.

Bu noktadan itibaren Engels'in iddia ettiğinin 1872 yılı itibarı ile haklı yanları olduğunu kabul etsek bile, kapitalist toplumun aktörlerinin hızla işçilerden kiracılara, ev sahiplerine ve tüketicilere evrildiğini anlamak durumundayız.

¹⁸ Mülkiyet ile ilgili pek de dile getirilmeyen radikal bir söyleme, Max Stirner'e burada değinmek uygun olacaktır. Stirner mülkiyet ile ilgili uzun tartışmasında şunu önermektedir: "İnsanlar mülkiyet hakkına saygılarına yitirirlerse, herkes mülk sahibi olur; tıpkı efendilerine saygılarını kaybeden, onu artık efendileri olarak görmeyen kölelerin özgür insanlar olmaları gibi." (Stirner, 1844/2013, s. 319)

¹⁹ Engels'e göre toprak değeri, toprağın mülkiyetinden değil, toprağa kolektif olarak yapılan toplumsal yatırımdan kaynaklanmaktadır (Larsen, Hansen, MacLeod, & Slater, 2016, p. 585).

²⁰ Barton'un, "kapital" olarak ifade ettiği, mülk sahibinin, konutun satış değeri üzerinden elde edebileceği bir kârın (yatırımın) ötesine geçmesini sağlayacak kârı finanse edebilecek kira miktarıdır.

David Harvey, *sermayenin zikzak hareketi* (capital switch) diye tarif ettiği işleyişi bu dönüşümü anlatmak için ortaya koymuştur. Kapitalist bir ekonomide, sermayenin her zaman üretim alanına akmadığını, üretimin yeterli artı değer ortaya çıkarmadığı veya sermayenin üretim tarafından soğurulamayacak kadar çok biriktiği durumlarda *sabit sermaye* olarak ifade edilen bir imkanın yükselişe geçtiğine dikkat çekmektedir. Bu yükselişin hüküm sürdüğü aralıkta yapıları çevrenin üretimindeki ve tüketimindeki artış sayesinde aşırı birikimin engellendiği düşünülmektedir. Harvey, 18. yüzyıl İngiltere'sinin karakteristik bir örnek olduğunu ifade eder, çünkü artı değer çok büyük bir bölümünün yapıları çevreye gittiği bu dönemde, zaten “sermayenin gidebileceği başka hiçbir yer yoktur” (Harvey, 1978).

Dolayısıyla, erken kapitalist dönemde dahi, yapıları çevrenin –bu tartışma bağlamında ise konutun- meta olmadığı bir andan söz etmemiz mümkün değildir. *Post-endüstriyel* (Saegert, 2016) olarak da tabir edilen kapitalizmin, olgun bir evresi olarak tanımlayabileceğimiz günümüz dünya sistemi ise sıklıkla *neoliberalizm* olarak anılmaktadır. Neoliberalizm²¹ tüketim odaklı bir ekonominin tamamlanmaya yaklaştığı ve içinde bulunduğumuz dönemin ekonomik yapısını tarif eden bir terimdir. Mal ve hizmetlerin yerkürenin çeşitli noktaları arasında neredeyse hiçbir engelle karşılaşmadan dolaşabildiği, bu sayede üretimin ucuz kaynaktan daha da öncelikli olarak en ucuz emeğin bulunduğu yerlerde, kalıcılığını garantilemeden var olabildiği, tüketimin ise bütün dünya yüzünde yoksulundan varsılına herkesi ve her şeyi içerebilecek esneklik ve çeşitlilikte yaygınlaştığı bir ekonomik biçimdir. Bunun en önemli sonuçlarından birisi *her şeyin* metalaşması olmuştur.

Tartışmayı anlamlı bir zeminde yürütebilmek için konutun meta değerinin nasıl ve neye dönüştüğü sorularına yönelmek gerekmektedir.

Metalaşma süreci çok katmanlıdır ve ekonomik ölçütlerin dışında muazzam bir alana genişleme özelliğine sahiptir. Bugün metalaşma ifadesini kullandığımızda “öncesinde meta olmayan mal veya hizmetlerin üretim süreci sonucunda metalaştığı basit bir ekonomik

²¹ Kavram olarak ortaya çıkışı, önde gelen bir grup liberalin (Hayek ve Polanyi bunlar arasında yer almaktadırlar) 1938 yılında yaptığı bir toplantıya dayansa da, neoliberalizmin reel politığın ve hatta akademinin gündeminde yer almaya başlaması 90'ların ortalarını bulmaktadır. Aradaki dönem, neoliberal örgütlenmenin, ağ oluşturmamanın ve kurumsallaşmanın (Uluslararası Para Fonu-1945, Dünya Bankası-1944 vb.) inşa edildiği uzunca bir süreç olarak değerlendirilebilir. Ancak henüz neoliberalizm olarak ifade bulmuyor olsa da, 1970'ler ekonomik krizi, “Keynesçiden neoliberalizme evrilen ekonomik bir paradigmal değişikliğin başlangıcı” (Springer S. , 2016, p. 18) olarak düşünülmektedir. Buna bağlı olarak İngiltere'de Thatcher'in, ABD'de ise Reagan'ın neoliberal politikaların öncü politik aktörleri olarak değerlendirilmesi yaygın bir görüştür. Thatcher ve Reagan ikilisinin neoliberal politikalarını, barınma politikalarını da dramatik olarak etkileyen bir süreci kuran agresif yasalaştırmalarla eşzamanlı yürüttüklerini anlayabilmek ve yeni evsizliğin ortaya çıktığı coğrafya ile örtüşen bir politik tarih ciddiye almak gerekmektedir.

işleyişin” çok ötesinde, “değerlere, arzulara nüfuz etmenin, yasa, eğitim sistemi aracılığı ile ve giderek daha da ustaca, günbegün, varoluşumuzun dönemeçlerinin içerisinde normaliteye dair bir inancın açıktan iletildiği” bir işlemde bahsedilmektedir (Forrest & Williams, 1984, p. 1164). Bu sebepten dolayı konut, metalaşma süreçlerinde “sermayenin bir temeli olmaktan başlayıp hayat okulunun risk yönetiminin mekanı olmaya doğru yeniden kurgulanmıştır” (Bryan & Rafferty, 2014, p. 410).

Çin örneğinden yola çıkan Fulong Wu da benzer bir tablo çizmektedir. Konut patlaması esnasında, konutun yerleşme amaçlı faydasından, özel tüketim nesnesine ve hane halkı varlığına (asset) dönüştüğünü ve hızla bir yatırım fırsatı olarak benimsendiğini ifade etmektedir (Wu, 2015, p. 9).²²

İkinci olarak konutun metalaşmanın ötesine ilerleyerek *likidleşmesi* denilen güncel bir olgunun önemini kavramak gerekmektedir. Belirli bazı meta kriterler ile şekillenmiş, dönüşen ancak bu dönüşümü arz-talep ilişkileri içerisinde gerçekleşen (Engels, 1872/1970, pp. 20-22) *konut meta değeri* yavaş yavaş akışkanlaşarak, *değerli kağıtlara* dönüşmektedir. Bunun gerçekleşmesi ise konutun yeni finansal araçlar ile *yeniden değerlendirilmesi* yoluyla olmaktadır. Buna *konutun finansallaşması* denmektedir.²³

Finansallaşmanın kısa bir tanımını yapmak gerekirse finansa dair aktörlerin, piyasaların, pratiklerin, ölçütlerin ve söylemlerin, herhangi bir toplumsal olguyu domine ettiği andan itibaren o olguyu yapısal olarak dönüştürmesidir (Aalbers, 2017, p. 544). Örneğin, metalaşma sürecinde *tüketicilere dönüşen* vatandaşın ardından, finansallaşan dünyada tüketicinin finansal bir varlığa ya da “nakit ineklerine”²⁴ dönüştüğü düşünülmektedir (Aalbers, 2017, p. 548). Az ya da çok farklılıklarla da olsa bu finansallaşma eğiliminin tüm dünyaya yayılmış olduğu bilinmektedir.

Yapılı çevreler –özel olarak da konutlar– meta olarak dolaşıma girmesi pek çok ürüne nazaran aylar, hatta yıllar alan inşa süreçleri sebebiyle uzun vadeli, mekansal sabitliği²⁵ sebebi ile dolaşımı lojistik olarak kısıtlı, el değiştirme süreçlerinin bürokratik olarak zahmetli

²² Wu'nun metni, ABD veya Avrupa ülkelerinden oldukça farklı dinamiklere sahip Çin konut piyasasının dünya geneli ile neredeyse aynı çizgiyi ve tarihselliği izlediğini ortaya koymaktadır. Çin'deki konut piyasasının tarihi iki eşliğini tarif ederken, Wu, birinci aşama olarak (1979-1998) konutun metalaşma sürecini, ikinci aşamada ise (1998'den günümüze) konutun likidleşme sürecini işaret etmektedir (Wu, 2015, p. 10).

²³ Konutun finansallaştırılmasına dair Türkçe olarak başvurulabilecek kısa bir metin olarak Ümit Akçay'ın konu hakkındaki makalesine bakılabilir (Akçay, 2017).

²⁴ İngilizcesi *Cash cows* olan ifade, bireyleri, *nakit sağılan inekler* olarak gören sistemi eleştirmek için kullanılmaktadır.

²⁵ İngilizcesi: spatial fixity (Gotham, 2009, p. 357)

olması gibi sebepler ile de ekonomik açıdan aslen *katı* bir yapıya sahiplerdir (Bryan & Rafferty, 2014, p. 406). Buna ek olarak “çeşitlenen, kendine münhasır ve tutarsız özellikler taşıyan bir meta biçimidir” ve bu sebeple güvenli değildir (Gotham, 2009, p. 357).

Buna rağmen, finansallaşan dünya ekonomik rejimi yapıları çevreyi de likidleştirirken pek çok aracını üretmekte ve geliştirmektedir. Bu araçlardan birisi, kentsel mekânın (aslında hacmin) finansallaştırılmasıdır. ABD’de *hava hakları (air rights)* olarak bilinen ve hukuki ifadesi TDR (Transferable Development Rights) olan, Türkiye’de ise İMT (İmar Hakkı Transferi) olarak adlandırılan (bir süredir üzerinde çalışılmasına rağmen, henüz tam anlamıyla yasalaşmamıştır) bu araç, kentsel imar haklarının “menkulleştirme yöntemi ile başka alanlara transfer edilmesidir” (Akçay, 2014). Bu, mülkiyet hukukunun ilginç bir ifadesinin de artık geçerliliğini yitirdiği anlamına gelmektedir: Latincesi *Cuius est solum, eius est usque ad coelum et ad inferos* olarak bilinen *toprak kimin ise, orası yukarıda cennete ve aşağıda cehenneme kadar da onundur*²⁶. İmar hakkı transferinin temel işlevi, mevcut veya genişleyen imar haklarının hepsini kullanmamış veya kullanamayan mülklerin kalan rezerv haklarını bir başka mülke veya projeye transfer etmesi olarak ifade edilebilir. Türkiye özelinde, uygulama yöntemi olarak, bu hakların bir tür sertifika aracılığı ile taşınır hale getirilmesi öngörülmektedir. Bu sayede gelecekte kurulacak bir imar borsası için temel bir ürün olması beklenmektedir (Akçay, 2014). Uygulandığı ülkelerin başında gelen ABD’de Manhattan örneği bu finansal aracın gelebileceği boyutu tarif etmek için idealdir: New York City’nin *havası* ABD’deki ortalama konut fiyatının üç katından daha değerlidir (Sinclair Colman, 2017).

Bir başka araç olarak konutun kendisinin finansallaşması da giderek önem kazanmaktadır. Konuta dair ekonominin 1970’lerden sonra “post-Fordist, neoliberal veya finansal bir rejime geçtiği” (Aalbers, 2017, p. 543) düşünülmektedir. Buna bağlı olarak “konut riskinin” finans piyasalarının riski haline geldiği (veya tam tersi) bir ekonomik rejim söz konusudur (Bryan & Rafferty, 2014; Aalbers, 2017). Örneğin, konut üretimine dair regülasyonların bu riski azaltma veya artırma işlevi dışında reel bir anlamı olmadığı iddia edilebilir. Zira kimsenin oturmak için yatırım yapmayacağı bir konutun *elverişliliği, güvenliliği vb.* kavramların daha önce kullandığımız anlamları ile var olmayacağının ayırına varılması gerekmektedir.

²⁶ Kökeni Roma hukukuna dayanan bu ifade özellikle toprak mülkiyetinin kısıt ve özgürlüklerini tanımlayan hukuki metinler için ana fikri şekillendiren bir öneme sahiptir (Klein, 1959).

Bu noktada *sigortalama*,²⁷ üretim süreçlerinden sonuç ürününe kadar güvenli olmayan bu meta biçimini standardize ve rasyonalize etmenin bir aracı olarak devreye girmiştir. Böylece tekinsizliği kendinden menkul konut ve diğer taşınmazlar, sigortalama araçları ile ve bu araçlara eşlik eden regülasyonlar sayesinde niteliği ve niceliği belirgin, dolayısıyla fiyatlaması anlaşılır ve kolayca el değiştirebilir hale getirilmiştir (Gotham, 2009; Bryan & Rafferty, 2014). Bir başka ifade ile “modern kapitalist kentleşme ve eşitsiz gelişmeyi işte bu sabit mülkler [somut, yerleşik ve mekana bağımlı] ile sermaye [soyut, göçebe ve mekansız] arasındaki ikilik veya doğal çelişki tanımlamaktadır.” (Gotham, 2009, p. 359)

Gayrimenkul aracılığı ile kâr üretmek ve gerçekleştirmek zaman alır: Girişimciler ve şirketler yapıları çevrenin üretiminden önce sermaye yatırmak zorundadırlar ve ancak taşınmazların üretilmesinden ve satışından sonra kâr elde etmek mümkün olmaktadır. Bundan dolayı, gayrimenkulde yatırım ile kazanç arasında her zaman zamansal bir gecikme vardır. Bir tarafta, gayrimenkulün uzun geri dönüş süresi, kâr oranlarının düşük olduğu dönemlerde sermaye için uzun amortisman süresi, türlü türlü kullanım-değerlerine haiz olması ve heterojen piyasası sebepleri ile güvenli bir dayanak sağlayabilir. Diğer tarafta, gayrimenkulün uzun geri dönüş süresi, ekonomik ve siyasi ortamın öngörülemezliği ve belirsizliği sebebiyle riski artırmaktadır. Sermaye, mekanda sabitlendiği zaman, gayrimenkul her zaman uygulamanın, geri ödemelerin ve kar düşüşlerinin kesişen ve çoklu krizleri ile karşı karşıyadır. Bu çelişkiyi çözmek için, devlet, sermayeyi bulunduğu mekânsal sabitlikten kurtarmak, alışverişlerdeki belirsizliği ve öngörülemezliği azaltmak, yeni yatırımlara yer açmak ve farklı ülkeler arasındaki dolaşımı desteklemek için kar oranlarını artırmak durumundadır. (Gotham, 2009, p. 366)

Bugün için ise, mortgage fonları aracılığı ile finansallaşan konut piyasası gitgide kiralık konutların da dahil olmaya başladığı bir başka finansallaşma dalgası ile karşı karşıyadır (Aalbers, 2017). Daha da ötesinde, 1999 Marmara ve Düzce depremleri sonrasında kurulan DASK (Doğal Afet Sigortaları Kurumu) gibi kurumların yapıları çevrenin karşı karşıya kalabileceği risklerin dahi finanse edildiği (riskler üzerine bahse girildiği söylenebilir) bir fon ağına bağlanmaya başlaması, konvansiyonel yapılaşmanın ve dolayısıyla konut üretiminin artık her vechesi ile finansallaşma güdümündeki bir piyasanın içerisinde var olacağına işaret etmektedir²⁸.

²⁷ Sekürütizasyon (securitization) yerine daha anlaşılır olan sigortalama ifadesi kullanılmıştır.

²⁸ Burada bahsedilen, CAT Bond (Catastrophe Bond) veya *afet tahvili* olarak Türkçeleştirebileceğimiz bir finans aracıdır. Temel işlevi, afet tipi sigortalama yapan kurumların sigortalama yoluyla üzerlerine aldıkları riski, yatırımcılara yüksek kar dağıtımını vaad ederek paylaşmalarınıdır. Afet oluşmadığı sürece yüksek karlılık getiren bu fonlar, afetin olduğu durumda kazanılmış karlarının anapara da dahil olmak üzere sigortacıya geçebileceği bir yüksek risk de taşırlar. Konu ile ilgili daha detaylı bilgi edinmek için D. Graham Burnett'in "The Bonds of Catastrophe" (Burnett, 2015) adlı metnine başvurulabilir.

Tüm bunlara bağılı olarak, belki de bir “konut sermayesinden değıil, konuttaki sermayeden” bahsediyor olduğumuzun farkına varmak gerekmektedir (Bryan & Rafferty, 2014, p. 405). Konutun fiziksel olarak üretim ve kullanım biçimlerinin aşınmayan katılığı ile değıişim biçimini likidleştirmeye çalışan sermaye piyasalarının bir aradalığı, artık bir “gerilim” (Bryan & Rafferty, 2014, p. 408) olarak değıil, konut kavramının kendisinde içşelleştirilmiş bir çelişki olarak değıerlendirilmelidir. Susan Saegert ise deregölasyon, yeni teknolojiler ve yeni iş modelleri aracılığı ile konut finansmanının mekanik olarak aşırı karmaşık bir hale geldiğini ifade etmektedir (Saegert, 2016, p. 660).

Konut üretiminin kapitalizmin içşerisine bu denli gömölü bir yapıtaşı haline gelebileceğı elbette Engels’in öngörebileceğı bir şey değıildir. Engels’in öngöremediğı diğer konu ise tüm çıkış yollarını işçi mücadelesi üzerine kuran anlatısına karşıt bir biçimde, bugün itibarı ile *konut sorunununun* başat bir sınıfsal mücadele alanına dönüşmeye başladığıdır (Smith N. , 2016, p. 680).

Marksist söylemin konutun ekonomik gerçekliğıne dair “göz ardı ettiğı hatta küçümsediğı” (Saegert, 2016; Fraser, 2016) bir diğer başlık ise *konutun işgücünün yeniden üretiminin mekanı olmasıdır*.

Kapitalizmin ağırlıklı olarak iş üzerinden tariflenen yapıya eklenen *işgücünün yeniden üretimi (reproduction)* kavramı, kapitalizmin işleyişinin çözümlenmesinde açık bir şekilde yer almaktadır. İşgücünün yeniden üretimi, işgücünü oluşturan öznelerin çalışmaya hazır bir hale gelebilmek için gerekli olan “hazırlığın, bakımın ve sosyal bağların üretilmesini ve sürdürölmesini sağlayan etkinliklerin” (Fraser, 2016, p. 101) tümüdür. İşgücünün yeniden üretilmesi *bakım (care), duygusal emek (affective labour) veya öznelleştirme (subjectivation)* gibi kavramlar ile de anılmaktadır (Fraser, 2016, p. 101). Yoğun bir emek içermesine ve ücretli işgücünün sürdürölübilmesi için zorunlu olmasına rağmen, ekonomik etkinliğin dışarısında kavramsallaştırılmaktadır. Susan Saegert, bunu Marksist kuramın maskölen ve dar perspektifi ile ilişkilendirmektedir (Saegert, 2016, p. 671). Yemek üretimi, temizlik, yıkama, ütölleme, çocuk ve yetişkin bakımı gibi hizmetler²⁹ ev dışında ücret karşılığı olan *gerçek* işler iken, ev içşerisinde ücretsiz olarak karşılanmaktadır. Ev-içi işgücü için günlük harcanan sürelele bakıldığında (OECD, 2005) hane başına günde 5-6 saate varan bir karşılıksız emeğin kapitalist ekonomik döngüye eklenildiğini, daha doğru bir ifade ile kapitalizmi mümkün

²⁹ Domestik ekonomi olarak da adlandırılmaktadır.

kıldığını rahatlıkla söyleyebiliriz. Buna karşıt olarak gelişen güncel eğilim ise, bu ev-içi hizmetlerin konut mekanının içerisinde ama dışarıdan ücretli olarak temin edilmesi olarak yaygınlaşmaktadır (Blunt & Dowling, 2006, pp. 94-97). Hatta orta-sınıfı, bu hizmetlerden en azından birini dışarıdan temin edebilirliğine bakılarak sağlamanın yapılabileceği bir sınıfsallık olarak ortaya koymak isabetsiz olmayacaktır.

Üretim, işgücünün yeniden üretimi ve yaşamı üreten diğer tüm üretken eylemlerin ayrıştırılmazlığını yok sayıp, bunların içerisinde iş kavramını kısıtlayarak suni bir biçimde özellikli konuma koymak kapitalist kültürün dayandığı ana ayaklardan birisidir. Üretimin kapitalist dünyadaki tek ölçütünün kârlılık olduğu ve bunun da sadece piyasa ekonomisi içerisinde mümkün olabileceği anlayışı, “...piyasanın dışında yer alan her üretken eylemi, etik veya zevk konusu yaparak, “rasyonel olmayan” tüketici tercihlerinin alanına terk etmektedir” (Barton, 1977, p. 23). Kapitalist toplumlarda tüm bu etkinlikler, piyasanın dışında (evlerde, mahallelerde, sivil toplum kuruluşlarında, enformel ağlarda) gerçekleştirilmektedir (Fraser, 2016, pp. 101-102). Buna bağlı olarak da konut, üretimin olmadığı bir mekan olarak yanlış bir varsayımla değerlendirilmektedir. Nancy Fraser, kapitalizmin bu yanılsama sayesinde “bedava bir yolculuk” yaptığını ve *kendi başına var olamayan (self-sustaining)* bir sistem olduğunu ifade etmektedir (Fraser, 2016, pp. 101-103). Hatta kapitalizmin krize girdiği dönemlerde (ekonomik krizler), piyasa dışı kabul edilemeyen tüm bu yeniden üretim eylemleri şok etkilerini soğurma işlevi görmekte ve ona tekrar toparlanmasını sağlayacak zamansal toleransı üretmektedir denilebilir.

Tüm bunlar dikkate alındığında, konutun ekonomik gerçekliğinin çok daha geniş bir çerçevede değerlendirilmesinin zorunluluğu ortadadır. Konutun hem fiziksel yapı olarak hem de içerisinde barındırdığı eylemler ile kapitalizmi var eden temel bir yapı taşı olduğunun ayırına varılması gerekmektedir. İnsanların barındıkları fiziksel mekanlar olarak konutların, içerisinde yaşayanların, mülkiyetine sahip olanların ve yakın çevresinin arasında kurulan, süregiden veya sonlanan ilişkilerden ibaret geniş bir ekonomiyi tanımladığı göz ardı edilmemelidir (Barton, 1977, p. 23).

1.1.2 İdeal Ev Kurgusu

Hem ev hem de konut kavramlarını yapılandıran ikinci temel dinamik ise *ideal ev kurgusudur*. Hemen belirtmek gerekir ki, konut kavramını temel alan metinlerde *elverişli*

(adequate) olarak daraltılmış olan kullanımını ayırmak büyük bir yanılgı olacaktır. Çünkü elverişlilik şartları, burada tartışılacak ideal ev fikri ile güçlü bir ilişki içerisindedir.

Toplumsal söylem, yazılı ve görsel iletişim enstrümanları, popüler kültür ve toplumsal politikalar aracılığı ile ideal bir ev fikrini baskın kılmaktadır. Bu ideal ev, *heteroseksüel bir ailenin sıcak yuvası olarak işaret edilen müstakil bir orta-sınıf banliyösündeki mülk-konutu*³⁰ tarifler (Blunt & Dowling, 2006, pp. 101-102). Amos Rapoport da benzer bir çerçeveye çizmektedir:

“O zaman ‘konut’ Amerikalılara neyi ifade etmektedir? ..., inşaatçılar ve müteahhitler asla konut inşa etmezler, ev inşa ederler. Hayalinizdeki ev, ya kırsalda ya da banliyöde ağaç ve çimenlerle çevrilidir, ona sahip olunması gerekir ve buna rağmen Amerikalılar aynı konutta nadiren 5 yıldan fazla bir süre kalmaktadır. Bu gerçek bir ihtiyaç değil, bir semboldür.” (Rapoport, 1969, p. 132)

Yavaş yavaş inşa edilmiş olan bu idea, gerekçelerini kapitalist kentleşmenin ortaya çıkardığı *toplumsal bunalımdan* alır. Kent içerisinde sınırlı olarak algılanmaya başlayan özel-kamusal alan ayrışması, işyeri-ev ayrışmasının ortaya çıkmaya başlaması³¹, sanayi kentinin pastoral iklim ve fizikseliğinden koparak dönüşmesi, gelişen demiryolları ağlarının verdiği imkanlar ve özellikle 19. yüzyıldan itibaren Victoria İngiltere’sinin hızla dönüşen ekonomik-politik-sosyolojik toplumsallığı, bu ideanın hem fiziksel hem de duygusal olarak yayıldığı dönem olarak işaret edilebilir. Ücretli çalışan kitlelerin itaatlerini, bireyselliklerini ve otonomilerini teslim ettikleri *iş mekanına* (Barton, 1977, p. 22) karşılık, *tek efendisi oldukları* evin öne çıkması şaşırtıcı değildir. Yaygınlaşmaya başlayan çekirdek aile miti 20. yüzyılda da bu ideanın sürdürülmesi hatta güçlenmesinde önemli bir etken olmuştur (Blunt & Dowling, 2006, pp. 101-104).

İdeal ev fikri ile katılaştıran ve çok katmanlı bir idealar setini kastettiğimizi baştan belirtmek gerekir. Günümüzdeki reklam diline kadar varlığını artırarak sürdüren bu ideayı kuran katmanlı yapının ne kadar zengin ve karmaşık bir idea ağı oluşturduğunu, bugün 20. yüzyıldaki banliyö evinden en uzak örneklerin dahi bu idea ile buluşmasının garip karşılanmadığı, hatta aksine, ideal ev kavramının çoğullaşarak ideal evler kanonuna

³⁰ ABD’de Bush döneminin *mülkiyet toplumu* (ownership society) kalıbını bir ideolojik söylem olarak üretmesinin konut politika ve algılarına etkisi bahsedilen bir olgudur (Bryan & Rafferty, 2014, p. 410).

³¹ Buna bağlı olarak ortaya çıkan *çalışılmayan* veya *boş* zaman, barınma mekanına hacim ve donatılar açısından büyük beklentiler yığılmasına yol açmıştır (Forrest & Williams, 1984, p. 1176).

dönüştüğü bir güncelliği gözlemlediğimizde kolayca anlayabiliyoruz. İdeal ev kurgusunun tekil/bitişik nizam/çok katlı, bahçeli/bahçesiz, balkonlu/teraslı fiziksel çoğulluğunu ayırt etmeksizin, peşin, taksitle veya kira öder gibi alınabilecek farklı edinilebilirlik biçimlerinde eşzamanlı olarak ama sorgulanmaksızın her zaman *aile evi olarak, yerleşik, minimum standartları sağlayan ve yasal* bir paket içerisinde sunulduğunu görebilmemiz konut ve ev kavramları üzerine düşünürken önem taşıyor. Dolayısıyla, konut ve ev pratiklerinin ekonomik ilişkiler aracılığı ile biri diğerine karışan ve dönüştürme özelliği taşıyan ilişkisine benzer bir biçimde, ideal ev fikri de hem konut olarak tariflediğimiz somut mekansallığı, hem de ev olarak ifade ettiğimiz mekansal pratikler bütününe karşılıklı, sürekli ve eşzamanlı olarak kurmaktadır.

1.1.3 Mimarlıkta Konut ve Ev Kavramları

Gwendolyn Wright'ın “model ev” (Wright, 1991, p. 213) olarak ifade ettiği kavram, konut ve ev kavramlarının birbirlerinin içerisinde eritildiği bir “arketipal düzenlemedir” (Wright, 1991, p. 213) ve *diyalektik gerilimin* mimari karşılığı olarak üzerinde durulmaya değerdir.

Wright, *model ev* kavramı ile modernist mimarlık ürünlerinden başlayıp, günümüze kadar, konutu *fiziksel bir prototip* düzeyinde ortaya koyan neredeyse tüm çalışmaları kastetmektedir. Özellikle konutun, ev ideasının somut bir objesi olarak açıkça ortaya konma biçimi ve defalarca benzer niyet ve biçimlerde üretilmesini esas aldığımızda dahi, ortaya çıkan mimari ürünlerin prototip olarak değerlendirilmesine yine de temkinle yaklaşmayı tercih etmek durumundayız. Bu ifadenin, mimarların, konut ve evi kavramsallaştırma biçiminin ironik bir tasviri olduğunu düşünmek daha yerinde olacaktır. Wright da zaten, prototip ifadesi aracılığı ile bu mimari ürünlerin, ister sürekliliği önersin (geleneksel konut biçim ve yaşamlarına dayansın), isterse yeniliğe vurgu yapsın (moda veya teknolojik gelişmeleri temel alsın) idealizasyon tavrında bir farklılık arz etmediğini öne çıkarmaktadır.

Bu modelin, konutun ekonomik değer üretimi ve bu değer transferi sürecindeki öncelikli rolü ile uyumlu bir biçimde her yerde sorgulanmadan sürdürüldüğünü belirtmiştir:

Nesiller arası (multigenerational) konut, değişim ekonomilerine ve aile topluluklarına dayanan sözde “geleneksel toplumlarda” da böyle bir rol oynar ve batılı muadili serbest piyasanın gizemini güçlendirir. Tek aile evi ise, bu sistemin verebileceğini iddia ettiği her şeyin sembolü olmaya devam etmektedir. (Wright, 1991, p. 214)

Konutun mimari olarak metalaşma sürecine eklenmesini, tüketim ürünlerinin konutun içerisinde edindikleri ayrıcalıklı rol ile beraber düşündüğümüzde, konut ve evin ekonomik gerçekliğinin ev ideası ile bulunduğu bir diğer ara yüz ile karşılaşırız. Konutun *domestifikasyonuna*³² aracılık eden tüketim ürünleri, muazzam sayı ve çeşitleri ile sürekli olarak işlevsellikleri ve/veya güzellikleri gerekçesi öne sürülerek biriktirilirler. Bunu göz önüne aldığımızda, hem saymakta zorlanacağımız bu niceliğin, hem de estetik ve işlevsel niteliklerin doldurulduğu bir kabuk olarak konuta dair mimari söylemlerin, estetik ve işlev kavramları ile kurulması olağan karşılanmalıdır.

Modernitenin erken dönemlerinden itibaren ortaya konan *nasıl bir konut olmalı* sorusu modern mimarlık tarihini şekillendiren ana hatlardan biridir. Mimarlık tarihinde sayıca her zaman baskın olduğunu öngörebileceğimiz konut stoğu, modern öncesi dönemde olmadığı kadar mimarlık düşüncesinin merkezine yerleşmiş ve çok yakın zamana kadar da bu özelliğini korumuştur. Hatta Norbert Schoenauer, mimarlık tarihi anlatısının anıtsal yapıların ötesine genişlemesini önermekle yetinmemiş, konutların kutsal yapı tipleri için kaynak model olduğunu öne sürerek “mimarlık konuttur” olarak ifade edilebilecek bir tavır öne sürmüştür (Schoenauer, 2000, pp. 9-10).

Modernite ile genişleyen bu düşünme alanını hangi dinamiklerin oluşturduğunu kısaca sıralamak gerekirse, önceliği, nesilden nesile yavaş değişimler ile aktarılan yapı -özelde de konut- yapma etkinliğinin tüm veçheleri ile paylaşılan geleneksel normlarının çözülmeye başlamasına vermek gerekir. Amos Rapoport, 1969 yılında dahi, vernaküler konutun, mimarlar tarafından, görsel özelliklerine dair bir ilgiden öteye geçmeyen bir kayıtsızlıkla halen göz ardı edildiğini belirterek şikayet etmektedir (Rapoport, 1969, p. 1). Rapoport, herkes tarafından ana hatları ile kabul gördüğü varsayılan ve yürürlükte tutulan geleneksel yapı kültürünü *yaygın olarak muhafaza edilen değerler* olarak ifade etmektedir. Moderniteye giden süreci ise doğa ile keskin bir ayırım içerisinde var olmadığını iddia ettiği primitif dünya insanının konut yapma biçimlerinden başlayarak anlayabileceğimizi savunmuştur. Rapoport’un, konutun hangi kültürel değişimler aracılığı ile dönüştüğünü sorgulaması -örneğin yapım tekniklerindeki değişimlerin, yapma biçimini de dönüştürdüğü ve diğer yandan yapı uzmanlığının önemli bir nedeni olduğu gibi- bize pek çok faydalı düşünme patikası tarif etmektedir. Ancak, *doğanın kutsallığının yitirilişi* üzerinden tarif edilen bir konut tarihi,

³² *Domestifikasyon*: Domestikleştirme, evleştirme. Domestik (ev ile ilgili) pratiklere dair örüntülerin baskın hale getirilmesi veya eve dair olmayan pratiklerin *evleştirilmesi*.

Rapoport'un modern insanın toprak ve yer ile ilişkisini *dehumanize* ettiği argümanı ile birleştirildiğinde, sıklıkla primitivizme giden inkarcı söylemleri de beraberinde üretme tehlikesini taşımaktadır. Kendisi bunu bizzat yapmamakla birlikte, dehumanizasyon diyerek (Rapoport, 1969, p. 126) ifade ettiği kavramın ne kadar humanist olduğunu ne yazık ki görememektedir.³³

Mimarlık pratiklerinin kümülatif açıdan en ağırlıklı programı olan konut, modernitenin deneyimlenme sürecinin erken dönemlerinden itibaren üzerinde bolca düşünsel ve inşai etkinliğin yoğunlaştığı alanlardan biri olmuştur. Modern konut kavramının inşa edilmiş süreci modernitenin deneyimlenme süreçleri ile tarihsel bir ilişki içerisinde olmuştur denilebilir. Klasik estetiğin kökleşmiş ortamında etkisini göstermeye başlayan kartezyen düşünce yapısı, sanatsal ifadede *işlev* gibi yeni kavramlar ortaya çıkarmış, buna diğer uygarlıkların ve toplulukların artistik ürünlerini fark etme, gündeme sokma çabaları da yardımcı olmuştur (Middleton, 1992).

Nicolas Le Camus de Mézierè 1780 yılında bütünüyle konuta adanmış başyapıtını³⁴ yazarken, her şeyden önce moderniteyi kucaklama biçimi ile çağdaşlarından farklılaşmaktadır. 17. Yüzyılın ikinci yarısına kadar, üsluplar üzerinden kurulmuş bir idealin dışında bir aklın öne sürülmediği geleneğin ardından, de Mézierè, konut mimarisinin düşünme alanını önemli ölçüde genişletmiştir. De Mézierè'in metni mimarlıkta arkitektonik tartışmaya sıkışmış bir geleneği sonlandırması sebebi ile önemlidir. Gelenekle bağları zedeleyen bu anlatının içerisinde yer yer bu kopuşun açık itirafları da vardır. Yunan ve Roma evleri için şu ifadeleri sıralamaktadır:

³³ Hümanizm, basit bir ifade ile *dünyayı insan çıkarlarının baskın olduğu, insan merkezli bir sistem olarak kavramsallaştırmak* olarak ifade edilirse, tıpkı pek çok düşünürün ev kavramında hayal ettiğine benzer biçimde Rapoport'un, *dehumanize* ifadesinin, insanın da doğa ile tümüyle bütünleşik olduğu bir tarihsel aralık (modern öncesi) olduğuna dair bir varsayıma dayandığı düşünülmelidir. Uğur Tanyeli, Özyeğin Üniversitesi'nde verdiği bir konferansta bu türden varsayımların hatalı olduğunu, insanın insan olarak diğer canlılardan ayrıştığı andan itibaren insan ve doğa/diğer canlılar arasındaki mesafenin sürekli bir biçimde açıldığını, insanın ilk günlerinden itibaren sürekli olarak doğaya müdahale etme ve onu dönüştürme gücünü elinde bulundurduğunu ifade etmişti. Özcü kabulleri ilkesel olarak reddeden bu tavır bu çalışmanın genel yapısı ile de paralellik arz etmektedir. Bu sebeple, burada Rapoport'un insanın doğa ile asimetrikleşen ilişkisini tanımlamak için kullandığı dehumanizasyon ifadesi, tam tersine insanca olanın tam karşılığı olduğu için olsa olsa inkarcı ve özcü olarak nitelendirilebilir.

³⁴ "Le génie de l'architecture, ou, L'analogie de cet art avec nos sensations" [Mimarının dehası, ya da bu sanatın duyularımızla analogisi] başlığındaki bu metni mimarlık ve duyular arasında açıklıkla ilişki kuran ilk metindir. Bu ilişkiyi form ile mekan, ışık ile gölge, renk ile dokunma gibi kavramlar aracılığı ile kurmaya çalışır, hatta sıklıkla malzemenin duysal özelliklerinden bahseder. De Mézierè metinde, neredeyse bir zorunluluk olduğu için hızlıca ve mekanik bir biçimde tariflenen üsluplara dair özetin ardından, uzun ve detaylı bir biçimde kendi anlatısına geçer (de Mézierè, 1780/1992).

...Onlar bize sadece eski insanların nasıl bir yaşam sürdürdüğünü gösterebilir, bizim Fransa'da kullandığımız iç düzenlemeden çok farklıdır. Davranışlarımızın aynı olmadığı gibi, alışkanlıklarımız da farklıdır... (de Mézierè, 1780/1992, p. 104)

Sadece süsleme ve yüksekliklerin varyasyonlarının olabileceği varsayılmaktadır; oysa neden ileri gidip ve hayal gücünü serbest bırakıp, geleneğin sınırlarını parçalamıyoruz? (de Mézierè, 1780/1992, p. 86)

İyi bilinen yolları takip eden aklın, geçemeyeceği engeller vardır. (de Mézierè, 1780/1992, p. 86)

Metinde, devrimler çağına yaklaşan dönemin, yani erken modernitenin birçok ögesine rastlarız. De Mézierè konutu *seyircinin* varlığında kavramsallaştırır. Bu yolla *seyirci olarak öznenin* konutun şekillendirilmesindeki baskın rolünü kullanıma sokar. Benzer biçimde *kullanıcı olarak öznenin* önemi neredeyse tüm metnin ana hattında yer almaktadır. Konut içerisindeki mekanları kullanıcılarına göre adlandırmasının ötesinde, konuta dair kararların ana dayanağını konutun sahibinin *kim* olduğuna bağlı kılar. Ona göre bir asil veya bürokratin konutları aynı esaslara göre tasarlanmazlar. Tıpkı bir askerın konutu ile zengin bir aileninkinde olduğu gibi.

Metnin sonuna doğru ise pozisyonunu netleştirir. Fransız bulvarlarındaki konut yapılarından bahsederken şöyle ifade eder:

Bunlar konut değildiler, birçoğu özel mülkler olmalarına rağmen apaçık söylemek gerekirse bunlar saraydır. Bunlarda ihtişam konforun en harikuladesi ile buluşmuştur; zenginlik ya da sanat anlamında hiçbir şey eksik değildir. Görünümleri büyüleyicidir, ama ruhu tatmin ederler mi? Soru budur... Hiçbir şey buralarda oturanlara göre değildir. (de Mézierè, 1780/1992, p. 175)

Nicolas Le Camus de Mézierè'i hem gelenek ile hem de içinde bulunduğu çağın konut sunum biçimleri ile mütevazı bir mücadeleye iten, modernitenin dinamiklerini ve dönüştürücülüğünü hissedebilmesi ve bunu pratiği anlamak için araçsallaştırma iradesini göstermesidir. Mézierè'i farklılaştıran, bu konutları büyüleyici bulmasına rağmen *doğru olmadıklarını* düşünmeye iten bir erken modern öznenin eleştirel pozisyonudur.

Modernite ile beraber, düşünme etkinliğinin merkezine özne kavramının yerleşmesi, öznenin doğrudan adresi olarak görülen konutun da dolaysız bir biçimde mimarlık eğitiminin ve pratiğinin başlangıç noktası olarak benimsenmesidir. Gwendolyn Wright, öznenin konuttan beklentilerini günümüz için şu şekilde genelleştiriyor: “*Doğru ev* [tarafımdan italikleştirilmiştir] hala bunu başarmak için bir yol gibi görünüyor: başarılı bir kimse, ilginç bir birey ve (çoğumuz için) sıcak ve erişilebilir ebeveyn olmanın dengesi.” (Wright, 1991, p. 215)

Konut sunum süreci içerisindeki aktörlerin pek çoğu için ise “bir bütün olarak pazar, bu arzuları bilmeyi ve kontrol etmeyi, sürekli olarak küçük yenilikler aşlamak yoluyla öngörülebilirliği dengelemeyi hedeflemektedir” biçiminde bir tespit bulunmaktadır (Wright, 1991, p. 215).

Wright, mimarlık profesyonellerinin ise tam aksine yeni yaşam biçimleri önermekten geri durmadıklarını, ama bu deneylerin pek azının halkın estetik eğilimlerini veya ekonomik sınırlarını dikkate almayı tercih ettiğini de eklemiştir. Bir başka deyişle, konutu sorunsallaştırma alanını arkitektonik bölgenin içerisine konumlandırmış olan mimarlık, ideal ev kavramı ile gelen *aile evi olan, yerleşik, minimum standartları sağlayan ve yasal paketi irdelemeye girişmemiştir* denilebilir.

Buna karşın, modernitenin dönüşme süreçlerinin yakın tarihine bakıldığında, konutun neredeyse başat ekonomik etkinlik haline gelmesine karşın, konut üzerine düşünme etkinliğinin çok dar bir alana kapandığı söylenebilir. De Mézierè'den başlayarak konut üzerine sayısız denemeler yapan mimarlar için de durum farklı görünmemektedir. Süreç içerisinde konut barınma eyleminin somut nesnesi olmaya indirgenmiş, barınma eyleminin çoğul biçim ve içeriğinden ayrıştırılarak bir anlamda sterilleştirilmiştir. Buna bir itiraz, Amos Rapoport'tan gelmektedir. Vernaküler konuta olan ilgisizliği günümüze tercüme etme çabası içerisindeki Rapoport, günümüz yapılarını *elit ve halk tipi* olarak ayrıştırarak, mimarların halk tipi konutlarla ilgilenmesinin konut gerçekliğini anlamamızı kolaylaştıracağını yazmaktadır (Rapoport, 1969, p. 127). İnsanların pek çoğunun artık kendi konutlarını inşa etmediği ve yapılabildiği alanın çok büyük bir bölümünü konutların teşkil ettiği bir dünyada, konut edinme tercihlerine bakmayı önermiş ve mimarların tasarladığı konutlar ile popüler konut kültürünün arasındaki farkların bize bakış açısı kazandırabileceğini belirtmiştir (Rapoport, 1969, p. 127). Ne var ki konut stoğunu elit ve halk tipi diye sınıflamak bile Rapoport'un kavrayış biçiminin sterilliğini ve kısıtlılığını göz önüne sermektedir.

Konutu yaşamın ve mimarlık alanının merkezine konumlandıran bir perspektifin sürekliliği halen devam ederken konut neden sorunsallaştırılma biçimi ile çorak bir kapsama daraltılmıştır?

Gwendolyn Wright, bunun kaynağı olarak kültürel olarak inşa edilmiş ve dayatılmaya devam edilen *ev ideasını* işaret etmektedir (Wright, 1991, pp. 219-220). Bu ideanın sürekli olarak gündemde tutulmasının birincil aktörünün konut piyasası olduğunu, siyaseten muhafazakar, reformist veya ilerici olması fark etmeksizin, tüm aktörlerin farklı projeler aracılığı ile aynı ev ideasını sürdürmekten kaçınmadıklarını belirtmektedir (Wright, 1991, p. 221).

Mimarlık disiplinini ise ikincil bir aktör olarak tarif ederken, özellikle bireyselliği besleyen estetik, farklılık ve özgünlük arayışlarının sağlayıcısı olarak özel konumuna “Psikiyatride ya da konut mimarlığında, gerçek bireysellik profesyonel müdahale gerektiriyordu.” diyerek işaret etmektedir (Wright, 1991, p. 223).

Wright, yabancılaşmanın, tekinsizliğin dünyasında yaşayan ve istikrar, güvence arayışındaki bireylerin, bu ev ideası ile özdeşleştirdikleri konut hakkını ise üçüncü ve son etken olarak öne sürmektedir. Barınma ihtiyacının kaçınılmazlığı gerçeğinin ve konut imkanının erişilebilirliğinin son derece kısıtlı olduğu bir küresel barınma rejiminde, bireylerin konutu bir tür ideaya dönüştürmesi açısından konutun bir hak olarak kavramsal dünyamıza dahli, Wright’ın tarif ettiği bu üçüncü eksen anlamlı kılmaktadır.

1.2 Konut ve Ev Kavramsallaştırmalarına Yönelik Eleştirel Perspektif

Konut ve ev kavramlarına dair bu uzun irdelemenin amacı bu kavramların evrensel anlamlarını saptamak veya bütüncül tanımlar bulmak ile ilişkili değildir. Tam tersine, konut ve ev kavramları aracılığı ile üretilen ve yaygınlaşan mevcut barınma rejiminin ikircikli ve dinamik yapısını ortaya koyabilmek, mevcut tanım ve işleyiş setlerinin sorgulanabilirliğini belirginleştirmekle ilgilidir.

Konut ve ev kavramları arasındaki diyalektik gerilimi inşa eden *ekonomik gerçeklik* ve *ideal ev* hatlarındaki arızaları, kullanılmamış taze araçlar vasıtası ile görebilmenin imkanlarının araştırılması bu sorgulama için anlamlı bir yol tanımlayabilir. Dolayısıyla, mimarlık söyleminde konut ve ev başlığı altında üretilen bir söylemler bütünü pratikte

yaşanılan gerçeklikle bağıntısız olduğu sayısız halin olduğu şüphesi bu çalışmanın temel çıkış noktasıdır.

Konut gerçekliği olarak sunulan ve veri olarak konut çalışmalarına altlık oluşturan genel çerçevenin temel sorunu bu gerçeklik tanımlamasının indirgemeci boyutudur. Konut çalışmalarında konut politikasının bahsedilen baskın etkinliğinin önemli sebeplerinden biri, konutu sayılarla, yüzdelerle ve standartlarla değerlendirmenin, kısaca barınma pratiğini sayısallaştırmanın rasyonel bir tablo çizmek için zorunlu olduğu yanılığısıdır. Dünyayı istatistiki olarak kavrama eğiliminin temel dürtüsü budur. Aslında, istatistikler taraflı, tanımlar üzerinden, seçilmiş veri kullanılarak, tümdengelim-tümevarım döngüsü içerisinde ve bağımsız bir şekilde oluşturulur. İstatistik, olasılıkları sınırlar, özetler, ihtimalleri içermez. Sorgulanabilir ilişkiler kurar ama bunları neden-sonuç ilişkisi imiş gibi sunar. İstatistik, bu süreçte bir ispata dönüşür ve konut *rasyonelleştirilir*.

Bu rasyonelleştirme konstrüksiyonu disiplinler bir ağ üzerinden inşa edilmiştir. Öncelikle, konutun nasıl olması gerektiğine ilişkin bu ana temanın *insanların neye ihtiyacı olduğuna* dair çeşitli disiplinler yargılarıyla ile inşa edildiğini teslim etmek gerekmektedir. Konutun *kimler* için üretildiği irdelendiği zaman, kullanıcının inşa edilme biçimi görülebilecek ve bunun mimarlık, ekonomi, hukuk, sosyoloji, antropoloji vb. alanlardaki terminoloji ile nasıl çakıştığına dair somut örnekler fark edilebilecektir. Benzer biçimde, bu kullanıcı konstrüksiyonuna dair üretilen bir ihtiyaçlar paketinin tümüyle maddi nitelik ve niceliklerle nasıl örüldüğüne bakıldığında -örneğin mimarlık ve hukuk alanları arasında- *kullanıcı, mülk konut, kiralık konut, kullanım hakkı, özel alan, kamusal alan* gibi kavramlarda nasıl ortaklaştığı ve konut üzerine üretilen tüm metinlerin bu ortak kavram setlerine tabi olduğu kolaylıkla ayırt edilebilecektir. Konutun *nasıl* olması gerektiği yönündeki söylem paketi ise ev kavramına dair kutsallaştırılan bir kabuller zinciri ile örgütlenmektedir. Bu yolla, sıklıkla sorgulanmadan, üzerinden veri üretimine girilen *ev ideası* mimarlıkta *elverişli konut* kavramı ile hukuk alanında da *konut hakkı* ile özdeşleştirilerek kullanışlı bir araç olmayı sürdürmektedir.

Bu rasyonelleştirme işlemleri sonucunda dayatılan sonuç şudur: Barınma ihtiyacı konut ile karşılanmak zorundadır.

Rasyonaliteyi aşırı değerlendirme eğilimi *seçimler yapmanın tercih edilen yolları* olarak tanımlanabilir. Bu noktada rasyonaliteyi bu yaygınlıkta destekleyen bir toplumsallıkta bu eğilimden kimin fayda sağladığı da sorgulanmak durumundadır (Wharne, 2015, p. 104).

Sürekli olarak *kaç adet, kime, nerede ve nasıl konut olmalı* çizgisinde seyreden konut ve barınma politikalarını üreten bu eğilimin çelişkili bir biçimde konut üretimi içerisindeki tüm disiplinlerden aktörlerin bizzat varlık sebebi olduğunu da belirtmek gerekmektedir. Yani, barınma ihtiyacının konut adı altında ikame edilen tüm kabulleri, bir profesyoneller ordusunun işlerliğinin ve meşruiyetinin vazgeçilmez bir gereğidir. Konutun nerede, hangi büyüklükte, hangi tekniklerle ve kimler tarafından yapılacağı, konut ikametinin vatandaşlık hakları ile doğrudan bağlantılandırıldığı, konut krizi aracılığı ile kitlesel konut üretiminin dikte edildiği anlayış, bu meşruiyeti yapılandıran güzergahlardan sadece birkaçıdır.

Teorisyenler, toplumsal pratikleri genellemeler üretmeden kuramlaştırmanın zor olacağı düşüncesini sıklıkla öne sürmektedirler. Bu anlayış pratiklerin tekilliklerini göz ardı ederek genelleştirmelere *gömülmelerine* neden olur. Bir takım tekillikleri *istisna* olarak kayıt dışı bırakmak, düpedüz tüm pratikler bütününe sayısız tekil pratikten oluştuğunu yok saymak anlamına gelmektedir.

Tüm bu tekil pratikler bütününe görebilmeye olanak sağlayacak bir kavramsallaştırmanın, *konut ve ev kavramlarının içerisinde konumlandırılmayan bir grup barınma biçimi ile ilişkilenererek olabileceği* bu çalışmanın çıkış noktasıdır. Çalışma içerisinde, konut ve ev kavramlarına dair normatif görüşleri ihlal ve ret eden pratikler aracılığı ile daha farklı düşünme ve anlama güzergahları önerilmektedir. Bu yolla, konuta ve eve dair reel teorik bir alanın varlığı sorgulanmakta, eksiklikleri vurgulanmaktadır.

Buna bağlı olarak, bu çalışmanın temel argümanı *konut ve ev tanımları ne oldukları üzerinden değil, ne olmadıkları üzerinden kurulmuş bir kavramsallaştırma süreci ile belirlenmiştir* olarak ifade edilebilir.

2. ÇALIŞMANIN STRÜKTÜRÜ VE YÖNTEM

Günümüz konut rejiminin barınmayı kapitalist ekonominin temel düzeyde yapılandırıcı bir unsur olarak şekillendirdiği ve aşırı derecede regüle edilmiş, fazlasıyla profesyonelleşmiş bir iş kolu ürünü haline getirdiği artık bilinen bir gerçekliktir. Bu rejim, aynı zamanda, barınma ihtiyacının sadece konut üretimi ile giderilmesi gerektiğine ikna olmuş bir toplumsallıkla da desteklenmekte ve sürdürülmektedir. Konut üretimi içerisinde yer alan tüm aktörler (devletler, yatırımcılar, mimarlar, mühendisler, hukukçular vb.) ve konut sunumunun yönlendirildiği kitleler, konuta dair inşa edilmiş normlara, yani kodlara, yasalara ve ev ideasına öylesine ikna olmuş vaziyettedirler ki, bu normları ihlal eden barınma pratiklerinin bütünü geniş bir konsensüs ile reddedilmektedir. Çalışmanın iddiası şudur ki, konut ve ev kavramlarına dair inşa edilmiş olan normatif zihin dünyası neyin ev olmadığını tespiti üzerinden sürdürülebilmektedir.

Konut ve ev kavramları mevcut barınma rejimini tesis ettikleri ve sürdürdükleri gibi, eşzamanlı olarak, bu sistemden dışlanan pratikleri de belirlemektedirler. Bu sebeple, konut ve ev kavramlarına dair yerleşmiş ve yaygınlaşmış tüm koşullanmalar, statükonun dışındaki tüm pratikleri *evsizlik* olarak ifade etmeye yönelmiştir.

Evsizlik, yerel ve küresel düzeydeki yoksulluğun ve servet-iktidar dağılımındaki büyük eşitsizliğin doğrudan sonucudur (Kellett & Moore, 2003, p. 123). Bir başka ifade ile “yoksulluğun mekansal konsantrasyonudur” denilebilir (Dos Santos, 2005). Evsizlik kavramı, sürekli olarak konuta erişim imkanlarının olmadığı koşullarda ortaya çıkmaktadır. Ancak, evsizlik denilen olgunun, mevcut konut üretim ve kullanım biçimlerinin dışında bir barınma seçeneği görülmemesiyle veya bu biçimlerin konut olarak kabul edilmemesi ile doğrudan bir ilişkisi vardır. Hatta evsizlik olgusunun kaynağı olarak görülen erişilemezlik biçimlerinin tümüyle mevcut konut paradigmasından kaynaklandığı ileri sürülebilir.

Buna ek olarak, konuta dair normatif çerçeveyi çizen *aile evi olan, yerleşik, elverişli ve yasal* katmanlarını da bu dışlama mekanizmasının içerisinde değerlendirmek bir

zorunluluktur. Bu özelliklerin hepsini birden içermeyen her barınma biçimi *ev-olmayan* olarak değerlendirilmektedir.

Dolayısıyla, bu çalışmadaki irdeleme, *ev-olmayanlar* tanımı ile *evsizlik* olgusundaki ayrımı takip edecek bir biçimde iki ana başlıkta yürütülmektedir.

Birinci bölüm, *Ev-Olmayanlar* başlığı altında konuta ve eve dair norm ve kabullerin sorgulandığı bir bölüm olacaktır. Konutun ekonomik gerçekliği ve ideal ev fikri ikilisinin dinamiği ile kurulan ve sürdürülen *aile evi olan, yerleşik, minimum standartları sağlayan ve yasal* konut anlayışı üzerine bir tartışmanın bu anlayışla örtüşmeyen pratiklere dair örnekler ile desteklenmesi yöntem olarak benimsenmiştir.

Aile Evi Olmayan alt başlığında, konut ile domestik pratiklerin ilişkisi ve bu ilişkinin günümüz konut pratiklerini belirlemedeki güçlü rolü ortaya konulacaktır. Ardından yaygın domestisite kültürünün dışladığı barınma pratiklerinin varlığı ortaya konacaktır. Bu başlığın içerisinde daha detaylı bir analiz yapmak üzere LGBTİ+ bireylerin barınma pratiklerinin, mevcut konut rejimi tarafından nasıl bir ayrımcılığa maruz bırakıldığına dair örneklemeler sunulacak ve bu pratiklerin aile konutu mitini ihlal ve ret etme biçimleri üzerinde durulacaktır.

Yerleşik Olmayan alt başlığı içerisinde, öncelikle mobil evler, karavan evler, çadır kentler gibi pratiklerin dünyanın belirli bölgelerinde -sanıldığıının aksine- istisnai olmaktan çok uzak bir yaygınlıkta bulunduğu ortaya konacaktır. Ardından, yerleşik olmayan barınma pratiklerinin mimari, hukuki ve toplumsal katmanlarda, konvansiyonel konut rejimini devre dışı bırakma veya sorunsallaştırma halleri üzerinde durulacaktır.

Elverişli Olmayan alt başlığında, öncelikle, elverişlilik çerçevesini oluşturan standardizasyonun ortaya çıkma sebeplerine ve beraberinde getirdiği sonuçlara değinilecektir. Hemen ardından, elverişli konut olarak sunulan çerçevenin, tümüyle somut mekansal kriterleri nitelediğine dair bulgular ortaya konarak, bu çerçevenin dışarıda bıraktığı sınıfsal, sosyolojik, kültürel ve coğrafi gerçekliklerin örnekleri aracılığı ile elverişlilik kriterlerinin genelgeçer bir anlayışla tanımlanamayacağı ispat edilecektir. Kent yoksullarının barındığı konutları, çok küçük konutları ve çöküntü alanlarını tarif eden elverişsizlik kavramı Torre de David örneği aracılığı ile irdelenecektir.

Yasal Olmayan alt başlığında ise, konut kavramının kapatılma aracı olarak hukukun işlevsel pozisyonu ortaya konulacaktır. Hukukun normatif yapısının, konut kavramının da normatifleştirilmesine destek olacak biçimde yasal konutu dayatma yöntemleri irdelenecek,

konutun ne olduğu ve ne olmadığına dair fikrin bu yasallık çerçevesinde nasıl sürdürüldüğü, enformel konut stoku ve işgal evleri (squat) örnekleri üzerinden aktarılacaktır.

İkinci bölüm için ise *Kategorik Olarak Ev-Olmayan: Evsizlik* başlığı seçilmiştir.

Bu bölümde, evsizlik pratiği, manipülatif bir biçimde ev-olmayı detaylı bir şekilde kavramsallaştırabilmek için araçsallaştırılacaktır. Evsizlik pratikleri aracılığıyla özellikle mimarlık söylemi içerisinde barınmaya dair üretilmiş klişe ve kabulleri zedelemek amaçlanmıştır. Çalışmanın *konut ve ev tanımlarının ne oldukları üzerinden değil, ne olmadıkları üzerinden kurulmuş bir kavramsallaştırma süreci ile belirlendiği* ana argümanına ek olarak, evsizlik pratiğine dair somut verilerin konut ve ev kavramları ile kurduğumuz ilişkiyi ne düzeyde etkilediği, yapılandırığı araştırılacaktır.

Bölümde evsizlik üzerinden tartışılan meseleler Anglosakson coğrafya temel alınarak hazırlanmıştır. ABD, İngiltere, Avustralya, Kanada gibi ülkelerdeki evsizlik fenomeni yine ağırlıklı olarak bu ülkelerden örnekler ile somutlaştırılmaya çalışılacaktır. Literatürde *yeni evsizlik* olarak çerçevlenen olgunun yaygın bir biçimde görüldüğü bu ülkelerin tartışmada ağırlıklı olarak yer alması, literatürün bu ülkelerde çok daha zengin bir malzeme sunmasından da kaynaklanmaktadır.

İnsan somut bir beden içerisinde yaşam bulduğu için, dünyada bir yerde bulunmak, bedeni ile bir yer işgal etmek durumundadır. Bu gerçeklikten dolayı bölüm içerisinde, evi olmayanları sembolleştiren bir somut örnek olması dolayısıyla, konut ve eve dair inşa edilmiş pek çok kavramın (mülkiyet, mahremiyet, kimlik, hijyen, işlevsellik, tipoloji, güvenlik, standart, yerleşiklik, kullanıcı, özel alan vb.) bildik şekilde işlemediği *bir modern barınma pratiği olarak evsizlik* incelenecektir. Evsiz bireylerin nesnelere, mekanları kullanma veya yapılandırma yöntem ve biçimlerinin, yerleşik (mukim) toplumun yabancı olduğu bir anlama merakı ile ele alınması gerekmektedir.

Evsizlik deneyimi ve pratiklerinin incelenmesinde konut ve ev kavramsal alanlarını kuran materyalin zengin içeriği araçsallaştırılacaktır. Dolayısıyla günlük yaşama dair belgeler, röportajlar, etnografi çalışmaları, romanlar, eve dair basılı materyal, domestik eşyalar, mimari projeler, istatistik veriler vb. den oluşan bu malzeme, evsizlik deneyimi ve pratikleri ile ilişkisi oranında ayırt etmeden kullanılacaktır.

Evsizlik olgusunun mimari literatürde yer alma biçimi üzerinde de durulacak ancak konut sunum politikası ve ontolojik evsizlik kapsamında seyreden literatüre değinilmeyecektir. Benzer biçimde evsizliğe dair özgün sayısal veri üretimi bu çalışmanın

kapsamı dışında tutulmuş, mevcut sayısal veriler kavramsal çerçeve ile ilişkisi oranında kullanılmakla yetinilecektir. Çalışmanın içermediği bir başka başlık ise barınma hakkı tartışmalarıdır. Çalışmada bir hak olarak barınma üzerinde durulmayacaktır. Bunun sebebi İnsan Hakları Beyannamesinde ve pek çok belge ve sözleşmede sözü geçmesine rağmen atıl olduğunu rahatlıkla iddia edebileceğimiz barınma hakkına dair söylemlerin veya bildirelerin hak söyleminin bu hakka sahiplik yanılması hizmet etmesinden kaynaklanmaktadır. Hak söyleminin yerine güç söylemini ikame etmek daha gerçekçi olacaktır. Zira hakkımız olduğunu düşündüğümüz şeylere gücümüz oranında ve somut olarak ulaşırız. Stirner'in deyişle "Mutlak hak, bizzat hakkın kendisini yok eder ve hak kavramının egemenliği biter" (Stirner, 1844/2013, s. 259).

Tüm bunlara bağlı olarak daha ağırlıklı biçimde reel evsizlik olgusu üzerine üretilmiş pratiklere odaklanılarak konvansiyonel konut ve ev kavramları ile yakınlaşma veya mesafelenme becerileri irdelenecektir. Bu inceleme esnasında evsizliğin anlamı, tarihi gibi başlıklar altında bu fenomenin oldukça karmaşık yapısı ortaya konacak, bu karmaşık yapının tarihsel arka planı da çerçevelenmeye çalışılacaktır.

Evsizlik pratiğini yapılandıran hukuk, kamusal alan, ekonomi gibi başlıklara ek olarak, istatistiki bir bilgi olarak evsizliğin sorgulaması da yapılacaktır. Evsizliğin iradi bir seçim olup olmadığı üzerinde durulacak, evsiz özne ve grupların yok sayıldıkları bir dünyadaki var olma biçim ve yöntemleri araştırılacaktır.

Tüm bunlara ek olarak evsizliğin mevcut barınma rejimi ve bunun inşa ettiği toplumsal normlar tarafından nasıl kriminalize edildiği ortaya koyulacak, buna karşılık evsiz öznelerin bu kriminalizasyon ile hangi mücadele pratiklerini yarattıkları üzerinde durulacaktır. Bölümün sonunda ise evsizliği bir barınma formu olarak kavramsallaştırabilmenin imkanları sorgulanacaktır.

Üçüncü bölüm ise Türkiye'de *ev-olmayanlara* ve *evsizliğe* kısa bir değinme amacı taşımaktadır. Türkiye söz konusu olduğunda evsizlik olgusu, üzerine pek az metin üretilmiş bakir bir alan olmayı sürdürmektedir. Ancak, mevcut barınma rejiminin dinamikleri Türkiye gibi ülkeleri çok da uzak olmayan bir gelecekte Anglosakson coğrafyadaki evsizlik olgusu ile karşı karşıya bırakma potansiyeli taşımaktadır. Dolayısıyla, bu bölüm Türkiye evsizliğine dair çalışmalara da mütevazı bir katkı sunmayı amaçlamakta, Türkiye'deki evsizliğin bu çalışma bünyesinde ortaya konan kavramsal çerçeve ile ilişkisini sorgulamaktadır.

3. BÖLÜM I: EV-OLMAYANLAR

Ev nedir? Bu soruya pek de kolaylıkla cevap verilemediği, *Konut ve Ev söylemi Üzerine* adlı bölümde detaylı olarak ortaya konulmuştu. Ne olduğunu kolaylıkla tarif edemediğimize göre, neyin *ev olmadığı* nasıl bu kadar kolayca belirlenmektedir?

Tanımı kolayca yapılamayan pek çok kavram gibi, konut ve ev kavramları da normatif bir çerçevenin varlığında somutluk kazanmaktadır. Determinist bir yorum yapılmak istense idi, bu yorum, *toplumlar barınmayı eğer bu kadar yaygın, belirli bir biçimde oluşturmuşlar ve sürdürüyorlar ise, bunun gerekçeleri tarihsel olarak vardır ve zaten insanın başka biçimlerde yaşamayı düşünülemez ve mümkün değildir* olurdu. Ancak bu çerçevenin, yani idealize edilmiş bir barınma ve yaşama biçiminin, kapitalist ekonominin gerekleri ile harmanlanarak *inşa edilmiş* olduğu ortadadır. Daha da önemlisi, mevcut konut rejiminin açık hegemonyasında dahi, bu rejimi açıkça ihlal ve ret eden pratikler, zannettiğimizden çok daha yaygın bir oranda ve çeşitlilikte bulunmaktadır. Dolayısıyla, iradeyi yok sayan ve barınmayı şekillendiren etmenleri indirgeyen bir determinizm, mevcut kapitalist konut hegemonyasını halen mümkün kılsa da, barınma pratiklerini kısıtlayamamaktadır. Barınma pratikleri, ihlal ve ret mekanizmaları aracılığı ile mevcut konut rejimini zedelemeye devam etmektedir. Lefebvre'in "...kendine mal etme yoluyla kendine yatırım yapan bir hayal gücü" sayesinde "...mekan ve zamanın biçimleri icat edilecek ve pratiğe sunulacaktır" dediği bu olsa gerektir (Lefebvre, 1996, p. 155).

Buna karşıt olarak da, konut ve ev kavramları yoluyla inşa edilmiş bir söylem alanı, bu ihlal pratiklerini imha etme uğraşı içerisindedir. Bu imha etme uğraşı kimi zaman barınma alanının fiziksel imhasını da meşrulaştırabilecek düzeyde güçlü bir ayrımcılık ve kriminalizasyon aracılığı ile yürütülmektedir. Dolayısıyla, konuta dair normatif çerçeveyi çizen *ailesel, yerleşik, elverişli ve yasal* kriterlerini bütünüyle içermeyen/sağlamayan tüm barınma biçimleri *ev olmama* üzerinden değerlendirilmektedir. Kimi zaman yasal bir konut içerisinde bulunan ama çekirdek aile çerçevesine oturmayan birey veya grupların yerleşme pratikleri, kimi zaman da çekirdek aile tarifine doğrudan uysalar da yerleşimcilerin yaşamlarını bir karavanda sürdürüyor olmaları bireyin, grupların ve barınma biçimlerinin

dışlanmasına ve kriminalize edilmesine yol açmaktadır. Bazen de yoksullara, erişebildikleri yasal bir yapıda barınmalarına, hatta burası için kira ödemelerine rağmen, belirgin hijyen ve güvenlik koşullarını sağlamayan konutları üzerinden ayrımcılık yapılmaktadır.

Bu bölümde, mevcut konut rejiminin neredeyse tüm aktörleri tarafından ev olmadığı iddia edilen bu pratiklere dair örnekler sunulmaktadır. *İhlal pratikleri* olarak adlandırılabilen bu barınma biçimlerinin, normun dışarısında var olma halleri üzerinde durulurken, normun inşa edilme süreçleri ve mekanizmalarına da değinilecektir. Ancak ağırlıklı olarak ayrımcı ve kriminalize eden söylem ve uygulamalar üzerinde durularak, mevcut konut rejiminin ve söyleminin bu ihlal pratikleri üzerinde kurmaya çalıştığı tahakküm alanı resmedilmeye çalışılacaktır.

Örneklenen ihlal pratikleri, ev-olmayanlar, belirgin başlıklar altında incelense de pek çok örneğin kimi zaman tek başlık içerisinde kimi zaman da birden çok başlık altında var olabileceği bilinmelidir. Bir diğer deyişle, barınmanın ihlal pratikleri, mevcut konut ve ev söyleminin farklı katmanlarını sıklıkla ve eşzamanlı olarak zedelemekte ve mücadeleyi geniş bir ekseninde sürdürmektedir.

3.1 Aile Evi Olmayan

Bugün, dünyanın pek çok yerinde üretilen konutlar, kullanıcılarının çekirdek aileler olacağı varsayılarak üretilmektedir. Binlerce sene boyunca, geniş ailelerin bir arada yaşadığı karmaşık yapılanma biçimleri modernite ile beraber, bugün de pek çoğumuzun içerisinde yaşadığı bir tür tipolojinin sürekli olarak üretildiği bir konut rejimine evrilmiştir. Çekirdek aile, “çocukları ile beraber yaşayan heteroseksüel evli çift” olarak tanımlanmaktadır (Baker, 2012, p. 322).

Çekirdek aile kavramı, modernite ve kapitalizme dair tartışmalarda sıklıkla modernitenin bir uzantısı, sonucu olarak görülmektedir³⁵. Bu yaklaşım, ağırlıklı olarak sanayi devrimi ile ortaya çıkan emek (work) ve emeğin yeniden üretilmesi (reproduction) aşamalarının mekansal olarak ayrışmasına bağlanmaktadır. İşyeri ve ev olarak keskinleşen bu

³⁵ Raymond Williams, aile kelimesinin (family) İngilizce’de 14. yüzyıl sonu ile 15. yüzyılın ilk yarısında ortaya çıktığını ifade etmektedir. Ancak bugün kullanılan anlamı (kan bağı ile birbirine bağlı anne baba ve çocuklardan oluşan) ile kullanılmaya başlanması 17. - 19. yüzyıllar arasındaki döneme tarihlenmiş ve dile yerleşmesinin ancak 19. yüzyılda olduğunu ifade etmiştir. Daha önceki yüzyıllarda ailenin, hane halkı ile eşdeğer kullanımının yoğun olduğunu, bir evin içerisinde yaşayan herkesin dahil olduğu bir tanımlama olarak kullanıldığını not etmiştir. Çekirdek aile (nuclear family) ve geniş aile (extended family) kavramları ise 20. yüzyılda ortaya çıkmıştır (Williams, 1976/1983, pp. 131-134).

mekansal ayrışmanın erken kapitalist dönemden başlayarak kolaylıkla gözlenebileceği ortadadır.

Ancak, yakın tarihli incelemeler çekirdek ailenin bir sonuçtan ziyade kapitalizmi mümkün kılan önemli bir öge olarak *sebeplerden biri* olduğu konusunda tezler öne sürmektedirler. Özellikle sanayi devriminin beşiği olarak kabul edilen İngiltere’de ve Batı Avrupa ülkelerinin bir kısmında akrabalık bağlarının çözülmesinin ve çekirdek ailelerin ortaya çıkmasının sanayi devriminin çok daha öncesinde gözlenebildiği ifade edilmektedir. Akrabalık terminolojisinde, monogaminin kurallaşmasında, miras uygulamalarında ve ebeveyn-çocuk ilişkilerinde bu coğrafyaya özgü bir farklılaşmanın üzerinde durulmaktadır (Macfarlane, 1992). Bu farklılaşmalar modern çekirdek ailenin prototipi olarak görülebilir. Örneğin neredeyse 14. yüzyıldan itibaren İngiltere’de çekirdek ailenin baskın yaşama biçimi olduğu ifade edilmektedir (Hymowitz, 2013).

Toplumun büyük aile topluluklarından çözülmesi, bir diğer deyişle “toplumsal ve ekonomik dünyalar arasındaki bağın kopması” (Macfarlane, 1992, p. 172) sonucunda ortaya çıkan eş ve çocuklardan oluşan çekirdek aile yapısı fiziksel, sınıfsal ve toplumsal mobilitiyi olanaklı kılmaktadır. Servetin süreklilik ve istikrar arz etmediği çekirdek aile birimi, onu belirgin bir toprağa veya topluluğa sıkı sıkıya bağlı kılmayan bir hareketliliğe ulaşmıştır. Bu hareketlilik sanayi devrimini mümkün kılan işgücünün mobilitesi anlamına da gelmektedir. Çekirdek aile pek çok açıdan kapitalizmi mümkün ve sürekli kılan temel toplumsal birim olarak kabul edilmektedir. Zira birbirine bağımlı kalabalık bir akraba topluluğunun tersine çekirdek aile, ekonomik ve siyasi değişkenlere kolay adapte olabilme kapasitesine -esnekliğe- sahiptir³⁶ (Hymowitz, 2013). Tüm bu adaptasyon kabiliyetinin ve esas olarak da modernitenin getirdiği belirsizlik ve çözülme konutu *çatışmasız bir alan* (Aureli & Tattara, 2015)³⁷ olarak idealize etmeye yöneltmiştir.

Bu idealizasyon işlemi, modern konutu çekirdek ailenin bireyleri (anne, baba, çocuk) için özelleşen hacimleri, yani odaları ve belirgin eylemler için ayrılmış mekanları (mutfak, banyo vb.) ile belirgin bir günlük rutin varsayımına göre tipolojikleştirmiştir. Konut mekanı eylemlere bağımlı bir kurgu ile şekillenmiş ve uyuma, temizlenme, yemek yeme, çalışma ve

³⁶ Bu, toprağa ve akrabalık ilişkilerine ekonomik ve toplumsal bağ(ım)lılığın olduğu coğrafyalarda, kapitalist yapılanmanın neden ertelendiğine veya klasik biçimi ile gerçekleşemediğine dair de bir fikir vermektedir.

³⁷ Modernitenin değil ama modernizmin temel olarak her türlü mekanı *çatışmadan muaf* bir şekilde idealize ettiğini eklemek gerekir.

sosyalleşme gibi basit ayrımlarla ifade edilebilecek düzeyde anonimleşmiştir. Daha yüzyıl başında fark edilen bu gerçekliği Simon Patten ABD özelinde şu şekilde ortaya koymaktadır:

Binlerce iki katlı ev, kullanıcılarına aynı sorunları getirmekte ve benzer çözümleri zorlamaktadır. Bu ailelerin bütçeleri, içinde yaşadıkları evlere benzer görünmektedir. Mutfak, banyo, gıda, mobilya ve salon süsleri kitlesel görüşe göre katılaştırıcı [duygusuzlaşan] bir benzerliğe ulaşmıştır, ama [bu benzerlik] her aileye motivasyon sağlayan ve gayreti artıran şeyi de inşa etmektedir. (Patten, 1913, p. 85)

Günlük yaşamdaki *evleştirme pratikleri (home making process)* dediğimiz yerleşmenin çoğul biçimleri mevcut konut mekanlarını halihazırda sürekli olarak farklılaştırmaya, çoğaltmaya devam etmesine rağmen konut tipolojisi sürekliliğini korumaya devam etmektedir. Bunu mümkün kılan, çekirdek ailenin konut tipolojisini belirleyen merkezi konumudur. Yetişkin insanların birbirleri ve çocukları ile kuracakları yakınlığı devlet nezdinde düzenleyen evlilik kurumu, çekirdek aileyi de tanımlayan bir öge olarak yeniden inşa edilmiştir. Temel olarak mülkiyet üzerinden yürütülen bir yasal pratiği³⁸ de beraberinde getiren evlilik –ki ekonomik değeri olan ve ortak kullanımı/kazanımı içeren emtiaya ek olarak çocuklar da bu mülkiyet alanı içerisinde yer alır-³⁹, kapitalizmin sürekliliğinin de garantörü konumundadır. Buna bağlı olarak, mülkiyet ile bütünleşen çekirdek aile miti, devletin ve kapitalist ekonominin işbirliği ile özellikle mülk konutun da işleme zemini haline gelmiştir. Bir insanın eğer bir ailesi yoksa kendine ait kalıcı bir eve de ihtiyacı olmayacağı yönündeki inanç (Pruijt, 2013, p. 26) bu işlemin tersi yönde de işlediğinin bir kanıtıdır.

Bunun önemli sebeplerinden birisi, ailenin, sıklıkla “yapısal değişimlerin üzerini örten bir ideolojik battaniye” olarak işlevselliğidir (Aureli & Tattara, 2015). Çekirdek ailenin farklı ve çoğunlukla zorlu koşullara adaptasyon becerisi ve türlü zorluklara karşı bir sığınak işlevi gördüğü miti, bireylerin potansiyel karşı çıkışlarının, isyanlarının –mevcut sisteme tehdit oluşturabilecek eylemlerinin- aile çerperinde soğurularak sönmelenmesini sağlamaktadır. *Her şeye rağmen bizi koruyacak ve kollayacak bir ailemizin olduğu* yanılması, barınma koşulları söz konusu olduğunda da krizi öteleyen, hatta yok sayan bir sözde gerçeklik yaratmaktadır. Aureli ve Tattara, bu görüşü şu şekilde açmaktadırlar:

³⁸ Katharine K. Baker, bireylerin akrabalık ilişkilerini nasıl anladığından bağımsız bir biçimde, yasal pratiğin, aileyi tanımlamak için olağanüstü oranda uğraştığını ifade etmektedir (Baker, 2012, p. 366). Baker’ın metni ailenin standardizasyonunun yasal pratik nezdinde işlevliğini sorgulaması açısından başvurulabilecek bir çalışmadır.

³⁹ Mal paylaşımı, velayet, miras vb. yoluyla

Mevcut domestik tablo, bir tarafta, geçici yerleşimciler, bağımsız (freelance) çalışanlar ve yeni birlikte yaşama biçimleri üreten evli olmayan ebeveynler, diğer yanda da, geleneksel aile hayatının güven verici ve sık sık kutlanan klişeleri arasında artan bir uçurum ile karakterize olmaktadır. Dolayısıyla, mevcut konut krizi sadece bir kıtlık ve erişilebilirlik krizi değil, aynı zamanda bir bakış açısı krizidir; aile yaşamı, hem bir krizdir, hem de bu sebeple, birlikte yaşamın tek yolu olarak ailenin hegemonyasını reddeden bir konut fikrinin radikal olarak yeniden keşfi için benzersiz bir çağrıdır. (Aureli & Tattara, 2015)

Bir çekirdek aile söz konusu olduğunda dahi aile yaşamının tek tip olmadığı gerçeği tüm zamanlara yayabileceğimiz bir tartışmayı üretme kapasitesine sahiptir. Tekil bir çekirdek ailenin yaşam beklentilerinin, aile içi dinamiklerinin ve günlük rutinlerinin mevcut konut tipolojisi ile örtüşme ihtimalinin ne olduğu, var olagelenin bir örtüşme mi, yoksa önleme işlemi mi olduğu sorgulanmaya değerdir.

Bugün ise, çekirdek aile tipi yaşamın pek çok açıdan baskınlığını yitirdiği ve yeni ev pratiklerinin hızla yaygınlaştığı bir dönem içerisindeyiz. Yatak odalarının mahremiyet ve kullanım örüntülerinin değiştiği⁴⁰, aile bireylerinin birbirleri ile sosyalleşmesinin ev içerisinde ziyade, ev dışı etkinlikler ile mümkün hale gelebildiği bu dönüşüm çağdaşımız olan tüm insanların gözleyebildiği bir düzeydedir. Yetişkinlerin aileler ile birbirlerine bağlanmasını sağlayan yaygın ilişki biçimi olan evlilik kurumunun egemenliği alternatif ilişkilene/ilişkilenme pratikleri ile sarsıntıya uğramaktadır (Lauster & Easterbrook, 2011).

Öncelikle, modern dünyanın nesiller arası bir yaşam biçimini geride bıraktığına dair tez, güncel pratikle bütünüyle örtüşmemektedir. Özellikle ekonomik kriz dönemleri, çekirdek aile evinden geniş aile evlerine dönüşleri de tetiklemektedir. Örneğin, 2018’de yayınlanan bir araştırmaya (Fry, 2019) göre, ABD’de hane başına düşen kişi sayısı 160 sene sonra ilk defa yükselişe geçmiştir. Bu araştırma, geniş aile evlerinin 1980 yılında %12 olan oranının, 2016’da %20’ye çıktığını göstermektedir. Bella DePaulo da 1980 yılında aileleri ile yaşayan yetişkin birey sayısının rekor düzeyde düştüğünü ve bunun kuşak farkının en yüksek düzeyde olduğu bir nesiller arası çatışma ile ilişkili olduğunu iddia etmektedir. DePaulo’ya göre barınmanın ekonomik olarak zorlaşmasının (kimi zaman ekonomik olarak ileriki yıllara daha güçlü girme hazırlığının rasyonelliği de buna eklenebilir) tek neden olmadığını, yeni genç

⁴⁰ Gelişen iletişim teknolojileri ile yatağın *yumuşak masaya (soft table)* dönüşmesi ve yatak odasının çalışmanın, hatta yemek yemenin, televizyon izlemenin sürdürüldüğü bir alan haline gelmesi vb.

kuşak ile ebeveynlerin arasında eski nesillere göre daha fazla ortak yanlar bulunduğunu, “ebeveynler ile çocukları arasındaki görünmez çizginin çözülmeye başladığını” düşünmektedir (DePaulo, 2015, pp. 5-6). Bugün genç bireylerin ebeveynleri ile iletişimlerinin eski kuşaklara göre daha iyi olduğu, beraber zaman geçirmekten daha çok keyif aldıkları ve yaşamlarını ebeveynlerinin evlerinde sürdürmek düşüncesini olumlu bulabildikleri bu konuda ABD’de yapılan bir araştırmada da saptanmıştır (Patty, 2013). Benzer bir tablo İngiltere için de geçerlidir. 16 ila 34 yaş arasındaki bireylerin aileleri ile yaşama oranı 2000’li yıllardan itibaren önemli bir düzeyde artış halindedir (Thompson, 2016).

Hane halkı sayısındaki yükselişe, aile bağları olmayan çok yetişkinli evler de benzer sebeplerden dolayı eşlik etmektedir. Kan veya evlilik bağı olmayan birden fazla birey ve çiftin oluşturduğu *yeni aileler* hızla çoğalmaktadır. Örneğin ABD’de yetişkinlerin üçte biri, hayatlarının bir döneminde, evlilik bağı kurmadığı bir diğer yetişkin ile beraber yaşamıştır (Taylor, Funk, & Clark, 2007, p. 3). Almanya’da 2014 yılı itibarı ile dört milyonun üzerinde kişinin *birbiri ile akrabalık ilişkisi olmayan üç kişiden fazla bireyin bir arada yaşaması* olarak tanımlanan komünal düzende yaşadığı ifade edilmektedir (Maak, 2015). Buna ek olarak, içinde yaşamakta olan çifte ilave bir yetişkini barındıran (sıklıkla oda kiralama/sub-renting yoluyla) evlerin oranı da giderek artmaktadır. Pek çok ev sahibi, kullanımında olmayan odalarını, garajlarını, çatı katlarını yaşam alanlarına dönüştürmekte, ancak yapı regülasyonlarının engellerine takıldıkları için bunu yasadışı bir şekilde yapmak durumunda kalmaktadırlar (DePaulo, 2015, p. 14). Farklı nesillerin veya bireylerin bir arada yaşama motivasyonlarının ağırlıklı olarak ekonomik sebepten kaynaklandığı bu duruma rağmen, konut rejiminin dayattığı çekirdek aile tipi konutlar çoklu kullanım ihtimallerini ve farklı mahremiyet örüntülerini sağlayamadığı için yetersiz kalmaktadır. Bu yöndeki ihtiyaçları karşılamak için önerilen *tipoloji çığneyen* (örneğin, çok mutfaklı, içeriden kilitlenerek özelleşebilen vb.) projeler ise, yapı kodlarına aykırılıkları dolayısı ile gerçekleştirilememektedir (Booker, 2015).

Literatürde sıklıkla *yeni aileler* olarak geçen evlilik olmadan birlikte yaşayan ve evlilik zorunluluğu taşımadan çocuk sahibi olan/olmayan tek ebeveynlerin hane kompozisyonlarına, ayrılan çiftlerin çeşitli bir arada ve ayrı yaşama biçimlerini de eklediğimizde, bildiğimiz çekirdek aile örüntüsünün dışarısında yer alan çoğul ve geniş bir pratik alanı olduğu fark edilmektedir.

Yeni aileler olarak tanımlanan hane kompozisyonları belirgin birkaç gruba ayrılabilir. Bunlardan birisi aile bağları (akrabalık veya evlilik yoluyla) olmayan bir grup arkadaşın veya yabancının aynı çatı altında yaşamasıdır. Genellikle genç yetişkinlerin tercih ettiği bir yaşama kompozisyonu olarak bilinen bu pratik, artık orta yaş ve yaşlı nüfusa dahil kişilerin bilinçli olarak tercih ettiği bir uygulamaya dönüşmüş vaziyettedir. Arkadaşların yaşamlarını aynı evde sürdürmeye karar verdiği örneklerde bu grupların *bir aile olduklarını* ifade ettiklerine tanık olunmaktadır (DePaulo, 2015, p. 2). Üniversiteden mezun olduktan sonra yaşamlarını bir arada ve aynı evde sürdürmeye karar veren ABD’li dört erkek bunu seçme sebepleri arasında, birbirlerine değer verme ve yakınlık açısından bir aile olduklarını ama birbirlerine özgürlük de tanıdıklarını ifade etmektedirler. Bu özgürlüğe barınma ve geçinme masraflarının paylaşımından dolayı risk alabilme, yani iş seçme özgürlüğünü de eklemektedirler (DePaulo, 2015, p. 3). DePaulo bu durumu “Yirmi birinci yüzyılın yaşama modelleri her zamankinden daha fazla sayıda nesli ve daha farklı yakınlık biçimlerini içermektedir” şeklinde özetlemektedir (DePaulo, 2015, p. xi).

İkinci olarak tek ebeveynlerin (solo ebeveynlik de denilmektedir) yaşamlarını paylaşmak için başka tek ebeveynler ile bir araya geldikleri bir pratik de hızla yaygınlaşmaktadır. *CoAbode* olarak bilinen beraber oturma pratiği, tek ebeveynliğin mali, manevi sorumluluklarını paylaşmanın özellikle çocuklu anneler tarafından tercih edildiği bir uygulamadır (DePaulo, 2015). Aslında tek ebeveynli bir yaşam, dünya tarihinde son derece eski bir olgudur. Yaşam süresinin özellikle erkekler için kadınlara nazaran epeyce düşük olduğu (biyolojik sebepler, savaşlar sebebiyle) ve pek çok erkeğin kimi zaman yıllar boyunca evinden uzaklarda çalışmasının doğal karşılandığı bir dünya tarihi göz önüne alındığında kadınların pek çoğunun çocuklarını tek başlarına büyüttükleri bilinmektedir. Tek ebeveynli hane halklarının İngiltere’de 1850’lerden itibaren azaldığı (Reid, et al., 2018) ancak 1971-2005 arasındaki verilere bakıldığında %8’den %26 gibi bir orana yükseldiği görülmektedir (Fido, Gibbins, Hurt, Matthews, & Thomas, 2006). ABD’de de benzer şekilde 1960’da %9 olan tek ebeveynli hane halklarının 2014 yılında %26’ya ulaştığı tespit edilmiştir (Pew Research Center, 2015, p. 16). Erişilebilir konut stoğunun oldukça kısıtlı olduğu günümüz konut rejiminde, özellikle tek ebeveynli ailelerin -tek yetişkinin kira gelirlerini karşılamasının daha güç olacağını öngören bakış açısının da katkısı ile- kiralama sürecinde ayrımcılığa uğradıklarını iddia eden çalışmalar mevcuttur (Lauster & Easterbrook, 2011, p. 392).

Üçüncü olarak sayılabilecek yeni aile biçimi de ebeveynliğe dairdir. Ancak bu hane yapısında, ortak bir çocuğun ebeveynliğini paylaşmanın şekillendirdiği, bir başka deyişle çocuk yetiştirmek isteyen bireylerin romantik bir ilişki yaşamadığı bir yaşama biçimi söz konusudur. *Co-Parenting* olarak bilinen bu yaşam ortaklığı iki yetişkinin domestikiteye dair yargı ve kuralları yıkarak birbirleri ile sadece bir çocuk yetiştirmek için bir araya geldikleri ve aynı çatı altında yaşadıkları bir uygulamadır (DePaulo, 2015, pp. 146-150).

Dördüncü yeni aile biçimi evli/evli olmayan ve romantik ilişki içerisindeki çiftlerin uzun yıllar, hatta kimi zaman tüm hayatları boyunca ayrı evlerde yaşadığı bir hane yapısıdır. Beraber yaşama esnasında ortaya çıkabilecek pek çok çatışmanın veya fedakarlığın ilişkiyi, sevgiyi ve bireylerin sosyal ağlarını zedelediği düşüncesindeki kimi çiftler uzun süreli ilişkilerini veya evliliklerini aynı evi paylaşmadan yürütmektedirler (DePaulo, 2015, pp. 155-181).

Yeni ailelerin biçim ve sayısının artışına ek olarak, tek başına yaşama pratiği de sayısal olarak hızla artmaktadır. Bu dönüşüm, hane halkı araştırmaları ile sayısal olarak da gözlenebilmektedir. Örneğin, veriler tek bireylerden oluşan hanelerin sayısal olarak artış eğiliminde olduğuna işaret etmektedir. ABD’de tek kişilik hanelerin (35.7 milyon) tüm hane halklarına oranı %28’e ulaşmıştır (U.S. Census Bureau, 2018). Berlin’de, 2013 yılı itibarı ile %20’yi oluşturan aile evlerinin bu oranlar ile neredeyse marjinal bir gruba dönüştüğü ifade edilmektedir (Baker, 2012; Maak, 2015). Almanya, bu dönüşümün açıkça izlenebildiği ülkelerden biridir (Die Statistischen Ämter des Bundes und der Länder, 2019). İngiltere’de ise 2001-2017 yılları arasında tek kişilik hanelerin sayısı istikrarlı bir biçimde artmaktadır (Office for National Statistics, 2018).

Tasarımcılar ve yatırımcılar, bu demografik olguya, mikro-konut dediğimiz yeni bir tipoloji üreterek cevap vermişlerdir. Ancak, kişi sayısı ile metrekare ilişkisinin doğrusallığında kurulan bu tipoloji de tıpkı aile konutlarında olduğu gibi ihtiyaç ve tercihleri karşılamaktan ziyade bunları normatif hale getirerek ihtiyaç ve tercihleri *belirlemekte*, minimum yatırım ile karı daha da maksimize ederek konutun meta değerini tüm konut stoğunu da etkileyecek boyutta yukarı çekmektedir (Aureli & Tattara, 2015; Edelson, 2016). Mikro-konut piyasası, kısıtlı toprak üzerinde üretilebilecek konut sayısını inanılmaz düzeyde artırmasına, buna karşın, konut m² satış/kiralama fiyatlarını marjinal düzeyde aşağıya çeken bir uygulamaya dönüşmektedir. Özellikle kiralık mikro-konutlar için “...konut yatırımcıları için onu çekici kılan temel bir ekonomik formül var. Aylık kira ile m² başına kira arasındaki

fark buharlaşır” (Edelson, 2016) ifadesi, piyasadaki kira miktarlarının erişilemez boyutuna karşın görece düşük olan mikro-konut kira miktarlarının aylık gider açısından kiracılara çekici gelmesine rağmen, m² başına, piyasanın da üzerinde bir kira ödedikleri gerçeğinin farkına varmadıklarını vurgular. Mikro-konutların mevcut konut rejimine bir alternatif önermekten ziyade, görece erişilebilirliği dolayısıyla pek çok tek yaşayan birey için, bir tür “mola yeri” işlevi gördüğü düşünülmektedir (Maak, 2015). Ancak demografik dönüşüm zannedildiğinin aksine sadece tek bireylerden veya çocuksuz çiftlerden menkul bir parçalanmaya evrilmeye kalmamaktadır. Toplumun aileler ve evli olmayan bireyler olarak ikiye ayrıldığı varsayımı, mevcut konut rejiminin normatif yapısının en belirgin özelliklerinden biridir. Yapı stoğuna eklenen yeni konutların, farklı edinilebilirlik derecelerinde (satılık veya kiralık konut olarak) olmalarına karşın, konutun fiziksel organizasyonu böyle bir çeşitlilik barındırmamaktadır.

Mevcut konut rejiminin çekirdek aileyi temel alan tipolojik konut üretim biçimi, sadece fiziksel mekana dair bir normativite üretmekle kalmamaktadır. Bu tipoloji eş zamanlı olarak barınmaya kimin uygun, kimin uygun olmadığına dair bir norm da üretmektedir. Konutları, aileleri ve potansiyel aile bireylerini (aile kurma ihtimali bulunan evli olmayan heteroseksüel natrans⁴¹ bireyler) barındıracak yapılar olarak tahayyül eden toplumsallık –ve buna eklenen tasarımcılar, plancılar, idareciler ve konut üreticileri– barınma imkanlarının bu norm dışarısında yer alan birey veya gruplara kapanmasına da aracı hale gelmektedirler. Barınmaya erişim imkanlarının sadece sınıfsal koşullara bağlı olmadığı, etnisite, ırk, kültür ve vatandaşlık üzerinden yürütülen ayrımcılık ile de şekillendiği bilinmektedir. Ancak belki de barınmadaki ayrımcılığın en dikkat çekici olanı toplumsal cinsiyete ve cinsel yönelime bağlı ayrımcılıktır.

İngiltere ve ABD gibi, LGBTİ+ bireylerin birincil haklarında eşitliğe doğru atılan adımların varlığına, hatta barınma ayrımcılığına karşı üretilmiş yasal mevzuatlara rağmen (Equality Act, 2010; HUD, 2012) heteronormatif kalmaya devam eden toplumsal yaşam ve yaygın söylem, bu bireylerin barınma koşullarını erişilebilirlik temelinde dezavantajlı kılmaya devam etmektedir (The Welfare Warriors Research Collaborative (wwrc), 2010; World Habitat, 2018). Bu süreç, dolaylı ya da doğrudan ayrımcılık, iyi davranmamak veya imkanlardan yoksun bırakmak yoluyla olabilmektedir (Grant, Mottet, & Tanis, 2011, p. 106):

⁴¹ natrans: trans olmayan; toplumsal cinsiyet kimliği ile doğarken atandığı cinsiyeti birbirine uyan.

Lezbiyen, gay, biseksüel, trans ve queer bireylere yönelik barınma ayrımcılığı çeşitli biçimler alır. Örneğin, çiftler konut satın almak istediklerinde ayrımcılığa uğrarlar. Diğerlerine, sigorta poliçelerinde partnerlerin her ikisinin de ismini yazamayacakları söylenir ki eğer konut mülkiyeti paylaşılıyorsa bunu yapmak önemlidir. Bazı sigorta şirketleri, sigorta taleplerini reddetmeleri veya mülk sahiplerinin “akraba olmadıkları” gerekçesiyle poliçeleri iptal etme girişiminde buldukları için de bu çiftlere karşı ayrımcılık yapmaktadırlar. (Human Rights Campaign, n.d.)

Ailelerin ve heteroseksüel kadınların satın alma veya kiralama aracılığı ile konuta erişim açısından hemen hemen eşdeğer karşılıklar gördüğü ancak, söz konusu adaylar, gay, lezbiyen, trans bireyler ve çiftler olduğu takdirde, bu erişimin kayda değer ölçüde azaldığı çeşitli araştırmalarda gözlenmektedir (Lauster & Easterbrook, 2011; Friedman, et al., 2013; Levy, et al., 2017).

Buna da bağlı olarak, LGBTİ+ bireyler için evsizlik, reel ve olasılığı yüksek bir tehdittir. Bu tehdit, konuta erişimin kısıtlılığına ek olarak, cinsel yönelim ve/veya toplumsal cinsiyet kimliklenmesi tanınmayan gençlerin aileleri tarafından kabul görmemesi ve hatta sokağa atılmasından da kaynaklanmaktadır. LGBTİ+ birey olmak, çekirdek aile ideasını zedeleme kapasitesi açısından sıklıkla bir tehdit olarak görülür. Buna bağlı olarak, evsiz gençler arasında, LGBTİ+ bireylere rastlanılma olasılığı oldukça yüksektir. ABD’de LGBTİ+ gençliği, natrans ve heteroseksüel gençliğe göre %120 oranında daha fazla evsizlik riski ile karşı karşıya bulunmaktadır (Durso & Gates, 2012, p. 3; Morton, Dworsky, & Samuels, 2017, pp. 12-13).

Trans bireyler, LGBTİ+ kesim içerisinde barınmaya erişim imkanları açısından en fazla ayrımcılığa uğrayan grubu oluşturmaktadırlar. Trans bireylerin barınma koşullarını da içeren bir araştırmada (Grant, Mottet, & Tanis, 2011) %19’u bir evden açıkça mahrum bırakılmalarının, %11’i barındıkları konuttan çıkarılmalarının doğrudan trans veya cinsiyetsiz kimliklerinden kaynaklandığını ifade etmektedirler (Grant, Mottet, & Tanis, 2011).⁴² Trans bireylerin konut mülkiyetinin (%32), genel nüfustaki konut mülkiyetine (%67) oranla oldukça düşük düzeylerde seyretmesi de barınmaya erişimin mülk konutlar söz konusu olduğunda dahi kısıtlı olduğuna dair bir işaret olarak kabul edilebilir.

⁴² LGBTİ+ topluluk içerisinde, trans bireylerin lezbiyen, gay ve biseksüel bireylerden çok daha şiddetli bir ayrımcılığa maruz kalmasının çoğul sebepleri vardır. Bu sebeplerden öne çıkanlardan birisi neoliberal kent politikalarına dairedir. Sermaye cazibesi yaratma araçlarından birisi olarak, beyaz, sınıf ayrıcalığı bulunan LGB bireylerin görece hoşgörülendiği homonormatif söylem ve pratiklerin heteronormatif yaşama çatışmasız bir biçimde eklenmesi, özellikle New York City gibi metropol çekim merkezlerinde desteklenmektedir. Bu, beyaz olmayan, yoksul LGB bireylere ek olarak trans bireylerin tümünü topyekün dışarıda bırakan sınırlı bir “gay dostu” kent yanılması yaratmaktadır (Billies, 2015).

Yaşlı nüfusun barınmaya ve bakıma erişiminin artarak önemsendiği güncel durumda, LGBTİ+ yaşlı birey ve çiftlerin de yine bu ayrımcılığa dayalı ilave zorluklarla karşılaştıkları bilinmekte ve bu konuda çalışmalar yapılmaktadır (Shelley, 2016; World Habitat, 2018).

Nancy [değiştirilmiş isim olduğu belirtilmektedir] 68 yaşında bir lezbiyen. Yerel halkın kendisini sözlü tacizleri, karavanını yakıp yıkmaları ve asılsız dedikodular yaymaları sebebiyle Derbyshire’da kendisine ait olan evden ayrılmak zorunda kaldı. Hackney’de, korunma evine taşındı ve yeni şehrinde, herkese güvenene kadar cinsel yönelimini gizli tuttu. Londra’daki ilk 12 ayını “iki kişilikli gibiydi” diye tanımlamaktadır ve yalnız, izole edilmiş ve sıklıkla moralsiz olduğunu ekleyerek “Gerçek anlamda kendimden bahsedemiyordum. Geçmişim, çocuklarım hakkında konuşabiliyor, ama gerçek ben hakkında hiçbir şey söyleyemiyordum. Bu adeta farklı bir dilde konuşmak gibiydi” demektedir (World Habitat, 2018).

Sosyal konutlarda barınma imkanı bulan LGBTİ+ bireylerin ise, bu konut alanlarında kendilerini güvende hissetmediklerine dair veriler mevcuttur. Bu şekilde barınan genel LGBTİ+ topluluğun üçte birinin ve sadece trans bireylerin %60’ının bu yönde görüş belirttiği bir araştırma mevcuttur (King, Stoneman, & Sanders, 2018). Aynı araştırmaya göre, LGBTİ+ bireylerin barınmaya erişimin de ötesine etki eden bu ve benzer biçimlerde ayrımcılığa maruz kalmaları, onları barındıkları konutlarda toplumun pek çok kesiminden daha ayrılmış bir yaşama zorlamaktadır (King, Stoneman, & Sanders, 2018, p. 8). Bu bireylerin önemli bir kısmının komşularını eve davet etmek (trans bireyler için bu oran %91’e kadar çıkmaktadır), tamiratlar için uzman çağırarak ve ev sahiplerinin evlerini ziyaret etmesi gibi konularda endişe duydukları belirlenmiştir. Davet etmek durumunda kaldıklarında ise, cinsel yönelimlerini ve/veya toplumsal cinsiyet kimliklenmelerini gizlemek için, mekanlarında bu yönde değişikliklere (kitap, DVD, fotoğraf gibi eşyaları ortadan kaldırmak vb.) başvurmaktadırlar (King, Stoneman, & Sanders, 2018, p. 6). Bu bireylerden biri, yaşadığı ayrımcılığı çarpıcı bir biçimde şöyle ortaya koymuştur: “Fakat benimle asansöre bile girmeyen yan komşu ile nasıl başa çıkarsın?” (King, Stoneman, & Sanders, 2018, p. 7)

Aile evi ile tariflenen bir konut tipolojisinin hegemonyasında, konut ve eve dair üretilen söylemin de ideolojik olarak çekirdek aile ile bütünleşmesi, LGBTİ+ bireyler başta olmak üzere, çekirdek aile dışarısında kalan tüm birey ve grupları barınma özelinde kriminalize etmektedir. Ancak *The Welfare Warriors Research Collaborative*, bu kriminalizasyon ile mücadele imkanlarının kimlik mücadelelerini de aşan bir barınma mücadelesi ekseninde sürdürülmesi ve büyütülmesi önerisinde bulunmaktadırlar:

Araştırmamız, evsiz LGBT kişilerin yaşadığı sorunların, ne kadar önemli olsa da, sadece ayrımcılık karşıtı politikalar ve LGBT'ye duyarlı hizmetler tarafından çözülemeyeceğini göstermektedir. Konut, herkes için yaşanan bir gerçeklik olmaktan ziyade, bizzat kıtlık yaşanan bir meta olarak kaldığı sürece, LGBTGNC topluluğu içerisindeki evsizlik ve evsiz LGBTGNC'ye yönelik ayrımcılık devam edecektir. Ayrıca, barınma istikrarsızlığını ele almanın, bundan etkilenen tüm toplulukların bilgisini, yaratıcılığını ve gücünü gerektirdiğini düşünüyoruz. (The Welfare Warriors Research Collaborative (wwrc), 2010, p. 26)

Benzer bir şekilde, konut ve ev söylemi ekseninde taze bir söylem alanı açabilmek için, ailenin ne olduğuna ve nasıl işlediğine dair verili anlayışın ötesine geçerek, hanelerin nasıl örgütlendiğine, nasıl farklılaştığına dair bir anlatının güncel barınma pratiklerini anlama yönünde katkısı olacaktır. Modernitenin bugün itibarı ile standartlaştırılması imkansız bir hane halkları demografisi tarif ettiğini anlamak, ilerleyen yıllarda ise geleneksel anlamı ile çekirdek aile tanımının bu demografi içerisinde marjinal bir kesimi temsil edeceğini öngörmek zor değildir.

3.2 Yerleşik Olmayan

İkametgâh (domicile) bir insanın yaşadığı, oturduğu, sabit, resmi, daimi/olağan yer için kullanılan kavramdır (Domicile, n.d.; Every, Bezmez, Edmonds, & Yaylalı, 1974, s. 281; Hasol, 1998, s. 215; Tietze, 2016a, s. 583). Geçici olarak bulunduğu veya bulunabileceği yerleri dışarıda bırakmak için özellikle kullanılır. İngilizce benzer bir terim olan *residence*, ikametgâh ile oldukça yakın anlamlı olmasına rağmen, resmi karşılığının olması zorunluluğu yoktur. Bir kimsenin ikametgâhı tek bir yerde olur, ancak pek çok farklı yerde oturma, yaşama imkanı olabilir. Bu farklı yerlerin hepsi ayrı ayrı residence kavramı ile ifade edilebilir (Residence). Konut (house) ikamet edilen yerlere (Hasol, 1998, s. 271), içinde yaşamak için tasarlanmış, sabit yapılara verilen addır.

Tüm bunlara bağlı olarak, konut ve konuta bağlı kavramların yerleşik olma koşulu bulunmaktadır. Bir başka deyiş ile sabit olmayan, sabit olduğunu kanıtlayamayan herhangi bir yerleşme pratiği konut, ikametgâh, rezidans değildir.

Ancak, iskân normlarının ortaya çıkardığı bu kavramların kısıtları, ev kavramına kadar genişletilmektedir. Söylemde, ev, fiziksel bir yapıyı, hatta bir yeri işaret etmemesine ve evin insanlar tarafından inşa edilen bir sosyolojik kavram olduğu sürekli olarak tekrar edilmesine

rağmen, mobilite imkanı bulunan yerleşme pratikleri ev olarak görülmemekte, kabul edilmemektedirler.

Bu sebeple, kimi zaman *geçici yerleşme* olarak da değerlendirilen mobil yaşam pratikleri, bu konuya dair bereketli bir düşünme güzergahı barındırmaktadır. Bu güzergah, “Pratik ihtiyaçlar ile yaşamda aşırı derecede sadeliğe veya özgürlük ve keşfe doğuştan gelen tutkuya dair, kimi zaman ütopyik dahi olabilecek arzuların kesişimindedir” (Parente, 2014).

İngiltere’de *sürekli tekneciler (continuous cruisers)* mobil yaşam pratiklerine bir örnektir (Bevan, 2012). Suyollarında sürekli hareket halinde olan ev-tekneleri ile tanınan bir komünite oluşturmaktadırlar (Canal and River Trust, n.d.). İngiltere kanallarında özel bir statüye sahiplerdir. Bu tekneler, herhangi bir liman veya marinaya bağlanmadıkları , dolayısıyla ücret ödemedikleri için belirli oranda hareket halinde olmaya zorludurlar.

Ancak mobil yaşam pratiklerinin en baskın uygulamasını karavanlar oluşturmaktadırlar. Avrupa ülkelerinde toplam 3 milyon karavan (ECF, 2019a) ve 2 milyon moto-karavandan (ECF, 2019b) mevcut 5 milyonun üzerinde mobil-barınma kullanımdadır. Avustralya’da ise 500.000’in üzerinde bir karavan ve moto-karavan sayısından bahsedildiği (Caravan Industry Association of Australia, 2016) ve mobil-barınakların (karavan ve tekneler) 100.000’in üzerinde insanın kalıcı barınağı olduğu tespit edilmiştir (HAAG, 2012).

ABD ise, sadece mobil evlere dair toplanabilen veriye dayanarak 2 milyonun üzerinde bir sayısallık görünmektedir (United States Department of Transportation-Bureau of Transportation Statistics, 2012)⁴³. 2000 yılı itibarı ile ABD’de satılan yeni evlerin %30’u, mobil evler kapsamına girmektedir (Hart, Rhodes, & Morgan, 2002)⁴⁴. 1990’da yapılan son ve eski tarihli ulusal konut istatistiğinde dahi, mobil evler tüm konutlaşmanın %7’sini oluşturacak düzeydedir (U.S. Department of Commerce Economics and Statistics Administration Bureau of the Census, 1990, p. 16). Bugün için, mobil barınma, tüm çeşitleri ile birlikte değerlendirildiğinde, ABD konut stoğunun önemli bir parçası haline gelmiştir

⁴³ ABD, karavan dediğimiz mobil yaşam biriminin, ortaya çıktığı coğrafya olmasının da etkisi ile dünya üzerinde en yaygın kullanıldığı ülke olma özelliğini korumaktadır. 1920’lerden itibaren arabanın toplumsal yaşamın ve toplumun geniş bir kesiminin yaşamına girmesi sonucunda, araba ile gezmek/tatil yapmak hızla yaygınlaşmaya başlamıştır. Karavanın, arabaya takılan basit bir ek-kutu olarak evlerin garajlarında üretilerek ortaya çıktığı günden, bugün ortaya çıkardığı endüstriyel hazır konuta doğru olan yolculuğu, sıklıkla, Amerikan toplumunun göçebelik ve özgürlük temalı tarihi ile ilişkili bir olgu olarak değerlendirilmektedir.

⁴⁴ hazır üretilmiş-manufactured evler bunun önemli bir kısmını oluşturmakta ve halihazırda yasal olarak karavanlar ile aynı statüde değerlendirilmektedir.

(Hart & Morgan, 2009, p. 35) ve 20 milyonun üzerinde insanın bu birimlerde yaşadığı tahmin edilmektedir (Geoghegan, 2013).

Mobil barınma pratikleri, barınma kavramını, kalıcılık/geçicilik ve sabitlik/hareketlilik eksenlerinde sorunsallaştırma potansiyeline sahiptir (Parente, 2014). Ancak, mobil barınma biçimi, bilinir ve yaygın olmasına rağmen, merak edilmekten ziyade, marjinalize ve kriminalize edilmektedir.

Mobil barınma biçimlerinin göz ardı edilemeyecek denli yaygın olduğu Anglosakson coğrafyada dahi ısrarla marjinalize edilmesi, daha da ötesinde kriminalize edilmesi bize barınmaya dair pek çok şey söylemektedir. 1870'lerden 1930'lara uzanan aralıkta ABD coğrafyası, mobilitenin milyonlarca insan için bir yaşam biçimi haline geldiği bir dönemi tanımlamaktadır (McCallum, 2005, p. 238). Özellikle mobil barınma biçiminin özel bir tipi olarak karavanın, ABD'de ortaya çıktığı andan itibaren, gezici satıcıların, inşaat ve tarımda çalışan geçici işçilerin kalıcı barınağı haline geldiği bilinmektedir (Hart, Rhodes, & Morgan, 2002, p. 9). Buna rağmen, bir barınma biçimi olarak, ABD'de dahi rüştünü ispatlayamamıştır. Hatta Büyük Buhran esnasında, binlerce insan için kurtarıcı olması, II. Dünya Savaşı sırasında, devlet teşviki ile üretimi artırılan karavanların, savaş sanayisini mümkün kılan işçi mobilitesini sağlaması, bu dönemlerde hissedilir bir kabul yaratmasına rağmen (Hart, Rhodes, & Morgan, 2002, pp. 11-16), koşullar değiştiği anda kriminalizasyon tekrar işbaşındadır. French ve Hadden, 1968 yılında, ABD'de mobil barınmanın yaygınlaşma grafiğinden duydukları kaygıyı –tekerlekler üzerinde yaşayanları, çingeneler, tenekeçiler ve diğer göçerler gibi alt-sınıf nüfus olarak gördüklerini de ekleyerek- şu şekilde ifade etmişlerdir:

...Mobil evlerde kimler yaşar? Nerede bulunurlar? Mobil bir ev, toplam sosyal konut olgusunun içerisine nasıl yerleşir? Mobil evler, özgün ihtiyaçları mı karşılamaktadır, yoksa geleneksel konut biçimi ile rekabet mi etmektedirler? Mobil evlerin niteliği nedir? Mobil ev sakinleri, paylarına düşen vergileri sağlamakta mıdır? Veya şehrin dışındaki vergi ödemekten kurtaran özelleşmemiş alana yerleşip, aynı zamanda yerel hizmetler tarafından öngörülemeyecek talepler mi yaratmaktadırlar? Peki, yaşayanların toplumsal ilişkilerdeki katılımı hakkında ne söylenebilir? Politik olarak kayıtsız mıdırlar veya seçimlere gidip, uzun süre katkıda bulunmayacakları programlara [yerel seçimlerde mobil toplumun oy kullanmasını sorunsallaştırmaktadırlar] orantısızca oy mu vermektedirler? (French & Hadden, 1968, p. 220)

Bu kaygının temellerinin, tarihsel olarak inşa edilmiş bir yargılar kümesine, göçebeliğe (nomadizm) dair yargılara dayandığını fark etmemek olanaksızdır. *Tehlikeli*

*sınıflar (dangerous classes)*⁴⁵ olarak geçen eski bir kavramın izini sürdüğümüzde, serserilik (vagrancy, tramp), gezginlik (itinerancy) gibi ifadelerin 15. yüzyıldan itibaren toplumlar nezdinde, belirgin klişeleri tarif ettiği ortadadır. Bu klişeler, tehlikeli sınıfları, “doğalarından kaynaklı suçlular olarak, topluma dışarıdan gelen, kirli, sahtekar, ahlaksız ve amoral (ahlak dışı) ve en önemlisi, göçebe” olarak çerçevelemektedir (McVeigh, 1997, p. 8). Bu klişeler üzerinden yaygınlaşmış olan yargılar, toplumlarda anti-göçebelik olarak ifade edebileceğimiz bir tavır üretmiş ve üretmeye devam etmektedir.

Robbie McVeigh, bu tavrı, bir başka kavram ile ifade etmenin daha uygun olduğunu düşünmektedir. McVeigh’e göre, üzerinde durulması gereken kavram sedentarizmdir⁴⁶. Sedentarizm, “yerleşik var olma biçimlerini normalize etmeye ve üretmeye; göçebe var olma biçimlerini ise patolojikleştirmeye ve baskılamaya hizmet eden bir fikirler ve pratikler sistemidir” (McVeigh, 1997, p. 9). Yerleşikliği çağdaş yaşamın olası tek var olma biçimi olarak tasavvur etmek, dayanağını sosyal evrimciliğin tarihte bir noktada toplumların yerleşik düzene geçtiği genellemesinden almaktadır. Sosyal evrimcilik, bu dönüşümün toptan, geri döndürülemez ve *iyi bir şey* olduğunu da iddia eder (McVeigh, 1997, p. 10). Dolayısıyla pek çoklarına göre, göçebeliliğin halen var olması süreci geriye doğru çeviren ve rahatsız edici bir gerçekliktir.

Aslında, bu dönüşüm, yerleşikliğin baskın bir yaşama biçimi haline geldiği günümüze kadar hiç bir zaman tam anlamıyla toptan gerçekleşmemiştir. Mobilite, tarihin her döneminde gerek hac seferleri ve savaşlar, gerek iş bulma umutları ve doğal afetler sebebi ile var olmaya devam etmiştir. Etnik göçebeler olarak ifade edilen Romanların (çingeneler) yanında, dünyanın pek çok yerinde, bugün dahi, kuşaklar boyunca sürdürülen göçebe yaşam biçimleri mevcuttur.

Başlangıcını 16. yüzyıl İngiltere’sine kadar götürebileceğimiz⁴⁷ sedentarizm, modernitenin yaygınlaşması ve ulus devletlerin ortaya çıkışı ile önemli ölçüde yükselise

⁴⁵ Bu ifade ilk olarak 1872 yılında Charles Loring Brace tarafından *The Dangerous Classes of New York* adlı kitap içerisinde geç ondokuzuncu yüzyılda serserilerden, kimsesiz çocuklardan, fahişelerden, azılı suçlulardan menkul bir alt-sınıf için kullanılmıştır (Brace, 1872). Tehlikeli sınıflar kalıbı, günümüzde bu kalıbın kriminalize edici özelliklerini vurgulamak için ironik bir anlamda kullanılmaya devam edilmektedir. Ceza hukukunun örtülü bir biçimde bu kavram üzerinden meşrulaştığını iddia eden metinler veya mülteciler, göçmenler, yoksullar üzerinden *yeni tehlikeli sınıflar* tanımlanmaya çalışıldığını anlatan çalışmalar bu ironiye örnek olarak gösterilebilir.

⁴⁶ *Yerleşikçilik* olarak da türkçeleştirilebilir.

⁴⁷ Örneğin, A.L. Beier, *Masterless Men: The Vagrancy Problem in England, 1560-1640* adındaki kitabında, göçmenlik ile göçebeliliğin ayrıştığı bir süreci tanımlamaktadır. Göçmenliğin özellikle ortaçağdan itibaren artan

geçmiştir. Ulus devletlerin belirgin sınırları, göçebeliği de fiziksel olarak sınırlandırırken, premodern dünyaya ait olduğu düşünülen ve düzenliliği ihlal eden göçebe yaşama biçimleri modernist proje için bir tehdit olarak algılanmıştır:

Ütopaların, uyumsuzlukların ve dolayısıyla kargaşanın olmadığı mükemmel bir dünyanın hem aracı, hem de ana metaforu olarak mimarlığı ve şehir planlamayı seçmelerine şaşırılmamalı; detaylarda çokça farklılaşmalarına karşın, hepsi dikkatlice ayrılmış ve kesin bir biçimde fonksiyonel olan kentsel bölgeler, caddelerin ve kamusal meydanların doğrusal, kirlenmemiş geometrisi, mekanların ve binaların hiyerarşisi öngörülmuş hacimleri ve sadeleştirilmiş süslemesi içerisinde toplumsal düzenin görkemli egemenliğini yansıtarak severek detaylandırılmıştır. Aklın şehrinde, dolambaçlı yollar, çıkmaz sokaklar, şansa bırakılmış sahipsiz alanlar -ve berduşlar, serseriler ve göçebeler yoktur. (Bauman Z. , 1992, p. xv)

Göçebelik, modernist projenin rasyonalist ve bütünlükçü ideasının yanında, toprak mülkiyetine, kolonyalist uygulamalara ve daha da önemlisi yerleşikliğin ürettiği kültürel pratiklere (kapitalist çalışma kültürü, iş etiği vb.) bir tehdit olarak algılanmaktadır. Gerçekte, göçebe topluluk veya bireyler, kendi var olma biçimlerini eylemsel olarak ve söylem düzeyinde yerleşik topluma yayma veya dayatma girişiminde bulunmamaktadırlar. Tehdit, göçebelerin yerleşikler ile aynı toplumsal mekanı paylaştığı durumlarda algılanmaktadır. Bir başka deyişle, göçebeler, yerleşiklerin de bulunduğu toplumsal mekanı onlardan çok farklı bir biçimde işgal etmekte ve bu işgal biçimi yerleşik toplumu rahatsız etmektedir. Bunun da ötesinde, *yaptıkları şeyler için değil, oldukları şey için* kriminalize edilmektedirler. Yerleşik olma kimliğini tehdit ettikleri, zedeledikleri ve ihlal ettikleri için göçebelerin var olması dahi temel bir sorun olarak algılanmaktadır (McVeigh, 1997, pp. 20-22).

Mobil evler, bu yargının gözlenebileceği en açık örnek olarak üzerinde durulmaya değerdir: "...mobil evlerin *mobilitesi* bir tehdit olarak görülmektedir. Tekerlekler üzerindeki bir evde yaşayan insanlar topluma bağlılıklarını nasıl ispatlayacaklardır?" (Wallis, 1991, p. 21).

bir şekilde yaygınlaştığını ifade eden Beier, ikamet değiştirmeyi zorlaştıran eski yasal mekanizmaların göçmenliği avareliğe dönüştüren etkenlerden biri olduğundan bahsetmektedir. Beier, 16. yüzyıl boyunca bir yerde yasal bir yerleşimci olmayı, aynı yerde üç sene süresince bulunma zorunluluğuna bağlayan yasaların, sayısı artan göçmenleri *avare statüsüne* dönüştürmeye başladığını iddia eder (Beier, 1985). Yerleşmenin yasal prosedürlerini ve belgelerini (settlement certificates) ilk defa ortaya çıkaran 1662 tarihli *Poor Relief Act 1662*'in ortaya çıkışına kadar eski yasanın avareliğin ayrı bir statü olarak yerleşmesini sağladığı ve yerleşik/yerleşik olmayan ayrımını somutlaştırdığı iddiası, üzerinde düşünmeye değerdir.

Fortune Dergisi daha 1937 yılında karavanların bir arada park ettiği karavan parkları için “gezici ucuz otellerden [flophouse] oluşan kalabalık kenar mahalleler” ifadesini kullanmıştır. Sıklıkla, karavanlarda yaşayanların paylarına düşen vergileri vermediği ama bir konut gibi tüm hizmetlerden yararlandıkları gündeme getirilmiştir (Mays, 2007, p. 205). Ayrıca karavanların, yakın yerleşim yerlerinin değerlerini, çekiciliklerini düşüren etkileri bu söylemlere eşlik etmektedir (Hart, Rhodes, & Morgan, 2002, p. 9).

Mobil evlerde yaşayanların hangi biçimlerde kriminalize edildiği, gözlemciler, araştırmacılar ve konuya özel ilgi duyanlarca açıkça belirtilmiştir. Öncelikli olarak, mobil evlerin barınmaya erişmenin ucuz bir yolu olduğu gerçekliği, bu hacimlerde yaşam kuranların sınıfsal olarak *alt tabakadan* olduğu genellemesini yaratmaktadır. Bu genellemenin uzantısı olarak mobil ev sakinleri *dar gelirli, eğitimsiz, aptal ve ahlaksız* olarak algılanmaktadırlar (Hart, Rhodes, & Morgan, 2002, p. 2). Bu bakış açısına sahip bireyler, mobil ev sakinlerinin yoğunlaştığı yerlerin çöküntü bölgeleri haline geleceğini söylemekten imtina etmemektedirler: “...şu soru ortaya çıkar: bu insanlar çöküntü alanlarının koşullarını kaçınılmaz olarak yaratırlar mı? Şart değildir, ama alt-sınıf insanları, eşyalarını oraya buraya saçarak, çimlerinin ve bahçelerinin bakımını sağlamayı başaramayarak ve genel olarak banliyönün “güzelliklerini” bozarak eski yaşam biçimlerini sürdürebilirler” (French & Hadden, 1968, p. 224). Ek olarak, birkaç yılda bir değiştirilme ihtimali olan bir karavan –yani ev- sakinlerinin, evlerine bakım ve yatırım yapmayacakları görüşü de dile getirilmektedir. Tüm bunlara bağlı olarak evin geçiciliği veya hareket ediyor olması, mobil evleri bir ev olarak değerlendirmeye karşı yaygın bir alerji yaratmıştır. Hatta karavan parkları, yakın buldukları yerleşimlerin *hurdalığı* (araba hurdalığı yerine insan hurdalığı) gibi tahayyül edilmektedirler (Hart, Rhodes, & Morgan, 2002; Bevan, 2012). Bu sebeple karavan parkları bitkilendirme, çitler veya toprak yükseltileleri ile kamufle edilmektedir (Hart, Rhodes, & Morgan, 2002, p. 2). Bir başka görüşe göre, bu kriminalizasyon, göçmenlere yönelik ırkçı ayrımcılıkla bile ilişkilendirilebilir; zira göçmen karşıtı söylemlere benzer bir biçimde, gezginlerin hastalık ve kirlilik kaynağı olduğu önyargısı toplumlarda mevcuttur (Bevan, 2012, p. 243).

Aslında, French ve Hadden, yazdıkları metin içerisinde, tüm bu kriminalizasyonu apaçık bir şekilde yapmaktadırlar. Kriminalize etmenin iyi bir örneği niteliğindeki bu metinde, söylemin dışlayıcılığı aşağıdaki cümlelerde açık bir biçimde ortaya konulmaktadır:

Eğer bu konut üniteleri tekerlekler üzerinde olmasalardı, problem muhtemelen bu kadar ciddi olmazdı. Ama metropolitan alanların eğer varsa bile çok azı, bu problem ile baş edebilecek politik araçlara sahiptir. Metropolitan bölgelerin yönetimleri, kentsel sınırları kurumsallaştırmanın yasal yollarını iyileştirmek için uğraştıkları sürece, “Köylü Kulübelerinin”⁴⁸ sahipleri portatif gecekonduları sayesinde, her zaman bu çitlemenin bir adım önünde olmayı başaracaklardır. Katı konut regülasyonları uygulanacağı durumda ise, geleneksel gecekonduların aksine, hukukun da ötesine geçerek, derme çatma karavanları ile sıvışabilirler. (French & Hadden, 1968, p. 226)

Allan D. Wallis, mobil evlere dair yazdığı ve retrospektif sayılabilecek kitabında (Wallis, 1991), mobilitenin, ev söz konusu olduğunda neden bu kadar problemlili bir hale getirildiğinin anlatısını detaylı bir biçimde sunmaktadır. Wallis’e göre, her şeyden önce, ev denilen olgu, *bir yere kök salmak* olarak algılanmaktadır⁴⁹. Mobil evlerin pek çoğunun mülkiyeti, içinde yaşayanlara ait olmasına rağmen, bu mülkiyete üzerine yerleştiği toprak çoğunlukla dahil değildir. Mülkiyetin toprak sahipliği üzerinden okunduğu her kültürde, üst yapının mülkiyeti önem arz etmemektedir. Örneğin, ABD’de mobil ev sahipliği “yarı-evsizlik” olarak görülmektedir (Bevan, 2012, p. 241). Dolayısıyla mobil bir ev, ev değildir, çünkü *tekerlekleri vardır*; ev değildir, çünkü *bir yere yapılmamıştır*, ev değildir çünkü *eve benzemiyordur* (Wallis, 1991, p. 24). Ancak, mobilitenin sadece fiziksel yapı için sorun teşkil ettiği açıktır. Örneğin oteller, insanların ücretli ve geçici olarak kaldığı yerlerdir. Otelde kalmak, toplumların sorunlaştırmadığı bir pratiktir. Sorun, yaşam alanının fiziksel olarak bir toprak parçasına bağlanmaması, mobilitesidir.

Bu aslında, kategorizasyon ile ilgili de bir problemdir. Mobil ev, taşıt olmak ile konut olmak arasındaki bir ara kesitte yer almaktadır (Hart, Rhodes, & Morgan, 2002, p. 10). Örneğin, İngiltere’de yasal statüsü halen *taşınır mal (chattel)* olarak devam etmektedir (Bevan, 2012, p. 241). Bu, hem karavanlar, hem sürekli tekneçiler, hem de yaptığı tek yolculuk fabrikadan monte edileceği sahaya kadar olan fabrikasyon evler için geçerlidir. Kısacası, mobil yaşam alanları, kategorizasyonu, çözümsüz bir biçimde ihlal etmektedir. Bu ihlale, kategorizasyonun, kullanıma mı, yoksa fiziksel yapıya göre mi kurulacağı sorunsalı da dahildir. Dolayısıyla önce *karavan*, sonra *mobil ev*, en son olarak da *hazır üretim ev* şeklinde kendi içerisinde de detaylanan bir üst kategorizasyonu da üretmiştir. Tüm bu

⁴⁸ İngilizce orijinalindeki “Hillbilly Havens” ifadesinin Türkçe karşılığı olarak.

⁴⁹ Kendisi, bunu, Amerikan toplumunun ev ideali üzerinden tarif etmektedir, ancak, bu görüşünün pek çok toplum için geçerli olduğu rahatlıkla söylenebilir.

kategorizasyonların, mevcut konut rejiminin sınıflama dayatması ile ilgisinin gözden kaçırılmaması gerekmektedir.

Mobilitiyi problemlili hale getiren bir başka çerçeve, kapitalist düşünce ile ilgilidir. İşgücünün mobilitesinin artması demek, emeği ile geçinen kitlelerin daha olumlu iş imkanlarının olduğu yerlere gitme imkanının olması demektir. Bunun, özellikle belirgin bir işgücü biçimine yoğun taleplerin olduğu dönemlerde, işverenler arasında ücret politikaları açısından rekabetçi ortamı kızdıracağı açıktır.

Mobil yaşama dair kriminalizasyonu inşa eden tüm bu söylemler, “gözetim, kontrol ve dışlama pratiklerini” de meşrulaştırma amacına hizmet etmektedir (Dixon & Durrheim, 2000, p. 33). Bu noktada, tüm bu ayrımcılığa rağmen, mobil yerleşme pratiklerini hangi dinamikler var etmektedir? Mobil bir yaşam kurmak, bir seçim midir, yoksa zorunluluk mudur?

Endüstrideki profesyonellerin mobil evlerde yaşayan kullanıcı profiline dair şaka yollu söyledikleri “ya yeni evli, ya da neredeyse ölü” (Hart, Rhodes, & Morgan, 2002, p. 25) ifadesi, aslında bugünkü konut rejimine dair bir saptamadır. Ekonomik güvencesini henüz oluşturamamış (iş arayışında, düşük ücretli çalışan veya yeni aile kuran çiftler) ya da mevcut ekonomik güvence koşullarından hızla düşüşe geçen kitleler (emekli olan veya işsiz kalan), gerçekten de, mobil konutların başat kullanıcılarıdır. 1970’lerden sonra, sosyal konut mevcutlarının hızla düşüşe geçmesi, düşük gelirli insanların konut sahipliğine yönelik devlet sübvansiyonlarının önemli derecede azalması ve satılık-kiralık konut fiyatlarının ivmelenen artışı, mobil ev kullanıcı profiline orta sınıfa kadar genişletmiştir.

Mobil yerleşkelerde yaşayanlar ile yapılan görüşmelerde, bu grupların bir kısmı, keyif veya turizm ile özdeşleştirilen güzel mekanları sürekli bir yerleşme yeri olarak seçme isteklerinden dolayı bu tip bir yaşamı tercih ettiklerini ifade etmişlerdir. Bunun “ebedi bir tatil” (Bevan, 2012, p. 243) olarak ifade edilmesi, motivasyonu net olarak anlatmaktadır. Çünkü pek çokları için, mevcut konut stoğuna erişim, özellikle popüler tatil ve gezi yörelerinde imkansızdır.

Temel motivasyon sebeplerinden bir diğeri ise, özgürlük hissidir. Konut mülkiyeti, bireyleri, hatta nesilleri, belirli yerlere, mahallere mecbur kılma özelliği taşımaktadır. Kaplumbağa gibi siz nereye isterseniz sizinle gelecek bir ev fikri, bu özgürlüğü sağlayabilmesi açısından mobil yaşamı tercih etmenin başlıca sebeplerinden biridir.

Bir başka motivasyon ise, özellikle kalıcı karavan/mobil ev parklarında sağlanabilen kullanıcı kısıtlaması imkanlarıdır. Herhangi bir kapalı konut sitesinde sağlanamayacak

sınırlandırmalar, karavan parklarında (tatil beldelerinde, çadır kamplarında olduğu gibi) son derece pratik bir biçimde uygulanabilmektedir. Bu da *evli olmayanların, çocukluların, x-yaşından gençlerin vb.* kabul edilmediği son derece katı kurallara sahip kapalı sitelerin oluşmasına imkan vermektedir (Bevan, 2012, p. 242). Özellikle yaşlı nüfusun, bu tip karavan parklarını, kendilerini sıradan bir kentsel veya kırsal yerleşkeye göre daha rahat hissettikleri için tercih ettikleri bilinmektedir. Kısacası, güvenlik anlayışı, ev hacminden, komüniteye aktarılmıştır.

ABD özelinde ise, bir başka motivasyon sebebi olarak, Amerikan toplumunun ev ideası ortaya atılabilir. Amerikan toplumunun, evi bireysel mülkiyet olduğu koşullarda ev olarak kabul etme alışkanlığı, kiralık bir apartman dairesi yerine, tekil konut benzeri bir mobil ev mülkiyetinin tercih edilebilirliğini düşündürmektedir (Geoghegan, 2013). Mobil ev, pek çok dar gelirli ailenin bu ideaya ulaşabileceği, erişilebilir bir seçenek olarak, özellikle kırsal alanda, halen tercih edilmektedir (MacTavish & Salamon, 2001, p. 488).

Son olarak, bu ideaya eşlik eden, ancak, yerleşmeye dair pratik beklentiler ile ilgili bir motivasyon daha bulunmaktadır. Mobil barınma birimlerinin –özellikle mobil yaşam parklarındaki- sakinleri, bu yaşam biçiminin, konutlar ile kesintiye uğrayan sosyalleşme ve dayanışma bağlarını çok güçlü bir şekilde kurduğu yönündeki görüş bildirmektedirler. Mobil yaşam alanlarında barınan kitlelerin, ortak belirledikleri birlikte yaşam kuralları vardır ve ihtiyaçları yönünde gerekli servisleri oluşturma yönünde ciddi bir irade sergilemektedirler (MacTavish & Salamon, 2001).

Mobil barınma ve yaşam biçimine karşı geliştirilen tutum, mobiliteyi bir gerçeklik ve mevcut pratikler toplamı olmanın tam aksine, bir *sorun* olarak ele almaktadır. Muhafazakar politikalar, bu sorun ile baş etme yöntemi olarak kriminalizasyon üzerinden yasaklama yolunu seçerken, liberal politikalar ise topluma entegrasyon önerileri getirmektedirler. Entegrasyon kavramının pogrom ve asimilasyon uygulamaları ile yakın bağı, tarihsel olarak da pek çok kez kanıtlanmış iken, bunu liberal düşüncenin özgürlükçü yanından ziyade, *bağışlayıcı* pozisyonu olarak düşünmek daha doğru olacaktır. Daha da ötesinde, “göçebeleri konutlara yerleşmeye zorlamak –toplumsal, kültürel ve manevi düzeyde– onları gaz odalarına zorla göndermekten farksızdır.” (McVeigh, 1997, p. 23).

Barınma söz konusu olduğunda, mobilite kavramının, burada sıralanan motivasyonların tümüyle birlikte, mevcut barınma rejiminin katı toplumsal kurallarını, mülk sahiplerinin sonu gelmeyen sömürü mekanizmalarını, devletlerin vergi baskılarını ve en

nihayetinde barınmaya dair pek çok idealizasyon ve rasyonelleştirme pratiklerini ihlal ettiği açıkça görünmektedir. Bir ihlal pratiği olarak mobil barınma, konut ve ev kavramlarının bilindiği şekli ile çerçevelenmesinin anlamsızlığını ortaya koymaktadır.

3.3 Elverişli Olmayan

Hane halklarının, birikimlerini yaşamları boyunca en çok miktarda aktardıkları (satın alma, kiralama veya içerisindeki donatılar yolu ile olması fark etmeksizin) bireysel harcama kalemi konut olduğu için, yerleşme koşullarına dair memnuniyetleri, ciddiye alınması gereken bir ölçüttür. Yerleşme koşullarından memnuniyet, hane halkının reel yerleşme koşulları ve tercih ettiği yerleşme koşulları arasındaki farkları görmeyi sağlamaktadır. Ancak, Sylvia J.T. Jansen, yerleşme koşulları çok kötü olan hane halklarının bile, ilginç bir biçimde, yaşadıkları mekandan belirli bir oranda memnun olduklarının görüldüğünü ifade etmektedir (Jansen, 2013). Yerleşme koşullarının ortalamanın altında olduğu tespit edilen hane halkı bireylerinin, belirli bir düzeyde tatminsizlik yaşamaları beklenirken, bazı faktörlerin bu tatminsizlik seviyesini azalttığı gözlenmiştir. Bu faktörlerin, beklenti azlığı ve reel deneyim olduğunu belirten Jansen, özellikle reel deneyimden kaynaklanan *mevcut koşulların değerini bilme* güdüsünün, memnuniyeti artırdığını belirtmektedir. Olumsuz addedilen koşullarda yaşayan düşük gelirli hane halklarının sahip oldukları ile sahip olmak istedikleri arasındaki farkın azlığından dolayı oluşan memnuniyet, Jansen'e göre bu kesimlerin beklentilerini gerçekçi bir ölçekte oluşturmalarından kaynaklanmaktadır (Jansen, 2013, p. 803).

Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Yüksek Komiserliği'ne (OHCHR) göre, elverişli konut, aşağıdaki koşulların asgari düzeyde sağlandığı barınma mekanlarına denilmektedir. Bunlar, kullanım hakkı güvencesi, malzeme, tesis ve altyapı hizmetlerine ulaşım, ekonomik olarak erişilebilirlik, yaşanabilirlik, fiziksel erişilebilirlik, konum ve kültürel uygunluk olarak sıralanmaktadır (The Right to Adequate Housing-Fact Sheet No. 21/Rev.1, n.d.).

Dünya Sağlık Örgütü (WHO) ise, benzer kriterleri sıraladığı “Elverişli Konuta Erişim Hakkı” adlı bilgilendirme metninde, sağlık bilimlerinin kullandığı dili hatırlatan ifadeler kullanmıştır. Bu metinde güvenli içme suyuna erişim, elverişli sanitasyon, yeterli hacim⁵⁰ ve

⁵⁰ New York kentinin konut yoğunluğu ile ilgili hatırı sayılır detayda bir online bilgilendirme sitesi olan New York Skyscraper Museum exhibit on "Housing Density: From tenements to towers"ın, tanıtım yazısında, “Bugün, yoğunluk (density) -kalabalıklaşma ile eşitleyenler için negatif- veya canlı ve erişilebilir bir kent yaşamı yarattığını iddia edenler açısından pozitif olarak aşırı-değerlenen bir fikir” cümleleri paylaşılmaktadır. Bu cümleler, elverişsizliğin temel gerekçelerinden biri olan “yaşama alanlarındaki insan yoğunluğu”nun dahi,

sağlıklı koşulları sağlayan, kirlilik veya tehlike içermeyen alanlar gibi ifadeler yer alır (WHO, 2015).

Burada OHCHR veya WHO metinlerine değinilme sebebi, sıklıkla rastlanıldığı gibi, bu kurumları konularındaki bir çatı kuruluş olarak referans vermek amacından kaynaklanmamaktadır. Bu kuruluşlar, devletler üstü bir otorite olarak kabul edilegelmelerine rağmen, tam tersine dünya devletlerinin kendi yasal pratikleri için refere ettikleri meşrulaştırma araçlarıdır. Bir başka deyişle, OHCHR, WHO vb. kuruluşlar, elverişli yaşam koşullarını teşvik etmekten ziyade, neyin elverişsiz olduğunun tespiti ve kriminalizasyonu için işlevseldirler.

Ancak, bu ve benzer *iyi niyetli* metinler ile dünya insanların ezici bir çoğunluğunun yaşadığı⁵¹ gerçeklik hiç bir biçimde örtüşmemektedir. Bu kurumların çizdiği elverişli konut çerçevesinin, günümüzde -yasal konutlar da dahil olmak üzere- bir arada sağlanabildiği örneklerin istisnai olduğu rahatlıkla söylenebilir. Kullanım hakkının görece sınırsız olduğu mülk konutlar da dahil olmak üzere, fiziksel erişilebilirliği sınırlı, konumu iş yerimize pek uzak, türlü altyapı ve tesisat problemlerine her an gebe ve ekonomik gücümüzün çok üzerinde fiyatlarla alınmış evlerde yaşadığımız reddedilemeyecek bir gerçektir. Elverişlilik algısı, daha fazla metrekare, daha iyi havalandırma, yangın detektörleri, sprinkler sistemleri gibi artan altyapı, teknik donanım ve yaşam alanı talep ettikçe, yapı regülasyonları da bunları mecburi şartlar olarak içermeye başladıkça, en mütevazı birim konutun dahi inşaat maliyetleri – dolayısıyla satın alma ve kiralama ücretleri- hatırı sayılır oranda yükselmiştir (Davis S. , 2004, p. 16). New York City'nin 1866 tarihli ilk konut regülasyon kodunun evsizliği sayısal olarak artıran bir etkisi olmuştur; günümüzdeki artış eğiliminin de önemli sebeplerinden birisinin, daha sağlam, güvenli ve elverişli yapılara dair mevcut regülasyonlar olduğu sıklıkla dile getirilmektedir (Davis S. , 2004, p. 24).

Buna bağlı olarak hane halkları, barınmaya erişimde beklentilerini ekonomik olarak erişebilecekleri birimler ile sınırlamakta, erişilebilir olan seçeneklerinin arasında elverişlilik koşullarını kendilerince belirlemektedirler. Kimi zaman, işyerine yakın olmak, kimi zaman da

kolaylıkla olumsuz bir veri olarak değerlendirilemeyeceğini düşündürmektedir (The Skyscraper Museum, n.d.).

⁵¹ UN-HABITAT'a göre, gelişmekte olan ülkelerde kentsel nüfusun üçte biri (yaklaşık 1 milyar kişi) enformel konutlarda barınmaktadır (UN-Habitat, 2003, p. 15). Örneğin, Caracas'da bulunan Petare altmış yıldan uzun süredir 1 km² alanda yaklaşık 1 milyon insanı barındırmaktadır (Brillembourg, 2012, p. 366).

tanıdık bir dayanışma ağına yakın olmak barınmanın fiziksel koşullarından daha önce gelebilmektedir.

Yasal konut stoğuna erişilebilirliğin mümkün olmadığı durumlarda ise, işyerine uzak erişilebilir bir yasal konut yerine barınma olasılığı içeren alternatiflere yönlendirilmektedir. “Zenginlerin bıraktığı yerlere yoksulların yerleşmesi dinamiği” (Davis M. , 2006, s. 50) barınma rejiminin tüm yaratıcılığını gözler önüne sermektedir. Koşulların zorlayıcılığı ile beslenen bu yaratıcılık, kullanılmayan evler ile sınırlı kalmayıp, terkedilmiş mağaza, ibadethane, kamu yapısı gibi tipolojilere uzanarak, ‘evleştirme’ pratiklerini sorgusuz bir şekilde gerçekleştirmektedir. Bunlardan en ilginç ikisi olan Kahire’deki Ölüler Şehri ve Caracas’ta bulunan ‘Torre de David’ bu yaratıcılık ile neyi kastettiğimizi ortaya koymaktadır.

Kahire’de *Ölüler Şehri [City of the Dead]* olarak anılan Kahire mezarlığı, dünyadaki en sıra dışı barınma pratiklerinden biri olarak bilinmektedir. Burada sıra dışı olarak görülen, aslen büyük bir mezarlık olan ve tarihi M.S. 7. yüzyıla kadar uzanan bu alanın, bugüne kadar neredeyse üç neslin evi haline gelmesidir. Mezarlık sakinlerinin kimi zaman birebir mozolelerin içerisinde, kimi zaman da mezarlıklar ve mozole yapıları arasında inşa ettikleri yapılarda yaşadıkları bu alan yüzbinlerce (kimilerine göre 1 milyon) kişiye ev olmuştur.

Ölüler şehrinin sakinleri sosyal damgalanmaya ve aşağılanmaya maruz kalmakta, toplumsal düzene ve asayişe tehdit olarak algılanmaktadır. Yapılan belgesellerde burada yaşayanlara bir mezarlıkta yaşamaktan korkup korkmadıkları sürekli sorulmakta, onlar da korkmadıklarını açıkça ifade etmektedirler (Molatore, 2012). Buranın sakinleri mezarlık alanında yaşamının pek çok açıdan avantajlı olduğunu düşünmektedirler. Kentin diğer yoksul mahallelerine göre insan yoğunluğunun az olması, alanın mezarlık olmasına da bağlı olarak sessizliği ve sakinliği, bolca açık alanı sayesinde temiz havaya erişim imkanı bu sebeplerden birkaçıdır (Fahmi & Sutton, 2014, p. 17). Ayrıca pek çok ailenin nesilden nesile aktardığı bir iş kolu olarak mezar kazıcılığı ve bakımı işleri ile tatmin edici bir gelir sağladıkları iş yerleridir (Jacobs H. , 2014).

Elverişlilik koşullarına bakıldığında, su dağıtım sistemine erişimin %53, elektrik şebekesine %26.2 ve kanalizasyon sistemine erişimin %3.8 dolaylarında olduğu düşünülmektedir (Fahmi & Sutton, 2014, p. 14). Bunlara karşın yapı kalitesinin diğer yoksul mahallerine oranla daha iyi olduğu not edilmektedir (Fahmi & Sutton, 2014, p. 19).

Ölüler Şehri’nin mistifiye edilmesine itiraz getiren araştırmacılar Fahmi ve Sutton, yaşama koşullarının aslında pek çok enformel barınma bölgesine benzediğini, bu alanın

olağanüstüleştirilmesinin Ölüler Şehri'ni anlamamızı zorlaştırdığını kanıtlamaya çalışmışlardır.

Bu olağanüstülüğün yerleşimciler tarafından ne ölçekte aşıldığının en büyük kanıtı, Ölüler Şehri'nin barınma ve yaşam pratiklerinde gözlenebilmektedir. Mike Davis bir mezarlık içerisinde barınmanın normalleştirilme biçimlerini aşağıdaki cümleler ile özetlemektedir:

...İstilacılar mezarlar üzerinde canlıların ihtiyaçlarına uygun olarak yaratıcı değişiklikler gerçekleştirmişler. Anıtlarla mezar taşlarını çalışma masası, yatak başlığı, masa ve raf olarak kullanıyorlar. Çamaşırları mezar taşları arasına gerdikleri iplere asıyorlar. (Davis M. , 2006, s. 50) [Davis, şu eserden alıntılıyor: Jeffry Nedoroscik, (1997), "The City of the Dead: A History of Cairo's Cemetary Communities", Westport, s. 43.]

Bu yerleşim hakkında yapılan pek çok kısa belgeselde ve özellikle Tamara Abdul Hadi'nin fotoğraflarında (Hadi, 2009-2015) görüldüğü gibi yaşayanları ve ölü bedenleri fiziksel olarak ayırıştıran bildik kent coğrafyası bir barınma pratiği aracılığı ile aşındırılmaktadır. Yaşayanların cesetler ile kurduğu örtük bir ilişkilene biçiminin mekanı olan mezarlık basitçe bir konut stoğuna dönüşmüştür.

Bir diğer örnek olan, Venezuela'nın Caracas şehrinde 1990'da inşaatına başlanan, ancak 1994 ekonomik krizinin ardından yapımı duran Torre de David⁵² adlı gökdelen, 2007-2015 yılları arasında yaklaşık 3000 kişiye ev sahipliği yapan bir yerleşkeye dönüşmüştür. Barınma erişilebilirliğinin giderek kötüye gitmesinin tetiklediği bir işgal sonucunda tamamlanmamış bir yapıya yerleşen bu insanlar, yapının içerisinde yaşadıkları süreç içerisinde, benzeri az görülebilecek pratik üretmişlerdir.

Elverişlilik kriterleri göz önüne alındığında, temiz-pis su tesisatları tamamlanmamış, havalandırma ekipmanları olmayan, herhangi bir enerji kaynağının da olmadığı bu yapı, sıradan bir gecekonduya nazaran temel ihtiyaçları karşılaması imkansız gibi görünmektedir (Brillembourg, 2012, pp. 214-223). Ancak, yerleşen topluluk, öncelikleri temel almak kaidesi ile pek çoğumuz için katlanılmaz görünebilecek çözümleri ortaklaşa üretmeyi başarmışlardır. Çöp istiflenmesinden, sınırlı enerji kullanımına, su tankları aracılığı ile erişilen temiz suyun

⁵² Resmi adı *Centro Financiero Confianza* olan yapı, 45 katlı dev kulesi ve Caracas'daki merkezi konumu ile iddialı bir proje olarak 1990 yılında yapımına başlanmıştır. Otel, ofis ve konutlardan oluşan karma programlı bu dev yapının inşaatı, yatırımcısı Jorge David Brillembourg Ortega'nın beklenmeyen ölümü (1993) ve bunu izleyen finansal krizin (1994) ardından yarım kalmıştır. Yapı, izleyen yıllarda, orijinal adı ile değil, yatırımcısının adıyla, *Torre de David – David'in Kulesi* olarak anılmaya başlanmıştır (Brillembourg, 2012, p. 26).

dönüşümlü kullanılmasının programlanmasına, içeride satılacak ürünlerin fiyat denetlemesinden, yapının güvenliğine kadar pek çok konuda komiteler, sorumlular ve yazılı olmayan sözleşmeler üretmişlerdir. Binada yaşayan bir kişi, “bu kulenin, ülkeden daha iyi organize edildiğini düşünüyorum” demektedir (BBC, 2014). Ortak yaşama dair tüm bu ihtiyaçlar, herhangi bir gecekondu mahallesinde rastlayamayacağımız düzeyde bir toplumsal dayanışma ağına dönüşmüştür. En son geldiği aşamada dahi, trabzanları olmayan merdivenlerden, gelişigüzel bir biçimde bağlanmış elektrik devre ve sigortalarına kadar elverişliliğin bilinen biçimlerinin sağlanmadığı bu yerde, pek çok aile ve birey, yaşlı-çocuk-engelli ayırt etmeden yaşamayı sürdürmüştür. Çocuklar şehirdeki tüm diğer çocuklar gibi okula yolcu edilmekte, yetişkinler dışarıda veya David’deki işlerine gitmektedir. Binanın yönetiminden sorumlu olan bir kişi, pek çok eğitilmiş ve profesyonel insanın (başkanlık ofisinde çalışan bir kişi de dahil olmak üzere) burada yaşadığını belirtmektedir (Brillembourg, 2012, pp. 70-71; BBC, 2014).

Burada yaşayan insanların hepsi, yaşadıkları yapının bir konut olmadığını farkındadır, ancak pek çoğu için Torre de David, evidir, işyeridir. Yapının içerisinde inşa edilen klise, basketbol sahası, egzersiz salonu ve çeşitli buluşma mekanları, teknik iyileştirmeler ile birlikte değerlendirildiğinde, Torre de David sakinlerinin, iri bir gecekonduyan ziyade, “bir orta sınıf mahallesini hedefledikleri” iddia edilebilir (Brillembourg, 2012, p. 144).

Torre de David içerisinde kurulan yaşamda, aslında, *elverişliliğin farklı biçimlerinin icat edildiği* söylenebilir. Örneğin, yapının ilk 10 katına, motosiklet ile ulaşımı sağlayan bir hizmet birimi vardır. Yapıda, kimi evlerin lüks düzeyde inşa edildiği, jakuzi, mermer döşemeler içerdiği belirtilmektedir (BBC, 2014). Bildiğimiz yapı güvenliği unsurlarının yer almadığı bu yapıda oturan kimselerin pek çoğuna göre, Torre de David gecekondu mahallelerinden kat be kat daha güvenli ve rahattır (Brillembourg, 2012, p. 330).

Daha genel ölçekte ise, Torre de David’de, elverişsizliğin tam aksine, Doug Saunders’ın deyimiyle “varış kentinin (arrival city)” (Saunders, 2010) sağladığı *olanakları* içeren bir tablo ile karşı karşıyayızdır. Bir toplumsal ağ üretmesi, barınma ve iş imkanları yaratması ile olası yeni kullanıcılara açık olması, birikim yapma, eğitim alma vb. gibi sınıf atlama araçlarına ekonomik ve lojistik avantajı sayesinde ulaşımı kolaylaştırması gibi özellikleri ile aslında kent merkezindeki elverişsiz olduğu iddia edilen tüm barınma pratiklerinin tekil bir örneğidir.

Elverişlilik, neyin ev olduğunun veya olmadığının yasal kurumlar tarafından tespit edildiği başat kriterlerden birisidir. Her şeyden önce, insanların ikamet etmesi için ayrılan yerlerin haricindeki yerler konut ya da ev olarak değerlendirilmez, zira konut/ev olarak tasarlanmamış, inşa edilmemiş (aslında yasallaşmamış) yerler ikamete elverişsiz olarak kabul edilmektedir. Bu, enformel barınmanın *nitelik* üzerinden kriminalizasyonu olarak da ifade edilebilir. Özellikle yasal yapı stoğu içerisinde yer almasına rağmen konut olarak tasarlanmamış ve inşa edilmemiş yapılarıdaki barınma pratikleri tam da bu hat üzerinden kriminalize edilirler.

Torre de David mimarlığa dair öğretisi ve pratikleri sorunsallaştırması açısından da iyi bir örnek oluşturmaktadır. “Tamamlanmamışlık” (Brillembourg, 2012, p. 377), mimarlık eğitiminden başlayarak, mimarların mesleki donanımlarının ve zihniyet örüntülerinin tümüyle zeminini kaybettiği bir alanda yer alır. Zira bir yapının işler duruma gelebilmesi için hem tasarımın hem de inşa unsurlarının tamamlanması gerekliliği meslek pratiğinin temel bir özelliğidir. Benzer şekilde, mimarlık disiplininin yüksek yapılar ile ilgili genel-geçer pek çok öğretisi, Torre de David söz konusu olduğunda, kullanıcı profili, kullanım biçimi ve yapının bunlara göre dönüşümü ile genelgeçerliğini kaybetmiştir. Gecekonduyunun bilinen morfolojik örüntüsü, bu kez yüksek ve yasal olarak yapılmış bir yapıda aşınarak, hem gecekonduya, hem de yüksek yapıya dair klişeleri alt-üst etmiştir. Bu yapıda ortaya çıkan mototaksilerle enformel bir asansör uygulaması yaratmak (Brillembourg, 2012, p. 164), bloklar arası geçişi mümkün kılmak için kat duvarlarında delikler açarak yatay sirkülasyonu sağlamak (Brillembourg, 2012, pp. 208-209), normalde zemin ve zeminle bağlantılı alt katlarda yer alacağı öngörülen kuaför, market, terzi, kırtasiye ve kafelerin onuncu, yirminci katlarda yer alması (Brillembourg, 2012, pp. 210-212) gibi bir takım mekansal pratikler, yüksek yapıların işleyiş ve organizasyon şemasının, farklı koşullarda başka biçimlere bürünebileceğinin küçük örneklerini oluşturmaktadır.

Ancak, burada yaşayanların dışındaki pek çok insan ve profesyonel için yapı tümüyle farklı şeyler ifade etmektedir. Burada oturan bir kişi, “şu kapıdan çıktığınızda, “işte şu tuvalette yaşayan bir fare daha” derlerdi bizim için” (Avilov, 2015) diyerek ayrımcılığın had safhada olduğunu ifade etmiştir. Mimarlık ve şehircilik profesörü Guillerma Barrios, verdiği mülakatta bu bakış açısını net bir biçimde temsil etmektedir:

Torre de David, bir sembol. Venezuela'nın şehirlerine ne olduğunun bir sembolü. Sizlere kötü haberlerim var. Bu, terk edilmiş bir yapının daha iyi ya da güzel kullanılması değildir. Gerçekte bu, anti-ev, anti-konuttur ve hükümet bu konuyu görmezden gelmektedir. Burası şiddet dolu bir yerdir. Burası tümüyle hukukun otoritesinin dışında, onların orada kendi hukukları var. (The World's Tallest Slum: Caracas' Notorious Tower of David, 2013)

Ancak, Torre de David'de yaşayan insanların pek çoğu bu görüşe katılmamaktadır. İşgali organize eden kişilerden biri, başlangıçta yapıyı oturma amacı dışında kullanma eğilimindeki kişilerin, hızla, oturma topluluğunun baskısı ile ayrılmaya zorlandığını ve burasının güvenli bir yaşam alanına dönüştürüldüğünü ifade etmekte; “bu geçici değil, bu bizim hayatımız” demektedir (The World's Tallest Slum: Caracas' Notorious Tower of David, 2013). Yapı sakinlerinin sosyal konutlara uğurlandığı⁵³ boşaltılma süreci içerisinde mülakat yapılan bireylerin pek çoğu, burayı özleyeceklerini, burada pek çok anılarının olduğunu ve bu yapıda yaşadıkları uzun yılların onlara çok şey öğrettiğini ifade etmektedirler (Avilov, 2015).

Kriminalizasyonun karşısında ise, enformel pratikleri acıklı bir tablo ile sunarak savunma eğilimine sıkça rastlanmaktadır. Gecekondu romantizminden başlayan, en uç örneklerini ise bir tür “yoksulluk pornografisine (poverty porn)” (Blakely, 2009) benzetebileceğimiz bu yaklaşım biçimi de en az kriminalize eden bakış açıları kadar konuyu anlamaya uzaktır. Bir röportajda, bu yaklaşım “gecekondu röntgenciliği (slum voyeurism)” olarak ifade edilmektedir (Boyle, 2009). Hümanist olarak nitelendirilme hatasına düşülebilecek bu pozisyon, tam tersine, yoksulluk gerçekliğini bağlamından kopararak örtülü bir biçimde istismar etmektedir.

Tümüyle zıt pozisyonlar alan bu iki grubun (enformel barınmayı kriminal ilan edenler ile enformel barınmayı bir model olarak önerenler) şaşkıncu bir biçimde benzeştikleri bir nokta vardır. Benzeşme, tüm bu söylemlerin “daha iyi konutun” (Brillembourg, 2012, p. 361) arayışında üretilmesindedir. Burada şüphe etmemizi gerektiren nokta, bu arayışların problem çözme odaklı olması, bir başka deyişle, halen problem arama handikabını içermesidir. Çünkü mevcut bir gerçekliğin nasıl ortaya çıktığı, nasıl sürdürüldüğünü anlamamanın önündeki temel engellerden birisi, bu gerçekliği bir problem olarak tanımlayarak işe başlamak.

⁵³ 2015 yılında, yapıda yaşayan tüm aile ve bireylere devlet tarafından yaptırılmış sosyal konutlarda oturma hakkı tanınmıştır. Mülkiyet içermeyen, kullanım hakkı çerçevesinde sınırlandırılmış bu anlaşma ile Torre de David aşama aşama tümüyle boşaltılmıştır.

Velhasıl geleceğin kentleri, ilk kuşaktan şehir planlamacılarının tasavvur ettiği gibi cam ve çelikten değil, büyük oranda kaba tuğla, saman, geri dönüştürülmüş plastik, briket ve hurda tahtalardan inşa edilecektir. Yirmi birinci yüzyılın kent dünyası, gökyüzüne yükselen ışıklı kentler yerine büyük oranda çerçöp, dışkı ve pislik içine gömülmüş kentlerden oluşmaktadır. Hatta postmodern gecekondular mahallelerinde oturan bir milyar kent sakininin geriye bakıp kent hayatının ilk dönemlerinde, dokuz bin yıl önce Anadolu’da kurulmuş olan Çatalhöyük’ün dayanıklı kerpiç evlerine imrenmesi bile işten değildir. (Davis M. , 2006, s. 34)

John Turner, elverişlilik koşullarını geleneksel anlayışın dışında yorumlaması ile tanınan bir mimardır. Kendisine göre yoksullar için elverişlilik kavramı farklı bir biçimde çalışmaktadır. Örneğin yoksullar için emniyet, güvenlik hiçbir zaman profesyonellerin anladığı gibi barınma biriminin fiziksel güvenliği olarak düşünülmemektedir. Yoksul kesimler için güvenlik demek daha çok *güvence* anlamına gelmektedir. Bu da barınma biriminin lokasyonu ile doğrudan ilişkilidir. İşe, iş ağlarına ve toplumsal destek mekanizmalarına en yakın konum bu kişilerin öncelikle ayakta kalabilmesinin, ardından da daha iyi koşullara erişebilmesinin zaruri koşuludur. Turner, konutun orta-sınıf terimleri ile tanımlandığını belirtir ve buna göre belirlenen elverişlilik kriterlerini kullanışsız, hatta engelleyici bulur (Turner, 1966, pp. 11-12).

Turner benzer şekilde *tamamlanmamışlık* konusu ile ilgili de görüş belirtir. Standart konut üretiminin en erişilebilir örneklerinin dahi yoksul kesimlerin büyük çoğunluğu için erişilemez derecede pahalı olduğunu söyler (Turner, 1974). Bu sebeple enformel barınma biçimlerinin gün be gün tamamlanan, yapımı bazen yıllar alan yapım modelinin bu kesimler için erişilebilir tek seçenek olduğunun farkındadır. Acil barınma ihtiyacı olan ama iş güvencesi ve sermayesi olmayanlar için sosyal konutların tamamlanmasını bekleme lüksü yoktur.

Dolayısıyla mevcut bakış açısının “insanlar nasıl bir konuta sahip olmalıdır” biçiminde şekillenmesine itiraz eden Turner ve Fichter, doğru sorunun “insanlar bir konuta nasıl sahip olabilir” haline dönüşmesi gerektiğini söylemektedirler (Turner & Fichter, 1972, p. 151).

3.4 Yasal Olmayan

“Enformel konut” ifadesi hem *yasal bir prosedür içerisinde tanımlanmamış ve üretilmemiş* olan (Brillembourg, 2012, p. 386), hem de *oto-inşa* (Caldeira, 2000, p. 239) / *kendin inşa et* (Glasser & Bridgman, 1999, p. 13) pratiklerinin güncel olarak devreye sokulduğu barınma formlarının tümüne karşılık gelmektedir. Colin Ward, enformel

barınmanın aslında yerleşmenin çok eski biçimlerinden biri olduğunu ifade etmekte ve “ilgi çekici bir oranda yaygın olan bir gecede ev inşa etme geleneği, bir ailenin kaderini değiştirme fırsatını yaratabilmek için, toprak mülkiyeti dar-boğazında bir boşluk bulma girişimi gibi görünmektedir” demektedir (Ward, 2002, p. 10). 1820’lerde Londra’da ortaya çıkan *slum* teriminin bugüne kadar olan dönüşümü, aslında enformel barınma pratiklerinin dönüşümü ile paralellik arz etmektedir. Başlangıçta, sadece düşük nitelikli barınmayı tanımlamak için kullanılan *slum* terimi, takip eden iki yüz yıl boyunca dünyadaki toprak alanının hızla yasal işlemler ile regüle edilmesi sonucu, artık, *yasal olmayan* kategorisine de dahil olmuştur. Yasal olanın karşıt anlamlısı olarak, enformel barınma kavramı (gecekondu (slum)⁵⁴ da içerecek bir biçimde) daha doğru bir kullanım olarak görülmektedir⁵⁵.

Enformel konut, genellikle üçüncü dünya ülkelerine özgü bir olgu olarak düşünülmektedir. Ancak, üçüncü dünya ülkelerinin dışında kalan ülkelerde –gelişmiş ülkeler veya coğrafyalar olarak da ifade edilmektedir- mobil konutlar ve işgal pratikleri gibi farklı enformel barınma pratikleri, *yasal olmayan* kümesi içerisinde düşünülmek zorundadır.

Fazlası ile regüle edilmiş olan bir toprağın üzerine enformel olarak barınma inşa etme imkanı asgari düzeyde olduğu için, bu coğrafyalarda evsizlik yaygın bir biçimde bulunmakta ve işgal pratikleri doğal olarak öne çıkmaktadır. İkinci Dünya Savaşı’nın hemen ardından ortaya çıkan (Ward, 2002, p. 159; Pruijt, 2013, p. 18), 1960’larda ve 1970’lerde ise kuzey yarımkürenin büyük şehirlerinde yaygınlaşan (Vasudevan, 2017, p. 8) işgal pratikleri, özellikle yetmişli yıllarda önemli bir sayısalığa ulaşmıştır. *İşgal (squat)*, genellikle, *bir konutu, sahibinin onayı/izni olmadan, yaşamak veya başka etkinlikler için kullanmak* olarak tanımlanmaktadır (Mayer, 2013, p. 2; Pruijt, 2013, p. 17; Vasudevan, 2017, p. 7). Ancak, işgali olumsuzlamayan bir tanım yapmak gerekmektedir. Bu tanım, *mevcut bir arsa/yapı/yapı bölümüne satın almadan, kiralamadan, kısacası, yasal ikame biçimlerini kullanmadan yerleşme pratiğidir* olmalıdır. Bu pratik, ofis, fabrika, tiyatro, dükkan, okul vb. gibi temel

⁵⁴ Gecekondu olgusu, Türkiye’deki konut tartışmaları içerisindeki merkezi konumundan dolayı *Türkiye’de Ev-Olmayan* başlığındaki bölümde ele alınmaktadır.

⁵⁵ *Slum* terimi, hem yasal ama kötü durumdaki, hem de yasa dışı olan barınma pratikleri için kullanıldığı için, bu metinde yasal olmayan barınmanın karşılığı olarak, gecekondu (slum) yerine enformel barınma tercih edilmiştir. *Yasadışı (illegal)* ifadesi de bu anlamı karşılayabilecektir, ancak kriminalize etme işlevinden dolayı metin içerisinde bilinçli olarak sadece italik biçiminde (alıntılar hariç) kullanılmaktadır.

işlevi barınma olmayan boş, terk edilmiş yapılardan başlayarak, uzun süredir ikamet bulunmayan konutlara⁵⁶ uzanan geniş bir yelpazede gerçekleştirilmektedir.

2007 yılının 1 Mart'ında, Kopenhag'da bulunan *Ungdomshuset* adlı sosyal merkez, şiddetli bir polis operasyonu ile zorla tahliye edilmiştir. 1982 yılından itibaren, kentteki işgal hareketinin bir tür merkezi ve sembolü haline gelen bu merkez, 217 kişinin tutuklanması (219 da denilmektedir ki bunların 36'sının burada yaşayanlar olduğu ileri sürülmektedir), 25 kişinin yaralanması ile sonuçlanan sert bir saldırı ile boşaltılmıştır (BBC News, 2007; Vasudevan, 2017). Polis saldırısı, titizce tasarlanmış personel profili ve kullanılan ekipmanlar düşünüldüğünde askeri bir operasyona benzetilmektedir (Vasudevan, 2017, p. 1). Anti-terör timlerinin helikopterlerden çatılara indirildiği, bir başka grubun ise 2 adet vinç aracılığı ile üst katlara ulaştırıldığı bu olayın geçtiği yer “savaş alanı” olarak dahi nitelendirilmiştir (BBC News, 2007). Bu saldırının, askerleştirilen kent güvenliği için bir tür deneysel *laboratuvar* olduğuna dair görüşler de paylaşılmaktadır. Zira saldırı alanında Avrupa'nın farklı ülkelerinden sivil kıyafetli gözlemci görevlilerin bulunduğu, İsveç polisinin ise hem araç hem de personel desteği verdiği (Kopenhag yetkilileri bunu reddetmiş, ama gözlemciler olabileceğini kabul etmiştir) bilinmektedir (Vasudevan, 2017, p. 3).

Tüm bu uğraşın, yapının başka bir şeye dönüşmesi veya mülk sahibinin tasarruflarını korumak için yapıldığını düşünecek ve söyleyecek kimselere, *Ungdomshuset*'in zorla tahliyesinden sonra yapının hemen yıkıldığını ve yerine hiçbir yapı yapılmadan boş ve işlevsiz olarak bugüne kadar geldiğini belirtmek yeterli olacaktır. *İşgal Savaşları (Squat Wars)* (Hanuša, 2009) adlı belgeselde yer alan zorla tahliye görüntülerinde, polis uygulamalarının mülkiyeti korumak ile ilgili olmadığı açıkça görülmektedir. Prag'da bulunan terk edilmiş bir yapının, işgalcilerin uzun süren emeği ile hem fiziksel hem de sosyal anlamda yaşanabilir kılındığını gözlemleyebileceğimiz görüntüler, zorla tahliye esnasında, yapıya çatı kiremitlerine kadar zarar vermek için polis tarafından özel bir çaba harcandığını göstermektedir. Zorla tahliyelerin ardından işgal yapılarının tekrar atıl duruma terk edilmeleri

⁵⁶ Örneğin, Londra'da resmi rakamlara göre sürekli bir ikamet olarak kullanılmayan 67000 konut bulunmaktadır. Bunların 22481'i, 6 aydan uzun bir süredir oturulmayan, geri kalanı ise ikinci ev olarak kullanılan konutlardan oluşmaktadır. Hackney bölgesindeki bir sözcü “Boş duran her ev, hayatını hostellerde, günlük konaklamalarda veya geçici barınma merkezlerinde geçiren 3000'den fazla aileye bir hakarettir” (Gelder, 2019) demektedir. Engels, 1872'de dahi, meselenin konut üretimi ile ilgili olmadığını sezmiştir: “Ancak kesin olan bir şey var: Büyük şehirlerde, tüm gerçek “konut eksikliği” hemen çözmek için, makul bir şekilde kullanılmaları koşuluyla, halihazırda yeterli sayıda ev var.” (Engels, 1872/1970, p. 30).

bile meselenin “yasal olmanın yanında, söylem ve ahlak düzeylerinde de” yürütüldüğünü düşündürmektedir (Daduscand & Dee, 2015, pp. 130-131).

Ungdomshuset’i istisnai bir örnek olarak değil, izleyen yıllarda ve 2008 ekonomik krizinin ardından Avrupa ve kuzey Amerika’da artarak sürdürülen sistematik bir uygulamanın ögesi olarak görmek gerekmektedir (Vasudevan, 2017, p. 6). Bunu, enformel barınmaların – özellikle de işgal pratiklerinin– hızla kriminalize edildiği bir süreç olarak tanımlayabiliriz.

İspanya’da 2010 yılında yapılan bir değişiklik ile işgal türü eylemler, para cezasından hapis cezalarına dönüştürülmüştür (Ministerio de Justicia, 1995, p. Article 245). Hollanda’da 2010 yılında yasalaşan *Squatting and Vacancy Act*, II. Dünya Savaşı’ndan bu yana barınmak için işgal yönteminin uygulandığı ve geniş oranda içselleştirildiği bir coğrafyadaki pratiği⁵⁷, hızla kriminal alana sevk etmiştir (Koninkrijk der Nederlanden, 2010; Dee, 2016). İngiltere ve Galler ise 2012 yılından itibaren işgal pratiklerini yasa dışı hale getirmiştir (United Kingdom Government, 2012). Tüm bu ülkelerde işgal pratikleri yasalar içerisinde tanımlı olmasına⁵⁸ ve işgal pratikleri medeni hukukun (civil law) konusu olarak sürdürülmekte iken, işgal eylemleri için hapis cezalarının belirlenmesi ve bu pratiğin kategorik olarak ceza hukukuna dahil olması, bir diğer deyişle *suç haline gelmesi* yenidir (Daduscand & Dee, 2015, p. 109). Bu yolla, daha öncesinde mülk sahipleri ve işgalciler arasındaki bir müzakere konusu olan eylemlere, devletin araya girdiği ve mahkeme süreçlerini dahi beklemeden zorla tahliyeleri mümkün kılan kriminal bir boyut kazandırılmıştır (Daduscand & Dee, 2015, p. 110).

Bu kriminalizasyon sürecinin, sadece yasal pratik ve zorla tahliyeler aracılığı ile yürütüldüğü düşünülmemelidir. İşgal eylemlerinin yasa dışılığına giden süreçte, özellikle işgal pratiklerine karşıt bir söylem alanı da bilinçli bir şekilde öne çıkarılmıştır. Daduscand ve Dee, yazılı ve görsel basının öncülük ettiği bu söylem kümesini, siyasetçilerin sürekli bir gündem haline getirerek yasal dönüşümü olanaklı hale getirdiklerini örneklerle ortaya koymaktadırlar (Daduscand & Dee, 2015). Ancak bu sürecin zannedildiği gibi tek doğrultulu işlemediğini ve işgal pratiklerinin destekçileri tarafından da bir karşı kampanyanın sürdürüldüğüne dikkat çekmektedirler.

⁵⁷ Hollanda’da 1970’lerdeki ekonomik kriz sonrasında işgal evlerinde yaşayanların sayısının sadece Amsterdam’da, 10000’in üzerinde olduğu düşünülmektedir (Hack & Proyer, 2007)

⁵⁸ Kuzey yarımküredeki pek çok ülkede, konut erişilebilirliğinin zorlu koşulları sürekli olduğu için, yasa pratikleri bir süreliğine buna adapte olmak zorunda kalmıştır. Örneğin, Hollanda’da, 1971-2010 arasında yasayı çiğnemenin işgal edebilmek mümkün olmuştur (Pruijt, 2013, pp. 20,22). Bu yıllar arasında, bir sene boyunca oturum olmadığını kanıtlayabildiğiniz her yapıya yerleşmeniz mümkündür ve mülk sahibi sizi çıkarabilmek için içeride ikamet olacağını kanıtlamak zorundadır.

Ancak işgal pratiklerini desteklemek amaçlı söylem kümesinin de, işgal pratikleri için Daduscand ve Dee'nin ifadesiyle yeni bir "doğruluk rejimi" tesis etmekte olduğuna dair kaygıya katılmamak elde değildir (Daduscand & Dee, 2015, p. 111). İşgalcilerin "korkutucu bir öteki, yabancı⁵⁹, suçlu ve bir kaç saatliğine boş bırakılan her eve hamle yapıp, yerleşebilecek" kişiler olduğuna dair suçlayıcı anlatıya karşı, işgal taraftarları, örneğin İngiltere'de, işgalcilerin barınmaya muhtaç ve iyi insanlar olduğuna dair bir söylemi benimsemiş görünmektedirler (Daduscand & Dee, 2015, p. 114)⁶⁰. Ancak, işgal pratiğinin acil barınma ihtiyacını yaratan şiddetli yoksulluğun bir uzantısı olmanın da ötesinde, belirli bir zamanda, barınma rejiminin bildik gereklerini (aile olmak, yerleşmek, çalışmak, trans birey olmamak vb.) sağlama zorluğu/isteksizliği içerisindeki evli olmayan bireyleri, arkadaş gruplarını, çocuksuz çiftleri, öğrencileri, çocukları –yani orta sınıfı– da kapsadığı dikkate alınmak zorundadır. Buna ek olarak, işgal destekçisi söylem, pek çok ülkede, işgal mekanlarının ve sakinlerinin, kültürel ve sosyal hizmetlerin enformel sağlayıcısı olduğu yönündeki argüman ile de öne çıkmaktadır. Hatta Roma'da kente sunduğu alternatif yaşam güzergahı ile neredeyse turistik bir çekim merkezi haline gelen *CSOA Forte Prenestino* adlı işgal merkezi 1986 yılından bu yana var olabilmesini belki de bu özelliğine borçlu olabilir. Tüm bu açıklayıcı argümanların oluşturduğu savunucu söylem setinin handikaplı bir yanı vardır. *İyi işgalci* ve *kötü işgalci* gibi bir ayırım, aslında işgal karşıtı söylemin alanında var olmakta, akuzatif olmasa bile, meşruiyet kaygısını öne çıkarmaktadır.

Buna karşın, işgal pratiği üzerine özgün söylem üretme biçimleri de bulunmaktadır. 12 Temmuz 2019 tarihinde, Paris'te, sayısı 700'ün üzerinde olan belgesiz göçmen, Paris'in simgesel yapılarından birini, Pantheon'u işgal etmiştir. "İşgal ediyoruz, çünkü Paris'te 200 bin boş daire varken bizler çevre yolunun kavşakları altında uyuyoruz..." demişlerdir (Mechai, 2019). Barınma hakkı, işgal pratikleri aracılığı ve eylem yoluyla işletiliyor gibi görünmektedir. Bu noktada, işgal eylemlerinin, "erişilebilir ev stoğundaki hakkı için savaşıyor olmanın yerine, erişilebilir ev stoğunu büyütme" olarak ifade edilmesi de mümkündür (Pruijt, 2013, p. 26).

⁵⁹ İşgal eylemcileri, geleneksel olarak anti-ırkçı, anti-faşist ve anti emperyalist oldukları için, mülkiyet ile ilişkili mücadelelerine paralel olarak, devletlerin sınır politikaları ile de hatırı sayılır bir mücadele içerisinde oldukları (Vasudevan, 2017, p. 242). Dolayısıyla, göçmenler, işgal pratikleri sayesinde barınma ve korunma imkanı bulan kitlenin içerisinde önemli bir yer tutmaktadır.

⁶⁰ 1969'da İngiltere'de başlayan *Family squatters movement (Aile işgal hareketi)* (Pruijt, 2013, p. 22)

Tüm bunların ötesinde, aslında tanımları ve söylemleri reddederek, bunlardan mesafelenerek yapı bozuma uğratmanın, söylem ve mücadele için taze imkanlar yaratmanın yolları da açıktır. Daduscand ve Dee bu imkanları şu şekilde ortaya koymaktadırlar:

İşgali kriminalize etmeyi amaçlayan söylemler, normalden sapan her şeye karşı bir korku tarafından motive oluyor ise, işgali destekleyen söylemler ise işgali 'normalize' etme çabasına giriştilerse, demek ki, her söylem karşıt söylemin tersi argümanları hedefliyor demektir. Böylece, pek çok işgalci, kriminalizasyon ile mücadele etmek için, 'anormaliteye' değer biçmek ve kendilerine uygulanan normalite politikalarına meydan okumak yerine, pratiklerini normallığın 'makbul' düzeylerine indirgemeye kalkışmıştır. Anormalite başlı başına bir güç, bir silah, skandalı provoke eden, soruları soran, doğruluk rejimlerine meydan okuyan ve görünmezi görünür hale getiren bir araç olabilir. (Daduscand & Dee, 2015, p. 129)

Jason Ruddick, Londra'da, kendisi gibi doğu avrupalı pek çok kişi ile beraber işgal ettiği milyon dolarlık lüks malikâneler için, "Burası benim için yeterince güzel değil. Mümkünse havalı, yüzme havuzu olan bir yer istiyorum. Duş ve sıcak su istiyorum. Ama Hampstead'de kalmak istiyorum. Çok güzel bir bölge." derken, normalitenin dışında bir söylemi tercih ettiğini açıkça ortaya koymaktadır (Evening Standard, 2011b). Ruddick, kiralanabilir stoğun dışında kalan konutların, sadece sözde-elverişsiz konutlardan değil, aynı zamanda kiralanabilirliği aşacak lükste ve büyüklükteki çok pahalı olan boş konutlardan da oluştuğunun açıkça farkındadır.

İşgal pratiği, aslında, tüm unsurları ile yasallık ve tanımlar ile mücadele eden bir ret eylemidir. Bu mücadele, literatürde sıkça iradi bir politik direniş olarak değerlendirilmesine rağmen, ana motivasyonun konvansiyonel konut piyasası içerisinde yer bulamamaktan kaynaklandığı unutulmamalıdır. Yine de, işgal pratiğinin belki de en önemli katkısı, mekanın özelleşmesinin (mülkiyetin) meşruiyetine dair bir tartışmayı eylemsel olarak gündeme getirme biçimidir (Anders & Sedlmaier, 2016). Bu eylemler, mekanı mülkiyetten "özgürleştirmek" olarak da tarif edilebilir (Vasudevan, 2017, p. 242). Mülksüzlerin *yerleşme haklarını deklare ettikleri, geleneklere nüfuz ettikleri ve yasalara kayıt düştikleri* bir pratik olarak değerlendirilmelidir (Lefebvre, 1996).

İşgal eylemi, yasallığa sadece mülkiyet hukuku açısından değil, daha sofistike bir müdahale içerisinde. Aslında, yasal uygulamaların sonucu olarak ortaya çıkan işgal-zorla tahliye döngüselliği, yerinden edilmelere karşı ortaya çıkan toplumsal hareketlerin de dahil olduğu bir yasal tartışmayı gündeme sokmuştur. Bunun sonucu olarak yasanın katı bir

kurallar örüntüsü olarak işlerliği zedelenmiş, yasadışı, az yasal, orta yasal, çok yasal gibi enformel uygulamalar ortaya çıkmıştır.⁶¹

Buna ek olarak, mülkiyet sahiplerinin, konutlarını kullanmaya zorlanmaları da işgal pratiğinin hedeflerinden birisidir. Çünkü piyasanın spekülasyon amaçla beklettiği mülkler, işgal edilme tehlikesi ile karşı karşıya bırakılır. Örneğin, İngiltere’de konut sahiplerinin uzun tatillere gitmekten korktuğuna dair bir haber yayımlanmıştır (Evening Standard, 2011a). Bu korku, *anti-işgalcilik (anti-squatting)* denilen çok tuhaf bir başka barınma yöntemini de ortaya çıkarmıştır. Bu, mülklerini işgal edilmeden muhafaza etmek isteyen mülk sahiplerinin, bir tür anlaşmalı işgal biçimini tercih etmeleridir denilebilir. Bu sayede mülkler boş görünmemekte (zira işgal sadece boş mülklere yapılır), bir kısım dar gelirli de mülke iyi bakmak, masrafları ödemek ve istenildiği anda mülkü terk etmek şartıyla, ucuz barınma imkanı bulmaktadır (Brown E. , 2018). Bu yöntemin bir tür *mobil kiracılık* olduğu bile iddia edilebilir.

İşgal pratiklerinin, yasal barınma rejimi ile karşıt düştüğü bir başka unsur da, kullanıcı akışkanlığıdır. Pek çok işgal mekanında, barınanlar/kullanıcılar sürekli ve sorunsuz bir biçimde yerleşip ayrılmaktadırlar. Bu durum, uzun süreli işgal kullanımlarında, kullanıcı sabitliğinin bir önkoşul olmadığını ispatlamaktadır (Pruijt, 2013, p. 21). İkamet, denetim aygıtlarını işletebilmek için *kimin, nerede yaşadığını* bilme ihtiyacındaki devletin, kullanıcıları değişken olan bir barınma biçimi ile ne yapacağını bilememesi sonucunu doğurmaktadır.

İşgal evlerinde barınanlar, barınma rejiminin yasallığını kuran kent planlaması, bireysel mülkiyet gibi bürokratik bir mekanizma aracılığı ile dayatılan tek tip yerleşme hegemonyasının dışarısında kalmayı başarmışlardır (Pruijt, 2013, p. 27). Benzer biçimde, yasal bir konutun sağlaması gereken ve sık sık güncellemeler ile değişen yapı kodlarını (building codes) takip etmenin ve uygulamanın, kısacası, yasal konutta yaşamının maddi ve manevi yükünden kurtarmaktadır. Daha da ötesinde, bahsettiğimiz hegemonik sistemin *gerek ve yeter şartları sağlayamayanlara* dayattığı evsizliğin alternatifi bir yöntem olmaya devam etmektedir.

⁶¹ Enformel pratikler aracılığıyla *yasallığın derecelerinin* oluştuğunu dile getiren Fernandes ve Varley, yine de mülkiyetin yasallık oyununda merkezi bir rolü olduğunu belirtirler, fakat özellikle üçüncü dünya ülkelerinde yasal olmayanın yoksullarla beraber, ayrıcalıklı kesimin de yerleşme pratiklerinde sıklıkla gözlendiğine dikkat çekerler (Fernandes & Varley, 1998).

Benzer biçimde, mobil konutlar da yerleşmeye dair yasal pratikler ile çatışmalı bir ilişki içerisindedir. Örneğin, konut sahipleri ve yöneticilerin dayandıkları en güçlü argümanlardan birisi, yasal zonlama kurallarıdır. Zonlama, temel olarak toprağın “kullanım biçimine göre” farklı parçalara ayrılmasıdır (Mays, 2007, p. 207). Konut alanı olarak zonlanmış bölgelere yerleşen mobil evler, kullanım biçimi temel alındığında, zonlama kuralları ile uyum içerisindedirler. Ancak bir yandan da zonlama söz konusu olduğunda, mobil ev, *araç olduğu için yasadışılaşır*. Zonlama ihlali üzerinden hukuki işlem görecektir her mobil barınma biriminin, barınma özelliği yok sayılmak durumundadır. Kısacası, mobil barınma üniteleri, zonlama regülasyonlarını ihlal etmeden bile sorunsallaştırabilmektedirler:

...Soru, bir belediyenin, mobil-ev sakinini, meskenlere ayrılmış alanlarda yaşamasına engel olma yoluyla, ikamet seçimi yüzünden kriminalize edip etmediği noktasına gelir. Endüstriyel veya ticari alanlarda meskenlere izin verip vermemek bir şeydir, ama buralar dışında bir yerde yaşamayacağını [mobil barınma ünitelerinin sürekli olarak endüstriyel ve ticari alanlara sürgün edilmelerinden bahsediyor] söylemek bambaşka bir şeydir. (Mays, 2007, p. 208)

Görüldüğü gibi mobil barınma, yasal pratikleri sorunsallaştıran güçlü bir örnektir. Yasal pratik, konut ve araçları farklı kategorilerde değerlendirdiği için, mobil evler, ev mi, araç mı olduklarının belirsizliği içerisinde, yasal pek çok tanımla işlemeze hale getirmektedirler. Gayrimenkul mü, kişisel eşya mıdır; araç olarak mı vergilendirilmelidirler, konut olarak mı; kiralandıklarında da araç mı, ev mi kiralanmış olacaktır şeklinde çoğalan sorular, halen belirsizliğini korumaktadır.

Mobil konutlar özelinde yasal bir konu haline gelen bir diğer kavram da *zamandır*. Yasa koyucular, her zaman, otel, motel, kamp vb. rekreatif konaklama ile barınma arasındaki sınırı kalın bir şekilde çizmek isterler. Zira konaklama rekreatif olmanın yanında ticari bir etkinliktir. Barınma ise ticari olarak değerlendirilmez. Dolayısıyla kategorik olarak ayrılan bu iki grubun ara kesitinde aslında her ikisi de olabilme potansiyeli taşıyan ve pratikte de bunun gerçekleştiği mobil ev vardır. İkamet süresinin kısıllığı sebebiyle toplumun kriminalize ettiği mobil barınma sakinleri, çelişkili bir biçimde, yasa tarafından da bu süreyi uzatmaktan dolayı yasal saldırılara maruz kalmaktadırlar (Mays, 2007). Mobil barınma birimlerinin bir yerde kalabilme süresini kısıtlayan yasalar sebebiyle, mahkeme kararları, mobil barınma birimlerini hareket etmeye zorlamaktadır. Diğer yandan, bu yasaları, “bir mobil barınma birimi eğer 60 gün için tehdit oluşturuyorsa, sonraki günlerde niye tehdit oluştursun” diye yorumlayan

mahkemeler de bulunmaktadır (Mays, 2007, pp. 210-211). Bunlara bağlı olarak kalıcılık-geçicilik ekseninde yasanın sorunsallaştığı başka bir eksen daha ortaya çıkmaktadır.

4. BÖLÜM II: KATEGORİK OLARAK EV-OLMAYAN: EVSİZLİK

Günümüzde barınmaya dair tartışmalara ve söylem kümelerine bakıldığında bu tartışmaların yığıldığı iki alan tanımlanabilir. Bu alanlardan birisi ilk bölümde farklı bir kavramsallaştırma denemesi yapılan *barınma koşullarına* dairdir. Diğeri ise dünyanın belirli coğrafyalarında 80’li yıllardan itibaren tartışılmaya başlanan, bugün ise çok farklı sayısal ve niteliklerde gözlemlenen evsizlik olgusu üzerinedir.

80’li yıllardan başlayarak özellikle sosyoloji, coğrafya, psikoloji, antropoloji alanlarında ve evsizliğin yeni boyutları ile deneyimlendiği coğrafyalarda giderek artan bir yoğunlukla evsizliğe dair veri ve kavramsal malzeme üretilmiştir. Halen çerçevelenmesi zor olan bir olgu olduğu dile getiriliyor olmasına rağmen, en azından evsizliğin yapısal ve bireysel bir takım koşullar tarafından tetiklendiği, dolayısıyla sebeplerinin karmaşık ve çoğul olduğu konusunda bir konsensüs oluşmuştur. Sayısal olarak gözlemlenmeye başlanmış, destek kurumları ortaya çıkmıştır. Hatta evsizliğin Anglosakson coğrafyada profesyonel bir alan yaratacak kadar önemli bir konu haline geldiği bilinmektedir.

Mimarlık alanında ise evsizlik ile ilgili çalışmaların kısıtlılığına bağlı olarak başlı başına evsizlik denilen bir olgunun tanımından veya varlığından bile bahsetmek zordur. Evsizlik olgusu, mimarlık tartışmalarına ağırlıklı olarak *yersizlik*, *yurtsuzluk* gibi kavramlar aracılığı ile dahil olmuş, *modern insanın mekan ile kurduğu ilişkinin dolayıcılığı* gibi reel evsizlik ile ilişkilenemeyen düşünce hatlarında var olmuştur. Reel evsizlik ise mimarlar ve kent plancıları için *konut sorunu* tartışmasının gölgesinde kalmış, daha ötesine de merak duyulmamıştır.

Buna rağmen, zorla tahliyeler, mimarların evsizlik ile en yakından ilişkilendikleri ender konulardan biri olarak kabul edilebilir. Enformel yerleşmelerde (kimi zaman formel olanları da içerecek bir şekilde) sıklıkla karşı karşıya kalınan zorla tahliyeler, kent ve mimarlık alanlarındaki profesyonellerin, araştırmacıların ve aktivistlerin evsizliği en azından bir sonuç olarak fark ettikleri ve önemsedikleri bir araç haline gelmiştir.

Yine de çok farklı disiplinler tarafından ve biri diğerinden çok farklı perspektifler üzerinden nerede ise kırk yıldır aktif bir tartışma sürdürülen, halen yeni görüş ve araştırmalar ile keşfedilmeye devam edilen evsizlik olgusunun tasarım disiplinlerinde ve mimarlık alanında bu kadar az etki yaratmış olması şaşırtıcıdır.

Bu bölümde somut evsizliğin mekansal bir fenomen olarak mimarlık pratiklerinde çok kısıtlı düzeyde yer almasından dolayı evsizlik *bir barınma formu*⁶² olarak kavramsallaştırılmaktadır. Barınma kavramını evsizlik üzerinden ve farklı güzergahlarda araştırabilmek için alt başlıklar araçsallaştırılarak, evsizlik ve barınma ilişkisi coğrafi, tarihsel, ekonomik, yasal ve sosyolojik zeminlerde sunulmaya çalışılacaktır. Bunlara ek olarak evsizliği bir tasarım problemi ve barınma biçimi olarak kavramsallaştırmanın imkanları aranacaktır. Dolayısıyla burada evsizliğin nedenleri, sayısalılığı veya çözümlerini tartışan sosyal hizmet politikaları alanı içerilmeyecektir; bunlara metnin bağlamı ile ilişkili olduğu noktalarda değinilmek ile yetinilecektir.

4.1 Evsizlik Nedir?

Konut ve ev kavramlarını anlama, tanımlama isteğindeki olağanüstü gayretin tersine, evsizlik kavramı üzerine gelişen literatürün neredeyse tamamı, bu kavramın *tanımlanamazlığı* veya *tanımlanma zorluğu* üzerine metinlerle örülmüştür (Wolch, Dear, & Akita, 1988; Hopper, 2003; Valado, 2006; FEANTSA, 2019). Kavramın içeriği tarihsel, coğrafi, sınıfsal, kültürel ve siyasi etkenlere bağlı olarak değişmekte veya dönüşmektedir (Hopper, 2003, pp. 15-17).

Dünya genelinde evsiz olarak tanımlanan nüfusun sayısının 100 milyon (Kothari, 2005, p. 2) ile 1.6 milyar (Habitat for Humanity, 2014) arasında olduğunun belirtilmesi, bunun en açık işaretlerinden biridir. Bu rakamlar arasındaki devasa farkın sebebi bizzat bu tanımlanmanın nasıl yapıldığının evsiz sayısı ile doğrudan ilişkisinde yatmaktadır (Speak & Tipple, 2003, p. 337).

Evsizlik ağırlıklı olarak bir üçüncü dünya problemi olarak düşünülmesine rağmen, günümüzde refah devletleri olarak kabul edilen ABD, Britanya, AB ülkeleri, Avustralya, Kanada ve Japonya gibi ülkelerde *sokak evsizliği* biçimini alan boyutlarıyla aslen bir birinci dünya konusudur.

Literatürde yer alan evsizlik tanımlarına baktığımızda, bu tanımlama biçimlerinin birbirlerinden farklılığı düşündürücü boyuttadır. Örneğin, Birleşmiş Milletler, *İnsan Yerleşimleri İstatistikleri Çalışmasında* evsizliğin şu şekilde kategorize edilmesini tavsiye etmiştir:

⁶² Evsizlik, *bir barınma formu* ifadesi ile (dünyada barınmanın bir biçimi olarak) Arredemento Mimarlık Dergisi için evsizlik konusunda hazırlanan dosyanın başlığında kullanılmıştır (Özkazanç Dinçer, 2019).

- (a) Birincil evsizlik (veya çatısızlık): Bu kategori sokaklarda ya da yaşam alanları kapsamına giren bir sığınak olmaksızın yaşayan bireyleri kapsar;
- (b) İkincil evsizlik: Bu kategori aşağıdaki grupları içerebilir:
- Sık sık çeşitli barınma türleri arasında (konutlar, barınaklar veya diğer yaşam alanları) hareket eden, sürekli ikamet yeri olmayan bireyler;
 - Genellikle uzun süreli barınaklarda (“geçiş evleri” olarak da adlandırılır) veya evsizler için düzenlenmiş benzer alanlarda ikamet edenler. (United Nations, 2017, p. 38)

Bu tanımın gündelik hayat içerisinde evsiz olarak adlandırdığımız, *sokaklarda gezinen, bir çanta içerisinde sığdırdıkları tüm varlıklarını beraberlerinde her yere taşıyan ve nerede uyuduğu pek de belli olmayan* insanları tarif ettiği anlaşılmaktadır. Ancak konaklamayı merkeze alan bu anlayış evsizlik olgusunu *konutsuzluk* olarak temellendirdiği ve kısıtladığı için ciddi eleştiriler almaktadır (Speak & Tipple, 2003, p. 340).

Bu eleştirilerin en önemli sebeplerinden biri, kavramın ülkelere ve toplumlara göre değişen tanımları olduğu gerçekliğidir. Örneğin ABD (HUD, 2012), Hindistan ve Fransa’da, konut olarak tasarlanmamış veya kullanılmayan alanlarda barınan bireyler de evsizlik tanımının içerisinde dahil edilmektedir (Speak & Tipple, 2003, p. 340).

Bangladeş’te ise kapsam, göçebelik kavramına genişletilmiş ve kalıcı barınma alanı olmayan tüm bireyler bu kategoriye dahil edilmiştir:

Gezici insanlar göçebe ve başıboş kategorisinde olan köksüz insanlar olup, kalıcı barınma yerleri olmayanlardır; daha da kötüsü sokaklarda, demiryolu istasyonlarında, iskelelerde, otobüs durağında, pazarda, tapınakta, kamu/hükümet binalarının merdivenlerinde, açık alanlar vb. yerlerde bulunurlar. (BBS-Bangladesh Bureau of Statistics, 2015, p. xxxii)

Güney Afrika’da evsizlik tanımı çok daha geniş kapsamda ele alınmış ve elverişli barınma imkanlarından yoksun, kira ve kullanım hakkı güvencesi olmayan, kent çeperlerinde veya gecekondualarda barınanlar da içerilmekte iken, Peru’da evinin yasal tapusu olmayan her birey evsizler arasına dahil edilmiştir. Zimbabve’de ise konut mülkiyetini önceleyen devlet politikaları sebebiyle, konut mülkiyeti olmayanlar evsiz kabul edilmektedir (Speak & Tipple, 2003, pp. 343-344).

Endonezya, ev ve konut kavramlarının dilde ayrışmadığı bir toplumsallık sebebi ile evsizler kategorisini basitçe kalıcı konutu olmayanlar olarak karşılamaktadır (Speak & Tipple, 2003, p. 344). Buna karşıt bir biçimde Gana’da evsizlik kelimesinin karşılığı

bulunmamaktadır. Bunun sonucu olarak, Endonezya'nın tersine, taşıyıcı bir strüktür üzerinde çatısı olan bir yerde barınan kimseler Gana'da evsiz değildir; evsiz insanlar, yasal olarak, bir haneye ait olmayan (akrabalık veya tanıdık ağlarının dışında yalnız yaşayan) bireylerdir (Speak & Tipple, 2003, p. 344).

Çin'de ise evsizler kapsamına en dar anlamı ile bile alınabilecek birey ve topluluklar tümüyle *yasadışı* olarak işlem görmekte ve evsizliğe dair yasal bir tanım bulunmamakta, bir başka deyişle evsizlik kategorik olarak yok sayılmaktadır (Speak & Tipple, 2003, p. 346).

Coğrafi, siyasal ve sosyal bir ortaklaşma olarak tarif edilebilecek AB ülkelerinde dahi evsizliğin ülkeler bazındaki yasal tanımları önemli boyutlarda farklılaşmaktadır. Örneğin, İrlanda'da evsiz kategorisine sadece sokak evsizliği dahil edilmiştir. Oysa İngiltere'de evsizleri sokakta yaşayanlar, yasal evsizler, yasadışı evsizler (gönüllü evsizlik) gibi kategorilerle ayırtıran bir anlayış vardır. Buna karşın Fransa ve Finlandiya'da evsizliğin kapsamı konut olarak tasarlanmamış alanlarda ikamet edenlere kadar genişletilirken, Litvanya'da kavram olası en geniş anlamı ile yasalaşmış, "kalıcı evi olmayan herkes" dahil edilmektedir (Fondeville & Ward, 2011, pp. 5-6). Bu örnekleri göz önüne aldığımızda, Birleşmiş Milletlerin ele aldığı kapsam genellikle, evsizlik tanımının birincil çekirdeğini oluşturmakla birlikte, tanımın elverişli konut kriterlerine doğru uzandığı aralıktaki belirsizlik esas tartışma sahasını oluşturmaktadır.

Yine de tüm bu kategorik karmaşaya rağmen, kullanımda netliğini koruyan birkaç ayırt edici ifadeye değinmek yerinde olacaktır. FEANTSA'nın⁶³ ürettiği ETHOS⁶⁴ adlı belge, pek çok ayrımı netleştirmesi, aynı zamanda evsizliğin pek çok farklı biçiminin olduğunu ortaya koyması açısından önemlidir (FEANTSA, 2005).

Bu belge, barınma koşullarına göre bir kategorizasyon tarifi yapmaktadır. Öncelikli olarak, *evsizlik* ve *barınmadan dışlama (housing exclusion)* olarak iki ayrı kategori kurmaktadır. Bu kategorizasyon evsiz olarak kategorize edilen kitlenin sayısını düşürme işlevi görmesi (sayısal evsizliği istatiki anlamda düşürmesi) açısından olumsuz olmasına rağmen, evsizlik çalışmalarını, barınmadan dışlanan tüm grupları içerecek bir kapsama genişletmesi bakımından da olumludur. İçerdiği tüm alt gruplar sayesinde barınma sorunlarının geniş bir

⁶³ *European Federation of National Organisations Working with the Homeless [Avrupa Evsizler ile Çalışan Ulusal Örgütler Federasyonu]* (FEANTSA) 1989 yılında kurulmuş, Avrupa ülkelerindeki evsizliğe odaklanan sivil toplum kuruluşlarının çatı örgütüdür. Evsizliğe dair çalışmaları, dünyanın pek çok yerinde referans alınmaktadır.

⁶⁴ *ETHOS: European Typology of Homelessness and Housing Exclusion [Avrupa Evsizlik ve Barınmadan Dışlama Tipolojisi]*

kitlesellikte ve çeşitlilikte deneyimlendiği tescillenmiş olmaktadır. Bu alt gruplar ise barınmanın fiziksel, toplumsal ve yasal koşullarına göre oluşturulmuştur (Pleace & Bretherton, 2013).

Buna bağlı olarak ETHOS, evsizlik kategorisini, fiziksel, toplumsal ve yasal düzeyde barınma imkanı olmayanları tarif eden *çatısızlık (rooflessness)* ve fiziksel barınma imkanı olsa da bu imkanın toplumsal ya da yasal bir karşılığı olmadığı durumu ifade eden *konutsuzluk (houselessness)* şeklinde iki alt grupta değerlendirilmektedir. Buradaki doğru tespit, evsizliğin, sadece korunaklı bir hacimde barınma imkansızlığının çok daha ötesinde bir gerçeklik taşıdığı kabulüdür.

Kategorik değerlendirmelerin de ötesinde, evsizliğin biçimini tanımlayabilmek için kullanılan kavramların da bazılarının reel karşılığı bulunmaktadır.

Bunlardan birisi *kronik evsizlik* olarak geçmektedir (Wolch, Dear, & Akita, 1988, p. 443). Kronik evsizlik, evsizlik pratikleri içerisindeki bir final koşulu, yani, evsizlik halinden çıkışın çok zor ya da imkansız olduğu kimseleri tariflemektedir. Çoğunlukla, evsizliği çok uzun yıllar ve kesintisiz deneyimlemiş kişiler bu ifade ile anılır.

Literal evsizlik, bir başka ifade biçimidir. Literal evsizlik ile kastedilen, kalıcı sabit bir barınağı olmayan bireyler için tarif edilmiştir (Springer S. , 2000; HUD, 2012). Literatürde çoğunlukla kamusal alanlarda, evsiz barınaklarında barınan, geceyi nerede geçireceği her an belirsiz olan bireyler için kullanılmaktadır.

Gizli evsizlik de evsizliğin biçimleri arasında yaygın olarak kabul gören, hatta güncel evsizlik tartışmalarında önemi artan bir başka kategorik alanı tarif eder (Busch-Geertsema, 2010). Gizli evsizler olarak tanımlanan grup, hayatının bir aşamasında evini kaybetmiş ve ev satın almasını/kiralamasını sağlayacak düzeyde geliri olmayan, ancak sosyal ve akrabalık ilişkileri bulunan diğer kişi veya grupların evlerinde barınma imkanı bulan kişilerden oluşur. Bu gruba dahil edilebilecek bireyler sosyal ilişkileri sonlanmamış, bu sosyal ilişkiler sayesinde halen barınabilme imkanı bulan, ancak tüm barınma kaderleri de sosyal ilişkilerinin sürekliliğine bağlı olan kimselerdir. Gizli evsizler, evsizlik çalışmalarında uzun süre dikkate alınmamıştır, ancak literal evsizliğe aday olan bir kesim olduğu fark edilmeye başlanmıştır. Aslında pek çok evsizlik öyküsünün başlangıcının bu sosyal ağların kullanıldığı ve tüketildiği bir sürecin sonunda ortaya çıktığı bilinmektedir. Bu grubu evsiz halkın içerisinde veya dışarısında konumlandırmak evsizliğin nitelik ve nicelik boyutunu önemli oranda değiştiren

bir tavidir. Buna bağlı olarak evsizliğe dair sayısal çıkarımları ve tahminleri sorunsallaştırması ile de üzerinde daha detaylı çalışılabilecek bir alan olmaya adaydır⁶⁵.

Evsizliğin dar bir aralıktta tanımlanmasının bir siyaseti vardır (Valado, 2006, p. 25). Sadece sokak evsizliğinin dahi önemli bir sorun olarak algılandığı toplumlardaki idareciler, sorunun boyutunu sayısal olarak ölçmekte ve kaynakları sayısal tabloya göre yönlendirmektedirler. Bu durumda tanımlı daraltmak, sayıyı azaltmak anlamına gelmektedir. Ancak, tüm bu farklı tanım ve perspektiflere, coğrafı farklılıklara ve evsizliğe karşı geliştirilen tepki ve politikaların çeşitliliğine rağmen dünyanın farklı yerlerindeki evsiz bireyler benzer zorlukları deneyimlemekte ve bu zorluklara karşı benzer savunma ve çözüm pratikleri geliştirmektedirler (Valado, 2006, p. 23).

FEANTSA'nın 2019 yılı için hazırladığı raporlarda seçilen başlık, evsizliğin tanımının artık farklı bir ifade biçimine kavuşmaya başladığına işaret eden güzel bir örnektir. Raporun başlığı *barınmadan dışlanma* olarak çevirebileceğimiz *housing exclusion* olarak erevenmiştir (FEANTSA, 2019).

Bu tanımlamaların pek çoğunu sorunlu hale getiren, ağırlıklı olarak fiziksel koşullara bağlı düşünme biçimidir denilebilir. Evsizlik olgusunu tanımlama gayretine girişmeden anlamaya çalışmak, belki de tanımlar içerisinde yer bulamayan pek çok katmanı gün ışına çıkartmanın da olanağını sunacaktır. Evsizlikten ne anladığımızı sorgulamak geçerli bir adım olabilir.

Evsiz birey, birebir anlamı ile *evi olmayan* demektir. Jeremy Waldron'un metni (Waldron, 1991), bu olguyu daha derinlikli tanımlamak gerekliliğini detaylı olarak ortaya koymaktadır. Waldron'un tanımı ile evsiz birey, *istediğı zaman bulunabileceğı ve kendisi hariç hiçbir iradenin bu bulunma halini engelleyemeyeceğı bir yeri olmayan* bireydir (Waldron, 1991, p. 299).⁶⁶ Robert Frost, *The Death of the Hired Man* adlı şiirinde "Ev yle bir yerdir ki, gitmek durumunda kaldığında, seni içeri almak zorundadırlar" (Frost, 1914, p. 20) dediğinde bunu kastetmektedir.

⁶⁵ Gizli evsizlere dahil edilen bir başka grup da *işyerinde barınan işçilerdir*. İnşaat işçileri, mevsimlik işçiler ve ev içi hizmetlerde çalışan göçmen kadınlar bu grup içerisinde sayılmaya adaydır. İşyeri ve ev ayırımının ortadan kalktığı bu barınma pratikleri pek çok çalışan için özel alan, kişisel zaman ve kimi zaman da dışarı çıkma özgürlüğü gibi barınmaya dair temel ihtiyaçların ortadan kalktığı hayli sorunlu bir tablo çizdiği için gizli evsizlik kapsamında değerlendirilebilir.

⁶⁶ Metin bir hukuk metnidir. Evsiz bireyin toplumsal yapı içerisindeki hukuki konumunu aşama aşama irdelemesi ve toplumsal sözleşmelerdeki hipokrasiyi ortaya koyması açısından önemlidir.

İnsan, cisimleşmiş bir varlık olduğu için, her zaman bir konumu, yeri vardır. Fiziksel olarak bedenimizin dünya üzerinde bulunmama gibi imkanı yoktur. Ancak, bulunduğumuz konumu seçme özgürlüğüne her zaman sahip değiliz. Bazı mekanlar fiziksel olarak var olma imkanımız olmayan, bazıları ise bulunmamıza izin verilmeyen yerlerdir (Waldron, 1991, p. 296).

Mülkiyet yasaları bulunmamızın izne tabi olduğu tüm yerleşme pratiklerini belirleyen en önemli etkidir. Bir yerde kimin bulunabileceğini veya bulunamayacağını belirleyen temel kuralları oluşturur. *Özel mülkiyet* ise bu kuralı mülkiyet sahibi kişinin iradesine teslim eder. Eğer bir yerin mülkiyeti bir kişiye aitse, bu yerde bulunabilecek veya bulunamayacak kimselerin kimler olacağını kararı bütünüyle mülk sahibine aittir (Waldron, 1991, p. 297).

Mülkiyet yasaları diğer birçok yasa gibi, ihlal pratikleri ve sonuçları üzerinden işlerlik kazanır. Diğer bir deyişle, mülkiyeti tesis eden, bahsettiğimiz bulunma izninin ihlal edilme hallerindeki uygulamalardır. Bir beden, bulunma izninin olmadığı (mülk sahibi tarafından bu iznin o kişiye verilmediği) bir yerde bulunduğu, o yerden toplumsal veya cezai yöntemlerle fiziksel olarak uzaklaştırılır (Waldron, 1991, p. 297).

Waldron, özel mülkiyetin katı bir şekilde tanımlandığı ve uygulandığı coğrafyalarda, özel mülkiyet dışında kalan alanların muğlak ve tekensiz bir tablo oluşturduğunu ortaya koymaktadır. Bu alanları *kolektif mülkiyet alanları* olarak ifade eder.⁶⁷ Kolektif mülkiyetten kasıt, mülkiyetin özel bir kişiye ait olmadığıdır. Bu noktada, kolektif mülkiyetin geçerli olduğu alanların tüm bedenlere açık olduğu izlenimi edinilmemelidir. Çünkü bu alanların içerisinde devlet binaları, askeri alanlar gibi kimlerin bulunma izninin olduğunun gayet net tanımlandığı alanlar da bulunmaktadır.

Waldron, kolektif mülkiyet içerisinde bir alt grup olarak *müşterek mülkiyet* tanımını ortaya koyar. Müşterek mülkiyet ile kolektif mülkiyetin izne tabi olmayan alanlarından bahsetmektedir. Bu alanların tüm topluma ait alanlar olarak, “herkesin her an bulunabileceği alanlar” olduğunu söyler (Waldron, 1991, p. 298).

Evsizliğin tanımına tekrar dönersek, müşterek mülkiyet alanlarının önemi ortaya çıkmaktadır. Dünya üzerinde pek çoğumuzun kimseye hesap vermeden, istediğimiz zaman bulunabileceğimiz en azından bir yerimiz, yani *evimiz* vardır. Müşterek mülkiyetteki alanları

⁶⁷ Metinde *collective property* olarak geçen bu ifade, Türkiye’de yaygın olarak *kamusal mülkiyet* olarak kullanılmasına rağmen, çeviride *kolektif mülkiyet* ifadesi tercih edilmiştir. Bu tercihin sebebi Türkçe’de kamu kelimesinin ağırlıklı olarak devlet ile özdeş görülmesi alışkanlığının, açıklanmaya çalışılan pratiklerde bir anlam kaymasına neden olacağı düşüncesidir.

kullanıp kullanmama, yani sokaklarda, parklarda, boş arazilerde, köprü altlarında, kütüphanelerde bulunup bulunmamak ise tümüyle bizim kararlarımıza, irademize bağlıdır. Evsizler için ise müşterek alanlar, bulunma özgürlüğünün olduğu yegane alanlar olarak zorunlu bir seçimdir. Kısacası evsiz bedenlerin varlık koşuludur.

Müşterek alanlar ile evsizlik olgusunun ilişkisi, *Kamusal Alanda Barınmak* adlı bölümde detaylı olarak ele alınacaktır. Evsizliği çoğul kavram ve pratikler ile değerlendirmeden önce, bu pratiğin güncel koşullarını anlayabilmek ve ayrıştırabilmek için evsizliğin tarihine bakmak gerekmektedir.

4.2 Tarihsel Olarak Evsizlik

Evsizlik kavramını kullanırken, bunu tarihsel bir çerçevede konumlandırmanın gerekliliği açıktır. Zira bu çalışmanın bütününde ele alınan ve *modern evsizlik* olarak ayrıştırılacak olgunun kavramsal açılımını ve uygulamaya koyduğu pratikleri anlamak için, bu ifadenin güncelliğinin altının çizilmesi, dolayısıyla bulunduğu tarihsel aralığın da ayrıştırılması zorunlu görünmektedir.

Bu alandaki çalışmalar incelendiğinde, evsizliğin tarihine dair genel bir çerçeve çizmenin oldukça güç olduğu fark edilmektedir. Örneğin, evsizliğin tarihine dair değerlendirmelerin içerisinden belirgin bir kronoloji yakalamak oldukça zordur. Ayrıca, yerleşme kültürüne ve konut üretimine dair çok zengin bir kaynak çeşitliliği içinde olmamıza karşın, evsizliğin tarihine dair bilgi ve belge bulabilmek neredeyse imkansızdır. Bunun nedenlerinden biri, evsizlik kavramının muhtemeldir ki günümüzde olduğu gibi insanlık tarihinin geçmiş dönemlerinde de belirgin bir şekilde tanımlanamama, işaret edilememe özelliği olmalıdır. İkinci önemli sebebi ise evsizliğin arkeolojik veri üretemeyecek denli bir mülksüzlüğe tekabül etmesidir⁶⁸. Nicholas Howe, bu durumu “evsizlik, doğasından, kısmen de trajedisinden kaynaklanan koşullardan dolayı geriye çok az şey bırakır” şeklinde dile getirmektedir (Howe, 2004, p. 2). Bundan dolayıdır ki kimi metinler, evsizliğe insanlık tarihi kadar eski ve genelgeçer bir olgu olarak değinirken (Fox-Strangways, 1924; Bassuk & Franklin, 1992) diğer bazı metinler, evsizliğin sanayi devrimi sonrası ortaya çıktığını ifade etmektedirler (NAP, 2018).

⁶⁸ Bu konuya ‘evsizliğin arkeolojisi’ bölümünde detaylı olarak değinilecektir.

Tüm bunlara rağmen, evsizliğin kendi özgül tarihinden bahsedebilmek için elimizde kısıtlı da olsa kullanabileceğimiz araçlar bulunmaktadır. Yazıya geçme önceliğini taşıyan yasal hareketler, dolayısıyla da yasal belgeler elbette ki başlıca başvuru kaynağıdır. Ulaşılabilen kaynak formu dönemsel olarak değişmekle birlikte, bizzat yasa metinleri, envanterler, nüfus sayımlarına dair bilgi ve belgeler, vasiyetler vb. malzemeler mülkiyeti ortaya serdiği gibi, mülksüzlüğe dair bir veri kaynağı olarak da görülmelidir. Bunun dışında elbette dönemlerin genel atmosferini ve psikolojik, ekonomik, sosyolojik iklimini aktaran plastik sanat ürünleri, edebi metinler, kişisel yazışma ve mektuplar da bu zorlu arkeolojinin nesnelere olmak durumundadır.

Bir başlangıç olarak, evsizliğin yazılı dilde bir kavram olarak ifade edilmesi, olgusal varlığının da bir ispatı olarak değerlendirilebilir. Örneğin, Plutarch'a göre Tiberius Gracchus, MÖ ikinci yüzyılda evsiz kavramını kullanmıştır:

“İtalya’da dolaşan vahşi hayvanlar” diyerek şöyle diyor [Gracchus’un sözlerini alıntılıyor]: “Her biri bir mağara ya da içinde yatacak bir sığınağa sahiptir; ama İtalya için savaşan ve ölen insanlar ortak havanın ve ışığın tadını çıkardılar, ama başka hiçbir şeyin değil; evsiz [houseless] ve yuvasız [homeless] bir şekilde eşleri ve çocukları ile dolaşıyorlar. Ve yalan söyleyen dudaklarıyla, imparatorları [imperator] mezarları ve tapınakları koruma savaşlarında askerleri yüreklendiriyor; çünkü aralarından hiçbir erkeğin kalıtsal bir sunağı yok, bu Romalılarından birinin bile ata yadığı bir mezarı yok, ama başkalarının zenginlik ve lüksünü desteklemek için savaşır ve ölürlere ve dünya üstatları olsalar da, kendileri olan tek bir toprak parçasına sahip değildiler.” (Plutarch, 1811, p. 197)

Antik Roma’da zenginlikle yoksulluğun bir arada var olduğu herkesçe bilinen bir gerçekliktir. Hatta Roma’nın bugünün metropollerini andıran sınıfsal ve etnik çoğulluğu artık popüler kültür ürünlerinde bile kanıksanmış bir biçimde işlenmektedir. Kozmopolit bir kent örüntüsü içerisindeki günlük yaşamın sınıfsal olarak tepedekiler ile beraber diptekileri de barındırması kaçınılmazdır. Dolayısıyla zenginler için *domusların* bulunduğu bir antik kentte evsizliğin var olduğunu da tereddüt etmeden öngörebiliriz. Ancak evsizliğin bugün anladığımız biçimi, örüntüleri ve pratikleri ile deneyimlendiğinden ve algılandığından şüphelenmemizi gerektirecek kanıtlar mevcuttur.

Bu kanıtların izini sürebilmek için Roma hukuku işlevsel bir araçtır. Roma’da MÖ 2. yüzyılda ‘sosyal reform’ döneminin başlangıcı olarak kabul edilen Tiberius Gracchus dönemi, toprak reformları ile zenginlerin toprak sahipliğine kısıtlar getiren, karşılığında yoksullara toprak dağıtımını uygulayan bir tarım yasaının (*lex agraria*) yürürlüğe konması ile öne

çıkılmaktadır. Bu yasaya göre kimse 330 Ar'ın üzerinde müşterek alanı (*ager publicus*) elinde tutamayacağı, her çocuk için ilave bir 115 ar ilave edilebileceği, mülkiyet fazlalığının da ihtiyacı olanlara pay edilmesi öngörülmüştür (Richardson, 1980, p. 1). Ardından başa geçen kardeşi Gaius Gracchus ise yüksek yiyecek fiyatlarına karşın bir önlem olarak, buğday fiyatlarında bir tür sübvansiyon sistemini yürürlüğe koyarak, ayda bir, düşük ve sabit fiyattan isteyen herkese belirgin bir miktar buğday dağıtımını organize eden bir sistem kurmuştur (Haskell, 1947, pp. 108-109). Bu sübvansiyon ve dağıtım genişleyerek (miras bırakılabilir bir hak haline getirilerek ve ekmek, yağ, tuz gibi ihtiyaçlar da eklenerek) yüzyıllar süren bir tür gelenek haline gelmiştir.

Buradaki yasalastırma motivasyonunun eşitlik veya adalet duygusu ile ilgisinden ziyade, kalabalık kent yoksullarının politik desteğine ihtiyaç duymak ile ilişkisine odaklanmak daha gerçekçi olacaktır. Yoksullara sınıf atlatmaya ve onlara daha iyi bir hayat sunmaya çok uzak olan, yaşamı sürdürebilmek için asgari yardımlar kapsamındaki bu uygulamaların esas amacı bedava/ucuz köle emeği karşısında iş olanakları kısıtlı, mülksüz ve dolayısıyla da aç kalmış Roma kenti yoksullarını isyan etmekten uzak tutmak olsa gerektir. Roma yöneticilerinin politik olarak toplumu keyifli ve mutlu tutma zorunluluklarının bir uzantısı olarak görebileceğimiz bu uygulamaları sonraki idareciler denetim altına almaya çalışmış, ancak hiçbir zaman tümüyle ortadan kaldırmaya cesaret edememişlerdir. Bu regülasyonların tümünün sadece vatandaşlar için olduğunun da altını çizmek gerekmektedir.

Hannah Arendt, klasik Yunan devletinde, evin bugünkü anlamı ile bir kutsiyeti olmamasına rağmen, özel mülkiyetin oldukça önemsendiğini ve korunduğunu ifade ederken, bunun sebebinin “bir ev mülkiyeti olmayan erkek, dünya işlerine katılamaz, çünkü onun [dünyanın] içinde kendisine ait doğru dürüst bir yeri yoktur.” (Arendt, 1958, pp. 29-30) demektedir. Buradan yola çıkarak, vatandaşlığın, klasik Yunanda da günümüzde olduğu gibi bir ev mülkiyeti ile perçinlendiği fikri ileri sürülebilir. Ancak varsılların toprak ve ev mülkiyetleri sınıksız korunurken yasa zoru ile hasat ve ürünlerini herkes ile paylaşmak durumunda olmalarını Arendt bir çelişki olarak görmemektedir. Çünkü mülkiyetin de tıpkı vatandaşlık ve evsizlik gibi bugünkü anlamı ile anlaşılmadığı konusunda dikkatlidir.

Klasik Arkeolog Bradley A. Ault, antik Yunan'da evsizliğin izini sürerken, antik dünyada yoksul ve özellikle evsizlerin kolaylıkla ayırt edilebilir olmamalarına rağmen, mevcut kentsel örüntü içerisinde varlıklarını doğrulamakla yetinilebileceğini ifade etmektedir. İnsanlık tarihinde evsizliğin en büyük sebeplerinin doğal (kuraklık, sel deprem, kasırga vb.)

ya da insan kaynaklı (savaş) afetler olduğunu belirten Ault, Plutarch'ın Perikles ile ilgili metninde, Peloponez Savaşı sırasında kırsal yerleşimlerden kent surlarının güvenliğine kaçan kitlelerin çadır benzeri örtüler altında veya boğucu barakalarda yaşayan göçmenler durumuna düştüklerini yazdığına dikkat çeker (Ault, 2005, pp. 144-146).

Antik dünyada evsizlerin bulabildikleri, sığınabildikleri hemen her yerde barınabilecekleri tahmin edilebilir olmasına rağmen, Ault olağanüstü zamanların dışında (Peloponez Savaşı gibi) varlıklarına dair bir belge bulmanın dahi zor olduğunu eklemiştir.

Ault bu noktadan hareketle –yani, evsizliğin fiziksel evsizlik olarak belgelendirilmesinin zorluğundan yola çıkarak- evsizliği daha geniş anlamı ile araştırmayı denemektedir. Buna bağlı olarak Ault, evsizliğin izini sürerken, bildiğimiz anlamda ev-olmayan –daha da doğrusu Grek dünyasında yaşandığı şekli ile ev-olmayan- yapılara, *genelev* ve *hostele* bakmayı önermiştir (Ault, 2005, pp. 144-155).

Ancak, antik yunan genelevinde ev-iş mekanının bir aradalığı dolayısıyla genelev çalışanlarını işyerinde barınan bir kesim olarak işaret etmek, premodern dünyanın ev/işyeri ayırımına henüz ulaşmamış mekansallığı hesaba katıldığında anakronik bir yorum olmuştur. Ault'un bakış açısı modern evsizliğin geniş anlamı söz konusu olsaydı son derece isabetli olabilecek iken, antik dünyanın mekansallığı söz konusu olduğunda en hafif ifade ile *aşırı yorumlamaya* dönüşmektedir.

Benzer biçimde, en erken M.Ö. 5. yüzyılda görülmeye başlanan hosteli de geçici barınma işlevi ve gezginler ile göçmenlerin tek seçeneği olması açısından evsizlikle ilişkilendirmesi, Ault'un isabetsiz olduğu bir varsayımdır.

Oikos, ev kavramının antik Yunandaki karşılığı olarak kabul edilmektedir. Bu dönemde, evin aileyi, yuvayı, ailenin mülkiyetlerini ve konutunu da içeren geniş anlamı, fiziksel yapıyı aşan bir biçimde ev ile özdeşleşen tüm toplumsal öğeleri içermektedir. Ault, antik Yunan'da evsizliğe dair somut bilgi ve belge arayışını, *tipik* olarak konut tipolojisinin dışına çıkan barınma mekanlarına bakarak sürdürmüştür. Buradaki sorun, bugün konutu ele alma biçimimiz ile tıpatıp benzer bir noktadan kaynaklanmaktadır. Barınmanın tüm çağlarda, çok farklı biçimlerde bir arada bulunduğu (tek biçimli olmadığı) gerçekliği göz ardı edilerek, *kataloglaştırılan tipoloji* barınmanın kendisi addedilmiş, katalog dışı her bulgu ise konut dışı olarak başka bir kataloğa –hatta evsizliğe- dahil edilmiştir. Ault'un yorumu ile ev veya evsizlik, hangi barınma biçiminin ev olarak adlandırılmaya değer olup olmadığı yargısının tekrardan antikite için inşa edildiği sorunlu bir örnektir.

Tüm bunlar dikkate alındığında, mülkiyetin de mülksüzlüğün de farklı bir tarihsellikte deneyimlendiği akılda tutulmalı, hiç değilse, konunun bugünkünden daha farklı bir toplumsallıkta yaşandığı hesaba katılmalıdır. Evsizlik kavramının ise dilin içerisinde gözlenebilmesi, mülkiyet ve mülksüzlük ilişkilerinin farklı olduğu ve yasalaştırma pratiklerinin de bugünkünden çok farklı dinamikler ile işlediği bir zaman ile anakronik ilişkiler kurmamız için yeterli değildir.

Bir başka tarihsel şema, İngiltere üzerinden takip edilebilir. İngiltere’yi modernitenin tarihinde ayrıcalıklı kılan pek çok unsur, benzer biçimde evsizliğe ve yoksulluğa dair pratiklerde de gözlenmektedir. Feodalitenin ve mutlakiyetin erken ve tamamı ile çözüldüğü en erken coğrafya olan İngiltere, Tudor hanedanının monarşiyi merkezileştirme hamleleri sonrası (aristokrasiyi silahsızlandırma, erken bürokrasinin icadı, kilisenin imparatorluk üzerindeki egemen konumunun sonlandırılması vb.) kurumsallaşmanın arttığı bir rejime dönüşmeye başlamıştır. 1688’de parlamentonun karar alma süreçlerinde ana otorite haline gelmesinden sonra bu çözülme ivme kazanmıştır. Çağdaşları Fransa, İspanya veya Portekiz’de de benzer dinamikler ortaya çıkmasına rağmen, bu coğrafyalardaki monarşilerin egemenliği kayda değer bir süre daha devam etmiştir (Acemoglu & Robinson, 2012). İngiltere, özgül koşullarının getirdiği bir sonuç olarak moderniteyi diğer tüm coğrafyalardan daha erken başlatan ve deneyimleyen ayrıcalıklı bir örnektir. Dolayısıyla yoksulluğun ve buna bağlı biçimde evsizliğin erken modern bir olgu olarak gündeme yerleşmesi de evsizliğin erken tarihinin İngiltere’de gözlenebilmesi için gerekli koşulları ortaya çıkarmıştır.

İngiliz Yoksul Yasaları [English Poor Laws] olarak bilinen ve geçerliliği resmi olarak ancak 1948’de sona ermiş olan bir dizi yasalaştırma pratiği, ilk bakışta yoksullara yönelik refah reformları gibi görünmektedir. 1495’de VII. Henry döneminden başlayarak ardı ardına yürürlüğe giren öncü yasalar, yoksullara refah sağlamaktan ziyade işgücünü regüle etme amacını gütmektedir. 14. yüzyılda Avrupa ve İngiltere nüfusunun neredeyse üçte birini yok eden veba salgınından sonra, azalan işgücünün ortaya çıkarttığı ekonomik tabloya bağlı olarak *Avareler ve Dilenciler Yasası* (Vagabonds and Beggars Act, 1495) adıyla kabul edilen ilk yasa, dilenciliği ve avareliği yasaklamaktadır:

Avareler, tembeller ve şüpheli kişiler üç gün ve üç gece boyunca alıkonacak ve ekmek ve su haricinde hiçbir şey verilmeyecek ve sonrasında şehir dışına konulacaklardır. Çalışmaya uygun olan her dilenci en son yerleştiği, en bilinen olduğu veya doğduğu yerleşime gönderilecek, ... (Vagabonds and Beggars Act, 1495)

Takip eden yasalar, sadece çalışamayacak durumda olanlar için dilencilik lisansı çıkartılması, avareler (işsizler) için de tutsaklık, kırbaç gibi cezalar öngörmekte, hatta idam cezasına kadar uzanan yaptırımlar içermektedir.

İngiliz Yoksul Yasalarının başlangıcı olarak ise Tudor döneminin ardından yasalaşan *Yoksullara Yardım Yasası [Act for the Relief of the Poor 1563]* kabul edilmektedir. Devamında 1601’de yürürlüğe giren yeni yoksul yasasının [*Elizabethan Poor Law*] hemen ardından 1607’de *Islahevleri [House of Correction]* ortaya çıkmıştır. Islahevlerine avarelerden veya yasadışı olarak dilencilik yapanlardan oluşan bir grup insan zorla alınarak kapatılmakta, ağır işler için işgücü olarak kullanılmaktadır. Bu kurumlar workhouse sistemi için gerekli altyapıyı sağlamıştır denilebilir (Fowler, 2014) Ancak bunun yanında ilk olarak avarelerin isteseler de iş bulamayacakları şartlar olduğunun farkına varılmış, varlıklı halktan toplanan zorunlu bağışlarla yoksulların makbul görülen (ilerleyen dönemlerinde sadece yerli yoksullar) bir kesimine para, yiyecek, giysi gibi yardımlar yapılmıştır.

1696’da, *Bristol Corporation of the Poor’un* kuruluşu ile ilk örneklerini vermeye başlayan *workhouse* dönemi aslen 18. yüzyılda yaygınlaşmıştır. 1723’de *Knatchbull’s Act* olarak bilinen yasa workhouse sistemini yasal alana taşımış ve yoksullara yardım ve desteğin kurumsallaşmasını mekansal olarak da pekiştirmiştir. İlk kez yoksul, işsiz ve evsizlerin hem barındırıldıkları ve hem de çalıştırıldıkları bir kurum olarak ortaya çıkan workhouse, sayısı hızla artarak bir disiplin kurumu olarak İngiliz tarihinin bilinen bir ögesi haline gelmiştir. 1750’de küçükü büyüklü 600 adet olduğu tahmin edilen (Fowler, 2014, p. 28) bu yapıların 1776’ya ait bir parlamento raporunda gözlemlenen verilere göre 1978 adet workhouse bünyesinde yaklaşık 90.000 kişiyi barındırma kapasitesine ulaştığı tahmin edilmektedir (Parish Workhouses, 2019). Workhouse sistemi temel olarak bedensel ve zihinsel olarak sağlam çalışmaya elverişli, evsiz ve yoksul erkek ve kadınlara dayanmaktadır. 1834’te yenilenen Yoksulluk Yasası, yoksulluk yardımlarını kesintilere uğratarak, çalışabilecek ve evsiz olan tüm erkek ve kadınlara tek seçenek olarak workhouse sistemini dayatmayı amaçlamaktadır. Bu koşullarda bir workhouse’a girmek demek “haysiyet kaybı ve çalışanlar tarafından paylaştırılan ufak aşağılanmaları kabul etmek, ama aynı zamanda kurumlaşmayı kabullenme olasılığını artırmak ve dışarıdaki hayata uyum sağlayamaz hale gelmek de demektir (Fowler, 2014, p. 71). Napolyon savaşlarının ve diğer kıtlık ve kriz dalgalarının etkisi

ile bu kurumların en büyüklerinden biri olan Marylebone Workhouse 'un 19. yüzyılın ortalarında 1500 kişilik kapasitesine karşın 2264 kişiyi barındırmasına yol açan bir süreç (Fowler, 2014, p. 37), workhouse sisteminin en kötü koşullarını da görünür hale getirmiştir. Yoksul insanlara desteğin workhouse sisteminde üretilmesini (indoor relief) teşvik eden yasalar ve bununla örtüşen söylem, yoksul ve evsiz olan insanları sokaklarda diğer insanlar tarafından sağlanan yardımlardan (outdoor relief) da mahrum bırakmıştır (Fowler, 2014, p. 72). İlerleyen süreçte, tüm bu olumsuz koşulların da etkisi ile workhouse sistemi sadece yaşlı, engelli ve çocuk bireylerin barındırıldığı bir tür imarethane modeline dönüşmüştür. İşsiz ve evsizler olanlar için yaratılmış olan bu sistem artık “çalışamayacak olan kitleleri” barındıran ve doyuran bir kimsesizler yurdu, huzurevi, tımarhane karışımına evrilmiştir (Fowler, 2014, p. 73). 19. yüzyıldan itibaren ise workhouse sistemi maliyetli olması, işgücü rekabetini engellemesi gibi sebeplerle eleştirilere maruz kalmıştır. 20. yüzyılın başlarından itibaren de modern devletin sağlık sigortası, yaşlı bakım merkezleri gibi kurumları devreye sokmasıyla workhouse geleneği hızla sonlandırılmıştır.

Temel olarak yoksulluğun ve bununla doğrudan bağlantılı –neredeyse eşanlamlı görülen- işsizliğin regüle edildiği bu yasa ve pratiklerin ana vurgusu, işgücüne dahil ol(a)mayan bir kitleyi, işgücünün normatif alanına sokma çabasıdır. Ucuz emek kaynağı olarak görülen bu kesim, kimi zaman zorla, kimi zaman da asgari yaşam şartlarına ihtiyaç duyan bireylerin zorunlu rızası ile işgücüne dahil edilmeye çalışılmıştır. Yoksulluğu modern bir sorun olarak ele alan bir çalışma, yoksulların bir tehdit olarak algılanmasını, Sanayi Devrimi'ne ve bu dönemde ortaya çıktığı iddia edilen çalışma ahlakına bağlamıştır (Yaman, 2007). Ancak, tüm bu sıraladıklarımız, işgücünün farklı yöntem ve anlayışlarla antik çağlardan bu yana regüle edildiğini açıkça göstermekte, yoksulluğu tehdit olarak gören anlayışı modern bir olgu olarak tarif etmenin isabetsizliğini göz önüne sermektedir.

Tüm bunları göz önüne aldığımızda, İngiliz Yoksul Yasalarının evsizlik ile ilişkisi oldukça dolaylı görünmektedir. Barındırma işlevinin de içerildiği workhouse uygulamasının ortaya çıkışı, barınamayan kesimleri barındırmaktan çok, ucuz emeğin sürekli ve garantili sağlayıcılarının bir yere toplanmasından ibarettir.

Buna karşın farklı dönemlere dair evsizliğin bugünün evsizliği ile ilişkilerinin anakronik tespitlere yol açmadan izinin sürülebilmesi imkanı mevcuttur. Örneğin, Rönesans Venedik'inde görülen uygulamalar, Patricia Fortini Brown'un 16. yüzyılda Venedik'te barınmanın farklılaşan biçimlerini araştırdığı metni temel alınırca, evsizlere dair yaklaşım

açısından ayrıksı bir duruma işaret ediyor olma ihtimalini taşımaktadır. Miras zincirinde erkek çocukların bulunmadığı ailelerde, mirasın evsizleri barındırmak üzere kurulan bir tür vakfiye haline dönüştürülmesi uygulaması ilginçtir (Brown P. F., 2004). Dahası, politik güç piramidinin en üstündeki ailelerin neredeyse yarısının kiralık evlerde oturduğu tespiti vardır (Brown P. F., 2004, p. 23). Bunun, bu ailelerin, kimi zaman ev satın almayı karşılayamamasından, kimi zaman ise kiralık evde oturmanın çok daha karlı olmasından kaynaklandığı düşünülmektedir. Liberal bir düşünce iklimine sahip olduğu bilinen dönemin Venedik’inde mülkiyetine sahip olunan bir konutta yaşamının, bugünün aksine, çok da önemsenmediği ve bir refah göstergesi sayılmadığı bilinmektedir (Brown P. F., 2004, p. 24). Kiracılarının ihtiyaçlarından haberdar ve bunları sağlamayı bir görev addeden ve kendisi de çoğu zaman aynı mülk veya yapılar grubu içerisinde yaşayan ev sahiplerinin varlığındaki bir yerleşme rejimi olarak geç ortaçağ veya erken Rönesans döneminden itibaren, çalışan yoksullar, zanaatkârlar, dullar ve yaşlılar için özel tipolojiler üretildiği ve düşük bedelli kiralık konutların ortaya çıktığı bilinmektedir (Brown P. F., 2004, pp. 29-47). Bunun da ötesinde vasiyetler yoluyla vakfedilen veya bağışlar aracılığıyla inşa edilen bazı yapıların bedelsiz barınma olanağı yaratmak üzere yapılandırılması söz konusudur. Kimi zaman kiralık konutların konfor şartlarından çok daha fazlasını sunan ve çoğu zaman ömür boyu kullanım hakkı ile beraber gelen bu konutların, kiracı gruplar içerisinde huzursuzluk yarattığı dahi belirtilmiştir. Hiç çalış(a)mayan gruplar için de benzer bir şekilde barınma imkanları büyük oranda yaratılmış, 16. yüzyılın sonunda neredeyse yüzün üzerinde bu tip kurumun olduğu, bunların da %60’ının özel kurumlar olduğu belgelenmiştir. Mülkiyetin günümüz mülkiyet örüntülerinden farklılığına benzer biçimde, bu tip kurumların hem dini, hem de seküler yönetimleri, hem yoksullara hem de soylu yetim kız çocuklarına hitap eden türleri olduğu ifade edilmektedir (Brown P. F., 2004).

Yoksulluğun regüle edilen bir unsur olduğu, 1528 yasasında “..Kentin yoksulları her mahalle [cemaat] kendi serveti ve durumuna uygun sayıda yoksula sahip olacak şekilde mahallelere bölünmeli ve paylaşılmalıdır” (Brown P. F., 2004, p. 43) ifadesi ile Venedik özelinde tekrar edilmektedir. Diğer yandan, dini bir yükümlülük olarak, servetin de regüle edildiğini iddia etmek mümkündür: “Cumhuriyetçiler [devletliler] için zenginler önemlidir; ve

zenginler için yoksullar. Zenginlerin kurtuluşu, yoksulların dualarına bağlıdır.” (Brown P. F., 2004, p. 39)⁶⁹

Bir başka coğrafyada, İzlanda’da ise, William Ian Miller’ın, İzlanda efsaneleri hakkındaki metninde bahsettiği bir kahraman olan *Gunnar*, yasadışı olarak tanımlanan bir bireyin ev ile ilişkisi(zliği) açısından ister istemez güncel bir kavramı akla getirmektedir. Miller’ın bahsettiği biçimi ile *yasadışı* Gunnar’ın ev ile ilişkili tüm haklardan mahrum bırakılma cezasının, yani mülkiyetten, misafir olmaya kadar “evin herhangi bir biçiminin izin verilmediği” (Miller, 2004, p. 133) bir yaşamın, bir tür “sivil ölüm” olma hali güncel evsiz profili ile ilişkilendirilebilir. Gunnar karakterinin yasadışılığının ağır sonuçları, herhangi bir evsizin başladığı noktadır. Evsiz, sivil ölüm noktasından başlayarak, kendisine sokaklarda yeniden bir yaşam kurma inisiyatifini almak zorunluluğundaki modern özne olarak bu mitsel karakter ile ilişkilendirilebilir.

4.2.1 Modern Evsizlik

Evsizliğin kronolojisini, dönemselliğini tarihsel olarak kurabildiğimiz aralık, en iyi ihtimalle 19. yüzyıldan başlamaktadır. Modernitenin toplumsallığın tüm unsurlarına çekincesiz bir biçimde etki ettiği bir dönem olan 19. yüzyılın evsizliğe dair tabloyu da paradigmatal bir boyutta dönüştürmesi son derece doğaldır. 19. yüzyıl öncesinde, ağırlıklı olarak, ancak yoksulluğun ve yoksullukla bağlantılı pratiklerin regüle edilmesi içerisinde gözlemeye çalıştığımız evsizlik, 19. yüzyıldan itibaren yoksulluktan açık bir biçimde ayrışarak, kendine dair reel ve mitsel unsurlardan oluşan bir kültürü inşa etmeye başlamıştır.

Bunun en önemli sebeplerinden birisi, evsizliğin belirli bazı coğrafyalarda, sayısal olarak gözlemlenebilir bir düzeye ulaşmaya başlamasıdır. Buna bağlı olarak, bu dönemde evsizlik üzerinde metin ve veri üretilen bir başlık olmaya başlamaktadır. Örneğin, İngiltere ve Galler’de, I. Dünya Savaşı öncesinde artmaya başlayan evsiz sayısının, savaş sırasında dramatik düzeyde azaldığı –verilen kayıplardan dolayı olduğu öngörülebilir -, ancak savaşın akabinde hemen artışa geçtiği belirtilmektedir (Fox-Strangways, 1924, p. 145).

Benzer bir tablo ABD’de de gözlenmektedir. 1890’lardan başlayarak 1928’lere kadar olan yıllar, sanayi üretiminin geliştiği ve hızla arttığı, buna karşın, tarımsal ürünlerin ise arz fazlası sorunu ile karşılaştığı bir dönem olarak, sayısı hızla artan zenginler ve orta sınıf ile

⁶⁹ Patricia Fortini Brown, Dennis Romano (Romano, 1996) ve Brian Pullan (Pullan, 1984) metinlerinden referans vermektedir.

beraber, yoksulluğu giderek dramatik düzeylere ulaşan bir kesimin ortaya çıktığı *özel bir aralık* olarak kabul edilmektedir. Bu dönemi, “tarım toplumundan sanayi toplumuna geçiş sürecinin kapandığı bir periyod olarak” tarifleyen Bassuk ve Franklin, *Progresif Dönem* olarak da adlandırılan bu dönemin evsizlik tablosunu da çizmeye çalışırlar (Bassuk & Franklin, 1992). Yazarların dikkatini ilk çeken değişiklik, evsizler üzerine metin ve sayısal veri üretiminin fark edilir oranda artmasıdır. Sayısal olarak da takip edilebilir düzeydeki barınma ihtiyacının artışının (barınma merkezlerinin sayısı ve buralarda barındırılan kişi adedi üzerinden okunmaktadır), gözlenebilir düzeyde olduğu anlaşılmaktadır. Bassuk ve Franklin, bu ihtiyacın artışının temel iki sebebi olarak, nüfus artış hızı ve yıllık göçmen sayısındaki artış olarak işaret etmişlerdir. Bu iki faktör ile hem sebep hem de sonuç ilişkisi kurduğu iddia edilebilecek kente göç, yazarların gözünde bir başka katalizör olarak önem taşımaktadır.

Buna rağmen 1870’lerden 1929’lara kadar *ABD’de evsizlik* başlığı altında konuşulan grubun bugün anladığımız anlamdaki evsizliği tarifleyip tariflemediği tartışmalıdır. Yoksulluğun had safhada, barınma koşullarının ise son derece zorlu olduğu bir dönem olduğu bilinmesine rağmen, evsizlikten oldukça farklı olan tramp kavramı etrafında kurulan evsizlik tartışmasının sorunlu tarafları pek çoktur. *Tramp* kavramı, iş arayışıyla demiryollarını kat eden bir alt kültürü tariflemektedir (NAP, 2018). Üstelik 19. yüzyıl sonlarında *serseri (tramp)* kelimesinin anlamı evsizden oldukça farklıdır. Evsizlik ile özdeşleştirilmesinin sebebi, bu alt kültüre dahil olanların ev ideası, aile gibi hedefleri olmama, yerleşiklikten haz duymama gibi özellikleri olsa gerektir. Sonrasındaki *hobo* kavramı ile romantize edilen bu alt kültürün üyeleri, kelime anlamı ile evsizliğe dair bir deneyim yaşamamış, sadece esnek ve değişken bir barınma biçimi sürdürmüşlerdir.⁷⁰ Bassuk ve Franklin, 1916’da *hobo, tramp, vagrant* gibi ayırımların bulanıklaştığını ve aşama aşama *down-and-outs (işsiz, güçsüz, parasızlar), bums (aylaklar), beggars (dilenciler), tramps (iş arayan gezginler), dirtwoods (sürüklenenler), panhandlers (dilenciler) ve homeless men (evsiz adamlar)* olarak evrildiğini ifade ederler (Bassuk & Franklin, 1992, p. 70).

Ancak, yirminci yüzyılın başlarından itibaren ve özellikle büyük buhran ile beraber, evsizlik artık romantize edilemeyecek bir gerçeklik olarak modern toplumun önemli konularından biri haline gelmiştir.

⁷⁰ Evsizliğin romantize edilme biçimleri ‘İradi bir Seçim Olarak Evsizlik’ bölümünde daha detaylı bir biçimde yer almaktadır.

1929 yılından başlayarak, neredeyse 1930'ların sonuna kadar etkili olan ve Büyük Buhran olarak adlandırılan dünya çapındaki ekonomik kriz, modern evsizliğin öncü dönemi olarak düşünülebilir. ABD piyasalarındaki altüst oluşun ardından, hızla dünya piyasalarına yayılan bu kriz, etki alanının büyüklüğü ve uzun dönemli olması dolayısıyla, halen modern dünyanın bilinen en büyük ekonomik krizi olma unvanını korumaktadır. İkinci bir dünya savaşını tetikleyecek kadar önemli olan bu on yıllık sürecin en önemli karakteristiği, bolluk içerisinde yaşanan kitlesel bir yoksulluk ve buna bağlı olarak ortaya çıkan talep düşüklüğüdür.

1929 ekonomik buhranının, her krizde olduğu gibi, herkesi olumsuz yönde etkilediğini iddia etmek zordur. Talebin azlığına bağlı olarak düşen ürün ve yiyecek fiyatları, halen işini koruyabilen hatırı sayılır bir kitlenin de alım gücünün artmasına ve sınıf atlamasına yol açmıştır. İşsizlik yaygındır, ancak, gençlerden önce yaşlıları, erkeklerden önce kadınları, beyazlardan önce siyahları ve göçmenleri vurmaktadır (Garraty, 1976, p. 134).

Buna rağmen, bu krizin bir buhran olarak adlandırılmasının sebebi, tüm dünyayı etkin bir biçimde etkilemesinden ve işini koruyan, hatta alım gücü artan bireyler de dahil olmak üzere herkese, sokaklarda gözlemlenebilen tarifî zor şiddetteki yoksulluğun tehdidi altında hissettirmekteki gücünden kaynaklanmaktadır. Zenginlerin servetlerini eriten, yoksulları da daha fazla yoksullaştıran bu dönemin yine de en fazla etkilediği kesim tüketim alışkanlıklarına henüz yeni geçmiş olan orta sınıftır.

Bu tehdidi belirleyen tek faktör, iş sahibi olmak ile işsiz olmak arasındaki fark olarak deneyimlenmiş, algılanmıştır (Garraty, 1976). 1933 yılı, yüze 24.7 ile ABD tarihindeki en yüksek işsizlik oranının yaşandığı yıldır (Lebergott, 1948, p. 51) ve bunun küresel bir deneyim olduğu diğer ülkelerin verilerine bakıldığında da görülmektedir. Resesyona bağlı olarak iş piyasasının daralmaya başladığı andan itibaren, bireyler, sendikalar ve meslek grupları, işgücü piyasasını lehte koruyacak önlemleri ardı ardına yürürlüğe koymaya çalışmışlardır. Bu önlemler arasında işsizlik sigortasının yaygınlaşması, evli kadınların işgücü piyasalarından dışlanmasını öneren kampanyaların önerilmesi, yerli malı kullanımının teşvik edilmesi, zorunlu eğitim süresinin uzatılması, erken emeklilik uygulamaları, üniversiteye girişlerin, mesleki lisansların alınmasının zorlaştırılması bulunmaktadır. Yabancıların (vatandaş olmayanların) işgücünden dışlanmasına kadar uzanacak bir boyutta etkinleşen bu önlemler, güvenceli bir yaşamın tümüyle iş sahibi olmak ile ilişkilendirildiğine dair somut işaretlerdir.

İş bulmanın ve mevcut işi korumanın zor olduğu bu ekonomik tablo, benzer türde bir güvencesizliği barınma rejimi için de geçerli kılmıştır. John A. Gratty'nin sözleri ile:

...,ancak, müstemilat olarak tasarlanmış küçük barakalarda yaşayan yoksulların görüntüsü, Avustralya'dan Arjantin'e kadar büyük şehirlerin çeperlerinde atıl arazilerde mantar gibi türeyen gecekondu mahalleleri –alaycı bir biçimde bahsedildikleri isimleri ile ABD'de Hooverville'ler, Fransa'da bidonville'ler (teneke şehirler), Avustralya'da humpy'ler- zorla tahliyelerin nadir görülmediğine işaret eder. 1935 baharında Indiana Üniversitesi'nden iki sosyolojist, Chicago kentindeki 20.000 işsiz erkeğin, devlet tarafından işletilen barınma merkezlerinde yaşadığını keşfetmişlerdir. (Garraty, 1976, p. 146)

İşsizliğin tetiklediği icra patlaması (ödenemeyen morgage kredileri sebebiyle) zorla tahliyelerin yoğun bir biçimde uygulanması sonucunu doğurmuştur. Benzer biçimde, daha öncesinde özellikle ABD'de, Amerikan rüyasının ve kalkınmasının bir ögesi olan gezgin işçiler [tramp] , “sağlıklı bir akıştan, bir sele dönüşmüştür” (Crouse, 1986, p. 4).

Büyük Buhran dönemindeki evsizliğe dair güvenilir bir sayısal veri bulunmamaktadır. Bu dönem evsizlerinin sayısına dair tahminler, buhranın en zorlu yılları için, 200.000 ile 1.5 milyon arasında değişmektedir (Rossi, 1990, p. 954). Ancak, bu dönem evsizlerinin, ağırlıklı olarak bir şehirden diğerine iş arayışıyla sürüklenen bir kitle olduğu bilinmektedir (Rossi, 1990, p. 954). Bu dönem içerisinde barınmaya erişemeyen kitleler parklardaki banklarda, metrolarda ve kentlerin içerisindeki kamu arazilerinde inşa ettikleri derme çatma barakalarda barınmaya çalışmıştır (Crouse, 1986, p. 4). Tüm bunlara rağmen, Büyük Buhran döneminin ekonomi için olduğu gibi, evsizlik için de arazi bir aralığı tarif ettiği açıktır.

Büyük Buhran sonrasındaki II. Dünya Savaşı, hem savaştan ordulara kitlesel katılımdan dolayı işsiz nüfusun erimesi, hem de gelişen savaş endüstrisinin katkıları ile evsiz nüfusta dramatik bir düşüşe yol açmıştır (Rossi, 1990, p. 954). Savaş sonrasında, yani, 50'li ve 60'lı yıllarda savaşın yıkıcı etkilerini hızla terk etme isteğindeki ve eğilimindeki toplumlar, savaş endüstrisinin kaydettiği teknolojik ilerlemelerden, yeni bir tüketim teknolojisi olarak reklamdan ve tesis edilmiş barış ikliminden fayda sağlayan ve semiren bir kapitalist pazar sayesinde *görece*⁷¹ refah bir dönem yaşamışlardır. Literatürde *baby boomer* jenerasyonu olarak adlandırılan bir kitleyi –bir diğer deyişle sonrasında gelecek evsizlik dalgasının aday

⁷¹ Modern evsizlik kavramı gibi, bahsi geçen refah döneminin öncü coğrafyası olarak da ABD ve Avrupa düşünülme durumundadır. Dolayısıyla bu refah dönemi esnasında farklı coğrafyalarda veya bu coğrafyalarda olmasına rağmen tekillikler olduğu hesaba katıldığında, *refah dönemi* ifadesinin bir genelleme olduğu açıklıkla söylenebilir.

neslini- üreten bu dönem nüfus artışının en yüksek ivmede arttığı⁷² ve sağlık, barınma⁷³ ve iş bulma koşullarının olumlu düzeylerde seyrettiği yakın tarihteki son dönem olarak da düşünülebilir.

Tüm bunlara bağlı olarak, artan nüfusa rağmen (artan nüfusun iş arayışındaki yetişkin nüfusa dönüşmesindeki zaman aralığı da hesaba katılarak) 1950’li ve 70’li yıllarda evsiz nüfus çok açık bir biçimde azalmış ve bu azalma sayısal olarak da tespit edilebilir olmuştur. Evsiz nüfus, barınma, ihtiyaçlarını temin etme, yardımlara ulaşma ve hatta iş imkanlarına erişme bölgesi olarak *batakhane alanlarında (skid row)* konsantre olmuştur. Evsizlikteki sayısal azalmaya dair yapılan gözlemlerde, 1940’lardan 1950’lere kadar artış hızı iyice yavaşlayan evsiz nüfus, 1950’lerin ardından azalmak bir yana hızlı bir düşüş eğilimine geçmiştir (Lee, 1980; Valado, 2006). 1970’lere gelindiğinde, batakhane bölgelerinde barınan evsiz nüfusun ortama %50 civarında azaldığı tespit edilmektedir. Ancak evsizliğin tümüyle ortadan kalktığına dair bir bulgu yoktur. Bulgular, daha çok evsizliğin ve evsizlerin küçülen bazı batakhane bölgelerinde gözden uzak ve dar komüniteler halinde varlığını sürdürdüğüne işaret etmektedir.

Bu aralığın evsizliğin sayısal olarak azaldığı bir dönemden daha önemli veriler içermeye imkanı vardır. Evsizliğe dair neredeyse her metinde bir tür *eşik* kabul edilen 1980’li yılların hazırlayıcısı etkisi olan öncesindeki bir kaç on yıl üzerinde de dikkatle durmak gerekmektedir.

Öncelikle, savaş sonrasındaki refah devletleri döneminin (tüm sosyal yardım ve destek politikalarına karşın) *hala evsiz kalabilen* kitle için olumludan ziyade olumsuzlaşan bir toplumsal ve ekonomik ortam oluşturduğu söylenebilir. Batakhane alanları bu dönemin öncesinde, yerleşik olmayanların –bir başka deyişle *bağları olmayanların*- iş imkanlarına ulaştıkları, ucuz barınma formlarına ulaşabildikleri, türlü destek ve yardım imkanlarına kolaylıkla ulaştığı, kısacası mülksüz ve bağları olmayan insanların iş, aş, barınma ve sosyalleşme imkanları buldukları yerlerdi. Batakhane bölgesi her şeyden önce, mülksüz ve yoksul insanlar tarafından sağlanan ve beceri gerektirmeyen işgücüne ulaşmanın en kolay adresi idi. Zira buradaki araçlar için işe erişim, kimlik kaydını, ayık olmayı veya uzun süreli

⁷² Dünya nüfusunun artış hızının en fazla olduğu aralık, 1950 ve 1987 olarak belirtilmektedir. %2.1 olarak kayda geçen en yüksek nüfus artış yılı 1962 yılıdır. 2,5 milyar olan dünya nüfusu 37 yılda 5 milyar kişiye ulaşarak ikiye katlanmıştır (Our World in Data, 2019).

⁷³ ABD’de *Housing Act 1949* olarak bilinen yasa, barınma sübvansiyonlarının ve sosyal konutların ülke politikası olarak benimsendiği bir dönüm noktası olarak bilinmektedir.

iş istikrarını gerektirmemekte idi. İnsanlar istedikleri zaman gelir ve giderlerdi (Valado, 2006, p. 305). Ancak vasıfsız işgücüne daha az ihtiyaç duyulmaya başlanması ile (profesyonelleşme, hizmet sektörünün azmanlaşması ve eğitilmiş insan sayısındaki hızlı artış vb. sebeplerle) iş bulma kurumu gibi çalışan bu alanlar, bu özelliklerini hızla kaybetmeye başladılar. Buna ek olarak, 1950'lerden başlayarak kentsel yenilemeye yönelik olarak hızla fonlanan yerel belediyeler için, yapı stoğunun oldukça yaşlı olduğu bu alanlar, yenilenmeye ilk sıralardan aday haline geldiler: “Varoşlar, ekonomik işlevlerinin olmayışı, olumsuz şöhretleri ve güçsüz sakinleri sayesinde kentsel yenileme için neredeyse mükemmel bir hedef sağladılar.” (Lee, 1980, p. 100).

Ancak, konutun genel olarak daha erişilmez, iş imkanlarının da vasıfsız işgücü için daha az olduğu bu ortamda batakhane bölgelerinin nüfusunun azalmak yerine artması gerektiğini, dolayısıyla evsizlerin, mülksüzlerin sayıca azalmadığını, tersine, sadece kentsel yenilemeler ile barınılmaz hale gelen bu belirgin bölgelerde sıkışamayacak kadar arttığını da iddia eden bir görüş de bulunmaktadır (Bahr, 1973).

Kentsel yenilemelerin baskısına işgücüne katılımın azalan imkanları da eklenince, bu alanların ucuz/bedava barınma kaynağı olmaktan çıktığı ortadadır. Bu işlemin kentsel yenileme veya Türkiye için daha tanıdık ve güncel karşılığı ile *kentsel dönüşüm* adı altında, artık dünyanın pek çok bölgesinde zamansız bir müdahale aracı haline geldiğini biliyoruz. Tarlabası bölgesinin hem barındırdığı topluluk, hem ürettiği iş imkanları, hem de kendi alt kültür ve mitlerini yaratması açısından New York City'nin Bowery Bölgesi⁷⁴ ile benzerliklerinin farklarından hayli fazla olduğunu görmemiz de bu açıdan şaşırtıcı değildir. Kent merkezlerinde kentsel dönüşümün hedefi haline gelen pek çok örnekte de aşağı yukarı bu benzerlikleri yakalamak mümkün olacaktır. ABD'de ortaya çıkan bu erken kentsel yenileme örneklerinin ABD'nin ve pek çok refah ekonomisine sahip ülkenin evsizlik rejimini dramatik bir biçimde etkilediğinin not edilmesi ve bu uygulamaları daha yakın tarihlerde gündemine alan üçüncü dünya ülkelerinin tehlikeyi göz ardı etmemesi gerekmektedir.

Tüm bunlardan bir çıkarım yapıldığında, henüz evsizlik dalgasının vurmadığı bu refah ülkelerinde, mülksüz insanların barınabildikleri yegane kentsel alanların nüfus kaybetmesi

⁷⁴ *Bowery*: Manhattan'ın en eski yerleşim bölgelerinden biri olup, kent tarihinde etnisite, ırksal, kültürel ve sınıfsal farklılıkların her zaman bir arada bulunduğu, kentin makbul ve makbul olmayan eğlencelerini bir arada barındıran ve bu sayede sıradışı insanların ve yaşam pratiklerinin de mekanı olan bir kent parçasıdır. Skid Row (batakhane) denilince ilk akla gelen yerlerden birisi Bowery bölgesidir. Tüm bunlara bağlı olarak modern dönem evsizlerinin de yuvası olmuştur.

olgusunu, evsizliğin azalma eğilimine girdiği tespiti ile eşleştirmek yerinde olmayacaktır. Hatta olacıklardan habersiz olmasına rağmen, Barrett A. Lee, bu olguya dair isabetli bir kehanet olarak yorumlanabilecek bir tespitte bulunmuştur:

“Bu akıl yürütme hattı şunu ima ediyor olabilir, belki de batakhane toplumu yeni, daha dağınık bir yerleşme modeline adapte olmaya başlamaktadır; kısacası batakhane bölgesi yok olmaktan ziyade desantralize olmaktadır.” (Lee, 1980, p. 104)

4.2.2 Yeni Evsizlik

1980’lerin başından itibaren, tablo tümüyle değişmeye başlar (Burt, 1991, p. 903; Kondratas, 1991, p. 632; Davis S. , 2004, p. 28). Refah döneminin sonuna gelinmiş, ardıl krizlerin başladığı döneme girilmiştir. İnsanlığın, 1929 krizinin etkilerinden kurtulduğu 1940’ların ortaları ile 1970’ler arasında kayda değer bir ekonomik krizin görülmediği bu aralığın hemen ardından, dünya derin bir enerji krizinin içerisine girmiştir. Arap-İsrail savaşının ve İran devriminin ortaya çıkışı ile körüklenen bu krizlerin getirdiği ekonomik durgunluk, refah reformlarının adım adım geri çekildiği bir dönemin de başlangıcı olmuştur. Refah politikalarının kapitalizmin sert etkilerini yumuşatan ve katlanılır kılan, dolayısıyla kapitalizmin sürdürülebilirliğinin ana mekanizmalarından biri olarak işlevselliği çok açıktır. Bu politikalarla, farklı coğrafyalarda o güne kadar farklı anlayış ve tekniklerle ama bir biçimde mutlaka *sübvansiyon edilen* yoksullar, 80’lerin başından itibaren bu hizmet ve desteklerdeki kesintileri açık bir şekilde hissedeceklerdir. Örneğin, ABD’de akıl hastalarının daimi klinik hizmetlerden yatılı olarak faydalanmasına -60’lardaki sivil hak ve özgürlük hareketlerinden de destek alarak- önemli oranda son verilmiştir (Davis S. , 2004, p. 17; NAP, 2018). Benzer biçimde, ucuz konut sübvansiyonu da dünya genelinde önemli oranda azalmıştır.

Buna bağlı olarak yeni bir evsizlik biçimi görünür olmaya başlamıştır. Evsizliğin orta-yaşlı alkolik erkek olarak beliren stereotipi evsiz toplumu tarif etmemeye, evsizlik stereotipler ile tarif edilemeyecek denli karmaşık bir demografik tabloya evrilmeye başlamıştır. Daha önce, bir *marjinalite* olarak kentin veya kırsal *marjinlerinde* olduğu bilinen ama pek de günlük hayatın içerisinde yer almayan evsizlik, 1970’lerin sonlarından itibaren kapı önlerinde, metro istasyonlarında, halk kütüphanelerinde, bir başka deyişle, herkesin günlük hayatının tam göbeğinde ortaya çıkmıştır.

Bu dönem sonrası evsizliğine *yeni* sıfatının eklenmesinin haklı gerekçeleri bulunmaktadır. Bu gerekçeleri eski ve yeni evsizliğe dair bir karşılaştırma ile somutlaştırmak faydalı olacaktır. Barrett A. Lee'nin batakhane bölgelerinin demografik gelişimi ile ilgili belirttikleri (Lee, 1980, pp. 82-83) ile Peter Rossi'nin 1990'da eski ve yeni evsizlerin demografik özelliklerine dayanarak yaptığı tespitler (Rossi, 1990), fiziksel alanın nasıl dönüştüğüne dair olgular ile bütünleştirildiğinde ve güncel demografi göz önüne alınarak revize edildiğinde karşımıza şunlar çıkmaktadır:

Eski evsizliğe dair tablo, bu tip evsizliğin ağırlıklı olarak batakhane bölgelerinde gözlendiğini ortaya koymaktadır. Bu kimseler, belirli bölgelerde yaşadıkları için, yardımlara (yemek-barınak vb.) erişim kolay ve düzenlidir. Yardım evsizin gelir. Yine, evsizin bir tür *yerleşik* olması sebebiyle, düzensiz de olsa genellikle geçim sağlayacak ufak işlere erişimi mümkündür. Aslında bu kimselerin çoğu literal evsiz de değildir, bir tür barınağı vardır (Rossi, 1990, p. 955; Bassuk & Franklin, 1992, pp. 70-71). Buna bağlı olarak sokakta yaşayan bir evsizin rastlamak son derece sıra dışıdır (Rossi, 1990, p. 957; Bassuk & Franklin, 1992, p. 74).

Demografik olarak da bu dönem evsiz bireyleri yaş ortalaması yüksek, tek, erkek bireylerdir (Wolch, Dear, & Akita, 1988, p. 445; Rossi, 1990, p. 955; Fondeville & Ward, 2011, p. 12). Kadınlara rastlanması çok seyrek. Buna rağmen, Bassuk ve Franklin, 18. yüzyılda evsiz kadınların tüm evsiz popülasyonunda üçte bir oranına kadar yükseldiği iddialarından bahsederler (Bassuk & Franklin, 1992, p. 75). Evsiz birey etnik olarak çoğunlukla beyaz ırktır (ABD, İngiltere ve kıta Avrupası) (Rossi, 1990, p. 955).

Yeni evsizlik ile tarif edilen evsiz nüfus ise bu tablodan pek çok açıdan farklılaşmaktadır. Öncelikle, kent merkezlerinde ve kırsal periferilerinde dağınık olarak bulunmaktadır (Wolch, Dear, & Akita, 1988, p. 445; Rossi, 1990, p. 957). Çoğunluk, literal anlamda evsizdir, barınacak hiçbir yeri yoktur (Rossi, 1990, p. 956). Sokaklar, mahalleler boyunca kaldırımları işgal edecek boyutta sokakta uyuyanlar vardır. Belirli bir bölge tanımı olmadığı için yardımlara erişim zor ve düzensizdir. Evsiz yardıma gider (bu sebeple kent merkezlerinde bulunmak, evsizler için avantajlıdır). 80'ler ve 90'lar evsizlerinin işe erişim olanakları çok sınırlıdır. Bugün ise evsizler arasında düzenli, sigortalı işi olanların sayısı hızla artmaktadır (Rossi, 1990, p. 957; Sadzaglishvili & Kalandadze, 2018, pp. 2-3).

Demografik olarak, önemli oranda kadın evsiz mevcuttur (Rossi, 1990, p. 956; Davis S., 2004, p. 28). Evsiz aileler (çocuklu/çocuksuz) sayıca çoktur (Rossi, 1990, p. 956; Bassuk

& Franklin, 1992, p. 75). Bu ailelerin önemli bir kısmı kadın tek ebeveynler ile çocuklarından oluşmaktadır⁷⁵. Yaş ortalaması 37'ye düşmüştür (Rossi, 1990, p. 957; Davis S. , 2004, p. 28). Etnik kompozisyon karışıktır (Rossi, 1990, p. 957).

Yeni evsizliğin nitelik ve demografik değerlerinin, ağırlıklı olarak evsizliğin ana merkezleri olan Anglosakson coğrafyaya dair olduğu not edilmelidir. Gürcistan (Sadzaglishvili & Kalandadze , 2018, p. 6) ve Türkiye gibi pek çok ülkede, bulgu ve gözlemler, hem sayısal olarak hem de nitelik açısından halen eski evsizlik modelinin sürdüğünü göstermektedir.

Buna karşın, örneğin, Bassuk ve Franklin, günümüz evsizliği ile progresif dönem evsizliğini pek çok açıdan özdeş görmektedirler (Bassuk & Franklin, 1992, pp. 71-81). Yüksek evsizlik sayıları, şiddetli yoksulluk, ekonomik sarsıntı ve evsiz karakteristikleri olarak grupladıkları bu benzerlikleri ifade etmeye çalışmışlardır.

Ancak, Bassuk ve Franklin'in çalıştıkları döneme (1890-1925) dair anlatılarında önemli zaafar bulunmaktadır. Evsiz olarak tarifledikleri toplumsal grupların önemli bir kısmının yeterli imkanlarda olmasa da barınabildikleri, pek çoğu göçebe işçi statüsünde sayılan bu kimselerin, külliyen işsiz ve yoksul sayılmasının ciddi bir indirgeme olduğu, kurulan demografik benzerliklerin de alkolizm ve yaş aralığı (ki bu yine göçebe işçilerin genç oluşu ile ilişkilidir) üzerine yoğunlaşması sebebiyle ciddiye alınmasının zor olacağı açıktır. Yoksulluk, işsizlik ve konut arzındaki yetersizliği her dönem evsizliğinin ortak nedenleri olarak öne sürmeleri de yeterli bir argüman değildir (Bassuk & Franklin, 1992, p. 75).

Bu argümana karşıt bir biçimde, evsizlik demografisindeki önemli değişimler, evsizliğin nedenleri olarak görülebilecek klişe öğeleri (şiddetli yoksulluk, ekonomik sarsıntı ve evsiz karakteristikleri) yapısal olarak dönüştüren yeni demografik örüntüler ile harman olmuşlardır. Örneğin, insan ömrünün giderek uzadığı, evlenme yaşının arttığı, evlenme eğiliminin azaldığı ve tek başına yaşayan bireylerin sayısının dünya genelinde arttığı bir gidişatta, sadece yapısal nedenlerin bile karmaşıklaştığını kolayca öngörebiliriz (Burt, 1991, p. 905).

Eski ve yeni evsizliğin arasındaki büyük farklılıklar, toplumların evsizlik ile ilişkilendirme biçimlerini de tümüyle dönüştürmüştür. Evsizliğin marjinal bir durumdan, gündelik bir gerçekliğe dönüşmesi, toplumdaki bireyleri, *daha önce görmedikleri, şimdi*

⁷⁵ Çocuklu/çocuksuz kadın evsizliğinin en başta gelen sebeplerinden birisi hane içi erkek şiddetidir. Bu günümüzde de kadın, çocuk ve genç evsizliğinde birincil nedenlerden biri olarak kabul edilmektedir.

görerek sarsıldıkları ve kısa süre içerisinde de görmezden gelmek isteyecekleri evsizlik ile dolayimsız bir şekilde ilişkilenebilir. Günümüzde, ABD, İngiltere, Kanada, Avustralya gibi ülkelerde kitlesel sayılara ulaşmış bulunan evsizlik, özellikle kent yönetimlerinin en önemli gündem konularından biri haline gelmiş, hatta bu meseleyi çözüme ulaştırmak, propaganda ve kampanya başlığı haline gelmiştir⁷⁶.

Evsizliğin artışına katkıda bulunan yeni faktörlerin de ortaya çıkması benzer şekilde güncel tablonun dönüşümüne etki etmektedir. Bu yeni faktörler, evlilik yaşı/oranlarındaki dönüşüm, tek yaşayan bireylerin sayıca artışı, ortalama yaşam süresinin uzaması ve çeşit-dolaşımı artan yeni nesil uyuşturucu trafiği olarak sıralanabilir. Benzer biçimde, bu dönüşümlerin herhangi birinin tek başına evsizliği artıran bir faktör olarak öne sürülmesi mümkün olmamakla birlikte, evsizlik demografisini dönüştürme gücü inkar edilemez.

Avrupa Komisyonu İstihdam, Sosyal İşler ve Katılım Birimi'nin [European Commission Employment, Social Affairs & Inclusion] 2011'de evsizliğe dair yayımladığı bir raporda özellikle 2008 ekonomik krizinden sonra, demografik değişimlerin en fazla göçmenler ve genç bireyler aleyhine geliştiği gözlemlenmiştir (Fondeville & Ward, 2011). Raporda, sokak evsizliğinin önemli bir payını göçmen birey ve ailelerin oluşturmasının artık kanıksandığına işaret etmektedir. Bu raporda, özellikle çocukları da içeren genç nüfusun, evsiz topluma dahil olma ivmesi oldukça kaygı verici bulunmaktadır.

Son olarak, yeni evsizliğe dair güncel ve önemli bir değişim katmanından daha bahsetmek gerekmektedir. Zira değişimin bir başka boyutu sınıfsaldır. Modern evsizlik de dahil olmak üzere, evsizliğin, tarih boyunca sınıfsal olarak çok yoksul tabakalardan beslendiğini ifade eden Burt'e, artık bugünkü koşullarda katılmak mümkün değildir (Burt, 1991, p. 904). Burt'ün "istisna" olarak ifade ettiği *çok yoksul* dışındaki sınıfsal katmanlardan evsiz topluma katılım (sokakta barınanlar da dahil olmak üzere) hızla artmaktadır. Örneğin Avrupa Komisyonu raporunda, Avrupa ülkelerinde artışa geçen işsizlik oranları ve 2008 ekonomik krizinin ortaya çıkardığı zincirleme iflaslar sonucunda eğitimli, meslek sahibi insanların artan sayıda evsiz topluma, hem de sokak evsizliği boyutunu da içerir biçimde eklendiği ifade edilmektedir (Fondeville & Ward, 2011, p. 14)⁷⁷. Kısacası sınıfsal olarak orta

⁷⁶ Los Angeles Valisi Eric Garcetti'nin tümüyle evsizliğe ayrılmış olan web sitesi örneklerden sadece biridir (Confronting the Crisis: Homelessness, 2019).

⁷⁷ Örneğin İspanya, 2008 krizinin ardından bir icra enflasyonu ile karşılaşmıştır. 2008-2012 yılları arasında 400000 zorla tahliyeden ve 6 milyona yaklaşan (ülkenin konut stoğunun %20'sine denk düşmektedir) boş mülk konuttan bahsedilmektedir (Vasudevan, 2017, p. 240).

sınıfa mensup beyaz yakalılar modern evsizlerin *yenileridirler*. Daha öncesinde, yoksullar ve işçi sınıfı ile özdeş görülen konuta erişim krizi, artık “orta sınıfa” doğru da ilerlemektedir (Saegert, 2016, p. 660). Buna bağlı olarak, evsizlik gerçekliğini yoğun bir biçimde gündelik yaşam içerisinde yaşayan toplumlardaki *henüz evsiz olmamış* bireyler, evsizliği giderek artan bir kişisel tehdit olarak da deneyimlemektedirler.

Eğer ev, yer ve fikir olarak bir sorunsal ise, eğer bir zamanlar dünyaya karşı bir sığınak idiyse ve aynı zamanda dünyaya ulaşmak için ondan kaçmak gerekiyorsa; evsizlik içimizde [eve göre] çok daha az kararsız tepkiler uyandırmaktadır. Evsiz olmak, pek çok kültürde, bir kimsenin bilinebilecek her şeyini bildiği, yani zorlu koşullarda ve katlanılmaz acılar içinde olmak demek gibidir. Evsiz olmak, en azından beylik kullanımı ile evden bağımsız olmak veya zorbalıklarından kurtulmuş olmak anlamına gelmemektedir. Bilakis, hem fiziksel hem de manevi bir sığınmağın yoksunluğuna bağlı iki misli acı çekmektir (Howe, 2004, p. 10).

Evsizliğin orta sınıfı da içerisine almaya başlaması, aslında evsizliğin ve beraberinde taşıdığı ev fikrinin şimdiye kadar ele alındığı biçimi ile kavramsal tarihini sonlandırdığının bir ispatıdır. Bu durum, değişen paradigmayı da hesaba katan bir anlayışla hem evsizliği hem de ev fikrini anlamının yeni araç ve yollarını keşfetmeyi zorunlu kılmaktadır.

Ekonomik olarak gelişmiş dünyanın bir problemi gibi görünmesine karşın, evsizliğin hangi kapsamda ele alındığı, evsizliğe dair klişelerin dışarısındaki hangi örneklerin göz ardı edildiği, evsizlerin sayısallaştırılmasının veya sayısallaştırılmamasının evsizliği var veya yok etmediği üzerine biraz düşünüldüğünde, Kuzey Amerika, Avrupa veya Avustralya dışarısında kalan dünyanın, hangi evsizlik biçimlerini, hangi sayısallıkta ve toplumsallıkta deneyimlediğini pek de bilemediğimizi görmekteyiz.⁷⁸ Örneğin, Sadzaglishvili ve Kalandadze, Gürcistan’daki evsizlerin demografik olarak orta yaşlı tek erkek bireyler olduklarını belirtirler. Ancak Avrupa’da olduğu gibi, kadınların ve ailelerin bu demografiye artan bir hızla eklendiğini de ifade ederler (Sadzaglishvili & Kalandadze , 2018, pp. 6-8).

Günümüze kadar uzanan buradaki uzun tarihçe bölümü, literatürde yer alan kısıtlı dokümanın incelenmesi ve yorumlanması ile oluşturulmuştur. Evsizliği anlamaya dair büyüyen bir literatürün içerisinde, bu olgunun tarihçesine dair çalışmaların bu kadar az olması şaşırtıcıdır. Ancak, bu eksikliğin yavaş yavaş farkına varıldığının işaretleri de görülmektedir. Örneğin, evsizliğin tarihine dair veri ve belge toplamak, fenomenin coğrafi, tarihsel, kültürel

⁷⁸ Örneğin, bahsettiğimiz modern evsizlik tablosunun dışında kaldığı düşünülen coğrafyanın bir parçası olarak Türkiye’de evsizliğin tarihi ilerleyen bölümlerde ele alınacaktır.

katmanlarını anlayabilmek için MOH (Museum of Homelessness, n.d.) adında yeni bir inisiyatif ortaya çıkmıştır. 2016 yılında bir grup gönüllünün bir araya gelmesi ile evsizliğin tarihine dair her türlü veriyi toplama ve anlamlı bir bütün olarak sunma amacı güden bu çalışmanın nihai hedefi bu materyali bir müze yapısı içerisinde sergilemek ve kalıcı kılmaktır.

4.3 İstatistiki Bir Bilgi Olarak Evsizlik

Dünyayı istatistiki olarak kavrama eğilimi, konut istatistiklerinde olduğu gibi evsizlik istatistiklerinin de var olma sebebidir ve evsizliğe dair anlatılarda temel bir dayanak noktasıdır. İstatistik veriler evsizliğin yaygın olup olmadığını belirlemesi ve evsizliğe dair demografik verileri ortaya koyması açısından işlevseldir. Bu yolla pek çok açıdan karmaşık, katmanlı ve anlaşılması zor olan tüm olgular gibi evsizlik de sayısallaştırılarak kolayca kavranabilecek bir bilgi haline getirilmektedir. Ancak istatistikler *tarafli, tanımlar üzerinden, seçilmiş veri kullanılarak, tündengelem-tümevarım döngüsü içerisinde ve bağlamsız* bir şekilde oluşturulur. Olasılıkların sınırlandırıldığı bir veri grubu içerisinde bu veriler yoluyla kurulan bağlam rasyonelleştirilir. Gözlenebilir ampirik düzenlilikler oluşturarak değişkenler arasında istatistik olarak anlamlı bağıntılar kurar (Fitzpatrick, 2005, p. 2). Bu yolla sebep-sonuç ilişkileri ortaya çıkartılır. Sonuç olarak da *İngiltere’de evsizlik 19-35 yaş grubu içerisinde yaygınlaşmaktadır*⁷⁹ türünden ispatlara ulaşılır.

Ancak, istatistiğin doğası gereği bir indirgemeler silsilesi olması özellikle konusu insan olduğu zaman onun determinist yapısını daha da sorunlu kılmaktadır. Zira insan eylemleri ve pratikleri karmaşık, doğurgan (başka eylemleri ve pratikleri yaratan veya tetikleyen) ve doğrusal olmayan niteliktedir (Fitzpatrick, 2005, p. 3).

Foucault doğum-ölüm oranları, ortalama yaşam süresi gibi istatistiki bilgileri biyopolitikanın erken enstrümanları olarak betimlemiştir. Aslında biyopolitikanın gücünün bireyleri göz ardı eden ve nüfusu öne çıkaran tekniğinde yattığını anlatmaya çalışmaktadır (Foucault, 2003b, p. 244). Bunun bir “insan rezervi olarak nüfusun sorunsallaştırılması” olarak çerçevesi de mümkündür (Arpacı, 2016, s. 91).

Ancak istatistiklerin ne söyleyip ne söylemediği tanımlar ile de doğrudan orantılıdır. Bu sebeple evsizlik istatistiklerinin sonuçları evsizlik tanımlarına ve evsizlerin nasıl sayıldığına bağlı olarak değişiklik gösterir (Kondratas, 1991, p. 631).

⁷⁹ Örnekleme olarak verilmiş bu ifade gerçek bir veri değildir.

Evsiz olarak kimin sayıldığı veya kimin sayılabileceği konusu evsiz nüfus tahminlerini çerçeveleyen ve aynı zamanda da tartışmalı hale getiren temel bir unsurdur (Cordray & Pion, 1991, p. 587). Cordray ve Pion, evsizlik tanımının muğlak bırakıldığı tüm istatistiksel verinin işlevsiz ve çoğunlukla sadece entelektüel bir egzersiz olduğunu belirtmektedirler. Hangi tanımın doğru olduğu sorusunun kolay olmadığı farkındadırlar. Bu sebeple tanımın geniş tutulmasını önermektedirler ancak bu geniş tanımın bile kimi içerip kimi içermediğinin net olarak ayrıştırılması gerektiğini vurgulamaktadırlar (Cordray & Pion, 1991).

Örneğin sayımlarda sıklıkla kullanılan yöntemlerden biri evsiz hizmetlerinin (evsiz barınma merkezleri, yemek, giysi vb. yardım kuruluşları gibi) kullanım sayılarına dayanmaktadır. Hizmetlerin kaç defa kullanıldığı verisi bu kurumlardan kolaylıkla edinilebilmektedir. Buradaki sorun hizmetlerin birkaçını bir arada kullanan bireylerin de bulunması, buna ek olarak da istatistiğin bu hizmetleri kullanan birey sayısına değil, hizmet kullanım sayısına dayandırılmasıdır (Fondeville & Ward, 2011, pp. 7-8). Bu, hizmetlerden yararlanmaya dayalı sayım mükerrer sayımlar sebebi ile sonucu güvenilir kılmaktadır (The National Law Center on Homelessness & Poverty, 2017, p. 7).

Bir başka sayım yöntemi belirgin tek bir gecede, çok sayıda resmi görevli ve gönüllü tarafından oluşturulan bir ekip ile sokaklarda barınan evsizlerin sayılması yöntemidir⁸⁰. Bu sayımlar sokaklara ve caddelere dağılan sayımcıların *evsiz görünenleri*⁸¹ tespit etmesi şeklinde yürütülmektedir. Görsel bir sayma işlemi yürütülmekte, hatta bu işlemin arabayla gezinerek bile yapıldığı durumlar bulunmaktadır. Herhangi bir diyaloga girilmez, ilişki kurulmaz. Bu sayımlar ironik bir biçimde genellikle yılın en soğuk gecelerinden birinde gerçekleştirilmektedir⁸². En soğuk gecelerde sıcak bir yerde konaklama imkanlarını azami miktarda kullanacak evsizlerin sokaklardaki sayısının dramatik bir biçimde düşeceğini öngörememek mümkün değildir. Dolayısıyla bu sayımların özellikle bu soğuk gecelerde yapılması kasıtlıdır. Bunun haricinde evsizlerin önemli bir kesiminin uyumak için gözden uzak noktaları tercih ettikleri bilinmektedir. Bu sebeple gözle görülemeyen evsizlerin hangi sayısal düzeyinde göz ardı edildiği bilinmemektedir.

⁸⁰ Buna ABD’de PIT (Point in Time) Count denilmektedir (PIT and HIC Guides, Tools, and Webinars, n.d.).

⁸¹ *Coalition of Homelessness (COH)*, evsiz sayımlarının problemleri yanlarını afişe etmek için yayımladığı bir videodaki öğrenci rolündeki kukla *Sweepy* “bir evsiz nasıl görünür ki?” diyerek buradaki ironiyi ortaya koymaktadır (Coalition on Homelessness, 2019).

⁸² Örneğin, San Francisco’da bu sayım için 24 Ocak 2019 tarihi seçilmiştir (Johnston, 2019). HUD, Ocak ayının son 10 günü olarak belirlediği bu tarihleri bu kadar soğuk gecelerde bile dışarıda uyuyanlar olduğunun farkına varılmasının toplumdaki farkındalığı güçlendireceği iddiasındadır (Boone, 2019).

Üstelik hastanelerdeki, hapishanelerdeki evsizler, gecelik otellere veya yakınlarına sığınan evsiz aile ve bireyler bu genel istatistiklere dahil edilmemektedirler. Onlar, *sayılmayanlardır*. Hedeflenen, resmi sayıları olabildiğince düşürmektir.

Anna Kondratas, yeni evsizliğin oldukça erken bir döneminde yazdığı bir metinde evsiz sayılarının siyasi gücü üzerinde durmaktadır. Kendisinin 1991 yılına kadar yapılan evsiz sayısı tahminlerine yönelik getirdiği acımasız eleştirilerde büyük bir haklılık payı vardır. Kondratas HUD tarafından 1984'te yayımlanan ve ABD'de evsizlerin o yıllarda azami 350 bin sayısalığında olduğunu ortaya koyan verisini en güvenilir veri olarak değerlendirmekte, sayıların olduğundan fazla –örneğin milyonlar düzeyinde- gösterilmesinin evsizlik aktivistlerinin ve örgütlerinin kamuoyunu etkileme yönünde elini güçlendirdiğini ama reel politikaları etkin bir şekilde yürütmeye engel teşkil ettiğini eklemektedir. Kondratas'ın istatistik bilgiye fazlaca önem arz eden ve bunu savunan metninin eleştirilebilecek pek çok noktası bulunmaktadır, evsizliğin Reagan döneminden önce başladığını ifade ederek, Reagan politikalarının etkisini örtüyor gibi görünmektedir, yeni evsizliği henüz anlamamış bir klinik dil ile düşünmektedir, evsizliğin halen büyük bir kriz olmadığına ısrarcıdır ve savunduğu raporu üreten HUD'ın bir çalışanıdır. Ancak “sayıların siyaseti” olarak ifade ettiği mesele tümüyle gerçektir. Resmi kurumların çözüm üretebilecekleri inancını sağlayacak bir sayısal tablonun arkasında durması, buna karşın evsizlik örgütlerinin kamuoyunun dikkatini çekebilecek şok sayılar ile konuşması tümüyle siyasetidir. Ne var ki yeni evsizlik tablosu günümüzde Kondratas'ın 1991 yılında *fantezi* (Kondratas, 1991, p. 633) olarak ifade ettiği sayıları kat be kat aşmıştır.

4.4 Kamusal Alanda Barınmak

Kamusal alanda var olan veya ancak kamusal alanı kullanarak var olabilen evsizler söz konusu olduğunda, kent evsizleri tümüyle göz ardı eden ya da evsizlere hizmet veren ama aynı zamanda evsizleri *muhafaza eden* bir toplumsallığın mekanı olarak tasvir edilebilir. Bu bağlamdaki metinler toplumun evsizler ile ilişki kurma biçimlerinden veya ilişkisizliğinden, evsizleri kontrol veya muhafaza etme stratejilerinden bahsetmektedirler. Ayrıca evsizlerin kamusal alanda var olabilmek için kullandıkları yöntem ve araçları konu edinmektedirler (Johnsen, May, & Cloke, 2007, p. 194).

Rosalyn Deutsche, kamusal alanı nasıl tanımladığımızın siyaseten nasıl bir toplum istediğimiz ile yakından ilişkili olduğunu belirtir. Kamusal alanın nasıl olması gerektiğine dair birbirine karşıt pek çok fikir olmasına rağmen şu noktaya dikkat çeker: “Neredeyse herkesin uzlaştığı bir ortak nokta vardır: müşterek olan şeyleri desteklemek demokratik kültürün hayatta kalmasını ve genişlemesini teşvik eder.” (Deutsche, 1996, p. 269)⁸³

Deutsche, İnsan Hakları Bildirgesi’nden başlayarak iktidarın yeri ile ilgili bir değişim oluştuğunu, gücün bir otorite figürü veya odağından insanlara kaydığı bir dönemin başladığını belirtir. Bu değişimle beraber gücün belirgin adresini ve merkeziliğini kaybederek toplumsal alana transfer olduğu düşüncesindedir. Toplumsal düzene transfer olan bu gücün meşruiyetini aldığı noktanın toplumsal düzenin bilinmezliği olduğunu ifade eder ve Lefort’dan alıntılanarak yazdığı gibi “boş bir mekanın görüntüsü” (Deutsche, 1996, p. 273) olarak kavramsallaştırır.⁸⁴

Deutsche, insanlardan kaynaklanmasına rağmen kimseye aidiyeti olmayan bu gücün – demokrasi kavramının icadının- başka bir şeyi daha icat ettiğini aktarır: *Kamusal alan*. İnsan haklarının temelini bu hakların söylem düzeyinde deklare edilmesi ile yetinilerek bu hakların uygulanma mecburiyetini barındırmadığını ve tam da bu sebeple kamusal alanın *bu çelişkinin kurumsallaşma denemesi* anlamına geldiğini belirtir (Deutsche, 1996, p. 274).

Kamusal alan kavramının barındırdığı bu çelişki Laclau ve Mouffe’un metinleri aracılığı ile biraz daha somutlaştırılabilir. Laclau ve Mouffe, *mutlak karşıtlığın (opposition)* (A ve B’nin birbirleri ile ilişkilerinden bağımsız olarak var olabilmeleri) karşısına *çelişkiyi (contradiction)* (A – A olmayan) konumlandırın tezlere bir itiraz geliştirirler. Karşıtlığı olgular dünyasının, çelişkiyi ise kavramlar dünyasının içerisinde tahayyül eden pozisyonu eleştirmektedirler; zira çelişkilerin de gerçeklik dünyasında var olduğunu, hatta gerçekliğin bir takım olgularının ancak çelişkiler ile ifade edilebildiğini belirtirler. Bu sebeple *antagonizma* kavramı üzerinde durmaktadırlar (Laclau & Mouffe, 1985, pp. 122-127). Kavramı toplumsal ilişkilere tercüme ettiklerinde “ötekinin varlığı benim bütünüyle kendim

⁸³ Kamusal alan ifadesi de tıpkı *kamu* terimi gibi, Türkçede ağırlıklı olarak devlet ile ilişkili bir anlamda düşünülmektedir. Kamusal alan Türkçede devletin vatandaşları adına adeta sahiplendiği ve kontrollü bir biçimde vatandaşlarına kullandığı alan gibi algılanmaktadır. Bunu sağlayan mekanizma yasal prosedür üzerinden inşa edildiği için, burada sadece ortak mülkiyetin vurgulanacağı noktalarda *müşterek alan* ifadesi tercih edilecektir. Bunun dışındaki durumlarda devlet ile örtüşük anlamı ile, yasal bağıntısı da düşünülerek kasıtlı olarak “kamusal alan” ifadesi kullanılacaktır.

⁸⁴ Kamusal alanın demokrasi fikri ile ilişkisine dair Claude Lefort’a başvurulabilir (Lefort, 1988).

olmamı engeller” (Laclau & Mouffe, 1985, p. 125) biçiminde ortaya çıkmaktadır. Buna bağlı olarak antagonizma *farklılıkların başarısızlığıdır*.

Bu kavrama biçimi evsiz öznelerle tercüme etmeye çalışılırsa, evsiz bedenler somut gerçeklikler olarak yaşamın içerisinde. Ancak süregiden toplumsal sistemin –yani kamunun- sözde varlığı, ötekinin, yani evsizin somut varlığı ile tehdit altındadır. Bu sebeple evsizlik, toplumsal sistemi inşa eden anlamlar dünyasının da sabit bir şekilde olumlanmasını engellemektedir. Dolayısıyla evsizlerin varlığı ile ortaya çıkan antagonizma, her türden nesnellüğün sınırlarını da açığa çıkarmaktadır.

Laclau ve Mouffe, antagonizmanın aslında nesnellüğün sınırlarını *gösteren* yapısından bahsetmektedirler. Dolayısıyla toplumsal olanın sınırlarının deneyimlenmesi söz konusudur. Benzer biçimde toplumsal düzenin (kuralların) sınırlarını da sorgulatarak, antagonizma yoluyla toplumsal bir *kimlik krizi* üretildiğini iddia etmektedirler. Buradan yola çıkarak şu noktaya varırlar: “Toplum hiçbir zaman tümüyle bir toplum olmayı başaramaz, çünkü içerisindeki her şey sınırları ile işlenmiştir. Bu şekilde kendisini nesnel bir gerçeklik olarak üretmesi engellenir.” (Laclau & Mouffe, 1985, p. 127)

Günümüzde artık kamusal alan ve kamusal çevre (public sphere) kavramlarının sanal mekan ve çevrelerin bu pratiklerin merkezine yerleşmesi yoluyla *yerden bağımsızlaştığı* bir gündemde kamunun kendisini nesnel bir gerçeklik olarak inşa etmesi neredeyse imkansızlaşmıştır.

Tüm bunlara rağmen, *yaşam kalitesi* başlığı altında şekillenen kentsel politikalar, halkı *evrensel bir kentli* imgesine eşitleyen veya Deutsche'nin deyişiyle bu imgeyi “icat eden” bir çıkış noktası ile var olmaya direnmektedirler (Deutsche, 1996, p. 276).

Bu imge ile inşa edilen *yeni kentlinin* kamusal alanları artık alışveriş ve eğlence merkezleri gibi yarı-kamusal yerlere/mekanalara evrilmiştir (Valado, 2006, p. 27). Yarı-kamusal kullanımın bu yeni kentli nesil için bir tür alışkanlık/tercih haline dönüştüğü iddia edilebilir gibi görünmektedir. Sınıfsal, ırksal, kimi zaman cinsiyet odaklı homojen bir kamusal alan tercihinin belki insanlığın tüm zamanlarında söz konusu olduğu söylenebilir. Ancak, kentli imgesinin AVM+eğlence merkezi (çoğu zaman tema parklar şeklinde tezahür eden) gibi mekânsal olarak katı bir şekilde tanımlanmış, inşa edilmiş *sözde* kamusal alanlar ile özdeşleşmesinin, daha da ötesi, bu mekanların yeni kentlilerin birbirleri ile karşılaştıkları yegane alanlara dönüşmeye başlamasının, bu homojenite arayışını zedelediğinden söz etmek pek de kolay değildir. Sınıfsal olarak daha geniş bir bantta hizmet verdiği kabul edilebilecek

bu yarı-kamusal mekanlar, aslında kullanım hedefi açısından son derece homojen bir kentli grubu tanımlamaktadır. Tüketim hedefinde ortaklaşan (homojenleşen), biri diğerinden sınıfsal, etnik vb. farklılıkları olan bu toplumsal gruplar, tekilleşen bu hedef sayesinde, kamusallığın temel dinamiği olan çatışmadan muaf bir şekilde bu mekanları kullanmaktadırlar. Bu mekanlardaki çatışma dinamiği, tüketim hedefinden sapan pratikler aracılığı ile ortaya çıkmaktadır. 22 Mayıs 2013 tarihinde, İstanbul’da bulunan Profilo AVM’ye bankamatikten para çekmek amacı ile girmek isteyen bir inşaat işçisi, üzerindeki iş elbiseleri sebebi ile alışveriş merkezi güvenliği tarafından engellenmiş ve içeri alınmamıştır (BİA Haber Merkezi, 2013). Tuvaleti kullanmak, uyumak, dinlenmek vb. etkinlikler için de böyle bir ayırım yapıldığı, sokakta çalışan, dilenen çocukların, yetişkinlerin ve tabii ki evsiz bireylerin de bu *kamusalmişlik*ten faydalanamadığı pek çoğumuzun bizzat şahit olduğu bir gerçektir. Valado buna “kentsel mekanın sterilizasyonu” demektedir, bu anlayışı yoksulluğa ve farklılığa “maruz kalmayan” bir “tüketici ütopyası” yaratmak olarak tanımlamaktadır (Valado, 2006, p. 291).

Özel alanları ve kolektif mülkiyete ait olan ancak herkesin her zaman kullanamadığı okul, hastane ve askeri alanlar ve yarı-kamusal mekanlar toplamını müşterek dünya coğrafyasından çıkardığımızda, geriye kıyılar, sokaklar, caddeler, köprü altları ve kamusal park alanları kalmaktadır. Bu alanların halen müşterek alan için kıyasıya bir mücadelenin mekanı olmaya devam ettiği rahatlıkla söylenebilir. Hatta bu mücadelenin esasen müşterek alanları var eden bir yapı taşı olduğu dahi iddia edilebilir: “Çatışma, başlangıçta veya potansiyel olarak uyumlu olan kentsel mekânda ortaya çıkan bir şey değildir. Kentsel alanın kendisi çatışmanın ürünüdür.” (Deutsche, 1996, p. 278)

New York-Manhattan’da bulunan Jackson Square Park adındaki kent ölçeğinde oldukça küçük sayılabilecek bir park, kamusal alan mücadelesinin evsiz kitlelerin akıbetlerindeki belirleyiciliğine dair tekil ama önemli bir örnek olmayı sürdürmektedir.

Caddelerin kesişimindeki bu küçük üçgen planlı park 1991 yılında çevre sakinlerinin oluşturduğu bir kolektif tarafından akşam saatlerinde kilitlenerek kapatılmaya başlanmıştır. Kamusal bir alanın kendilerini Jackson Park’ın *gerçek sahipleri* olarak duyuran bir grup insan tarafından bu biçimde sahiplenilmesi –daha doğrusu mülkleştirilmesi- yaygın bir tartışmayı da beraberinde getirmiştir. Tartışma basında da geniş düzeyde yer bulmuştur (Roberts, 1991; Siegel, 1992).

Özellikle orta-sınıf ahlak ve yargılarının motive ettiği bu eylemin tarafında konumlanan metinlerin dili, *kimin halk kimin öteki olduğuna* dair algıyı belirginleştirmektedir. Bu metinlerde kamusal alanın *istenmeyenler* denilen *tehlikeli sınıflardan* geri alındığı, *New York kimliğinden* bahsedildiği, *parkın temizlenmesi* eyleminin sadece fiziki alanı değil, evsizleri de içerdiği apaçık bir şekilde gözlemlenmektedir. Evsizlerin varlığının parkın *asli kullanıcıları* olduğu öne sürülen çocuklar için tehlike oluşturduğu iddiası ile *çocukları evsizlere tercih etme* eğiliminin haklılığı ima edilmektedir. Deutsche, bu türden metinlerin kamusal alan mücadelesini politik olmaktan ziyade mutlak iki güç arasındaki bir mücadele gibi sunduğu ve yerin *doğal sahipleri* ile *düşman yabancılar* (evsizler) arasında seyrettiği yanılmasını ürettiği konusunda tümüyle haklıdır (Deutsche, 1996, p. 277).

Buradaki ana tartışma kamusal alanın *uygun* kullanımının ne olduğunu *kimin* belirleyeceğine dairdir. Jane Jacobs'un 1961'de idealize ettiği komşuluk ilişkilerinin yapılandırıcılığı (Jacobs J. , 1961, pp. 89-111)⁸⁵ evsizliğin yaygınlaştığı ileriki yıllarda mahalle baskısı ve tahakküme evrilmiş gibi görünmektedir. Bu parkın yakın çevre sakinlerinin sık kullanımında olmasına rağmen, bir kamusal alan olma sıfatı ile oradan gelip geçen herhangi bir bireye de açık olması gerekliliği ilkesi zedelenmekte, buna karşıt bir duruş sergilenmektedir. Ancak durum bu kadar basit de değildir. Parkın kapatılmasının sebebi gelip geçen herhangi birisinin parkı kullanmasını engellemek değil, parkı kullanan evsizleri engellemektir. Bu noktada halkın içerisindeki belirli kesimlerin kamu olarak görülmediği veya kabul edilmediğine dair bir şüphenin acilen geliştirilmesi gerektiği ortadadır. Bu tip görüşlerin meşruiyet zemini Valado'ya göre "onlar vergi ödemiyorlar"⁸⁶ söylemi üzerinden kurulmakta ve vergi ödemeyen kesimin kamusal hak ve hizmetlerden men edilmesi bizzat halk eli ile gerçekleştirilmektedir (Valado, 2006, p. 302).⁸⁷

⁸⁵ Jacobs, kentteki komşuluk ilişkisinin genel anlamı ile özyönetimi sağlayan olağan bir araç olarak düşünülmesini önermiştir. Bahsettiği enformel veya formel otonom yönetme pratiklerinin topluluğu homojenleştirme veya dışarı kapalı hale getirme tehlikesi, Jackson Park örneğinde izlenebilir. Ancak bu, özyönetimin temel ilkelerinin meşruluğunu ortadan kaldırmamaktadır.

⁸⁶ Valado, bu argümanı doğru kabul etsek dahi, argümanın gerçekliği yansıtmadığı konusunda uyarı yapmaktadır. Evsizlerin zannedildiğinin aksine vergi ödediklerini, bunu paketli gıdalar tüketirken, tek gecelik odalarda barınırken vb. yaptıklarını hatırlatmaktadır. Aslında Valado'nun uyarısı çok anlamlıdır, daha az tüketebiliyor olmaları evsizleri tüketim toplumunun dışında konumlandırmamızı sağlamaz, evsizlik bunun tam da göbeğindedir.

⁸⁷ Tolstoy, tıpkı topraksızlık (mülksüzlük) gibi vergilendirme sisteminin de emeğiyle geçinen herkesi köleleştirdiğini, çünkü onları ücretli çalışmaya zorunlu kıldığını ifade etmektedir. Tolstoy metnin pek çok yerinde vergilerin en azından emeği ile geçinenler için tümüyle kaldırılması gerektiğini söylemektedir. Hem vergiyi hem de vergi aracılığı ile kitleleri kontrol eden iktidar odaklarının elinden bu aracı almayı önermektedir.

Kamusal alan mücadelesinin mücadele olmaktan çıkarak, yaralama hatta cinayet biçimine dönüştüğü vakalar da söz konusudur. Tekil gibi görünen bu olayların “evsiz bireyleri yakmak” şeklinde ortaya çıkan brütal bir saldırı biçiminde tekrarlayarak gerçekleşmesi, evsizlere dair bir *pogromdan* bahsedilebileceğine dair önemli bir kanıttır⁸⁸. Zira tüm pogromların altyapısının inşa edilme biçimine benzer bir şekilde, evsiz bir insan, pozitiviteyi ve makbul toplumsallığı olumlayabilmek için negatif bir imge figüründe ideolojik olarak inşa edilmiştir (Deutsche, 1996, p. 277).⁸⁹

Estetik ise kamusal alanın algısında bir başka kontrol aracı ve ideolojik kurgu olarak devreye girmektedir. Zira evsiz-karşıtı yasalar kent estetiğine bir müdahale niyeti ile de meşruiyet oluşturmaya çalışırlar (Mitchell, 1997, p. 324). Kamusal alanları halkın kullandığı alanlar olmaktan öte izlenen, seyirlik bir sahneye dönüştüren kent algısı, bu ortak alanların hoş bir seyirlik dekor altında, konfor, rahatlama, keyif veren bir tüketim mekanı olarak düşünülmesini yaygınlaştırmıştır. Kamusal alanın yaşamın gerçeklerinden (iş, çatışmalar, yoksulluk) uzaklaşma imkanını verdiği dair bir yanılsama üreterek, işgücünün, sonraki iş saatlerine moral ve bedensel enerji depolayarak (emeğin yeniden üretimini sağlayarak) hazırlanması için konuta eklemlenen, onu tamamlayan mekansal karşılığı olarak algılanmaktadır.

Evsizlerin kamusal alandaki varlıkları bu algıyı zedeleyen iki ana hat üretir. Birincisi, sıradan insanların önünde mevcut sistemden dışarı atıldıkları zaman hangi koşullara maruz kalacaklarının kanlı-canlı örneklerinden biri evsiz bireydir. Bu yüzleşme, insanların mevcut sistem içerisindeki hayatlarının zannettikleri kadar güvence içerisinde olmadığına dair kuşkularını zihinlerinin derinliklerinden açığa çıkarır. Kaygı duygularını körükler.

İkincisi ise evsiz bedenlerin evsiz olmayan bedenlerle fiziksel temasına (karşılaşmasına) dairdir. Kamusal alan *seyahat özgürlüğünün* pratik olarak en fazla deneyimlendiği alan olmayı sürdürmektedir. Pek çok evsizlerin bir tür güvenli dinlenme/uyuma mekanı olarak toplu taşımayı tercih ettiği bilinmektedir. Ancak evsiz olmayan yolcuların evsizlerin toplu

Bu vergilerin hiçbir zaman kamusal hizmetlere yönelik kullanılmadığını, vergileri belirleyenlerin çıkarlarına hizmet ettiğini düşünmektedir (Tolstoy, 1900).

⁸⁸ 18 Haziran 2019’da Londra’nın doğusunda iki evsiz bireyin yakıldığı, bireylerden birinin hayatını kaybettiği, diğerinin ise komaya girdiği olay bunlardan en yakın tarihlidir (Baynes, 2019). Benzer saldırıların Buenos Aires City’de (Buenos Aires Times, 2019) veya Berlin’de (Bild, 2018) gerçekleşmiş olması, evsizlerin kamusal alanda varolabilme mücadelesinin enternasyonal olduğunun ve bu mücadelenin dinamiklerinin de dönüşmeye başladığının göstergesi olarak kabul edilmelidir.

⁸⁹ Deutsche burada Žižek’in faşizmin ideolojik olarak yahudi kimliğini inşa ettiğini iddia eden analizi ile analogi kurmaktadır.

taşımadaki varlığından önemli oranda rahatsız olduğuna dair veriler de bulunmaktadır (Bell, et al., 2018, p. 13). Bu kamusal alanda var olan antagonizmalardan bir diğeridir.

Richard Sennett seyahat özgürlüğü ile ilgili olarak “...her yere gidebilmek, engellenmeden hareket edebilmek, özgürce dolaşmak, boş bir hacimdeki en büyük özgürlük. Hareketin mekaniği modern deneyimin geniş bir alanını işgal etmiştir.” demektedir (Sennett, 1994, p. 310). Bu ifadeden yola çıkan Mitchell, iki önemli noktaya vurgu yapmaktadır. Bunlardan ilki, bu özgürlüğün ancak bazılarını bu özgürlükten mahrum bırakarak mümkün olduğu gerçekliğidir. “Hareketimiz, evsizlerin hareketsizliğine bağlıdır” demektedir (Mitchell, 1997, p. 326). Mitchell, evsizlerin evsiz olmayan insanların hareket özgürlüğüne direnç üretme kapasitesini ortaya koyması ile seyahat özgürlüğünün romantik boyutunu alaşağı etmekte, mobilitenin siyasi boyutunu öne çıkarmaktadır. Kendisi bu durumu “Kısacası, evsiz-karşıtı yasalarda olduğu gibi “yaşam kalitesi” girişimleri estetiğin politikasını, hayatta kalma politikasının üzerinde konumlandırmaktadır.” diyerek eleştirir (Mitchell, 1997, p. 326).

Samira Kawash, kamusal alan üzerinde sürdürülen savaşın (kamusal alanın ne olduğu, kime ait olduğu, kimlerin kullanımına açık olduğu ve en önemlisi bunlara dair kararları kimlerin alacağını konu edinen mücadeleyi özellikle *savaş* olarak ifade etmektedir) içerisinde, kamusal alanların sakinleri olan evsizlere güvencesiz bir biçimde yer verildiğini vurgular ve evsizliğin kamusal alana dair normatif tanımları inşa etme sürecinde *araç kılındığını* ekler (Kawash, 1998, p. 320).

Normalleştirme pratikleri yani neyin normal, neyin anormal olduğuna dair bir konsensüsün inşa edilmiş olması, aslında normun yasanın yerini aldığı⁹⁰, yani yasaya bile gerek kalmadan cezalandırma ve ödül sisteminin işlemesine olanak sağlayan bir toplumsal sisteme dahil olduğumuzu açıkça göstermektedir.

Kamusal alanın, toplumun tüm kesimlerinin, üzerinde söz hakları olan, çıkarları yönünde inisiyatif aldıkları ve bu yönde eylemlere giriştikleri bir müzakere alanı olduğu bilinmektedir. Ancak bu müzakere imkanının, toplumun bazı bireylerine kapatıldığı da mevcut pratiklerde rahatlıkla gözlenebilecek bir gerçekliktir. Bu sebeple, müzakereden, hangi toplumsal grupların dışlandığının somut bir aracı olarak hukuk, özellikle evsizler söz konusu olduğunda önemli bir başlık olmayı hak etmektedir. Evsiz-karşıtı yasalar söz konusu olduğunda, müzakere alanının sınırlandırıldığından mı, yoksa tümüyle ortadan kalktığından mı

⁹⁰ Foucault'nun, tıp alanında normun yasanın yerini aldığı iddiası (Koyuncu, 2018) ile analogi kurulmuştur.

bahsetmemiz gerektiğinin derinlemesine tartışmaya açılması gereklidir. Eleştiri, tartışma ve mücadele eylemlerini bertaraf eden bir yasalaştırma pratiğinin varlığında, bu müzakere alanının olanaklılığı dahi sorgulanabilir düzeydedir.⁹¹

4.5 Evsizlik Hukuku

Waldron sokaklar, kaldırımlar, metrolar, kent parkları, doğal koruma alanları ve vahşi doğa gibi kamusal alanların, ilkesel olarak herkesin kullanımına açık, bir diğer deyişle *bulunma özgürlüğünün olduğu* alanlar olduğunu belirtmektedir (Waldron, 1991). Ancak pratikte bu ilkenin işlememekte olduğunu, çünkü kamusal alanların artan bir şekilde regüle edildiğini, yani kamusal alanlardaki aktivitelerin günden güne artan bir oranda kısıtlandığını belirtir. Evsizlerin bulunma özgürlüğünün olduğu kamusal alanlar, modern toplumda, yıkanmanın, tuvalet ihtiyacını gidermenin, yemek pişirmenin, uyumanın yasaklandığı alanlara dönüşmüştür. Daha da ötesi, evsizlerin bulunmasının, yani ayakta durmasının, oturmasının veya ortalıkta dolanmasının da önünü almaya doğru genişleyen bir önlemler zinciri giderek yaygınlaşmaktadır.

Evsizliğin tarihine dair bölümde detaylıca örneklenen ve yoksulluğun regülasyonu olarak ifade edilebilecek *eski dünyanın cezalandırma yöntemleri*, yerlerini Foucault'nun terimselleştirdiği modern biyo-iktidar tekniklerine bırakmıştır. Foucault'nun kendi sözcükleri ile “Egemen iktidarın simgelediği eski öldürme gücü, yerini artık titizlikle bedenlerin yönetimine ve yaşamın hesapçı bir biçimde işletilmesine” bırakmıştır (Foucault, 2007, s. 103).

Halihazırda, liberal söylemde sokaklar ve parklar dahil tüm alanların özel mülkiyete dönüşmesi gerektiğini savunan söylemlerin pek de geniş kabul görmediğini biliyoruz.⁹² Buna karşın, kamusal alanların giderek detaylanan bir regülasyona tabi olmasından pek kimse rahatsız olmamaktadır. Regülasyon ile kastedilen, *hangi kamusal alanda, hangi saatlerde, hangi eylemlerde bulunup bulunamayacağımıza dair yasalaştırılan ve uygulamaya konulan*

⁹¹ Müzakere imkanını sürdürmeyi amaçlayan pratiklerin varlığı gözardı edilmemelidir. *Dinlenme Hakkı* olarak Türkçeleştirebileceğimiz ve ABD’de çeşitli eyaletlerde önerilen *Right to Rest* yasa çalışmaları bunlardan biridir (WRAP - Western Regional Advocacy Project, n.d.). Ancak bu tür karşı-yasal çalışmaların ciddi bir dirençle karşılandığı, gerçekleşme imkanlarının zorlu olduğu bilinmektedir. Ayrıca, yasal olarak kısıtlanan pratiklerin tekrar yasal olarak temin edilmesi, ihlal halinin meşruiyetini de boşa düşürmekte, bir diğer deyişle yasal pratiğe tekrardan meşruiyet imal etmektedir.

⁹² Örneğin, Patrik Schumacher’in (Zaha Hadid Architects yöneticisi) Dünya Mimarlık Festivali [World Architecture Festival] açılış konuşmasında sunduğu ve kent merkezindeki sosyal konutların, parkların ve hatta sokakların özelleştirilmesini önerdiği *Konut Manifestosu* ufak bir infiale sebep olmuştur (Schumacher, 2016).

kurallar bütünüdür. Bu kuralların önemli bir bölümü uyumak, yemek yemek, dışkılamak, temizlenmek gibi birçoğumuzun evlerimizde, işyerlerimizde, restoranlarda gerçekleştirebildiğimiz temel ihtiyaçlarımıza dairdir. Bu eylemler özel mülkiyetlerde yasaklı eylemler değildir. Genel yaklaşım, kamusal alanların temel insanı ihtiyaçları gidermek için uygun değildir. Bu yaklaşım uyumak, sevişmek, temizlenmek için evlerimizin, yemek yemek için evlerimizin veya restoranların, dışkılamak için de evlerimizde veya kullandığımız diğer yapılarda bulunan tuvaletlerin uygun olduğunu açıkça belirtir. Sokakların yürümek için, parkların ise açık alanlarda yapabileceğimiz spor gibi aktiviteler için uygun olduğu kanısı ile bütünleşir. Kısacası kamusal alanlar, özel mülkiyet alanlarında yapamadığımız eylemlerin mekanı olarak tanımlanır. Bu kurallar, özel ve kamusal mülkiyet alanlarını bir arada kullanabilen bir çoğunluk için nadiren sorun yaratmakta, hatta dünya toplumlarının önemli bir kesimi bu kuralları kamusal alanların kullanımı için zorunlu görmektedirler.

Fakat kamusal alana dair yürütülen bu regülasyonlar, evsiz bedenler için yıkıcı bir gerçekliği temsil etmektedir. 7 gün 24 saatini kamusal alanda bulunarak geçirmek durumunda olan evsizler için, temel ihtiyaçlarının, bulunabildikleri tek alanda kısıtlanması felaketleri olmaktadır.

Evsiz bedenler, bulunabildikleri tek alanda, yani kamusal alanda temel insanı ihtiyaçlarını giderme yönünde kısıtlandıklarında, tüm zamanlarını ve enerjilerini bu ihtiyaçları giderebilmenin yollarını bulmaya adanmışlardır. Bu kısıtlamaya karşı çıkma yolları (müzakere araçları) kapalıdır, ancak ihlal etme olanakları sonsuz ve zorunludur.

Kısacası mülkiyeti olmayan evsiz bedenler, mülkiyet hukukundan en fazla etkilenen toplumsal kitledir. Mülkiyet hukukuna bir eklenti olarak çalıştırılan ve ağırlıklı olarak kamusal alanların regülasyonunu içeren bir grup yasayı *evsiz-karşıtı yasalar*⁹³ olarak tanımlayabiliriz.

Hukuk, esaslarını, yaşam pratiklerini yasal ve yasadışı olarak ayrıştırdığı bir ikili sistem kurarak oluşturmaya çalışır. Ancak tüm yaşam pratikleri bu siyah beyaz ayırım ile eşleştirilemez bir karmaşıklıkla doğal olarak barındırmaktadır. Dolayısıyla hukuk, bu ayrıştırma işini öncelikle yaşam pratiklerini tanımlama (indirgeme) yoluyla, sonrasında da hangi koşullarda yasal ya da yasadışı olduklarını yasa içerikleri aracılığı ile kesinleştirerek işletmektedir.

⁹³ Anti-homeless yasalarının Türkçe karşılığı, bu metin içerisinde, *evsiz-karşıtı yasalar* olarak tercih edilmiştir. Bir diğer Türkçe karşılık olarak *anti-evsiz yasaları* da düşünülebilir.

Evsizlik, barınmaya dair yerleşik hukuk normlarının çalıştırılmadığı bir barınma pratiği olarak özel bir konum tarif etmektedir. Evsizliğe dair hukuki rejim, barınma kavramının içeriğinin nasıl boşaltıldığı ve yerine normatif kurallar ile manipüle edilmiş bir başka anlam ikame edildiğinin görülebildiği önemli bir mecradır. Özellikle, evsizliğin tarihsel süreçlerde irdelenmesi imkanının ağırlıklı olarak yasal metinler aracılığı ile mümkün olabildiğini biliyoruz (Howe, 2004, p. 3).

Don Mitchell, bu yasaların oluşturduğu hukuki rejimi “mekanın hukuk yoluyla imhası” olarak tanımlamaktadır (Mitchell, 1997, p. 303).⁹⁴

1980’ler sonu ve 1990’lar başından itibaren, küresel ekonominin kırılğan hale getirdiği yerel ekonomilerin –dolayısıyla da- sabit türde bir emtia olan yapılı çevrenin korunması *yanılsaması* olarak evsiz-karşıtı yasaların gündeme geldiğini belirten Mitchell, motivasyonu şu şekilde açıklar: “...caddeleri ve sokakları, globalizasyon ve dünya ekonomisinin geride bıraktıklarından temizlemeyi hedefleyen hukuki bir çareye başvurdular. Varsılların, global ekonominin kazananlarının haklarını korumanın, herkes için yeterli olacağını öneren hukuki bir kurgu yarattılar...” (Mitchell, 1997, p. 305). Bunun kentsel uzamdaki karşılığını “rövanşist kent” olarak ifade eden Neil Smith, kentsel düzenin rövanşist çehresinin senaryosunun hukuk eliyle yazıldığını ima etmektedir (Smith N. , 1996). Michelle Billies ise, bu politikayı “suçun kontrol edilebilirliğinin yatırımcı ve tüketicilere pazarlanması” olarak tanımlamaktadır (Billies, 2015, p. 994).

Evsiz-karşıtı yasalar ile ne kastedildiğini biraz daha somutlaştırmak için birebir yasalaştırmalara bakmak gerekmektedir.

Mitchell, ABD’de evsiz-karşıtı yasaların eyaletler bazında örneklemelerini sıralar. Örneğin, San Francisco’da umuma açık yerlerde kamp yapmak, oyalanmak (sürtmek), idrar yapmak ve dışkılamak yasaklanmıştır. Diğer bazı eyaletlerde de benzer biçimde umuma açık yerlerde uyumak, dilenmek (Mitchell, 1998)⁹⁵, izinsiz yerlere girmek, alkol etkisi altında taşkınlık yapmak, yaya geçişini engelleyecek şekilde durmak, otoparklarda gezinmek, metro yakınlarında ya da içerisinde uyumak, sokaklarda otomobil camları silmek vb. gibi oldukça çeşitli eylemler cezai işleme tabi tutulmuştur. Bazı eyaletlerde ise dilenmek gibi eylemlerin

⁹⁴ David Harvey’ in *mekanın zaman yoluyla imhası* kalıbından esinlendiğini belirtir.

⁹⁵ Dilenmenin bir ifade özgürlüğü konusu olarak ele alındığı makale, evsizliğin -barınmaya özgül olmayan bir biçimde- temel hak ve özgürlükler alanında bir eleştirel düşünme imkanı olarak önemini ortaya koymaktadır. Bu metnin sonuç bölümünde, “problem elbette ki, ifade özgürlüğü veya dilenmek değil, evsizliktir” denilerek, evsizliğin, hukukun genel argümanlar setini nasıl zedelediği ve boşa çıkardığı tarif edilmeye çalışılır (Mitchell, 1998).

yasaklanmak yerine regüle edilerek kontrol edilmeye çalışıldığını örneklerle açıklamıştır (Mitchell, 1997, pp. 306-307).

ABD'deki evsiz-karşıtı yasalar ile ilgili *Housing Not Handcuffs [Kelepçe Değil, Konut]* başlıklı rapor bu uygulamaları çok daha detaylı bir şekilde gözler önüne sermektedir (Bauman T. , *Housing Not Handcuffs*, 2016). Yukarıda sıralanan yasakların genel yüzdelerinin detaylıca sunulduğu bu raporda incelenen 187 şehrin %47'sinde kamusal alanda oturma ve uzanmanın, %39'unda araç içerisinde yaşamının, hatta %6'sında yiyecek paylaşımının yasaklandığı gibi çarpıcı bilgiler bulunmaktadır. Aynı rapor evsizlerin genel nüfusa oranla 11 kat daha fazla hapis cezasına çarptırıldıkları bilgisini de paylaşmaktadır. Bu raporun 2019 yılında yayınlanan daha güncel versiyonu tüm yasal önlemlerin önemli oranlarda arttığını göstermektedir. Evsiz-karşıtlığını da tesis eden yasallığın evsizlere bırakılan yiyeceklere çamaşır suyu dökülmesine kadar giden uygulamaların (Bauman T. , 2019, p. 18) da birinci dereceden sorumlusu olduğu düşünülmelidir.

İngiltere ise 1824 tarihli *Vagrancy Act [Avarelik Yasası]* adlı yasayı yürürlükte tutmakta ve evsizleri bu yasa üzerinden cezalandırmaktadır. Bu yasa "...terk edilmiş veya boş binalarda, açık havada veya çadırın altında veya herhangi bir araba veya vagona" uyuyan kişilerin cezalandırılmasını öngörmektedir (Vagrancy Act, 1824). İngiltere bir yanda evsizliği azaltmak ilgili yasalara geçiş yaparken diğer yanda iki yüzyıl öncesinden kalma bir yasa ile evsizliği kriminalize etmeye devam etmektedir⁹⁶.

Evsiz-karşıtı yasalar içerisinde olmasına rağmen, aynı zamanda, gençleri ve işsiz-güçsüzleri de kapsayan bir başka yasaklama uygulaması *avarelik* üzerinden yürütülmektedir. ABD kentlerinde oldukça sıkça rastlanan ve neredeyse normalleşen *No-Loitering* tabelalarının olduğu yerlerde beklemek, oturmak, vakit geçirmek yasaklanmaktadır. Gezinmenin bir uzantısı olarak, bir yerlerde oyalanmayı dahi yasaklayan bu anlayış, kamusal alanın aşırı regülasyonunu da normalize etme tehlikesi içermektedir.

Bir internet bloğunda, İngilizcede *Loitering* olarak ifade edilen avareliğe dair vurgulanan durum, kavram üzerine düşünmek için iyi bir başlangıç noktası olabilir. Blogda, "Avarelik, sadece *olmaktır*. Belli bir yerde belirli bir süre boyunca *olmaktır*. Bu sadece,

⁹⁶ Max Stirner serseriliğin neden kriminalize edildiğini şu şekilde açıklamaktadır: "...çünkü burjuva, serserilere (belli bir uğraşı olmayan herkese) ve onların *ahlaksızlığına* karşı *hınç duyar*. Emekçi ise, tembellere (miskinlere) ve onların topluma ters düştüğü ve sömürdüğü için *ahlaka, töreye aykırı* olan ilkelerine *öfkelenir*." (Stirner, 1844/2013, s. 157).

varlığınız ve amacınız başkası tarafından denetlendiğinde *avarelik haline gelir* [tarafımdan italik haline getirilmiştir]” ifadesi, buradaki nüansa işaret etmektedir (Aberg-Riger, 2018).

Avareliği, özneye atanan bir sıfat ve edilgen bir pozisyon olarak değil, iradi bir eylem olarak düşünmek aslında çok daha akla yatkındır. Zira dilde dahi *avarelik yapmak* (*İngilizcede de loitering*) ifadesi maruz kalınan bir durumdan ziyade, bilinçli yapılan bir eylemi ifade eder. Ancak ne yazık ki, avarelik yapmak, hiçbir şey yapmamak ile eş tutulup, ardından, hiçbir şey yapmamak kriminalize edilir, şüphe ile karşılanır.

Bu akıl dışı işleme dikkat çekmek isteyen bir takım aktivistler, ortaya koydukları müdahaleci eylemler ile bu anlayışı ve bağlantılı ayrımcı pratikleri zedelemeye çalışmaktadırlar. Bunlardan birisi Paul Shortt’un imal ettiği “avarelik için rezerve edilmiştir” yazısını içeren tabela ve balonların ABD’nin çeşitli kentlerinde, özellikle de yasak tabelalarına eşlik eden konumlarda eklemesi işidir (Shortt, 2016).

Bir diğeri ise kamusal alan yasaklarının özellikle gençlerin hayatlarındaki olumsuz etkilerine odaklanan *Avareliğe Evet* Projesidir (The Yes Loitering Project, 2017). Bronx’da yaşayan bir grup gencin, 2017 yılında, tek bir yapı adasında bulunan ve kamusal alandaki çeşitli eylemleri yasaklayan tüm tabelaları belgeledikleri bu proje, durumun vahametini ortaya koymaktadır.

Avareliği, bir zaman kaybı olarak görmenin geçersiz olabileceği sayısız durum vardır. Örneğin, Kiddey ve Schofield, Paul adlı evsiz birey ile geçirdikleri zaman içerisinde, Paul’un yaşadığı şehir olan Bristol hakkında anlattığı sıra dışı ve sofistike bilgi dağarcığına şaşırmışlardır. Bu hikayeleri nereden öğrendiğine dair soru sorduklarında, Paul şehrin her yerinde tabela ve plakaların orada ne olduğunu anlattığını belirtir. Bunları sürekli okuduğunu, boş zamanı sayesinde sürekli şehirde dolaştığını ve evsiz olduğu için de kendisine hikayeler anlatan çok ilginç insanlarla karşılaştığını ekler (Kiddey & Schofield, 2011, pp. 16-17). Kısacası evsiz olmanız, flanör olmanıza engel değildir.

Risa Goluboff, evsiz karşıtı yasanın her yerde uygulanabilirliği, esnekliği, saydam olmayışı ve her zaman kullanıma hazır bir denetim aracı olması sayesinde insanları bulunmaları *icap eden* yerlerde tutmayı başardığını ifade etmiştir.

Kısacası “hayatta kalmaya çalışmak kriminalize edilmektedir” (Mitchell, 1997, p. 307). Bu boyuttaki bir evsiz-karşıtı yasa uygulamasının sadece mekanın değil, insanların da imhası anlamına geldiğini söylemek pek de abartılı olmayacaktır. Mitchell, bu uygulamaların bir pogrom biçimine büründüğünü de ima eder (Mitchell, 1997, p. 312). Hem Mitchell hem de

Waldron, bu yasaların, destekçilerini ve uygulayıcılarını *işkenceci* pozisyonuna dönüştürdüğünü vurgulamaktadırlar. Rosenthal ise kamu politikalarındaki odağın evsizliği ve yoksul insanları disipline etmeye dönük olmaya devam ettiğini belirtir (Rosenthal, 2000, p. 112).

Evsizliğin kriminalizasyonunun yeni bir olgu olduğunu söylemek yanlış olacaktır. Evsizliğin ve daha yaygın bir biçimde de yoksulluğun, toplumsal pratiklerin ve yasaların biçimlenme süreçlerinde sıklıkla kriminalize edildiği bir insanlık tarihinden bahsedebiliriz. Mitchell, kapitalizmin gelişiminin yoksulluğun kriminalizasyonuna bağlı olduğunu ifade ederek⁹⁷ yakın dönemde evsiz-karşıtı yasaların gündemleşmesinin olsa olsa re-kriminalizasyon olabileceğini belirtir (Mitchell, 1997, pp. 312-313). Regülasyonların ideolojik yapısını görebilmemiz bu sebeple önemlidir.

Bu ideolojik inşanın altında en önemli katmanlardan birini evsizliğin ekonomik boyutundan kopartılmış evsiz birey klişesi (stereotip, kalıpyargı) oluşturmaktadır. Zira bu klişe, evsizliğin çeşitli bireysel sorunlardan kaynaklanan bir durum olduğunu toplumsal belleğe yerleştirmiştir.

Evsizlik *probleminin* yazılı veya sözel paylaşım alanlarında veya reel politik düzlemde ele alınışında, evsizliğin mevcut ekonomik ve toplumsal sistemin bir ürünü olarak ele alınmak şöyle dursun, aksine, evsizlerin ürettiği bir problem olarak görüldüğünü, bu çalışma bünyesindeki pek çok örnekte gözlemleyebilmekteyiz (Kawash, 1998, p. 320).

Pete Hamill'in *Evsizleri ve Kendimizi Nasıl Kurtarırız?* şeklinde Türkçeleştirebileceğimiz ve evsizlere oldukça ağır ithamlarda bulunduğu köşe yazısı bu klişeyi detaylandırabilmek açısından oldukça işlevseldir. Hamill "ben burada, tabii ki, evsiz tek erkeklerden bahsediyorum" diye özellikle belirtmektedir (Hamill, 1993).⁹⁸ Evsiz bireylerin kentin kamusal alanlarındaki görünürlüğünün arttığından şikayet ettiği yazısında, evsizliğin ekonomik şartlarla azgınlaşan bir *halk sağlığı* tehdidi olduğunu belirtmektedir. Ancak bu tehdidin, sağlıklı ve barınma sorunu olmayan New Yorklulara yönelik olduğunu ifade etmektedir. Bu halk sağlığı problemini çözüme yolu ise kendisine göre, evsizlerin, sokaklardan zorla toplandığı barınaklarda (terkedilmiş askeri merkezlerin

⁹⁷ Mitchell, kapitalizmin temel mantığı, kar üzerinden birikim oluşturmak olarak ele alındığı zaman yoksulluğun kaçınılması gereken bir koşul olarak dayatıldığını kastedmektedir.

⁹⁸ Kim Hopper, evsizliğin toplumsal tarihinin ağırlıklı olarak yollardaki veya batakhane bölgelerinde yaşayan erkek bireyler üzerine inşa edildiği tespitini yapmaktadır (Hopper, 2003, p. 13).

dönüştürülebileceğini önerir mesela) kontrol altına alındığı ve tedavi edildiği bir ütopyada⁹⁹ mümkün olabilmektedir.¹⁰⁰ Metinde geçen kontaminasyon, karantina gibi sözcükler evsizliğe bir sağlık problemi olarak bakışın diğer işaretleri olarak görülmelidir. Hamill, karantina koşullarına direnenlerin ise yasal kovuşturmayaya tabi tutulmasını önermektedir. Daha da ileri giderek, bu barakalarda toplanan erkeklerin, emekli/eski askerler gözetiminde çalıştırılması gerektiğini, çalışmanın insan hayatı için ne kadar önemli olduğunun bu bireylere öğretilmesi gerektiğini söylemekte¹⁰¹, ayrıca psikolojik rehabilitasyona eşlik etmesi gereken bir fiziksel rehabilitasyon programının da (zorunlu yürüme, koşu, ağırlık çalışma ve yüzme vb. örnekler verir) zorunluluğunu ilave etmektedir. Son olarak da bir tür *ahlaki eğitimin* eşlik etmesi gerektiğini ekler.¹⁰²

Evsizliği hastalık olarak düşünme biçiminin temel argümanları alkol/uyuşturucu bağımlılığı ve zihinsel/psikolojik sorunlar üzerinden kurulmaktadır. Hamill, karantinayı şu şekilde meşrulaştırmaya çalışır: “Sıradan vatandaşlar, deli insanlardan korunmalıdır. Ancak zihinsel hastalığı olanlar da aynı şekilde dünyadaki tehlikelerden ve kendilerinden korunmalıdırlar.” (Hamill, 1993, p. 39)

Sıradan vatandaş ile sıradan olmayan vatandaş ayrımının kullanılan dil içerisinde de apaçık ortaya çıktığını görebildiğimiz bu klişe, aynı zamanda Mitchell’in de vurguladığı gibi, “modern vatandaşlığa dair son derece dışlayıcı bir algıyı yansıtmakta ve pekiştirmektedir” (Mitchell, 1997, p. 306).

Kamusal alanın hangi eylemlere açık, hangilerine kapalı olduğunu belirleme rolünü üstlenen bu yasalar, aslında kamusal ve özel alanların tanımlarını da baştan yapmaktadır. İdeolojik inşanın bir diğer katmanı olarak bu tanımlamaları işaret edebiliriz. Bir başka deyişle “yersiz oldukları için, evsizler, yerin ‘doğru’ anlamını da tehdit etmektedirler” (Mitchell, 1997, p. 306). Modern vatandaşlık algısı ile beraber işleyen kamusal alan tanımı, gönüllü demokratik eylem ve haklar ile inşa edilmiştir. Evsizliğe karşı verilen yıkıcı mücadelenin,

⁹⁹ Hamill’in çok eleştiri alan bu metninde, kendi önerisini açıkça *ütopya* olarak tanımladığını, ancak tam aksine başlıbaşına distopik olarak değerlendirdiğini belirtmek zorundayım.

¹⁰⁰ *Bütünleştirme* ve *gözetim* tüm barınma merkezlerinin ana hedefidir (Hopper, 2003, p. 18).

¹⁰¹ Örneğin Rob Rosenthal, İngiltere’de geç feodal ve erken endüstriyel kapitalist dönemde, çalışmaya müsait bedenlere sahip ama işsiz olan bireylerin hiçbirşey hak etmediklerine dair söylemlerden bahseder. (Rosenthal, 2000, p. 112)

¹⁰² Çalışmanın (işin) konuta erişimin temel bir aracı olarak düşünülmesi, hem evsizliğin yaygın işsizlik dönemlerinde artan sayısalılığı, hem de evsizleri barındırma uygulamalarına eşlik eden iş edindirme çabaları beraber düşünüldüğünde fark edilir düzeydedir. Kim Hopper, evsizliğe çarenin konut sağlamaktan ziyade iş sağlanması şeklinde düşünülmesini eleştirmektedir (Hopper, 2003, p. 19).

halkı *makbul vatandaş bedeni* olarak inşa eden ve güvenceye alan bir işlem olduğu, kamusal alanın da uygun vatandaş bedenlerinin uzamsal karşılığı olarak inşa edildiğini belirtmek gerekir.

Vatandaşlığın geleneksel olarak “kamusal alandaki demokratik katılım” olarak düşünüldüğünü belirten Maria Mendel, kamusal alan ile özel alanın çakıştığı yerler olarak evsiz mekanlarının, bahsettiği vatandaşlık fikri ile bir meydan okuma ilişkisi içerisinde olup olmadığını sorguladığını belirtir (Mendel, 2011). Foucault’dan ödünç alarak “öteki mekanlar”¹⁰³ olarak tarif ettiği bu yerleri, gerçeklikte somut bir biçimde var olmalarına rağmen, tüm mekanların dışında bir yerde konumlandırır: “Evsizlerin vatandaşlıkları - mekanlar-dışı konumlanan yerleri gibi- marjlerde bir vatandaşlık olarak düşünülebilir” demektedir (Mendel, 2011, p. 156). Aslında yasa ritüellerinin de bir tür domestikasyon işlemi olarak iyi vatandaş -hem ayrıcalıklı hem de marjinal olanlar için- inşa ettiğini belirtir (Mendel, 2011, p. 162).

Basit bir somut yasal gerçeklik dahi evsiz olup olmamamızın vatandaşlık hali ile ilişkisini kurabilmemizi sağlayacak kadar gündelik hayatımızın içindedir. Teknik olarak kimseye evsiz olmak yasaklanmaz, evsiz olmak tüm vatandaşların hakkıdır bile denilebilir. Ama herkesin bir evi olması beklenir. Modern devlette tüm yasal ağlar, vatandaşlık sorumlulukları ve hakları, ikametgâh ile ilişkilendirilmiştir. Hatta bazı devletlerde kimlik kartları (ID) ikametgâh bilgisini içerecek şekilde düzenlenmektedir.

Evsizliğin tescili de bu ikametgâh ispatına bağlıdır. Evsizliği tesis eden, bir adres verilememesi değildir, *yasal bir adres bildirilememesidir* (Mendel, 2011, p. 163). Çünkü yasal adresin geçerliliği bir mülkiyet tapusu veya kiracı sözleşmesi ile tescillenir. Kimi zaman evsizlerin yıllarca aynı adreste ikamet ettiğine rastlanabilir. Yerleşiklikleri, tanınırlıkları, bulunduğu yerlerin sorumluluğunu almaları gibi pratikler ile o yerin bir sakini muamelesi gördükleri de olur. Ancak bu yer hiçbir zaman yasal bir karşılık bulamaz, bir adresleri vardır ancak o adrese *sahip değildirler* (Mendel, 2011, p. 163)

4.6 Evsiz Beden

Bedenin salt biyolojik bir yapı olmak haricinde, toplumsal bir olgu olarak ele alınmasını sosyal bilimlere borçluyuz (Arpacı, 2016). Buna bağlı olarak, toplumsallığın tam

¹⁰³ Michel Foucault’nun 1967 yazdığı ve 1984 yılında yayımlanan metninin Türkçesi için: (Foucault, 1984/2011)

da göbeğinde, yani kamusal alanda barınan evsiz öznelerin bedenselliğini evsizlik tartışmasının dışında bırakmak mümkün değildir. Bedeni, düşünme eyleminin hem öznesi, hem de nesnesi olarak kavrayabilmek ve anlayabilmek önemlidir (Ahmed & Stacey, 2001, p. 3).

Evsiz bireyler ile karşılaşmanın tüm biçimlerinde -günlük yaşamda, konut politikasında veya akademik bir çalışmada olması fark etmeksizin- evsizlerin *özne* olarak ele alınmadıklarını veya *zayıf özneler* olarak kavramsallaştırıldıklarını biliyoruz. Samira Kawash'ın detaylıca tariflediği *evsiz beden* ifadesi bu kavramsallaştırmayı somutlaştırmaktadır (Kawash, 1998).

Aslında Kawash'ın yaptığını “bedeni modernleşmenin merkezine koyarak tartışmak” (Arpacı, 2016, s. 81) olarak değerlendirmek mümkündür. Modern bir olgu olarak değerlendirilebilecek evsizliğin, ters işlem ile bedeni evsizliğin modern hallerini tariflemek için vazgeçilmez kılması şaşırtıcı değildir. Bu sebeple, Kawash'ın evsiz beden olarak gündeme taşıdığı konu, aslında, gündelik yaşam içerisinde evsizlik olgusu ile bedensel olarak nasıl karşılaştığımızı sorgulamayı da amaçlayan verimli bir tartışma, düşünme ve anlama hattıdır.

Kawash, metro vagonundaki bir koltukta uyuyan bir evsiz bireyin varlığını fark ettikleri andan itibaren, bu bedenin etrafında bulunan insanların ortaklaşan tepkilerini tespit ederek yola çıkmaktadır. Kawash uzaklaşan, mesafelenen ve o yöne bakmamak için çaba sarf eden tüm bu insanları ortaklaştıran meseleleri haklı olarak merak etmektedir. Sıradan insanlar-evsizler ikiliğinde şekillenen bu tepkinin, söylemin karşıtlık ekseninde kurulması ile de doğrudan ilişkisi vardır. Bu karşıtlık, kamusal alan nezdinde deneyimlenmektedir.

Evsizler ve sıradan insanlar ayrımı, Foucault'nun *normalizasyon* ile kastettiği ve “bireyleri normal ile anormal arasında uzanan belli bir ölçek üzerinde konumlandırır” (Koyuncu, 2018, s. 32) karşıtlığın bir örnekleme olarak da değerlendirilebilir. Evsizliğin, özellikle beden söz konusu olduğunda, *bedenin açıkta kalması veya kalmaması* gibi temel bir ölçek içerisindeki uçlardan birini tarif ettiği ortadadır. Dolayısıyla tüm diğer ikilikler gibi, disiplin rejiminin bedenin barınacak makbul bir yeri olup olmadığı üzerinden de inşa edildiğinin farkına varmak gerekmektedir. Toplumsal olarak barınmaya dair bu kontrol ölçeğinin belki de tek asgari kriteri *her bireyin belirgin bir yerde bulunan ve birey ile kamusal alan arasında bir sınır oluşturabilecek özelliklerde bir hacimde barınmasıdır* denilebilir. Beden (veya deri), “hem bizi diğerlerinden koruyan hem de bizi diğerlerine teşhir eden”

(Ahmed & Stacey, 2001, p. 1)¹⁰⁴ sınırı tarif etmesine rağmen, bu asgari şartı sağlayamayanlar –bedeni makbul bir ikinci katmanla kamusalıktan ayır(a)mayanlar- toplumsal sözleşmeyi ihlal ediyor sayılmaktadırlar. Bu ihlali son derece görünür kılan, evsiz bedeninin, kanlı ve canlı bir biçimde kamusal alanın içerisinde kendini halktan, halkı da kendisinden ayırıştırmandan sınırsızca var olabilme ihtimalidir. Toplumsal sözleşmeyi zedeleyen bu ihtimal, evsiz birey ile halkı karşı karşıya konumlandırmaktadır. Bu konumlandırma evsiz bireylerin halktan olmadığını ve *olağanüstülüğünü* ima eder. Sıradan insan ve halk tanımlamaları da homojen ve *olağan* bireylerden oluşan bir toplum önermesidir ve ideolojiktir. Ancak, soyut kavramların pratikler içerisinde çok açık bir biçimde somutlaştığı örneklerden biri olarak evsizlik pratiği, karşıtlıklar üzerinden kurulan tüm bu soyutlamaları, indirgemeleri ve imaları açığa çıkartmakta ve başlı başına maddi bir gerçeklik kamusal alanda sürdürülmektedir.

Söylem ile desteklenen bu ikiliğin *maddi gerçekliği* evsiz bireylerin evsiz bedenlere evrilmesinin ana katalizörüdür. Kawash, söylemin maddi gerçeklik ile ilişkisini evsizler bağlamında şu şekilde özetler:

Yine de kamu ve evsizler arasındaki karşıtlığın etkisi, daha karmaşık ve sorunlu bir maddi gerçekliği gizlemenin ötesine geçiyor; söylemsel ya da ideolojik karşıtlık aynı zamanda belirli maddi gerçeklik biçimlerini üretmek için de çalışır. Kuşkusuz, evsizler tarafından örtülü bir biçimde tehdit edilen homojen ve birleşik bir kamu fikri, simulakral bir etkidir, maddi bir yapısı var gibi görünmekle birlikte, yakından incelendiğinde bir “hayalet”ten başka bir şey olmadığını açığa vurur. Ancak eğer kamu yalnızca hayalet bir imge olarak var olabiliyorsa, bu, böyle bir kamunun toplumsal sözleşmesinin de hayali olduğu, bedenlerin ve yerlerin maddi dünyasından ayrılmış olduğu anlamına gelmez. (Kawash, 1998, p. 322)

Kawash, tam tersine, kamusal mekan tanımının ve denetiminin, fiziksel olarak bu hayali halkın bedenlerinin konumlandığı ve yerleştiği bir mecra olarak maddi bir karşılığı olduğunu ifade eder. Bunun karşılığı olarak da kamusal alanlardan dışlama pratiğinin de benzer bir şekilde maddi bir gerçeklik ürettiğini eklemektedir. Kawash, dışlama pratiklerinin hayali halka karşıt olarak ürettiği bu maddi gerçekliği *evsiz beden* olarak adlandırmaktadır. Rosalyn Deutsche ise kamusal alandan dışlama pratiklerinin, genel olarak *kamusal alanı ve kamuyu korumak* olarak ifade edilen bir söylem alanına dahil olduğunu *Evictions, Art and Spatial Politics* adlı kitabında örnekler ile sunmaktadır (Deutsche, 1996).

¹⁰⁴ Suzanne Cataldi'den alıntılanmıştır (Cataldi, 1993).

Bu dışlama pratiklerinin kendilerinin de son derece maddi bir gerçeklik dünyası ürettiği, *düşmanca tasarımlara (hostile design)* uzanan bir sofistikasyona bile varmadan rahatlıkla gözlemlenebilir. Duvarlar, çitler, kapılar ile sınırlandırılan kamusal alanlar, denetim mekanizmasının gözle görülebilen ve göze aşına kılınan fiziksel unsurlarıdır. Toprak mülkiyetinin ve dolayısıyla özel mülkiyetin ortaya çıkışındaki etkin teknik araçlar, artık müşterek alanın da *tercihli halka ait bir alan* olarak kendi *çitleme hareketini*¹⁰⁵ doğurmaya başlamıştır. Buradaki temel hedef, istenmeyen ve kriminalize edilen evsiz bedenleri kamusal alandan fiziksel olarak uzak tutmak, sınırlarda durdurmaaktır.

Evsiz kitlenin sıra dışı bir çeşitlilik arz ettiği bilinmektedir. Kimin, nasıl evsiz kaldığını, evsizliği deneyimleme biçimlerini ve kimlerin evsiz olmaya devam ettiğini belirleyen faktörlerin (ırk, toplumsal cinsiyet, yaş, cinsiyet, sınıf ve hastalık, bağımlılık vb.) sayıca pek çok olması da bu çeşitlilik ile ilişkilidir.

Kawash, bu çeşitliliğin göz önünde olmasına ve bilinirliğine rağmen, evsiz bedeni diğer insanlardan ayırıştırıcı unsurların, toplumun diğer kesimlerindeki ayırıştırıcı faktörlerden tamamen farklı olduğunu iddia etmektedir. Çünkü evsizliğin maddi gerçekliğinin bir başka boyutu da evsiz bedenlerin algılanma biçimine dairdir. Evsiz bedenlerin adeta etnik kimliği olmayan, cinsiyetsiz, yaşsız vb. gibiymişçesine, ayrı bir tür insan nesli gibi tanımlandığını vurgulanmaktadır. Evsiz bedeni ayırıştırıcı unsurlar, üzerindeki perişan ve kirli giysiler, yanında sürüklediği toplanmış eşyaların olduğu çantalar, dilenmek ve artıklarla beslenmek gibi eylemleridir. Kawash, “kamusal alanda, evsiz, belirgin bir kimliği olmayan bir kişi olarak görünür” diyerek bu savı netleştirir (Kawash, 1998, p. 324). Bir başka biçimde ifade edilmesi gerekirse, evsizlik olgusu, adeta bireye dair tüm kimlik öğelerini silikleştiren bir algı üretmektedir.

Foucault'nun, Van Ussel'den alıntıylaarak düştüğü nota göre, toplumların modernleşme sürecinde, beden haz organı olmaktan bir performans aracına dönüşmüştür. Bu, kapitalist üretim biçimleri toplumsal hayata yerleştikçe ve yaygınlaştıkça, bedenin üretim ve performansa yönelik olarak kodlanan ve eğitilen bir tür *araca* dönüştüğü anlamına gelmektedir (Foucault, 2003a, p. 236).

¹⁰⁵ *Çitleme hareketi (enclosure movement)*: Toprak çevirme hareketi olarak da adlandırılmaktadır. Batı Avrupa'daki müşterek alanların, çayırların, otlakların ve diğer ekilebilir alanların bölünme veya birleştirme işlemleri ile detaylı bir şekilde tanımlı (sınırları belli), özel mülkiyete sahip ve mülkiyet sahipleri tarafından idare edilen çiftlik alanlarına dönüştürülmesini sağlayan yasal hareket (İngiltere'de 13. yüzyıldan başlayıp 19. yüzyılda tamamlanan, Avrupa ülkeleri ve Rusya'da daha geç tarihlerde, 19. yüzyıl ortalarında başlayan bir süreç).

Dolayısıyla, kapitalist üretim süreçlerinin normları içerisinde çerçevenemeyen, yani gündüz işe, akşam ise emeğin yeniden üretimini sağlamakta olan bir eve gitmeyen evsiz bireylerin bedensel olarak da olumlanabilmesinin koşulları ortadan kalkmıştır. Bunu, Foucault'nun düşünce evrenine tercüme ettiğimizde, evsiz beden, kitleyi disipline eden biyoiktidarın ıslah politikalarını yaran ve ihlal eden varlığı aslında onun *tikelliğinden* kaynaklanmaktadır.

Kawash, “evsizliği ‘pislik’ olarak ortaya koyan halk görüşü, evsiz beden somut beden olarak da halkın homojenliğine ve bütünlüğüne tehdit olarak görüldüğünün işaretidir” (Kawash, 1998, p. 329) demektedir. “Daha ziyade, evsiz beden, halkın kendisini ayrı ve bir bütün olarak tanımlamak ve güvenceye almak için mücadele ettiği belirli bir biçimdeki maddeselliğin şartlı koşullarında ortaya çıkar” (Kawash, 1998, p. 324) ifadesindeki *şartlı koşul* ile de halkın, sadece soyut bir kavram olarak değil, somut düzeyde de *sterilliğine* vurgu yapıyor gibidir.

Evsiz bir bedenin ölü bir bedene dönüştüğü durumda da bu ayrışma sürdürülmektedir. Bristol sokaklarında yaşamını yitirmiş iki beden (biri sokakta ölen bir evsize, diğeri ise araç çarparak ölmüş evsiz olmayan bir çocuğa ait olmak üzere) için düzenlenmiş anma noktalarından biri, belediye ekipleri tarafından *süpürülüp* ortadan kaldırıldığında itiraz edenlere bunun rutin bir işlem olduğu cevabı verilmiştir. Süpürülen anma noktası tabii ki evsiz kişi için düzenlenmiş olandır, diğer anma noktası için böyle bir işlem yapılmamıştır (Kiddey & Schofield, 2011, p. 18). Evsiz bedenin ölü bir bedene dönüştüğü anda dahi, diğer ölü bedenlerden farklı bir muamele görmesi dikkat çekicidir.

Scanlan'a göre ölüm, “insanın maddeye dönüşünü ve bir anlamda, bedenin ‘çöpleşmesini’ teşkil eder. Bu da *yaşamımızı korumak için ölümden kaçınmamız gerektiği* anlamına gelir.” (Scanlan, 2018, s. 9). Ancak evsiz bedenin sadece bir ölü beden olarak değil, aynı zamanda yaşayan halinin de toplum nezdinde *çöpleştirildiğini* düşünülebilmek mümkündür.

Çöp, “reddedilerek atılandır” (Scanlan, 2018, s. 14), çünkü çöp bir ayrıştırma işlemi gerektirmektedir. Mevcut potansiyelini tüketmek ve artık *işe yaramamak* bu ayrışmanın temel kriteridir. Böylece artık çöp dediğimiz, bugünden de zamansal olarak ayrılmak, “geçmişe sürgün edilmek” (Scanlan, 2018, s. 39) durumundadır. Toplumsal normlara göre stereotipik bir evsiz beden, mevcut potansiyelini boşa tüketmiştir ve artık bir beden olarak işe yaramamaktadır (çünkü bildik işgücü içerisinde yer al(a)mamaktadır). Dolayısıyla, onunla

rastlaşmak, onu görmek, evsiz olmayan bireylerde rahatsızlık yaratmaktadır. Temas kurulmamakta, orada ne aradığı ve neden kamusal alandan uzaklaştırılmadığı sorgulanmaktadır. Esasında, modern toplumun çöp ile ilişkisindeki çıkmaz, evsiz bedenler ile tıpatıp aynıdır: Hızla gözümüzün önünden uzaklaştırılması gerekir, çoğu zaman göremeyeceğimiz bir hızla olmasını isteriz; ama sadece başka bir yere gitmektedirler. Asla yok olmamaktadırlar, tersine birikmekte, artmaktadırlar. Belli bir aşamadan sonra, göz ardı edilen bu yığın olağanüstü bir karşılaşma eşliğinde göz ardı edilemeyecek bir dağa dönüşebileceği ihtimali kenarda beklemektedir. Aslında tam tersine, modern kapitalizmin doğal bir ürünü olarak evsizlik de çöp gibi *olağanlaşabileceği* günü bekleyip durmaktadır.

Evsiz beden kavramı, bizleri, *insan bedeni* veya *evsiz insan* ifadelerinin içinde yer alabileceği bildik bir paradigmanın dışına taşıyabilme becerisi açısından son derece önemlidir. Evsizliğin bütünüyle beden ile deneyimlenen bir pratik olmasının haricinde, toplumsal söylem ve pratiklere de beden aracılığı ile dahil olması halini sadece algının dışlayıcı pratiklerine indirgemek önemli bir boyutu dışarıda bırakmak olacaktır. Evsizliği, bedenler-arası olan fiziksel temas/karşılaşmaya dair bir gerçeklik olarak da tartışmak gerekir.

Beden ile dolaylımsızca deneyimlenen evsizliğin, toplumun evsiz olmayan kesimi ile kurduğu ilişkinin de bedensel olarak dolaylımsız olduğunu düşünmek kışkırtıcıdır. Ahmed ve Stacey'in "tenin içerisinden düşünmek [thinking through the skin]" olarak adlandırdıkları perspektif ile paralel bir biçimde, bedeni kendisi olarak değil, *bedenin içerisinden* "bedenler ve dünyalar arası kanlı canlı bir ara yüz" (Ahmed & Stacey, 2001, p. 1) olarak da kavramsallaştırmak gerekmektedir. Evsiz beden ile fiziksel temas bir yana, göz temasından dahi kaçınılmasının sebebi sadece hijyen veya güvenlik kaygıları ile açıklanabilir değildir. Tedirgin edici olan, bu dolaylımsızca aramızda gezinen ve yaşayan evsiz bedenlerdir. Bedene dair toplumsal sözleşmeler, kurallar ve alışkanlıklarla perdelediğimiz tekinsiz bir gerçekliğin gözümüzün önünde tekrardan açığa çıkmasıdır. Zira tüm bedenlerin uyuduğu, yemek yediği, seviştiği, idrar ve dışkı saldıdığı, kirlenebildiği bir yaşamın görünürlüğünü mümkün kılmaktadır. Bedenin ne olduğuna dair muhtemel en geniş konsensüsü tarif eden bu temel işlevlerin görünürlüğünün neden ve hangi yöntemler ile bir sorun haline geldiği, burada tartışılmayacaktır. Zira evsiz bedenin bu kışkırtıcı yapısının, neden toplumun evsiz olmayan tüm kesimlerini topyekün paniğe sevk ettiğinin cevapları, yerleşik toplumsal sistemlerin tüm öğelerinde ayrı ayrı izi sürülebilecek geniş bir başlığa denk düşmekte ve bu çalışmanın

kapsamını aşmaktadır. Ancak, evsiz beden, bize “bedenin ne olduğundan ziyade, neye dönüştüğünü sormanın” (Ahmed & Stacey, 2001, p. 1) yolunu açabileceği de açıktır.

4.7 Kurban-Parazit İkiliği

Evsizliğin nedenlerine dair araştırmaların, evsizliğe dair çalışmalarda önemli bir paydayı oluşturduğu bilinmektedir. Nedenlere yönelik bu eğilimin motivasyonunun, *eğer evsizliğin nedenlerini ortaya koyabilirsek, bu nedenleri ortadan kaldırdığımızda evsizliği de ortadan kaldırmış oluruz* şeklinde ifade edebileceğimiz bir düşünme biçiminden kaynaklandığını anlayabiliriz. Burada şüphe ile yaklaşmamızı gerektiren konu tam da bu düşünme biçimine dairdir. Çünkü burada, insanların, onları evsizliğe sürükleyen koşullar olmadığında bir evde yaşamayı tercih edeceklerine dair sorgulanmayan bir yargı vardır (Wharne, 2015, p. 101). Ayrıca evsizliğin neden sıklıkla gerçekleştiğini merak etmenin tersine, neden seyrek gerçekleştiğini merak etmenin daha önemli olabileceğini belirten metinler göz ardı edilmektedir (Hopper, 2003, p. 18).¹⁰⁶

Pek çok yazar ve düşünür, modern kapitalizmin vadettiği ilerlemeye dayalı refah toplumu vaadinin başarısızlığının en görünür ve aşırı örneği olarak evsizliği işaret etmektedir. Ancak evsizlik, toplumsal tüm koşulların sürüklediği bir ekonomiler toplamının sonucu olarak görülememektedir. Ya sebeplerinden bağımsız olarak ele alınmakta ya da sebeplerin enine boyuna sorgulanmadığı bir kavramsallaştırmanın ardından, adeta bir virüs gibi acilen tedavi edilme yolları aranmaktadır.

Bu yaklaşımın doğal sonucu olarak evsiz bedenler ya kurban, ya da parazit olarak birbirine zıt iki konumda değerlendirilmektedir (Kawash, 1998, p. 198). Her iki yaklaşım biçiminin de kendine has problemleri ve çıkmazları olduğunu düşünmek için nedenler bulunmaktadır.

Rob Rosenthal, evsizliğin sebeplerinin yapısal ya da bireysel olduğuna dair argümanların temel bir ikilik yarattığını söylemektedir. Bu ikiliği şu şekilde ortaya koymaktadır:

Eğer evsizlik yapısal nedenlerin bir sonucu ise, şu tartışılabilir ki *tüm* evsiz insanlar, az ya da çok, “hak edenlerdir” (gerçi *neyin* hak edildiğinin daha fazla detaylandırılmaya ihtiyacı vardır,

¹⁰⁶ Hopper, evsizliği önleyen mekanizmalardan bahsetmektedir. Evsizliği önleyen emici mekanizmaların evsizlik çözümlerinden sayılmadığını da belirtir.

aşağıda tartışacağım gibi). Ancak, eğer evsizlik kişisel “hata”nın bir sonucu ise (bunun da detaylandırılmaya ihtiyacı vardır), o zaman evsiz insanlar büyük oranda “hak etmeyen” oldukları için; diğerlerinin sempati ve kaynakları üzerinde geçerli bir iddiaları olamaz; yine de geniş erişimli yapısal değişiklikler talep etme hakları var olmaya devam eder. (Rosenthal, 2000, p. 112)

Bu ayırım, yardımı *hak eden ve hak etmeyen yoksullar (deserving/nondeserving poor)*¹⁰⁷ için olduğu gibi evsiz toplumu da ikiye bölmek ile sonuçlanan bir söylem üretmektedir.

Rosenthal, kuramcılarının bir kısmının da belirttiği gibi, çağdaş evsizliği anlamak için her iki perspektife de (yapısal/bireysel) ihtiyaç olabilir demektedir. Yaygın evsizliğin mutlaka yapısal bazı faktörlerden kaynaklandığını düşünebilir, ama eş zamanlı olarak hangi bireylerin evsizliğin potansiyel adayları olduğu hakkında da fikir üretebiliriz demek istemektedir. Ancak burada önemli bir noktaya not düşmektedir:

Aslında, bunun [her iki yaklaşımı ele alan bir pozisyon], üstü kapalı olarak evsizliği sandalye kapma oyununa benzeten yapısalcı argümanı kabul ettiğine dikkatinizi çekerim: bireysel faktörler hangi bireyin sandalyesiz (evsiz) kalacağını bize açıklayabilir, ama yapısal faktörler birisini –bazı milyonları– sandalyesiz kalmaya kesinlikle zorlayacaktır. (Rosenthal, 2000, p. 112)

Suzanne Fitzpatrick de bu ikiliğe benzer bir kritik getirir: “...yapısal ve bireysel sebepler tanımlayıcı düzeyde yararlıdırlar, ancak derinlikli bir kavramsal düzeyde tatmin edici değildirler” diyerek, tekil sebeplerin birbirleri ile potansiyel ilişkilerini önemseydiğini belirtir (Fitzpatrick, 2005, p. 1).

Rosenthal’e göre yardımı *hak eden evsiz ve hak etmeyen evsiz* ikiliğinde kurulan bu perspektif temel olarak üç ayrı grup üretmektedir:

Bunlardan ilki, *serseriler* diye çevirebileceğimiz¹⁰⁸ “tembel”¹⁰⁹, sorumsuz veya madde kullanımında bulunanların çoğu” olarak, kendi hatalarından dolayı *yetersiz* olduğu düşünülen

¹⁰⁷ *Hak eden yoksul (deserving poor)*: yoksul fakat iyi nitelikleri olan ve az para sahibi olmaktan sorumlu olmayan insanlar (the deserving poor, n.d.).

Hak etmeyen yoksul (the undeserving poor): kendi eylemleri nedeniyle yoksullaşan ve diğer insanlar tarafından sempati duyulmaması gereken insanlar (the undeserving poor, n.d.).

¹⁰⁸ Slacker: uyumsuz, serseri, sorumsuz.

¹⁰⁹ Evsiz insanların hayatta kalmak için çevik ve formda oldukları gerçeği tembel ifadesi ile çelişir görünmektedir (Kiddey, Dafnis, Hallam, & Brate, 2015, p. 18), ancak tembellikten kastın ‘iş gücü olmamak’ olduğu tahmin edilmektedir.

bireylerdir (Rosenthal, 2000, p. 113; Valado, 2006, p. 12). Bu grubun stereotip evsizleri işaret ettiğini söylemek yanlış olmayacaktır.

İkinci grup, *zayıflar* olarak gruplanan, çocuklar, zihinsel ve bedensel engelliler ve bazı madde bağımlıları gibi, kendi hataları olmaksızın yetersizlikleri bulunan bireylerdir. Bu “talihsiz ruhlar yardımın, bağışın her türlüünü hak etmekte ama otonomi veya eşit saygıyı beklememelidirler” biçiminde bir yargıya maruz kalırlar (Rosenthal, 2000, p. 113). Sorunlarının kendisi de, çözümleri de bireyseldir, ancak bu sorunları çözme becerisinden yoksun oldukları için, çözüm öneri ve eylemleri başkalarından gelecektir. Burada Rosenthal’ın dediği biçimiyle bu anlayışa göre bireyler “hem yeterli hem de hak eden olamazlar” (Rosenthal, 2000, p. 113). Hak etmek için aciz olmak koşulu vardır.

Bu iki grubun tanımları arasındaki benzerlik ahlaki bir yargılama ile oluşturulmalarından kaynaklanır. Bu tanımlar aracılığı ile toplumun ihtiyacı olan bireylerine yardım edebilmesinin koşulları bireysel irade ve acizyet/hastalık değişkenlerine göre belirlenerek ahlaki bir grafik üretilmektedir. Temel olarak bu gruplar *hatalı kararları* veya *yetersizlikleri* ile ayrıştırılmaları fark etmeksizin damgalanma hali açısından benzerlik arz ederler.

Üçüncü grup ise, Rosenthal’ın tanımıyla *gönülsüz kurbanlardır*. Burada, yeterlikleri olduğu halde içine düştükleri şartlar dolayısıyla barınma koşullarının kontrolünü kaybetmiş kişiler kastedilmektedir. Savaş gazilerinin durumu¹¹⁰, yine savaş sebebiyle gerçekleşen kitlesel göçler, ekonomik kriz dönemlerindeki yaygın işsizlik, aile içi taciz ve şiddet, kentlerdeki soylulaştırma (mutenalaştırma) uygulamaları nedeniyle gerçekleştirilen zorunlu tahliyeler ve istimlaklar, ödenemeyen morgage kredileri bahsedilen şartları oluşturan ve ilk akla gelen sebeplerdir. Örneğin, İngiltere’de 1960’larda ve 1970’lerde, sadece evli ve çocuklu çiftler, Hollanda’da ise, 1960’larda, çocuklu veya çocuksuz olması fark etmeksizin evli çiftler barınma yardımı alabilmek için en geçerli yoksul grubu tanımlamaktadırlar (Pruijt, 2013, p. 22).¹¹¹

¹¹⁰ Özellikle, ABD’de Vietnam Savaşı sonrasında kıtaya geri dönen askerlerin hem onları işgücünden koparan veya geri bırakan Vietnam’da buldukları süreye, hem de Vietnam savaşının itibarının yerle bir olması ile savaş sonrası ülkelerine kahraman olarak dönme hayallerinin yerine karşılaştıkları suçlanmalardan kaynaklı ve kimi zaman da sakatlanma veya uzuv kayıplarına bağlı olarak gelişen yaygın evsizlik durumunun istisnai olup olmadığını tartışılır düzeydedir. ABD’de evsiz sayımlarında erkek, kadın, çocuk gibi kriterlerin yanında Vietnam gazilerinin de önemli ve belirgin bir kategori olması, *savaş gazileri* diye bir başlığın ABD haricinde kullanılması gerekliliğini ispat etmemektedir.

¹¹¹ Pruijt, bu örnekler ile, *hak eden* profilinin zaman ve yere göre özelleştiğini not etmektedir.

Burada Rosenthal bu grubun, diğer iki grubun aksine, hem yardımı hak etmesi hem de bu yardımların veya dönüşümün nasıl gerçekleşeceğine dair kararlarda söz hakkı olması sebebiyle kesin bir biçimde diğerlerinden ayrıştığını ifade etmektedir (Rosenthal, 2000, p. 114).

Tüm bu kategorik düşünme biçimlerinin, evsizliğe dair üretilen cevap veya çözümleri de önemli oranda şekillendirdiği konusunda görüş bildiren Rosenthal, “Görüntü [imaj] stratejileri, stratejiler görüntüleri belirler, bilinçli ve bilinçsiz olarak bir arada” (Rosenthal, 2000, p. 111) demektedir. Evsizlere bakış açısına dair geniş bir literatürün varlığına rağmen, bu bakış açılarına bağlanmış eylem pratikleri üzerine nadiren fikir üretildiğini de eklemektedir (Rosenthal, 2000, p. 115). Ayrıca, evsizlik üzerine biriken literatürde, evsizlik aktivizmine dair neredeyse hiç çalışma yapılmadığını ifade eder.

Rosenthal’ın de vurguladığı gibi, evsizliğe yönelik eylem pratiklerinin kategorik düşünme biçimleri ile ilişkisi, üzerinde durulmaya değerdir. Bu sebeple, evsizlik aktivizmine dahil gruplara da kısaca değinmek yerinde olacaktır.

Evsizlere yardım amaçlı girişimleri örgütleyen *evsiz savunucuları* bu grupların ilkidir. Bu kimselere göre evsizlik, kapitalist ekonomi ile bütünleşen neoliberal politikaların bir sonucudur (Valado, 2006, p. 306). Dolayısıyla, evsizliği tümüyle yapısal faktörlerin bir sonucu olarak görmekte, evsizlerin tümünü de *kurban* perspektifi ile ele almaktadırlar. Evsiz savunucuları, bununla mücadele etmenin yollarını iki ayrı kanaldan kurmaktadır.

Birincisi, süregiden neoliberal politikaların devletler ve yerel yönetimler bazında itibarını düşürmek ve uygulamalara karşı direnç eylemleri örgütlemektir. Bu kapsamda sayabileceğimiz eylemlilik biçimleri oldukça çeşitlidir. Yasal mücadeleler, zorla tahliyelere karşı direniş eylemleri düzenlemek, yerel yönetimlerin uygulamaya koyduğu kentsel dönüşüm projelerine karşı eylem grupları örgütlemek, devletlerin konut politikalarının düşük gelirli lehine dönüşmesi için lobi çalışmaları yapmak vb. pratikler, yönetici elitin elinde bulundurduğu kaynakları evsiz topluluklar lehine kullandırma yönünde baskı oluşturma amacını taşır.

İkinci kanal ise, evsiz *ihtiyaç sahiplerine* bu ihtiyaçların tedariki için gerekli ağırları kurmakla ilgilidir. Evsizlere yönelik sığınma/barınma merkezleri, aşevleri, çorba/yemek dağıtımları gibi örgütlenmeleri bu ağlara örnek olarak verebiliriz.

Bu gruplar, evsiz kimseleri hem yardıma hem de saygıya ihtiyacı olan bireyler olarak gördüklerini ve bunun gerekliliğini açıkça deklare etmektedirler. Ancak, bu grupların

örgütlenme ve eylemlilik pratiklerinde bu deklarasyonla bağdaşmayan unsurlara rastlanabilmektedir.

Öncelikle, evsiz kimseler lehine ister yapısal değişiklikler önermek, isterse de birebir evsiz kimselere gerekli ihtiyaçlar için tedarik örgütlenmelerinde yer almak şeklinde olsun, tüm bu eylemliliklerdeki temsiliyet biçimleri, üzerinde durulmaya değerdir. Evsizliğe dair sürdürülen pek çok eylem, örgütlenme ve dernek, temsiliyet dağılımına bakıldığında ağırlıklı olarak hayatının hiçbir evresinde evsizliği deneyimlememiş kimselerin baskın çoğunluğu ile yürütülmektedir. Burada desteğe ve saygı görmeye layık evsiz perspektifinin zedelendiği, eylemlilik ve karar süreçleri açısından evsiz kimselerin yetersiz olduğu görüntüsü yaratılmaktadır. Kaynak tahsisi ve yasal meseleler üzerine yoğunlaşan evsizleri savunma ve yardım operasyonları, barınak yöneticileri, ilgili alanlardan profesyoneller, yerel politikacılar ve çalışanları gibi uzatabileceğimiz bir çoğullukta yürütülmesine karşın, evsiz insanlar, tartışmalardan ve bu operasyonel süreçten çoğullukla dışlanmaktadır. Rosenthal'ın deyişiyle "Liderliğin genellikle evi olan profesyoneller tarafından sağlanacağına dair bir kabul vardır." (Rosenthal, 2000, p. 118)¹¹². Mark Horvath, evsizliğe dair yapılanmış örgütlenmelerin temsiliyet açısından evsiz olan veya evsizlik deneyimine sahip olan bireyleri açıkça dışladığını ifade etmektedir. Horvath, evsizlik deneyiminin evsizler ile dayanışma pratikleri açısından paha biçilmez bir veri olduğunu belirtir, ancak evsizlik örgütlerinin profesyonelleşen yapısının işe alımlarda bir engel haline geldiğine dikkat çeker (Horvath, 2019, s. 66). Temsiliyet ile ilgili çarpıcı tablonun en iyi okunduğu yerlerden birisi ise medyanın evsizlere yer verme biçimidir. Bu konu ile ilgili ABD'de yayımlanan bir medya raporunda (Conrad, Young, Coskuntuncel, Huckins, & Dols, 2019) evsizlik ile ilgili ve evsiz karakterlerin yer aldığı programlarda evsiz kimselerin pek konuşurulmadığı ortaya çıkmıştır. Bu programlarda evsizlerin yarısından çoğunun on cümleden daha az sözü/repliği bulunmaktadır. Geri kalan evsiz kişiler/evsizi canlandıran karakterler ya görünmekte ya da haklarında konuşulmaktadır, kendileri konuşmamaktadırlar.

Evsizlere destek sağlamak adına örgütlenmiş kurumlarla ilgili sorgulanabilir bir diğer olgu ise, artık bu kurumların bir tür *evsizlik endüstrisini* inşa etmiş oldukları gerçeğidir:

¹¹² STK'ların bir profesyoneller ordusu için adeta yeni bir *iş alanı* tanımladığına dair saptama ile de doğrudan ilişkilidir.

Büyük bir “sivil toplum kuruluşu” [STK] tanımı gereği büyük, etkin bir propaganda aracıdır ve güvenilirliği epeyce fazladır. “Başka bir evsiz hikayesi” yapmak isteyen muhabirler onlara “uzmanlarmış” gibi yaklaşırlar. Evsiz bakım hizmetlerinin korkunç sorumluluğunu hafifletmek isteyen devletler gibi... Dolayısıyla, büyük bakım hizmeti sağlayıcılarının halkın evsizlik üzerine DÜŞÜNCELERİNE muazzam bir etkisi vardır. (Rosenthal, 2000, p. 118)¹¹³

Rosenthal (Rosenthal, 2000) ve Horvath (Horvath, 2019) evsizlik endüstrisinin *kurban imajını* bilinçli bir şekilde güçlendiren söylem biçimini de eleştirmektedir. Yardım fonlarına ve bağışçıları etkilemek için –nihayetinde hedef evsizlere olabildiğince bol kaynak yaratmaktır- hak eden ve kurban imajını kolaylıkla sağlayabilecek evsiz bireyler söylemde öne çıkarılmaktadır. Bunlardan en belirginini çocuklu evsiz kadınlardır. Kim Hopper, 1930’larda olduğu gibi, 1980’lerin ikinci yarısından itibaren odağın tek erkeklerden, çocuklu kadınlara kaydığını, yardımların erkeklere yönlendirildiği programların daha çok engellilik çerçevesinde mümkün olduğuna dikkat çekmektedir. Evsiz erkekler söz konusu olduğunda, yüz karası olma ve tehlikelilik damgasının, görünürde silinemediğini belirtir (Hopper, 2003, pp. 13-14). Bu yolla evsizlik endüstrisinin *pazarlama* enstrümanları, evsiz stereotiplerini tekrardan üretmektedir (Rosenthal, 2000, p. 120). Horvath bunu şu sözleri ile somutlaştırmaktadır:

Doğrusu, bu stereotipin büyük ölçüde yardım kurumları tarafından güçlendirildiğini düşünüyorum. Öyle ki, yılın bu zamanlarında –yani şükran günü tatili ve Noel’de- barınakların pek çoğu, “muhtaçlık görselleri” olarak adlandırdığım görüntüleri kullanıyorlar. Kir içinde bir evsiz ya da acıkmış ve üzgün görümlü bir çocuk ile temsil ediliyorlar. Yemek istiyorlar; “Sadece 1.99 \$ ile bir evsizin karnını doyurabilirsiniz”, “20 \$ vererek şunu yapabilirsiniz” vs. Ve biliyoruz ki “gelin bu insanı sokaktan kurtarıp bir eve yerleştirelim” diye para istediğinizde bağışçılar buna yanaşmayacaklar –en azından benim sorduklarım yanaşmadı. (Horvath, 2019, s. 67)

Rosenthal, bunlara ek olarak fon ve bağış peşinde koşma etkinliğini STK çalışan ve sözcülerini çatışmacı söylem ve eylem biçiminden olabileceği kadar uzağa düşürdüğü, tüm muhataplara dost canlısı davranmayı ve sempati kazanma mecburiyetini öne çıkardığı için eleştirir (Rosenthal, 2000, p. 121).

Evsizlik savunuculuğu veya aktivizmine dair daha kapsamlı bir eleştirel perspektif ise filantropi kavramı üzerinden yürütülebilir. Eşitsizliğin ve güvencesizliğin yükseldiği dönemlerde bu gidişata paralel bir biçimde filantropik söylem ve pratiklerin sayısal olarak

¹¹³ Rosenthal burada alıntı yapmıştır, ancak bu kaynağa erişilememiştir: Curo, F. (1996c) (1/26/96). More from San Diego. Homeless discussion list. <http://csf.colorado.edu/mail!homeless/jan96/0194.html>.

arttığı gözlenmektedir. Rob Reich özellikle büyük hayırseverlik hareketlerinin bir iktidar talimi olduğunu söyler ve bunların minnetle karşılanmak yerine dikkatle incelenmesi gerektiği uyarısını yapar. Zira filantropinin etik ve politik boyutlarını unutmamak gerektiğini ifade eder. Bağış etkinliklerinin pek çok kişi ve kurum için denetlemeden muafiyeti sağlayan bir yöntem olduğu bilinmektedir. Reich buna ek olarak filantropistin paternalist ve yargılayıcı pozisyonuna dikkat çeker (Reich, 2018).

Yine de evsizleri kurban olarak değerlendiren aktivistlerin evsizler lehine ortaya koydukları eylemleri, yapılanmaları ve politikaları “bir bağış yapmak olarak değil, toplumun onlardan almış olduğu politik, sosyal ve ekonomik hakları tekrar tesis etmek” (Rosenthal, 2000, p. 117) olarak gördükleri ve bu açıdan ikinci gruptan bu önemli noktada net olarak ayrıldıklarını teslim etmemiz gerekir.

Liberalizmin temelinde, insanların nasıl yaşayacaklarını kendilerinin belirlediği ve sorumluluğunun da kendilerine ait olduğu bir dünya görüşü yatmaktadır. Buradaki kabul, insanların çeşitli faktörlerden bağımsız (tarihsel, coğrafi, sınıfsal vb.) olarak öznel tercihlerinin mutlak sonuçları (olumlu veya olumsuz) olacağını koşullayan gerçeklik dışı biri argümana dayanmaktadır. Victoria döneminden bu yana geçerliliğini koruyan hak eden ve hak etmeyen yoksullar ayrımının da sebebi bu liberal anlayıştır (Wharne, 2015, p. 102). Evsizliğin *seçilmesinden* bahsedildiğinde, tartışma, çoğunlukla bu soğuk liberal anlayış perspektifinde sürdürülmektedir.

Evsizlik olgusunu bir toplumsal parazit gibi ele alan bu perspektif, toplumun genel bakış açısının bir uzantısıdır. İnsanların nasıl yaşayacaklarını seçme özgürlüğünün olduğunu temel alan liberal görüş, eşzamanlı olarak insanların seçimlerinden kaynaklanan sonuçlardan da sorumlu olduğunu öne sürer. Bu görüş, insanların rasyonel bir seçim olarak evde yaşamayı tercih edeceklerini sorgulamadan varsaymaktadır (Wharne, 2015, p. 102).

Evsizlik ise buna bağlı olarak çoğunlukla, sorunlu patolojiler, bireysel sorumsuzluk, sapkınlık gibi kavramlarla yürütülen bir tartışmaya gömülmüştür (Parsell & Parsell, 2012, p. 420). Bir başka deyişle, seçimler sapkın, hastalıklı veya en hafifinden sorumsuzcadır. Bu durumda seçimlerinin sonucu olarak evsiz kalmış bireyler, evsizlikten dolayı karşı karşıya kaldıkları koşulları *hak etmiş* olurlar.

Bu ele alma biçimi, liberal toplumun evsizliği bir sağlık sorunu –sağlıklı düşünemeyen birey sorunu- olarak değerlendirme alışkanlığını da üretir. Paternalist bir konum alınır, zira evsiz bireyler kendileri adına doğru kararları alabilme yetisinden yoksun olarak kabul

edilirler. Dolayısıyla çelişik bir biçimde seçim yapma özgürlüğünden yararlanması sorunlu görülen güçsüz ve pasif özneler olarak (çocuk olarak) düşünülürler.

Evsizlerin, seçim yapma özgürlüğünden yoksun görülmesinin bir başka boyutu daha vardır. Neoliberalizmin “vatandaşı tüketiciye dönüştürdüğü” (Munck, 2005, p. 65) bir toplumsal yapıda, seçme özgürlüğü, tüketme özgürlüğü ile eş anlaşılmaktadır. Tüketici olma ihtimali yok derecede az olan evsiz bireylerin, *tüketememekten* kaynaklı olarak da seçim yapma özgürlüklerinin *tanınmadığı* rahatlıkla ifade edilebilir (Horvath, 2019).

Bu noktada, öncelikli olarak modern toplumun rasyonalite ile ilişkisi üzerinde durmamız gereklidir. Rasyonaliteyi, ister *insanlar bir ev içerisinde barınmak ister* biçiminde, isterse de *insanlar özgürdür, ister evde barınır, istemezse de evsiz kalır* biçiminde donduran zeminleri hızla terk etmek gerekmektedir. İnsanı, çevresel koşullara tâbi veya her şeye egemen zıtlığında kavramsallaştırmak, aslında, rasyonalitenin belki de en kritik tanımı olarak sunulabilir. Koşulları koşullayan bir rasyonalite rejiminin, rasyonaliteyi anlamının tam tersine, buna aykırı bir rasyonalist çerçeve çizmekle ilgilendiğini görebilmek önem arz etmektedir. Rasyonel kararların, eylemi ve yaşamı sabitleyemediğini ve tarihsel, coğrafi, sınıfsal, kültürel ve öznel değişkenlere bağlılığı da kıramadığını görebilmek gereklidir. Hatta belki de tüm bu karar, eylem ve yaşamları *rasyonel olup olmama kategorizasyonu dışında anlayabilme* pozisyonlarını üretmek, acil bir ihtiyaç haline gelmiştir.

Rasyonel düşünce ve kişisel çıkar ile özdeşleştirilen modern kapitalist toplum, ister muhafazakar, ister liberal perspektiften okunsun, toplumsal norm ve pratiklerin eleştirel değerlendirmesini rasyonaliteyi dışlayarak yapamamaktadır. Dolayısıyla evsizlik gibi rasyonalist perspektifleri olumlamayan tüm pratikler, bu sözde-rasyonel düzlemde birer *arıza* gibi görünmektedirler. Bu arızalara tepki ise, ya onları düzeltmeye çalışmak, ya da yoklarmış gibi davranmak, hatta görmemektir¹¹⁴ (Hopper, 2003, p. 3).

Düzeltilme arayışları, kurumsallaşan *islah araçları* devreye sokularak realize olur. Bunlar, psikiyatri, psikoloji gibi bireylere yönelik enstrümanlar ya da eğitim, seferberlikler (okuma yazma, konut edindirme, refah politikaları vb.) gibi daha toplumsal yaygınlıkta tekniklerdir. Temel ortaklık, sistemin dışında yer alan pratikleri ve yaşama biçimlerini sisteme acilen dahil etmek gerektiği fikri üzerinden kurulur.

¹¹⁴ Evsizlik çalışan bir antropolog olan Kim Hopper, New York’a geldiği ilk yıllarda kent yoksulları ve evsizler ile karşılaşmalarının yaşattığı ilk şoklardan sonra, “Belirsiz bir vazgeçme, adeta bir dalgınlık, yavaş yavaş benim ilk uyumsuzluğumun yerine geçti. Kentsel yaşamın rutin bir gerçekliği olarak görünür acıya alıştım.” demektedir.

Düzeltilme arayışlarının sonuç vermediği –yani düzeltmenin başarısız olduğu- durumlarda veya buna hiç yeltenilmediği hallerde, yok sayma pratiği devreye girer. Bu durumda, rasyonalite düzleminden kaçmamamanın koşulu, *irrasyonel birey* kavramını üretmeyi zorunlu kılmaktadır. Bu bireyler, toplumsal sistem onları kontrol etmeden önce, oto-kontrol becerisi sergileyemediği düşünülen bireylerdir. Sistemi ihlal eden bireyler, toplumsal normları (rasyonalizmi) kavrayamamış kurban, ya da bunları reddeden ama içerisinde yer alıp fayda sağlayan parazitlerdir.

Rasyonel olarak tasavvur edilen bir sisteme dair güçlü inanç, toplumun her kesiminden insanları bu rasyonaliteyi ihlal eden pratikleri kriminalize etmeye veya görmemeye teşvik etmektedir. Dolayısıyla, evsizlik örneğinde olduğu gibi, bir insan evsiz olmak durumunda kalmışsa, seçenekler, onu bu durumdan kurtarmak veya cezalandırmak ile onu yok saymak arasında bir ikilikte sıkışır. Mevcut barınma rejiminin sorgulanabilirliği, rasyonaliteye dair *inanç* yürürlükte kaldığı sürece akla dahi getirilmez.

Simon Wharne, fenomenolojik perspektifin muhafazakar veya liberal perspektiflerden daha kullanışlı olduğunu ve tercih edilebileceğini belirtir. Çünkü diğer perspektiflerin aksine, fenomenolojinin özneler ve toplum arasındaki özel ilişkiler ile ilgili sorular oluşturabildiğini ve gündelik pratikleri araştırdığını düşünmektedir (Wharne, 2015, p. 102). Bu yolla şu saptamayı yapabilmektedir: “Evsizlik basitçe seçilen bir yaşama biçimi değildir, ama bazı durumlarda, diğerleri ile bir arada yaşamaktaki zorlu mücadelelerimize dair anlaşılır bir tepkidir” (Wharne, 2015, p. 111).

Tüm bunlara bağlı olarak, sitemin irrasyonelite olarak nitelediği *iradi bir seçim olarak evsizlik* pratiği üzerine bir tartışma yürütmek de kaçınılmaz olacaktır.

4.8 İradi Bir Seçim Olarak Evsizlik

Evsizliğin sorumsuz veya yanlış bir *seçim* olarak değerlendirilme biçiminin gerek liberal gerek muhafazakar perspektiflerde, bireylerin sistem ile uyumsuzluğuna indirildiği ve bu uyumsuzlukla baş etme yöntemlerinin çeşitliliği önceki bölümlerde ifade edilmeye çalışıldı.

Buna karşın, literatürde, evsizliğin *iradi bir seçim* olarak varlığını sorgulayan örneklerle (ör: alternatif bir yaşam ideali olarak) pek rastlanmadığını vurgulayan Parsell kardeşler, bunun tam tersine, konut tercihlerinin giderek artan bir biçimde araştırıldığına

dikkat çekerler (Parsell & Parsell, 2012, pp. 420-421). Baskın literatürün, konuta özgürce seçilen bir meta muamelesi yaptığını, ancak konut seçimlerinin de aslında ekonomik kaynaklar ile doğrudan ilişkili olduğunu ve seçimlerin tercihler ile çoğunlukla bağdaşmadığını eklerler (Parsell & Parsell, 2012, p. 421).

Parsell ve Parsell, bir evde barınma seçimi ile evsizliği seçmek arasında, bu seçimleri kısıtlayan ve yönlendiren şartların (kimlik, davranışlar, içinde bulunulan sosyo-ekonomik koşullar, kişisel geçmiş vb.) varlığından dolayı, pek de bir fark olmadığını ifade etmektedirler. Bu benzerliğin farkındalığının, konut sorunlarına dair epistemolojik karmaşıklığın ve soyutlamaların da anlaşılabilirliğini sağlayacağını düşünmektedirler (Parsell & Parsell, 2012, p. 432).

Parsell kardeşler, evsizliğin iradi bir seçim olarak aslında ne anlama gelebileceğinin de pek incelenmediğini belirtmektedirler. İradi seçim ifadesi ile *öznelerin evsizliğin rasyonel bir seçim olduğunu iddia etmeleri ve bunu gerçekleştirmeleri* kastedilir. Evsiz öznelerin evsizliği tercih etme sebeplerinin açıklaması, politik ve akademik tartışmalardaki ahlakçı ve özcü yerleşik kabulleri zedelemesi açısından değerlidir. Evsizliğin iradi boyutunu araştırma denemelerinin sayıca azlığı, katkılarının daha da önemsenmesini gerektirmektedir.

Evsizliğin sapkın bir seçim olduğunu iddia eden yaklaşımın yaygınlığı bilinmektedir (Davis S. , 2004, p. 18). Ağırlıklı olarak kötü karar verme, öz disiplinden yoksun olma, özsaygının olmaması, ahlaksız olmak gibi karakter özelliklerine dayandırılan bu yaklaşım, öznelerin dış koşullardan bağımsız otonom bireyler olduğu kabulüne dayanmak zorundadır. Buna karşın, Carol McNaughton Nicholls, irade, ihlal ve evsizlik arasındaki ilişkiyi araştırdığı makalesinde (Nicholls, 2009) iradenin, normatif sosyal davranışların sınırlarına meydan okuma özelliğinden bahsetmektedir. Metinde, iradenin anlamı, bir öznenin iç karar verme süreçlerinin sonucundaki eylemlerinin etkisi olduğunun kabulüne dayanmaktadır. Kısaca, her özne karar verme iradesine, dolayısıyla bir etki yaratma kapasitesine sahiptir¹¹⁵. Zira insanların karar alma süreçlerinin ve bunun sonucunda ortaya koydukları eylemlerin oldukça karmaşık ve doğrusallıktan uzak bir tabiatı vardır (Fitzpatrick, 2005, p. 3).

¹¹⁵ Nicholls, bu makalesinde, evsizliğin iradi bir karar olarak ortaya konmasındaki engellere de değinmiş, özellikle akademikerler arasında evsizliğin iradi boyutuna değinmenin neredeyse tabulaştığını ima etmiştir. Evsizliğin kriminalizasyonu sürecinde irade faktörünün önemsenmesinin kullanışlı olması dolayısıyla, bunu pekiştirmekten kaçınma halini akademik yazın içerisinde dikkat çekici bulmuş, ancak bu kaçınma halinin evsizlik çalışmalarının önemli bir boyutunu da es geçmek anlamına geldiğini düşündüğünü açık bir biçimde ifade etmiştir.

Nicholls, *eleştirel gerçekçilik (critical realism)* olarak çerçevelediği perspektifini şu ilkelere dayandırmaktadır: Bilip bilmediğimizden bağımsız olarak var olan bir gerçeklik dünyası vardır. Eleştirelilik değişkeni sayesinde, bildiğimizi düşündüğümüz şeyler tümüyle yanlış olma ihtimalini taşırlar veya değişme imkanına sahiptirler. Sebep-sonuç ilişkileri mevcuttur, ancak pozitivist bir şekilde –yani A, B’ye sebep olur doğrusallığında- değildirler. Karmaşık bir sebepler ağının ilişkiselliğinin içine gömülü bir biçimdedirler (Nicholls, 2009).

Nicholls, bu çerçeve ile daha önce bahsi geçen rasyonalist kapandan bir çıkış kapısı önermektedir. Evsizliğin sebeplerinin araştırılmasını tümüyle hor görmemektedir, ama bu araştırmanın, belirgin sonuçların altındaki örtülü/örtüsüz tüm mekanizmaları açığa çıkarmak yoluyla olabileceği konusunda bir uyarı yapmaktadır. Çünkü benzer sebepler farklı öznelere birbirinden farklı sayısız sonuca ulaşmakta, dolayısıyla sebep-sonuç ilişkileri ile kurulan doğrusal çıkarımları boşa düşürmektedir (Nicholls, 2009, p. 70). Zira insanların karar alma süreçlerinin ve bunun sonucunda ortaya koydukları eylemlerin oldukça karmaşık ve doğrusallıktan uzak bir tabiatı vardır (Fitzpatrick, 2005, p. 3). Bu noktada iradi olarak evsizliği *seçme ihtimali* ortaya çıkmaktadır.

Nicholls, evsizlik bağlamında, evsizlerin iradi aktörler olarak ciddiye alındığı bir perspektif önerisi getirmektedir. Evsiz öznelere, kendi adlarına karar verme yetisinden yoksun ve güçsüz bireyler olarak ele alınmasının temel sebebinin rasyonalist bakış açlarına dayandığı önceki bölümlerde ortaya konulmuştu. Nicholls tam da bu noktada, önemli bir çatlak yaratma denemesi yapmaktadır. Nicholls, evsiz öznelere rasyonalitenin kabul edilen biçimleri düşünüldüğünde, kararlarını bildik rasyonalite anlayışı ile oldukça zayıf bir ilişki içerisinde aldıklarını baştan söylemektedir. Buna karşın, eylemlerinde sebeplerin bolca ve güçlü bir biçimde var olduğunu da ortaya koymaktadır. Nicholls, biri barındırma ve sosyal destek imkanlarını reddeden, diğerleri de alkolik ve seks işçisi olan üç evsizin evsizliği tercih etmedeki motivasyonlarını ortaya koyarak, sistemik rasyonaliteye, tekil rasyonaliteler aracılığıyla meydan okumaktadır.

Nicholls, bu meydan okuma halini *ihlal (transgression)* olarak kavramsallaştırır. Chris Jenks ihlal kavramını incelediği metninde “...ihlaleci davranışlar limitleri veya sınırları inkar etmezler; aksine, onları aşar ve onları tamamlarlar” diyerek ihlal eylemlerinin modern toplumsallığın içerisindeki önemine vurgu yapmaktadır (Jenks, 2013, p. 21). İhlal eylemlerinin “modern sosyal yaşamın aşırı belirlenmiş karakterine bir cevap olarak, kaçış veya mola olanağı” verdiğini belirten Nicholls, bunu bahsi geçen üç evsiz birey üzerinden

tartışmaya açmıştır (Nicholls, 2009). Sistem içinde hiçbir seçeneği kalmayan Eddie'nin (destek imkanlarını reddeden evsiz birey) “bu oyunu oynamayı reddetmesi” kadar açık bir itiraz içerip içermemesi bir yana, Nicholls'un üzerinde durduğu konu, aslında evsiz bireylerin “içerisinde oldukları ampirik¹¹⁶ duruma göre ellerinden gelenin en iyisini yaptıklarını” düşünceleridir (Nicholls, 2009, p. 80).

Örnekleme gerekirse, barınma merkezinde şiddet görme ihtimalini yüksek bulan bir evsiz için, daha iyi bir barınma seçeneği olmadığı durumlarda, sokaklarda yaşamak çok daha rasyonel bir karardır. Tüm yakınlarını kaybetmiş ve geliri olmayan bir diğerinin, sokaklardaki yaşama tahammül edebilmek için içkiye sığınmasının rasyonelliğinde olduğu gibi. Aslında birçoklarına irrasyonel gelen ve iradi olmadığı düşünülen karar ve eylemlere önyargısız bakıldığında, bu eylemlerin, olsa olsa toplumun diğer kesimlerindeki bireylerin eylemleri kadar rasyonel veya irrasyonel olduğu rahatlıkla görülebilecektir. Zira irade fikrinin bildik karşılığında belki de en uzak noktaya düşen madde bağımlıları dahi, hangi maddeyi, ne kadar, hangi aralıklarla, nerede ve kimlerle kullanacaklarına çok bilinçli bir şekilde karar vermekte, üstelik madde kullanmaya yönelme gerekçelerini veya kullanımdan vazgeçme isteklerini de açık bir şekilde ifade edebilmektedirler. Aslında evsiz bireyler, her an toplumdaki diğer bireyler gibi rasyonel ve irrasyonel seçimler yapmaktadırlar. Martha Tenna Valado bunu “Sokaklarda basit seçenekler bulunmaz –her karar bireylerin öncelikleri belirlemesini ve belirli alanların kullanılmasında fayda-zarar karşılaştırması yapmalarını gerektirir.” şeklinde ifade eder (Valado, 2006, p. 299). Bir evsizin kendisini evsiz değil, “evden bağımsız” olarak tanımladığı bir başka örnek ise hem iradi hem de rasyonel bir karar olarak evsizliğin seçilebileceğini yeterince açıklamaktadır. Bu kişi “Morgage ödemesi olmadan, kurallara uymak zorunda kalmadan sadece uyumak için sıcak bir yer ve yemek peşinde olmayı” olumlu bir seçim olarak ifade etmektedir (Zimmerman, 2013, p. 337).

Nicholls'un çalışmasında öne çıkarmaya çalıştığı konu, aslında, sistemin içerisinde mevcut toplumsal normlar ile yaşama imkanı olan bireylerin hiçbirisinin aklından geçirmek istemeyeceği koşullarla ve zorluklarla dolu evsizlik pratiğinin kendine ait bir rasyonalite dünyasının halihazırda inşa edilmiş ve yaşanılır olduğudur. Bunu görebilmenin öncelikli koşulu ise, bu bireylerin birer özne oldukları, yani, toplumun tüm bireyleri gibi kontrol edemedikleri bir toplumsal sistem içerisinde içine düştükleri veya sürüklendikleri şartlarda

¹¹⁶ Ampirik (görgül): Deneyime ve gözleme dayalı olup, teori veya mantığa dayanmayan.

kendileri için en iyi olanın ne olduğuna iradi olarak karar verdiklerini ve bu kararları imkanları elverdiğince eyleme döktüklerini kabul etmek olmalıdır. Bu kabulde, içerisinde bulunulan şartların olumsuzluğu dolayısıyla öznenin iradesi ortadan kalkmamaktadır. Yoksulluk, travma ya da bağımlılık gibi kişisel tarihler, bu öznelere iradi olmaktan çıkartıp pasif objelere dönüştürmemektedir.

Parsell ve Parsell, rasyonel seçim ifadesini biraz açmayı tercih etmişlerdir (Parsell & Parsell, 2012, p. 425). Rasyonel seçimden bahsedildiğinde öncelikle bunun *bilinçli bir düşünmenin* varlığında olası sonuçların fayda ve zararlarını tartma etkinliği olarak görüldüğünü ifade ederler. Ancak kavramsal olarak bu seçim tanımının seçimi idealize ettiğini ve kesinleştirdiğini eklerler. Bu kavramsallaştırmada, olası *sapkın* seçimlere yer yoktur. Çünkü öznenin seçimlerini belirleyen sınırları kontrol ettiği ve farkında olduğu varsayılır. Parsell kardeşler, bu kavramsallaştırmanın “insanların seçimlerini gerçekten nasıl yaptıklarına dair bir tanım olmadığını, insanların seçimlerini nasıl yapmaları gerektiğine dair bir reçete olduğunu” ortaya koymaktadırlar (Parsell & Parsell, 2012, p. 425).

Parsell ve Parsell ikilisi, yirmi evsiz birey ile beraber yaptıkları çalışmada çıkardıkları sonuçları şu şekilde sıralamaktadırlar: Evsiz öznelere yaptıkları seçimler sorunlu olabilmekte veya özgür seçim yapabilme kapasitesi sınırlanmış bir birey söz konusu olabilmekle birlikte, öznelere yaptıkları seçimler ile ilgili olarak açık bir bilinçlilik içerisindedirler. Evsiz kişiler, evsizliklerini bir seçim olarak bilinçli bir şekilde ifade etmektedirler ama bunu bir eve erişimlerinin imkansızlığını ifade ederek yapmaktadırlar. Bir başka deyişle seçimlerine yönelik akıl yürütme biçimlerine sahip çıkmaktadırlar. Dolayısıyla seçimlerinin neyin gerçekten erişilebilir olduğu gerçekçiliğinde yapıldığının anlaşılması gerekmektedir. Bu kimselerin gündelik yaşamlarının ve makul seçeneklerinin (sınırlı imkanların içerisindeki mümkün olabilen alternatifler) arasında tercihler yaptıkları ve evsizliklerini rasyonelleştirdikleri göz ardı edilmemelidir. Benzer bir biçimde, katılımcıların ne zamandan beri evsiz olduklarına dair sorulara çoğunlukla “hatırlayamadıkları kadar eskiden beri” (Parsell & Parsell, 2012, p. 428) şeklindeki cevapları, kişisel tarihlerinin evsizlik seçimine giden yolda etkin bir öge olduğunu, geçmiş deneyimlerin evsizlik seçimi ile ilişkisiz değerlendirilme yanlına düşülmemesi gerektiğini göstermektedir. Evsiz katılımcılar, kendilerinin pasif ve yetersiz görülmesine karşı çıkmakta, evsizliği bir seçim biçiminde inşa ederek otonomilerini, normalliklerini, sorumluluklarını (toplumda yaygın olarak saygı duyulduğu bilinen özellikleri) öne çıkartmayı amaçlamaktadırlar. Bu sayede “Evsizliği bir

seçim olarak tanımlama yoluyla, katılımcılar hem içinde buldukları koşulları, hem de kendi mutlak kimliklerini kontrol ettikleri algısını elde etmektedirler.” (Parsell & Parsell, 2012, pp. 427-429)

Daha da ötesinde, katılımcıların evsizliklerinden bir gurur duygusu ile bahsetmelerine ve kendilerini sokakta *evlerinde gibi* hissettiklerine dair beyanlarına sıkça rastlanılmıştır. Ancak Parseller, bunu bir tür meydan okuma (gösteriş) olarak yorumlamışlardır. Çünkü çalışmanın ilerleyen aşamalarında, katılımcıların evsizliklerinin bir tercih olduğunu ifade etme kararlılıklarında bir değişim gözlemlenmemesine karşın, seçimlerini veya evsizliği olumlu bir çerçevede değerlendirmeyi terk ettikleri anlaşılmaktadır (Parsell & Parsell, 2012, p. 430).

Bir ek olarak, evsizliğin iradi boyutunun romantize edildiği bir perspektifin de var olduğuna değinmek gerekmektedir. Hatta evsizliğin ortaya koyduğu *tasarım* materyali sayesinde kültürel bir direniş biçimi olarak tarif edildiğine dahi tanık olunmaktadır (Dos Santos, 2005, p. 163). Buna ilk ve en açık örnek, büyük olasılıkla, 1870’lerden Büyük Buhran’a kadar olan aralıkta, evsizliğin bir biçiminin *hobo* miti altında romantize edilmesidir. Hobo, Amerikan rüyası ile beraber aslında bugünkü ABD’yi ve temsil ettiği idealleri inşa eden bir nesil genç, sağlıklı, beyaz ve erkek ABD’liyi tanımlamak için türemiş bir kelimedir. İş arayışı içerisinde (ulusal tren hatları sisteminin inşası, kentleşme ve sanayileşmeye yönelik bir biçimde) ülkenin dört bir yanını kat eden bu insanların yaşam biçimleri, bir yandan mobilitenin getirdiği özgürlük fikri, diğer yandan da en ağır işlere hazırlıklı oluşun, yani çalışkanlığın kutsanması ile tariflenen bir külte dönüşmüştür.

Bassuk ve Franklin, 20. yüzyıl başında, pek çok edebiyatçı ile birlikte çağdaş araştırmacılardan bazılarının da dahil olduğu evsizliği romantize eden bu söylemin çok tehlikeli olduğu konusundaki uyarılarında haklıdırlar. Bir kesim insanın, bilinçli bir seçim olarak evsizliği *tercih ettiği* bilinmektedir. Gezinlerin ve bazı insanların kişisel tercih olarak veya sisteme karşı tavır koyma amacıyla “dışarıda yaşamayı” (Valado, 2006, p. 304) iradi bir karar olarak uyguladıkları gözlenebilmektedir. Ancak evsizliğin sadece bir tercih olduğunu iddia etmek, evsizliği var eden karmaşık sistematiği bütünüyle göz ardı etmek olacaktır.

4.9 Mobilite

Zorunlu hareketlilik, idari çalışanlar veya kolluk gücü aracılığıyla sürekli olarak kamusal alanda bulunduğu yerlerden çıkarılan, uzaklaştırılan bir evsiz bedeninin kent mekanındaki mecburi yer değiştirmeleri olarak tanımlanabilir.

Bu hareketlilik, evsizlik deneyimini belirleyen temel bir konudur. Çünkü evsiz beden, kamusal alanın istenmeyen sakini olarak sürekli bir şekilde *zorunlu bir mobiliteye* mahkumdur. Pek çok evsiz, gündüzleri ne ile uğraştıkları sorulduğunda, “kendilerini korumak için hareket etmek veya yürümek” zorunda olduklarını belirtmişlerdir (Wolch, Dear, & Akita, 1988, p. 448).

Bir evsiz, gündüz saatlerinde, hareket halinde olduğu sürece, yerel yönetimler veya kolluk kuvvetleri tarafından görece daha kolay tolere edilebilmektedir. Bu sayede, evsiz bireyler kamusal alanda herhangi bir alana yerleşmemekte, bir başka deyişle görünürlükleri süreklilik arz etmemektedir. Evsiz bireyin, kamusal alandaki barınma kısıtına karşın, alabildiğine kullanabildiği tek özgürlüğü bu kamusal alanları bitimsizce kat etmektir.

Dolayısıyla bir evsiz, yerini değiştirmesini dayatan türlü tacizlerden kaçınmak için, kendiliğinden, daimi olarak yer değiştirme yolunu seçmektedir. Ancak bu yer değiştirmenin *gezinti* olarak adlandırdığımız deneyim ile yakından uzaktan ilgisi yoktur.

Her şeyden önce, gidecek bir yeri hedeflemeyen, hatta güzergah tercihlerinin de çoğu zaman gelişigüzel seçilemeyeceğini (bireyin göze çarpacağı ve bundan dolayı denetime hedef haline gelebileceği yerler vardır) öngörebileceğimiz bu sürekli mobilite hali, her açıdan bedeni tüketici bir eylemdir. Bu, gidecek hiçbir yeri olmayanların sürekli olarak gitmeye zorlandığı tam günlük bir eziyettir. Yürüyerek, ayakta dikilerek ve çoğu zaman bitimsizce bekleyerek bir günü geçirmenin tam zamanlı bir işe dönüştüğü bir *hiçbir yerde olamama hali*, zihinsel olarak da yıpratıcı koşullar oluşturmaktadır. Kısacası evsizliğin, sadece evsiz olmak hali olarak değil, daha genel bir şekilde “yersiz olmak” şeklinde deneyimlendiğini (Kawash, 1998, p. 327) anlayabileceğimiz önemli koşullarından biri, bu zorunlu mobilite halidir. Parsell kardeşlerin evsizlik deneyimi üzerine yaptıkları çalışmadaki katılımcılardan birinin açıkça ifade ettiği gibi, bu durum “her zaman yersiz hissetme” biçiminde yaşanmaktadır (Parsell & Parsell, 2012, p. 430).

Michel de Certeau, kent içerisindeki yürüme deneyiminin aslında hepimiz için yersizliğe tekabül ettiğini söyler:

...Yürümek, mekandan yoksun olmaktır. Yok olmanın ve kendi aidiyetinin peşinde olmanın belirsiz operasyonudur. Kenti çoğaltan ve bir araya getiren amaçsız gezinti, kenti, mekandan yoksun olmanın büyük toplumsal deneyimine dönüştürür –evet bir deneyime dönüştürür. En aşağı seviyedeki sayısız taşıma işlemi sonucunda bölünüp ufalanan (yer değişimi ve yürüyüşler), düğümler oluşturan bu sürgünlerin, yerinden yurdundan edilmelerin kesişimleriyle ve kurdukları ilişkilerle telafi edilen, belli bir kent dokusu yaratarak, bir mekanın ne olması gerektiğinin işareti olan ve Kent adından başka bir ad taşıyamayacak olanın adı altında yer bulan deneyim. Bu mekanın sunduğu kimlik o kadar simgeseldir ki (adlandırılmış olan), kentliler arasında unvan ve çıkar açısından hüküm süren eşitsizliğe karşın, burada sadece, yoldan geçip gidenlerin çoğaldığını, konut ağlarının, belli bir dolaşım ağı tarafından geçici olarak kullanıldığını, yayaların, kendine ait sandığı yollarda yürüyüşler yaptıklarını, kiralıkların, mekansızlık ya da düşlenen mekanlar düşüncesinden bir türlü kurtulamayan bir evren oluşturduğunu görebiliriz. (de Certau, 2008, s. 200-201)¹¹⁷

Kawash, kentin fonksiyonel bir gerçeklik olarak sunumunun arkasında kent fikrinin inşa edilmiş bir politik ürün olduğunun maskelenmesi amacı taşıdığını düşünmektedir. Oysa kentin kurumsal mantığının soyut bir mekan fikrine dayandığını ve yerlerin sabit ve fonksiyonel olarak tanımlanmış olduğunu belirten Kawash'ın düşüncesinde, kent evsizler için bedensel hareketlerinin örüntülerinden –mobilitelerinden- oluşan bir haritadır (Kawash, 1998, pp. 333-334).

Bu tespitten yola çıkarak evsizlerin uydukları, beslendikleri, dilendikleri, dışkılama ihtiyaçlarını giderdikleri yerlerin hiçbirinin yerleşik kent topoğrafyası ile ilişkisi kurulamaz. Bir başka deyişle, evsizliğin topoğrafyası *bedensel mobilitenin dolayımı ile kurulduğu için*, toplumun gözündeki yerleşik soyut kent fikrini geçersiz kılar. Bu durum, mobilitenin ve evsizlik pratiğinin tüm unsurlarının sabitlenemezliği ile doğrudan bağıntılıdır.

Bununla beraber, evsizler için zamanı geçirmek de benzer bir zorluktur. Bir yeriniz olmadan zamanı nasıl geçirebilirsiniz? Des Santos Tokyo'daki evsiz mekanlarında bulunduğu saatler ile ilgili olarak "Saatler, geleceksiz bir zamanı göstermektedir, çünkü evsizin zamanı her gündür, şu andır, hayatta kalmak için yeni yollar icat etmeye olan acil ihtiyacın egemenliği altındadır" (Des Santos, 2005, p. 157). Zorunlu mobilite ile zamanın ilişkisi, bir evsizin sözleri ile çarpıcı bir şekilde ortaya konulmaktadır: "Gerçek varış yeri, günün sonudur." (Snyder, 1982, p. 110)

¹¹⁷ Orijinal yayın yılı ve adı: (1980), "L'invention du quotidien. Vol.1, Arts de faire".

4.10 Sınırlama

Toplumun görmemeyi tercih ettiği evsiz bedenlerin sayıca çoğaldığı günümüzde, görmezden gelmenin imkansızlaştığı koşullara doğru ilerleyen bir tarihsel dönemden geçmekteyiz. Yürürlüğe koyulan tüm yasal ve materyal engeller setinin, evsizleri görünür alanlardan uzaklaştırma amacı taşıdığı çeşitli yönleri ile önceki bölümlerde ifade edildi. Ancak ne kadar yoğun ve sistematik olarak uygulansa da, sayıca artan evsiz topluluğun görünmezliğinin tam anlamıyla tesis edilemediği bir gerçektir. Engellemenin türü ve derecesinden bağımsız bir biçimde, gidecek bir yerleri olmayan evsiz birey ve topluluklar kamusal alanlarda var olmaya devam etmektedirler (Valado, 2006, p. 17).

Bu koşullarda, bir diğer adım olarak evsiz bedenleri, belirgin alanlarda *büzmek* olarak ifade edebilecek bir başka yola başvurulmaktadır. “Eğer evsizleri görüşten uzaklaştıramıyor veya yok edemiyorsak, o zaman en azından kapladıkları alanı küçültelim¹¹⁸, izole edelim ve zapt edelim ki toplum, evsizlerin varlığından kaynaklı baskıyı hissetmek zorunda kalmasın” (Kawash, 1998, p. 330) biçimindeki bu yaklaşım, ilave uygulamaları devreye sokmuştur.

Kimi zaman belirgin batakhane bölgelerinden dışarı çıkma olanaklarını ortadan kaldırmak (Hopper, 2003, pp. 6-7; Valado, 2006, p. 297)¹¹⁹ ve bunu türlü kolluk gücü uygulamaları veya destek hizmetlerini bu bölgelerde yoğunlaştırma yoluyla yapmak şeklinde tezahür eden bu yaklaşımın en somut bir başka biçimi ise mimari bir program icadı olarak karşımıza çıkmaktadır.

Evsiz barınakları, evsiz kitlenin sıkıştırıldığı ve disipline edildiği bir mimari program olarak oldukça yakın tarihlidir. Modernitenin sistem ile uyumsuzluk içerisindeki –bir başka deyişle ihlal pratiklerini üreten, yaşayan- kitleler için gündeme soktuğu disiplin kurumları bugün birçok insan için *norm* tanımlamakta, onlarsız bir dünya hayal bile edilememektedir.

¹¹⁸ Yoksulları sıkıştırmak olarak da ifade edilebilecek bu tavrın aslında yasal konut üzerinden de sürdürüldüğünü not etmek gerekmektedir. Örneğin Mike Davis, gecekondu nüfusa konut edindirmede istisnai bir başarı sağlayan Hong Kong’da bu insanların işgal ettikleri arazinin yüzde 34’ü büyüklüğünde ve değeri çok daha düşük bir araziye yerleştirildiklerini alıntılar. Ek olarak da bu istisnai *başarının* kişi başına 2,17 m2 gibi zorlamalar ile mümkün olduğunu ve Hong Kong’un halen dünyanın yasal konut yoğunluğu en yüksek kenti olmaya devam ettiği belirtmektedir. (Davis M. , 2006, s. 86)

¹¹⁹ Hopper, New York’ta Bowery bölgesinden bahsederken şunları söylemektedir: “Bowery bir zamanlar hem tandik hem de yabancıydı , yoksulluğun, serbestliğin ve sosyologların yaygın olarak ‘anomi’ olarak bahsettikleri, toplum tarafından düzenlenen normlara bağlılık eksikliği olan ‘antisosyal davranış örüntülerinin’ laboratuvar benzeri bir gösteride kesiştiği bir yerdi”. Yazar, ilerleyen tarihsel süreçte, Bowery’nin kentin *serserilik nişi* olma ayrıcalığını devam ettiremediğini, gece yatacak yeri olmayanların görsel kanıtının kentin dört bir yanına saçıldığını ifade eder.

Hapishane, tımarhane, okul, hastane vb. bu kurumlardan ilk akla gelenlerdir. Toplumun hayali bir sözleşme ile belirlediği normlara uymayan tüm öznelerin suçlandığı, izole edildiği veya en iyi ihtimalle disiplin araçları ile *terbiye edildiği* bu kurumların bir benzeri olarak evsizler için inşa edilen veya düzenlenen barınma yapılarının da benzer bir biçimde eleştirel okuması yapılmak durumundadır.

Bu barınaklar içerisinde önemli bir paydayı inanç merkezli kurumların yürüttüğü bilinmektedir. Ancak pek çok evsiz, zorunlu ihtiyaçların karşılanmasına karşılık, beraberinde açık bir dini propagandanın da geldiği bu seçenek için isteksizdir, mecbur kalmadıkça tercih etmemektedir. Benzer şekilde, bu barınakların pek çoğu katı kurallarla yürütülmekte ve tehlike içermektedir.¹²⁰

Bu, evsiz kitlelerin belirli alanlarda yoğunlaşmaya zorlanması olarak somutlaştırılabilir, ancak nüfusu belli bir alanda yoğunlaştırmanın bedeni de sıkıştırmak anlamına geldiği göz ardı edilmemelidir. Hatta bu işlemin yıkıcı etkisinin ağırlıklı olarak evsiz beden üzerinde çalıştığı görülmek durumundadır. Kawash, kitleye dönük görünen bu işlemlerin, birey seviyesinde de tekrar ettiğine özellikle dikkat çekmektedir. Bunu, “Her bedene ayrılan fiziksel alan, olabileceği kadar küçük olmaktadır” diyerek anlatır (Kawash, 1998, p. 330).

Bu küçülmeye kendine ait eşyaları bırakabileceği herhangi bir yerin olmaması sebebiyle, evsiz bireyin birikimleri de dahildir. Evsiz bireyler gibi, onlara ait eşyalar da beraberlerinde ve sürekli hareket halinde olmak durumundadır. Bu hareketi kolaylaştıran rasyonel çözüm, mümkün olduğu kadar az şeye sahip olmak ve olanları da hacmen küçültmenin yollarını üretmektir. Bu zorunluluktan dolayı, evsiz bedenin dünyada kapladığı hacim de sıkıştırılmış eşyaları sayesinde neredeyse bedeninin hacmi düzeyinde veya ona yakındır.

Kawash, bu küçültme işlemlerinin içerisine -son derece radikal bir biçimde- beslenmeyi de eklemektedir. Yoksulların beslenme ihtiyaçlarını karşılama amacındaki yiyecek servislerinin 19. yüzyılda ağırlıklı olarak çorba ile sınırlı olmasını dikkat çekici bulan Kawash, bunu, “Çorba, püritanın yoksulluğa karşı verdiği cevaptır: Çorba, sana açlıktan ölmeyecek kadar verebilirim, ama seni doyurarak bulunduğun şartları ödüllendirecek kadar değil” biçiminde ifade etmiştir (Kawash, 1998, p. 331). Sokaktaki evsizlere çorba dağıtımı

¹²⁰ Evsiz barınma merkezlerine, ‘*Tasarım Problemi Olarak Evsizlik*’ bölümünde detaylı olarak tekrar değinilecektir.

halen geçerli bir pratik olarak devam etmekte, ancak kapsamlı yemek servisi yapılan organizasyonlar ve merkezler de eşzamanlı olarak hem evsizlere hem de destek ihtiyacındaki yoksul nüfusa hizmet vermektedir. Kawash'ın üzerinde durduğu nokta, yoksulları besleme pratiğinin nasıl regüle edildiği veya uygulandığından ziyade, bu pratiklerin bütününe hangi zihniyet örüntüleri ile bağıntılı olduğuna dair şüpheli bir perspektifi önelememiz gerektiğidir. Kawash bu zihniyet örüntülerinde, çorba ile şiddetli yoksulluk arasında bir tür bağıntı gözlemlemekte, çorbanın “doymadan ısıtma, tatmin sağlamadan sürdürülebilir” (Kawash, 1998, p. 332) özellikleri sayesinde bedenlerin en az tüketerek, en az atık üretmesini sağladığını ve bunun bilinçli olduğunu ifade etmektedir. Umumi tuvaletlerin kamusal alanlarda sayıca giderek azalmasını da evsiz bedenlerin atıklarına tahammülsüzlüğün bir başka işareti olarak beslenme ile ilişkilendirmektedir (Kawash, 1998, p. 332).

Beslenmeye dair normatif alışkanlıkların da (öğünlerin) aslında toplumun tüm bedenlerinin kontrol altına alınma süreçleri içerisinde değerlendirilmesi gerekmektedir. Bedenin belirli zamanlarda beslenecek, belirli koşul ve yerlerde dışkılayabilecek şekilde *terbiye edildiği* bir sistem içerisinde, evsiz bedenlerin konumunun farklılığı dikkate değerdir. Evsizler için açlığın *zamansal ölçeğinin* farklı işlediği açıktır: “Açlık ne kadar sürer? Bir sonraki açlığında yakınımda yemek olacak mı?, Önüme gelebilecek bir sonraki yiyecekten ne kadar uzaktayım?” soruları belirleyicidir (Gökdel & Erdemirci, 2019, s. 75)¹²¹. Evsizler, yürürlükteki öğün rejimine aykırı bir biçimde ne zaman bulurlarsa o zaman, ne kadar yiyebilirlerse o kadar çok yedikleri için dışkılama rejiminin de yer ve zaman şartlarını sürdürmemekte ve ihlal etmektedirler. Kawash'ın radikalize ederek öne sürdüğü gibi *evsizleri besleme pratiklerinin* gizli bir alt metni olsun ya da olmasın, en azından mevcut beslenme rejiminin evsizler üzerinde toplumun diğer kesimlerinden daha sert bir biyopolitik iktidar alanı ürettiği tereddüt etmeden söylenebilir.

4.11 Evsiz Bedenin Gözünden Evsizlik

Evsiz birey kendini nasıl tanımlar, nasıl bir dil kurarak kendisini ifade eder? Sosyalleşme, yerleşme ve mülkiyet ilişkilerini nasıl kurar? Nasıl mücadele eder? Kısacası, evsiz halkın ortak pratikleri bize ne anlatır?

¹²¹ Emre Gökdel ve Selin Erdemirci'nin *Yokyer* (Gaiman, 2014) adındaki romanı evsizlik üzerinden kavramsallaştırdıkları bir metin, evsizlerin (Aşağıtaraf) ve evi olanların (Yukarı Londra) dünyalarının farklılaşma biçimlerini ortaya koyması açısından incelenmeye değerdir.

Her şeyden önce, *evsiz* ifadesinin evsiz bireylerin tümü tarafından sahiplenilmediğine değinmek gerekir. Valado, görüşme yaptığı 60 evsiz bireyin sadece 32'sinin kendisini evsiz olarak tanımladığını ifade etmiştir (Valado, 2006, p. 25). Bu, ev kavramının taşıdığı geniş anlamdan kaynaklanmaktadır (Blunt & Dowling, 2006). Dolayısıyla, sığınma, aile, aidiyet gibi duyguları da içeren ev kavramının, pek çok evsiz birey için mutlak bir yokluğu tarif etmediği görülmektedir. Örneğin, evsizlerin belirli bir süre kullandıkları mekanlar için *aidiyet duygusu* geliştirdikleri bilinmektedir. Buna en büyük kanıt, bu tip yerlerin bakımına ve temizliğine özen göstermeleridir (Kiddey & Schofield, 2011, p. 17). Benzer biçimde sokak evsizliği yaşayan bir takım bireylerin beraber yaşadıkları ve mücadele ettikleri birey veya grupları aile olarak gördükleri bilinmektedir (biyolojik ailelerinin varlığına karşıt veya ek olarak) (Wassermann & Clair, 2010, pp. 106-113). Bu sebeple *çatısız (roofless)* veya *barınma rejiminden dışlanmış* gibi somut gerçekliğe tekabül eden kavramlar yavaş yavaş kullanıma girmekte ve öne çıkmaktadır. Kendilerini evsiz olarak ifade etmeyen bireyler yaşama biçimlerini *dışarıda yaşayan, dışarıda uyuyan, seyahat eden, sokak serserisi, sokak askeri ve evden-bağımsız* gibi terimler ile karşılamaktadırlar (Valado, 2006, p. 25).

Mendel, evsiz bedeninin dünyayı kararsız bir biçimde algıladığını ifade etmektedir. Evsizin kendini yaşamın ve mekanın sınırında bir yerde konumlandığı (dünyanın kalanının ona baktığı bir biçimde kendisinin de baktığını söylemeye çalışmaktadır) ve eşzamanlı olarak bu sınırın da ötesinde ve uzağında bir noktadan, bilinen dünyaya mesafeli bir yerden bakabildiği bir *ikili gerçeklik (dual reality)* algısı olduğundan bahseder (Mendel, 2011, p. 157). Buna bağlı olarak, evsiz bedeninin içinde salındığı dünyadan biz ve onlar keskinliğinde ayrımlar ürettiğini, dünyayı, evsizler ve evsiz olmayanlar diye yarılmış bir ikilik olarak gündemleştirdiğini öne sürmek pek de iddialı olmayacaktır. Bu ikiliğin evsizlere ayrımcılık uygulayan toplumsallıktan kaynaklandığı açıktır. Toplumun onlara dayattığı ayrımcı dile karşıt olarak, evsizlerin de söylemlerinde zaman zaman topluma ve diğer bireylere yönelik suçlayıcı bir dil kullandıkları görülmektedir (Mendel, 2011, p. 157).

Bu açıdan, evsiz kimselerin güven ağı, çoğunlukla kendi toplulukları içerisinde kurulur. Bu ağa *dışarıdan* dahil olmak, birçok topluluk ağına nazaran çok daha zordur. Çünkü sürekli olarak yasanın ve yasanın öne sürdüğü kolluk kuvvetlerinin tacizi ve gözetimi altında olmak, neredeyse tanıdık olmayan her simayı potansiyel olarak kolluk kuvvetlerinin bir elemanı veya ajanı haline getirmektedir. Örneğin, Kiddey ve Schofield, evsiz topluluğun her bireyi ile ayrı ayrı güven ilişkisi oluşturmanın tek yolunun referans yoluyla tanıştırmak

olduğunu belirtmişlerdir (Kiddey & Schofield, 2011, p. 8). Valado ise “sokak dayanışma sistemi” adını verdiği evsizler arası güven ağının, dışarıdan gelen desteklere nazaran daha onurlu, saygıdeğer ve özgürlükçü olduğuna dikkat çekmektedir (Valado, 2006, p. 297).

Mendel’in “evsiz heterotopyalarındaki ‘hukuk dünyası’ kavramı” üzerine sıraladıkları, evsizlerin, yasal dilden ödünç alınan bir tür asimile dil kullanıp kullanmadıklarını sorgulatabilir düzeydedir. Kendilerini tanıtmaları istenirken, 25 senedir evsizim, uyuşturucu kullanmıyorum/kullanıyorum, hiç fuhuş yapmadım/yaptım gibi ölçütler ile evsizlik deneyimlerini çerçevlendirme eğilimi göstermektedirler (Mendel, 2011, pp. 161-162). Yasalar ile sık sık karşı karşıya kalan evsizlere göre yasal dünya *benim-olmayan* bir dünyaya aittir (Mendel, 2011, p. 159). Mendel, yasaların dünyasının evsizlerde sözcüklerin büyüğü üzerinden ortaya çıktığını düşünmektedir (Mendel, 2011, p. 161).

Hem dil, hem de sosyalleşme açısından kurulan bu mesafenin mevcut dünyanın işleyişine, kurallarına, yerleşik kabullerine içeriden mi yoksa dışarıdan mı eleştirel bir zemin tanımladığı tartışmaya açıktır. Bu mesafelenmeye rağmen, evsiz birey ve toplulukların, diğer insanlar ile iletişime geçmek ve yaşamın içerisinde etkin aktörler olmak yönünde kayda değer bazı pratikler ürettikleri de bilinmektedir.

Bunlardan biri, Larry J. Zimmerman’ın evsizliğe dair birinci elden bilginin önemli kaynaklarından birisi olarak işaret ettiği *evsiz web bloglarıdır* (Zimmerman, 2013, p. 344). Bizzat evsizler tarafından oluşturulmuş bu bloglar, evsizliği inceleyen sitelerin bilgilendirici içeriğinden oldukça farklı bir içerik sunmaktadırlar. Evsizliğe dair yanlış bilinenler ve evsiz olarak hayatta kalma yöntemleri gibi deneyime dayalı bilgiler, zorlu hayatta kalma koşullarındaki diğer evsizlere yardımcı olmayı amaçlamaktadır. Evsizliğe geçişin birinci elden anlatıldığı bu blogların başka bir faydası daha bulunmaktadır. Bir blog sayfasının sürdürülme azmi ve metin içeriğinin zenginliği, evsiz bireylerin zannedilenin aksine sebatan yoksun veya eğitimsiz oldukları önyargılarını hızla dönüştürme kapasitesine sahiptir. Bu açıdan, bu bloglar, fiziksel dünyada herhangi bir yere *benim* diyemeyen evsizler için onlara ait sanal bir mekanı da tanımlamaktadır (Zimmerman, 2013, p. 344).¹²²

Ancak, evsizler tarafından yaratılan ve yürütülen bu web bloglarının esas önemi, bu metinlerin, evsiz olmayan insanlara bir seslenme amacı olmasında saklıdır. Kimi zaman evsizlere dair olumsuz önyargıları kırmak amaçlı olarak sabırlı, açıklayıcı ve sıcak bir dil ile

¹²² Kişisel mekânın en önemli unsuru, bu mekâna dair tüm kararları verebilme iradesi ve yetisine sahip olabilmek ise, sanal mekânın –yani kişisel web bloğunun- bunu büyük oranda sağladığı rahatlıkla söylenebilir.

(Book, n.d.), kimi zaman da isyanını, kimsenin dile getiremediği bir sertlik ve alaycılık ile metinleştirerek ortaya serilen bu blog yazıları *kimsenin dinlemediği insanların zorunlu monologları* olarak da düşünülebilir.

Evsizlerin yaşam alanlarının keşfini, bir çizgi hikaye formatında sunan *Şehirde Yolculuklar* içinde “Evsizlik bilgisi nadiren yazılır, birkaç şarkı ve youtube videoları haricinde. Bu aslında nasıl olduğu ile ilgilidir, plansız, geçici. Çoğunlukla farkına varılmamıştır” (Kiddey, Dafnis, Hallam, & Brate, 2015) diyen evsiz, görünmez olana sadece kendilerinin değil, evsizlerin paylaştığı –uzam da dahil- her türlü kültürel ürünün de dahil olduğunun açık bir biçimde farkındadır.

Aslında, kamusal alanın tanımını sorunsallaştıran evsiz karşıtı politikalar ve yasal pratikler, evsizliği, uzamı belirleyen etkin bir olgu haline getirmektedir. Evsiz karşıtı mekânsal pratikler, evsizleri kamusal alandan sürmeye veya görünmez hale getirmeye çalışmakta, kamusal alanların kim tarafından, ne zaman, ne için ve nasıl kullanılacağı konusu, evsiz karşıtı politikaların hakim olduğu düşünme biçimi ile belirlenmektedir.

Ancak, bu türden mekanı kontrol etme araçları, evsizleri mağdur etmesine rağmen, onlara edilgen bir statü tesis etmekte başarısızdır. Tam tersine, bu tür evsiz-karşıtı pratikler evsiz bireyleri, etkin ve mücadeleci aktörlere dönüştürmektedir. Bir başka deyiş ile kamusal alan tanımı evsizler tarafından tamamen farklı bir biçimde ve pratik içerisinde *yeniden* yapılmaktadır. Hatta evsiz halkın “kendi kent peyzajını yarattığı” (Valado, 2006, p. 10) ileri sürülebilmektedir. Bu sebeple, evsizlerin kamusal alanda verdikleri mücadelenin tezahürü, aslında kamusal alan tanımını yıpratıcı bir etkiye sahiptir. Çünkü evsizler, kamusal alanda özel kullanım için ayrılmış alanlar talep etmekte, daha da önemlisi, bu alanları sadece fiziksel alanlar olarak değil, sosyal alanlar olarak da talep etmektedirler (Valado, 2006, p. 16).

Kamusal alan içerisinde *benim* dediği alanlar üzerinde hak iddia eden evsiz bireyler, bu alanları olduğu gibi kullanmamaktadırlar. Tıpkı sistemin içerisindeki yasal olarak özel kabul edilen konut mekanlarında olduğu gibi, her çeşit mekan, bir kullanıcı olarak evsiz bireyler tarafından dönüştürülmekte, mekana müdahale edilmektedir. Sıklıkla, kentsel uzam içerisinde terk edilmiş veya atıl durumda bulunan arazi veya yapılar, bu dönüştürme işlemleri sonucunda *bir yer* haline gelmektedir. Evsizleri kamusal alanın “mükemmel kullanıcıları” olarak tanımlayanlar dahi vardır (Space Not Spikes, 2016). Aslında, kent coğrafyasında *yokyer* (Kiddey & Schofield, 2011, p. 21) olarak tanımlanan mekanların pek çoğunun evsizler

için *bir yer* olduğunu da fark etmek çok zor olmayacaktır. Bristol'deki Turbo Island¹²³ evsizlerin kent algısında ne ise, İstanbul'daki bankamatik kabinleri veya Adana Otogarı (NetGazete, 2017) da aynı şeydir.

Daha da ötesinde, evsizlerin belirli bir süreden fazla kalma imkanı buldukları yerleri hemen *evleştirdikleri* rahatlıkla gözlenebilir (Zimmerman & Welch, 2011). Kullanım süresi ve imkanlara bağlı olarak, kimi zaman ufak bir açık hava konutuna, kimi zaman da kolektif kamp alanlarına dönüşebilen bu evleştirme pratikleri evsiz birey ve gruplar için sadece barınma değil, aynı zamanda iş, eğlence ve sosyalleşme imkanlarını da kurma kapasitesi açısından hayatidir. Evsizlerin bir araya geldikleri kamp alanları, işbirliğinin ve otonominin örgütlendiği, evsizlikten kaynaklı haysiyet ve kontrol kaybının telafi edildiği mekansal bir örgütlenmedir. Bu kampların *Justiceville, Dignity Village, Love Camp* şeklinde seçilen isimleri de bunu vurgular niteliktedir (Davis S. , 2004, p. 50).

Buna ek olarak evsiz birey ve toplulukların, kentsel alan mücadelesini daha manifestal bir biçimde verdikleri pratikler de yok değildir. Dışlandıkları sistemden kaçınmak yerine, onun üstüne gitmeyi tercih ettikleri zaman, “geçmeyi veya beklemeyi yasaklayan tabelaları spreyle boyamak, polis memurları ile alay etmek, dava açmak, umumi tuvaletlerin kilitli kapılarını kırmak, seçkin lokasyonlara dışkı bırakmak” (Valado, 2006, p. 298) gibi pek çeşitli eylem biçimleri geliştirdikleri bilinmektedir. Kısacası, evsiz beden için “var olmak direniştir” (Valado, 2006, p. 299).

Evsizlerin kamusal alanı diğer bireylerden farklı kullanmasına benzer biçimde, farklı algılayıp algılamadığı da araştırılmaya değerdir. Örneğin, pek çoğumuz bir uçtan diğer uca şehri saran bir güvenlik kamerası (CCTV) ağı olduğunun bilincinde olmamıza rağmen, bu kameraları fark etmekten, ayırt etmekten uzağız. Oysa evsizlerin bu kameraları tek tek ezberledikleri, kamusal alan kullanımlarında bu kameraların varlığının veya yokluğunun tercihlerini önemli oranda yönlendirdiği bilinmektedir (Kiddey & Schofield, 2011, p. 18).¹²⁴ Valado, “Kentsel alanda gezinmek, özel ve açık yerler, güvenli ve tehlikeli yerler, konforlu ve

¹²³ Turbo Island: Bristol'de üç yolun kesiştiği ve üzerindeki yapı II. Dünya Savaşı esnasında yıkıldıktan sonra trafik güvenliği için yerine tekrar yapı yapılmaması kararı verilmiş boş bir köşe araziye verilen ad. Yakın çevre sakinleri ve evsizler için bir buluşma ve vakit geçirme noktası haline gelen bu küçük arazi, Trip Advisor'da yer alacak kadar ünlü olmuş ve kentin alt-kültürel mekan örneklerinden biri sayılmaktadır. Ancak bu alan basında sıklıkla “sloop-space” (atıl, atık mekan) (The Guardian, 2018) veya “no-mans land” (hiç kimsenin yeri) (Cork, 2019) ifadeleri ile anılmaktadır.

¹²⁴ Evsizlerin önemli bir kısmı uyumak için kamera olan yerleri –en savunmasız oldukları uyuma esnasında zarar görürlerse inandırıcı bir kanıt olarak başvurabilmek için- tercih etmektedirler. Ancak giyinmek, yıkanmak veya madde kullanımı gibi eylemler için, bu kameraların yakalayamayacağı yerleri seçmektedirler.

rahatsız yerler, dostane ve düşmanca yerler şeklinde çeşitlenen karmaşık bir zihin haritası gerektirmektedir” demektedir (Valado, 2006, p. 292). Buna göre evi olan ve olmayan diye ayırt etmeden tüm bireyler için geçerli olan bu zihin haritasının her birey için farklılaşacağı, evsizlerin de bundan muaf olmadıkları açıktır. Daha da ötesi, kentsel uzamın ve kamusal-özel ayrımlarının evlerde barınan bireylere göre düzenlenmiş olduğu gerçekliği hesaba katıldığında, evsiz halkın, ancak diğerlerinden bütünüyle farklılaşan bir zihin haritası ile yaşamını sürdürebileceği ve bundan dolayı da, özgün bir “yer kavramı” yaratacağı öngörülebilir. Evsiz bireylerin kente dair zihin haritalarının basit taktiklerde ortaklaştığını öne süren Valado şöyle demektedir:

Bunu yapabilmek için sayısız taktikler kullanır ve bunları pek çok şekilde kombine ederlerken, aynı basit taktiği paylaşmaktadırlar: Güvenli, rahat, fonksiyonel ve dost mekanlar bulmak veya yaratmak. Bunu yaparken, bireyler sadece fiziksel bir alan değil, toplumsal ve ekonomik bir alan da yaratmaya çalışmaktadırlar. Fiziksel bir alan talep ederken, toplumsal ilişkilerini kontrol edebilmek, gelir getirecek etkinlikleri kovalayabilmek ve günlük yaşamlarında öngörülebilirliği ve düzeni sağlamaktadırlar. (Valado, 2006, p. 292)

Nesneler dünyasının ise evsiz özneler için ifade ettiği şeyler, toplumun diğer bireyleri ile benzerlikler ve farklılıklar taşımaktadır. Evsizler için sahip oldukları *şeyler (eşyalar)* önemlidir. Sadece işlevleri açısından değil, bu şeyler onların kim olduklarına dair tanımlayıcı da olduğu için (Zimmerman & Welch, 2011, p. 70) vazgeçilmez olanları dahi vardır. Bu açıdan evsizlerin nesnelere ile diğer insanların kurduğu ilişkiye benzer bir ilişki kurduğu söylenebilir. Ancak önem verilen eşyalar ve materyaller, evi olan insanlarınkinden birçok kalemde farklılaşabilmektedir. Hatta materyaller için algının ters yüz olduğu bir durum geçerli olduğu düşünülebilir. Örneğin, plastiğin, insanlığın terk etmesi gereken bir materyal olarak öne çıktığı, pek çok alanda ve yerde kullanımının kısıtlandığı günümüzde –simgesel ve miktar olarak dışlanmada ilk sırayı alan- plastik çöp poşetlerinin, evsizlerin gündelik pratiklerindeki hayat kurtarıcı rolü buna bir örnektir (The Guardian, 2019; Zimmerman & Welch, 2011).

Buna benzer biçimde, *ihtiyaçlar* tarif edilmeye başlandığında, evsizler ve *diğerleri* arasındaki farklı yaklaşım şaşırtıcı düzeydedir. İnsanlığın önemli bir kesimi, evsiz bireylerin birincil ihtiyaçlarının yemek olduğunu düşünmektedirler. Yapılan araştırmalar ve birebir röportajlar ise durumun hiç de böyle olmadığını söylemektedir. Örneğin, evsiz bireylere neye ihtiyaçları olduğu sorulduğunda sıklıkla alınan cevaplardan biri “diş fırçası”dır:

Evsiz bir arkadaşım, bir seferinde, diş fırçasına ihtiyaç duyması ile ilgili bir hikayesini paylaşmıştı. Bir marketin önünde diş fırçası almak için para istediğini belirten bir işaret ile ayakta dikilmişti. Çok geçmeden insanlar ona yiyecek vermeye başlamışlardı. Minnettar bir şekilde pek çok yemek dolu çantayı kabul ederken hala diş fırçası için para toplamaya çalışıyordu. Paketleri yanına konumlandırmıştı. Yemek verildiği her halinden belli olmasına karşın, insanlar yiyecek bağışlamaya devam etmişlerdi. İsteddiği diş fırçasını satın almayı başaramamıştı. (Horvath, n.d.)

Kişisel bakımın evsizler için ne anlam ifade ettiğini, evsizlik deneyimi olmayanların anlamasının güçlüğü bu noktada ortaya çıkmaktadır. Aslında, kamusal alanda mahremiyeti zedelenen ve kategorik olarak özneliği elinden alınan evsiz bireylerin onurlu bir biçimde toplumun içerisinde yer alabilmesinin asgari gereklerinden biri olarak öz bakımı önemsemeleri hiç de şaşırtıcı değildir. Yıkanma imkanı çok kısıtlı olan bu bireylerin, az miktarda su ile sağlayabilecekleri kişisel bir bakım olarak diş fırçalayabilmek onlar için hayati bir önem arz etmektedir.

Diğer yandan akıllı telefonlar, pek çok insanın gözünde temel ihtiyaçlarını karşılayamayan evsizler için lüks bir tüketim nesnesi gibi görülmesine rağmen, toplumun tüm kesimleri için olduğu gibi evsiz insanlar için de önemli bir ihtiyaç nesnesi olarak öne çıkmaktadır. Akıllı telefonların evsiz kimseler için bir tür “hayat kurtarıcı” gereklilik olduğu pek az kişi tarafından bilinir (Hackett, 2019). Öncelikli olarak belirli bir adresi olmayan evsizlerin giderek çevrimiçi hale gelen iş başvurularını takip etmek için kullandıkları önemli bir araçtır. Buna ek olarak bilgiye erişimin giderek tek aracı hale akıllı telefonların, artık adres bulmak, herhangi bir yere kayıt yapmak için tek seçenek haline gelmeye başladığı da göz önüne alınmak durumundadır. Ayrıca özellikle sokakta yaşayan evsizlerin pek çoğu türlü taciz tehditlerini bu telefonlardan bağlı oldukları destek ağları sayesinde bertaraf edebilmektedirler. Daha da önemlisi akıllı telefon evsiz bir kimse için dünyanın geri kalanıyla bağ/bağlantı kurabilmenin ve vakit geçirmenin iyi bir aracı haline gelmiştir (Robbins, 2019).

Bu ihtiyaç tarifleri materyal değil, duygusal ve zihinsel ihtiyaçlar olarak düşünüldüğünde de ne yazık ki benzer bir çakışmazlık ile karşı karşıya kalınmaktadır. Yardım etkinliklerinde tüm dünyada önemli bir rol üstlenen dini kurumlar, kurtuluşun anahtarı olarak inancı öne süren dini metinler, kitaplar dağıtan *agresif* yardım politikalarını, adeta yardım karşılığı evsiz bireylerden satın alınan bir bağlılığa dayanarak sürdürmeye devam etmektedirler. Evsizlerin artlarında bıraktıkları okuma materyali içerisinde önemli bir yer

tutan kutsal kitaplar, kimi zaman duygusal ihtiyaçtan ziyade tuvalet kağıdı ihtiyacını giderir gibi görünmektedir (Zimmerman & Welch, 2011, p. 82).

Son olarak evsizliğe dair evsizler tarafından üretilen, paylaşılan ve dönüştürülen yazılı olmayan bir *bilgi alanının* varlığı üzerinde de durmak gerekmektedir. Özellikle sokak evsizleri için sokak bilgisinin kaydedildiği bir tür *hayatta kalma kılavuzu* olarak tanımlanabilecek bir birikim söz konusudur. Bu bilgiyi, sokakta evsiz bireyin güvenliğini ve öz savunmasını nasıl oluşturacağına dair *korunma odaklı* ve temel ihtiyaçların nerede karşılanabileceğine dair *mekan odaklı* olarak iki gruba ayırabiliriz. Özellikle sokaklarda yaşamaya yeni başlayan kimseler için, uzun süredir evsiz olanların biriktirdiği bu bilgi paha biçilmez değerdedir (Valado, 2006, p. 295).

4.12 Evsizliğin Ekonomik Hali

Evsizlik, ekonomik bir çerçevede değerlendirmenin ve tartışmanın kaçınılmaz olduğu bir fenomendir. Şiddetli yoksulluk ile koparılamaz ilişkisinin yanında, ev dediğimiz barınma türünün meta olarak konuta dönüştüğü ve artık neredeyse taşınmaz olmaktan çıkıp, tam tersine *likidleştiği* bir dünya düzeninde evsizliği ekonomik boyutundan soyutlayarak tartışmak anlamsız olacaktır.

Evsizliğin ekonomik boyutunun ilk katmanı yoksulluktur. Tarihsel olarak baktığımızda, istisnai durumlar haricinde, evsiz bireyler toplumun en yoksul kesimlerinden gelmektedirler (Burt, 1991, p. 904). Evsizliğin eski veya yeni evsizlik olması fark etmeksizin ağırlıklı olarak şiddetli yoksulluk ortak paydasında var olduğu bilinmektedir (Rossi, 1990, p. 958)

İkinci olarak, evsizlik, özellikle gelişmiş ülkelerdeki sokak evsizliği ile mücadele ekseninde, devletlerin hatırı sayılır miktarda bütçe ayırdıkları bir konu olmaya başlamıştır. Evsizliğin *maliyeti* denilen bu olguyu evsizlik tartışmalarının merkezine yerleştirilmeye başlanmıştır. Evsizlik aktivizmine dahil olan hemen hemen her örgütlenmenin öne sürdükleri temel argümanlardan birisi, “evsizliğin maliyetli olduğu” çıkarımıdır (Valado, 2006, p. 308; Davis S. , 2004, pp. 57-77). Örneğin, FEANTSA raporundaki Fransa verileri, 2007-2017 yılları arasında evsizlerin acil barınma ihtiyaçlarına harcanan kaynakların yıllık 200 milyon avrodan, 800 milyon avroya çıktığını göstermektedir (FEANTSA, 2019, p. 45). Buna karşın gece barınaklarının (night shelter) en ucuz çözüm olmadığı ifade edilmektedir. Bu raporda,

evsizliğin kişi başına günlük ortalama maliyetinin AB ülkelerinde €3'den €78'e kadar değişkenlik gösterdiği ifade edilmektedir. Her koşulda gün başına kiralık bir evden çok daha pahalı olan bu türden önlemler yoğun bir şekilde eleştirilmektedir. Ek olarak, evsizliğin ekonomik maliyetinin sadece barındırma hizmetlerinden ibaret olmadığı, aynı zamanda sağlık, güvenlik ve mahkeme masraflarını da içeren bir paket olduğu ifade edilmektedir. Bir başka raporda, İngiltere'de evsiz başına yıllık maliyetin £24.000 ila £30.000 arasında değiştiği ortaya konulmaktadır (Department for Communities and Local Government, 2012, p. 4). Tüm AB düşünüldüğünde ise bu rakamın 194 milyar Euro düzeyinde olduğu tahmin edilmektedir (FEANTSA, 2019, p. 46). ABD içerisinde bir örnek olarak, San Francisco'da 2001 yılı itibarı ile evsiz başına aylık 2300 \$ harcandığı söylenmektedir (Davis S. , 2004, p. 58).

Bu rakamlar, evsizlik endüstrisinin artık neredeyse kendi bekasına hizmet etmeye vardır yüksek masraflarına yönelik bir eleştiri zeminini de haklı kılmaktadır (Zimmerman, Homelessness, 2013, p. 338). Zimmerman, ABD'de sadece tek bir kurumun, HUD'ın yıllık ortalama 30 milyar \$ miktarında kaynağı evsizlik hizmetlerine ayırdığına dikkat çekmektedir. Bunların hatırı sayılır bir kısmının yönetim masrafları olduğu düşünülmektedir. Ayrıca bu yüksek harcama oranlarının önemli bir kısmının, dışarıda barınmak durumunda olan evsizlerin sağlık giderlerine ve evsizleri sokaklardan *temizlemeye* gittiği ifade edilmektedir (Davis S. , 2004, p. 58).

Evsizliğin, sadece yoksulluğun katalizörlüğünde ortaya çıkan ve yardım hizmetleri dolayısıyla önemli bir kaynak talep eden bir ekonomik sorun olarak görülmesi, evsiz toplumu ekonomik açıdan edilgen bir gruba indirgemektedir.

Halktan kopuk bir imge olarak evsizlerin politik ve ekonomik özneler olduğunun tamamen göz ardı edildiğini vurgulayan Kawash, politik mücadele eylemlilikleri, kurdukları elektronik ağlar ve yayınladıkları sokak gazeteleri yoluyla kamusal söyleme katkılarının göz ardı edildiğini ve çeşitli eşyaları, materyalleri üretmek veya satmak yoluyla yarattıkları ekonomik varlıklarının yok sayıldığını özellikle belirtmektedir (Kawash, 1998, p. 321).

Evsizlerle yapılan tüm etnografik araştırmalarda, evsizlerin pek çoğunun zorunlu olarak yoğun bir ekonomik eylemlilik içerisinde bulunduğu bilinmektedir. Evsizlik halinde, hayatta kalabilmenin koşullarından biri herkes için olduğu gibi ihtiyaçları karşılayabilmek için mümkün olabildiğince gelir elde etmektir. Bu sebeple, devlet veya diğer kurumlardan yardım geliri olmayan evsizlerin, dilencilik yapmak seçeneğinin yanında, gündelik yaşam içerisinde sıklıkla ve çoğu zaman sistematik bir biçimde atık malzeme toplama işi ile

uğraştıkları gözlemlenmektedir. Buna rağmen toplumun bu uğraşı bir iş olarak görmediği, bu eylemin *çöpleri karıştırmak* ile eş tutulduğu da belirgindir. Mendel, bu işten saymama halinin sebebinin, bu iş biçiminin sistem dışı olmasına bağlamaktadır. Çünkü günümüz toplumunun nezdinde ancak yasal olarak ücretli olduğunuz ve bu kazançtan dolayı vergi verdiğiniz tür bir emeğe iş demektir (Mendel, 2011, p. 164).

Öte yandan, evsizlerin bu türden ekonomik etkinliğini, bir hayatta kalma stratejisi olarak avcı-toplayıcı toplumlara benzetmeye kadar götürülenler bulunmaktadır (Kiddey & Schofield, 2011, p. 5). Bu yorum, anakronik olmanın da ötesinde, kimsenin (evsiz olup olmaması fark etmeden) kontrol etme gücüne henüz ulaşamadığı yaygın bir kapitalist sistem içerisinde, tüm insanların çeşitli biçimlerde hayatta kalma mücadeleleri yürüttüğü gerçekliğini de yok saymaktadır. İronik bir biçimde, *tuhaf* bir evsizlik simülatorü de bu avcı-toplayıcı yorumunu destekler niteliktedir. Bir evsiz olarak rol aldığınız “Hobo: Tough Life”¹²⁵ adlı bilgisayar oyununun tanıtımında, oyunun temel amacı “hayatta kalmak” olarak ifade edilmekte ve kenti dolaşıp, hayatta kalmanıza yarayabilecek her şeyi toplamanız teşvik edilmektedir (Perun Creative, 2017). Süpermarket arabası taşıyan bir evsizin kent *manzarasında* bir tür ikonik imgeye dönüşmesi, açıkça ekonomik özneler olarak görülmediklerinin bir başka kanıtı olarak değerlendirilmelidir.

Aslında, evsizler, yerleşme ve mobilite tercihlerini, ağırlıklı olarak ekonomik etkinlikleri ile bağıntılı yapmaktadırlar. Bir başka deyişle, ekonomik etkinlikleri, tıpkı nüfusun evsiz olmayan kesimine benzer şekilde yerleşme tercihlerini yapılandıran bir rol oynamaktadır. Evsizler, kendi ekonomik etkinliklerini gerçekleştirmek için, merkezi ve ticari açıdan hareketli bölgeleri tercih etmektedirler, çünkü ihtiyaç duydukları veya satılabilir atık malzemelere buralarda daha kolay erişirler. Ek olarak, geçici işlere (Dos Santos, 2005, p. 158) erişimleri de bu bölgelerde daha kolaydır.

Dünyanın her yerinde -belki de her zaman- yoksulların önemli bir kısmının hayatta kalma yolları, varsılların payından arta kalanlara bağlı olmuştur. Bunu ister bildik işgücü-sermaye ilişkileri içerisinde, istersek de dünyaya sahip olanlar-mülksüzler ikiliği üzerinden düşünelim dünya halkının hatırı sayılır bir kısmı –oranı sürekli olarak artarak- dünya kaynaklarının çok daha az bir kısmına erişebilmekte, ne kadarına erişebileceği kararı ve iradesine de sürekli olarak el konulmaktadır. Bu gerçeklik, yoksulluğun ve mülksüzlüğün en

¹²⁵ *Hobo: Tough Life*: “Evsiz: Zor Yaşam” olarak Türkçeleştirebileceğimiz bir RPG (role playing game) türü bilgisayar oyunu.

şiddetlisini yaşayanları, kontrol edemedikleri bir sistemin içerisinde hayatta kalmanın alternatif yollarını icat etmeye zorlamıştır.

Hayatta kalma güdüsü, toplumsal normların her birini ihlal etme olasılığını açan bir aciliyet halidir. Sonuçlarından biri de dünya nimetlerine erişimi engellenenlerin, erişebilenlerin artıklarından, çöplerinden kurdukları yeni bir yaşam ihtimalidir. Bunu, bir günün diğerini tutmadığı, garantilemediği şartlarda “adaptasyon repertuarının doğaçlama kapasitesi” (Dos Santos, 2005, p. 159) kendiliğinden geliştiği için yapabilmektedirler.

...Burada, evsizler ve geri-dönüştürülebilir malzemeleri toplayanlar, çöpün yeniden kullanımının önemli aktörleridir ve paralel, enformel bir ekonomi yaratmaktadırlar. Ama daha önemlisi, mülksüzler, evsizler, çöpün dönüşümüne dayalı başka bir maddi kültür yaratmaktadırlar. Eylemleri, ürün ve maddelerin başkalaşımını [metamorphose] destekleyerek, direniş kültürüne bir temel tesis etmekte, dünyadaki ve tarihteki yerlerini tanımlamaktadır. (Dos Santos, 2005, p. 159)

Çöpün daha önce sahip olmadığı bir değere ulaştığı bu eylemler, hızlı bir şekilde enformel bir ekonominin ortaya çıkmasına yol açar. Öyle ki, bu işler toplumun çoğunluğu tarafından iş olarak değerlendirilmese de, kısa bir süre içerisinde iş kavramının gerektirdiği pek çok öğeyi barındırır haline gelir: Belirli yerlerde yapılır, özel araç gereçler gerektirir, tecrübe edinilmesi gerekir ve bu işi yapan diğer insanlar ile dayanışma veya çıkar çatışması ilişkileri doğurur.¹²⁶

Buna paralel olarak, dilenmenin halen *onursuz* sayıldığı bir toplumsal düzende, atık toplamak dışında bir başka *onurlu* ekonomik etkinlik olarak *alternatif ticari eylemlerden* bahsedilebilir. Bunları, sokak müziği yaparak, araba camı silerek, su, kağıt peçete, takı vb. satarak yapılan ve ticari etkinliğe mütevazı bir katılım yaratan işler olarak ifade etmek mümkündür. Bu tip küçük ticari etkinliklerin en sıra dışılarından biri ise sokak gazeteleri yayınlamak ve bunları sokakta satmaktır¹²⁷.

¹²⁶ Örneğin, Türkiye’de Atık Yönetimi Yönetmeliği’ndeki değişikliğin ardından hızlı bir örgütlenme içerisine giren atık toplayıcıları, kendilerine serbest meslek statüsü kazandırılması için mücadele vermektedirler. 2015 yılında yürürlüğe giren bu yönetmeliğin ikinci bölümünün “ğ” fıkrasında “Serbest bölgelerde kurulu bulunanlar da dâhil olmak üzere, ek-2/A’da ve ek-2/B’de belirtilen faaliyetleri yapan gerçek ve/veya tüzel kişiler Çevre İzin ve Lisans Yönetmeliği doğrultusunda Bakanlık/il müdürlüğünden geçici faaliyet belgesi/çevre izin ve lisansı belgesi almakla, tehlikesiz atık toplama-ayırma tesisi için ise il müdürlüğünden izin almakla yükümlüdürler.” denilerek atık toplama işini yapanlara bir izin belgesi edinmek zorunlu kılınmıştır. Atık Yönetimi Yönetmeliği (T.C. Resmi Gazete, 2015).

¹²⁷ 1989 yılından itibaren ABD’de yayınlanan *Street News* ve 1991 yılından itibaren İngiltere’de, sonrasında da dünyanın çeşitli ülkelerinde yayınlanmaya başlayan *The Big Issue* bunların en bilinenlerindedir.

4.13 Evsizliğin Arkeolojisi

Evsizliğı hem tarihsel hem de güncel bağlamda anlayabilmemizin önündeki engellerden önemli biri elimizdeki maddi verilerin son derece kısıtlı olmasıdır. Özellikle evsizliğin arkeolojik veri üretmeyecek denli şiddetli bir mülksüzlüğe tekabül etmesi, evsizliğı tarihsel bir bağlamda değerlendirebilmeyi neredeyse imkansızlaştırmakta, dolaylı verilere başvurma ihtiyacını doğurmaktadır.

Ancak, Larry J. Zimmerman, tam tersini iddia etmektedir. Neredeyse herkes tarafından uzak geçmişçi çalışan bir disiplin olduğu düşünülen arkeolojinin yanlış anlaşıldığı konusunda bir uyarı yapmaktadır. Ona göre arkeoloji her zaman geçmişten ziyade *şeyleri* incelemiştir:

Geçmiş ister bin yıl, ister 10 dakika öncesi olsun, arkeologların kullandığı araçlar çoğunlukla aynıdır ve benzer temel soruları cevaplamaktadır: İnsanlar hangi şeyleri kullandılar? Bu şeyleri nasıl ve nereden edindiler veya yaptılar? Nasıl ve hangi koşullarda bunları kullandılar? Bu şeylerin bu insanlar için taşıdığı anlam ne idi? Bu şeyler ile işleri bittiğinde onları nasıl attılar? İnsanlar onlardan kurtulduktan sonra bu şeylere ne oldu? (Zimmerman, 2013, p. 336)

Bir önceki bölümde belirtildiği gibi, evsizlerin şiddetli mülksüzlüğünün maddi bir kültür üretmediği anlamına gelmediği, tam tersine mevcut maddi kültürü dönüştürdüğü, hatta mevcut maddi kültürün dışarısında alternatif bir maddi kültür imkanı yarattığı açıkça görülmektedir. Ancak, bu konudaki veri toplama isteksizliği, sanki evsizler gibi onlara ait verinin de görünmezliğini duyurur gibidir. Yerleşik değer algısının ve ölçütlerinin dışındaki değerleri de araştırmaya girilirse -arkeoloji kapsamında Zimmerman'ın yaptığı tam da budur- çöpten arkeolojik kalıntıya dönüşen muazzam bir veri yığını ile karşı karşıya kalacağımızı düşünmek gerekir.

Zimmerman ve Welch 2005 yılından itibaren, daha önce evsizler tarafından kullanılmış yerleşim alan ve noktalarında sistematik bir araştırmaya girişmişlerdir. Özellikle uzun süreli evsiz yerleşmelerinde, yerleşmeye dair gözlenebilir kalıplardan bahsedilebileceğini dahi öne sürmüşlerdir (Zimmerman & Welch, 2011).

Öncelikle, evsizliğin *kültürel görünümünün* sürekli bir şekilde değiştiğini belirtmek gerekmektedir. Mevsim, erişilebilirlik ve polis zoru gibi şartlar (Zimmerman & Welch, 2011, p. 73), evsizliğe hangi coğrafyada bakıldığı veya kapitalizmin sürekli dönüşen pratikleri, evsizlik olgusunu sabitlenebilir, sınıflandırılabilir bulgulara bağlamayı zorlaştırmaktadır.

Tüm bu zorluklara rağmen, Zimmerman ve Welch'in bir kısım tespiti, kısıtlı birkaç genelleme yapmamıza olanak veriyor gibidir. Örneğin, evsizlerin herhangi bir alana yerleştiklerinde orada barınma süresi, o mekanın kullanılma biçimlerini ve buna bağlı olarak da materyal birikimini belirlemektedir. Uzun süre (birkaç günden fazla) barınılan yerlerde, temizlenme, yemek pişirme ve hatta boş vakit geçirme ile ilgili gözlemler yapılabilirken, kısa süre barınılabilen yerlerde sadece dinlenme ve oturma eylemleri gözlenebilmektedir (Valado, 2006; Zimmerman & Welch, 2011).

Benzer biçimde, kısa süreli barınmalarda, bireysel kullanıma dair izler yaygın iken, uzun süreli barınma alanlarında topluluk kullanımını gözlemek mümkün olmaktadır. Örneğin, uyuşturucu kullanımının yasaklanması veya etnik aidiyet temalarının gözlenebilmesi olasıdır. Saldırı ihtimali az olan *güvenli* noktaların ve mekanların ise, özellikle evsiz mülkleri olarak ifade edilebilecek değerli eşyaların *zulalandığı* yerler olarak öne çıktığı bilinmektedir. Bu noktaların, “hatıralardan, ilaçlardan, kitaplardan ve sevilen giysilerden” (Zimmerman & Welch, 2011, p. 77) oluşan sürekli taşınması zor bir mülkiyetin depolandığı/bırakıldığı bir emanet gibi çalıştığı düşünülebilir.

Bir başka araştırmada, evsizliğin arkeolojisinin evsizler ile beraber yürütülmesi denenmiştir (Kiddey & Schofield, 2011). Yaklaşım, *evsizlerin arkeolojisinden* ziyade, evsiz insanların *kendi kültürlerinin arkeolojisini* yapmak ile ilgilenip ilgilenmediklerini görmeye yöneliktir.

Taze bir kanal açan ve henüz sayıca az olan bu arkeolojik araştırmaların bulgularındaki *değerli eşyaların* varlığı, evsizlerin mülksüzlüğünün aslında göreceli olduğunu açıkça ortaya koymaktadır. Evsizlikten önceki hayattan taşınan, hatıra niteliği taşıyan eşyalar bunların en önceliklilerini oluşturmaktadır. Aileleri ile görüş(e)meyen evsiz bireylerin, aile fotoğrafları ve ailelerine ait özel eşyaları onlar için vazgeçilmezdir. Bunun haricinde kaybedilmesi önemli problemler yaratabilecek olan kimlik, pasaport, ilaç reçeteleri, hastalık geçmişine dair belgeler ve düzenli alınması gereken ilaçlar, evsiz bireylerin değerli eşyalarının önemli bir kısmını oluşturur¹²⁸.

Daha sıradan bulgular için ise bazı tematik kategorilerden bahsetmek mümkündür. Örneğin yiyecek, içecek tüketimi ile ilgili materyalin en fazla bulunacak materyal olacağı

¹²⁸ 2008 yılında görülen bir toplu davada, federal hakim, California Fresno şehir yönetimini ve California Ulaşım Dairesini yüzlerce evsiz mülkiyetindeki eşyaları imha ettikleri için mahkum etmiştir (ACLU Northern California, 2008).

kesindir. Ancak üçüncü sırada giysi ve ayakkabılar ile karşılaşmak pek çok araştırmacı tarafından şaşırtıcı olarak değerlendirilmektedir. Evlerde barınan pek çoğumuz için kişisel eşyaların en belirginlerinden olan giyim ve ayakkabı, arkada bırakılması zor eşyalardan sayılır. Kimliğimizi görselleştiren en önemli unsurlardan biri giyim eşyasıdır. Evsizler için ise anonim olarak bağışlanan/bulunan giysi ve ayakkabılar, nadiren *seçilirler*, çoğu zaman onları elde tutup tutmamak kararı bedene uygunluğuna göre verilir. Yiyecek ve içeceğin ardından en yaygın bağış parçası olarak kolay ulaşılan giyecek ve ayakkabı (Zimmerman & Welch, 2011, p. 78) kolaylıkla da terk edilebilmektedir. Oysa ki kapitalist toplumun önemli bir harcama kalemi giyimdir.

Evsizliğe yönelik arkeolojik bir araştırmanın materyale dayalı veri toplamanın dışında evsizlerin kenti nasıl algıladıklarına, kentsel uzamı nasıl deneyimlediklerine dair de hatırı sayılır oranda bilgi vermesi mümkündür. Kullanılan mekanlar ile bu mekanlar arasında oluşan sıradan ve sıra dışı yolların oluşturduğu ağın, kentin bilinen haritasından farklılığını görebilmek ilginç olacaktır.

Arkeolojik verinin önemli bir ögesinin de evsizlere ait web blogları olduğu unutulmamalıdır (Zimmerman, 2013). Evsizlerin günlük hayatları ile ilgili birincil bir kaynak olarak değerlendirilebilecek bu bloglarda evsizlerin ciddi ve yetkin blog yazarları oldukları gözlemlenmektedir. Bu blogları pek çoğunun hem sığınmak hem de kaliteli zaman geçirmek için kullandıkları kütüphanelerin imkanları sayesinde oluşturdukları ve sürdürdükleri bilinmektedir. Buna ek olarak, evsizlerin yaşadıkları alanlarda yapılan materyal incelemelerinde, şaşırtıcı düzeyde okuma materyaline de rastlanmaktadır. Kısacası evsizler *okumaktadırlar*.

Laurajane Smith'in kültürel miras (heritage) kavramı için tarif ettiği eleştirel zemin evsizliğin bu kapsamda değerlendirilip değerlendirilemeyeceği tartışmalarına ışık tutabilir. Smith, Stonehenge'in nesnel olarak aslında bir arazideki birkaç kayadan başka bir şey olmadığını, kültürel miras olarak kayda geçen olguların doğal bir anlamları olmadığını ifade etmektedir. Bu olguları anlamlı ve değerli kılanın kültürel süreçlerin ve eylemlerin etrafında veya içerisinde anlamlandırılmalarından kaynaklandığını belirtir (Smith L. , 2006, p. 3). Smith, kültürel miras fikrinin bir takım kimlikleri, değerleri ve anlamları nasıl inşa ettiğini, yeniden yapılandığını ve müzakereye tabi kıldığını, bu kavramın devletler ve elitler tarafından nasıl bir regülasyon aracı olarak kullanıldığına bakarak anlayabileceğimizi ekler (Smith L. , 2006, pp. 3-4). Özellikle batı dünyasının söyleminin kültürel mirası belirleyen

baskınlığını eleştirdiği kitabında “otoriter kültürel miras söylemi” kalıbıyla belirgin anlatıları ve pratikleri nötralize ettiğini, eşzamanlı olarak da bu alanı profesyonelleştirdiğini ekler. Kültürel mirasın ne olduğu üzerine derinlikli bir tartışmaya girmeden bile en azından şunu söylemek mümkündür. Bu mirasa neyin dahil edilip neyin dışlanacağını mutlaka siyasi bir zemini vardır ve bugün kültürel miras olarak ilk aklımıza gelen ne ise, bunun aslında seçmece olduğunun farkına varılması gerekmektedir. Kültür denilen olguyu kısıtlı ve yerleşik anlamlarından (yüksek kültür, yerel kültür, popüler kültür vb.) daha geniş bir çerçevede düşündüğümüzde –yani insanlığın her kesiminin, biri diğerinden belirgin bir biçimde farklılaştığı anda kendine has kültürel bir inşaya da başlamış olduğu gerçeğini göz önüne aldığımızda- evsizlerin kültürel bir inşaya girişmiş olacak kadar *diğerlerinden* ayrıştığını hemen anlayabiliriz. Belki de kültürel kabul ettiğimiz obje ve olgularla evsizlik pratiğinin ortaya çıkardığı obje ve olgu yığını pek de çakışmadığı için onlara kültürel bir önem atfetmeyi beceremiyor olabiliriz. Aslında “bir açıdan sıradan ve gündelik, ... ama diğer yandan sıra dışı ve hiç tanıdık olmayan” (Kiddey & Schofield, 2011, p. 6) evsizliğin nesne ve eylemlerinin *görünmezliği*, kültürel olana neyi dahil edip etmediğimiz ile doğrudan orantılıdır.

Evsizliğe dair araştırmaların içerisine arkeolojik verilerin dahil olması stereotipleri aşmak, görünmezliği ve barınmanın farklı biçimlerini keşfetmek için vazgeçilmez olanaklar sunmaktadır. Modernitenin dönüştürme gücü ile her geçen gün daha da hızlı akan bir zaman rejiminde “On dakika öncesinin arkeolojisini” (Zimmerman, 2013, p. 336) dahi yapmanın özellikle evsizlik gibi kalıcılığı sınırlı pratikler için işlevsel olduğu ortadır.

Zimmerman’ın dediği gibi “Arkeolojinin sosyal politikaları etkileme potansiyeli evsizlik problemini çözme iddiası gütmek ile ilgili herhangi bir gündemi olmayan farklı bir anlatı önermesinden kaynaklanmaktadır” (Zimmerman, 2013, p. 339). Tam tersine, bu *çöp arkeolojisinin* yaptığı en önemli şey, “...verilerin akılcı bir şekilde yeniden tasnif edilmesinin bir dünyayı, belli bir ‘gerçekliği’ ne kadar kolaylıkla nesneleştirebildiğini (‘kurduğunu’ veya ‘yeniden kurduğunu’)” göstermesidir (Scanlan, 2018, s. 162). Bu ifade, evsizliği araştırmadan ve anlamadan evsizliği çözmek gibi bir iddiayı sahiplenen tasarım disiplinleri için de büyük oranda geçerlidir.

4.14 Tasarım Problemi Olarak Evsizlik

Dünya kentlerinin kentsel dönüşümler aracılığıyla yaşadığı *rönesansın* bedeli, kent yoksullarının tümüne etki etmektedir. Zorla tahliyeler ile kent sürgünlerine dönüşen bu kesimlerin gördüğü zararlar, bahsi geçen evsiz karşıtı yasal uygulamalar eşliğinde evsizleri daha da şiddetle sarsmaktadır.

Plancıların ve mimarların, meydanlar, çeşmeler, sanat yerleştirmeleri, peyzaj düzenlemeleri, yeni kent mobilyası ve kent donatıları yığıldığı merkezler, elit beyaz yakalılar ve turistlere *yaşanabilir ve gezilebilir* bir kent sunmak amacını gütmektedir (Davis M. , 2006, s. 232). Buna karşılık, kent yoksulları ve evsizler için daha da yaşanılmaz ve gezilemez hale gelen kentlerin sayısı hızla artmaktadır.

“Kentsel mekanda sürdürülen soğuk savaş” (Davis M. , 2006, s. 232)¹²⁹ sadece yasal boyutta değil, tasarımın aracılık ettiği maddi dünyada da sürdürülmektedir.

New York City yöneticileri, 2008 ekonomik krizinin ardından görünürlüğü artan barınma ihtiyaçlarına, kalıcı barınma imkanlarını araştırma yönünde cevap vermemiş, barındırma hizmetlerine yoğunlaşmayı tercih etmiştir. Bu politikalar, pek çok metropol için de geçerli olduğu gibi, toprağı özelleştirerek neoliberal bir marka haline getirilmek için büyük uğraşlar verilmiş kentin, marka değerini düşüren (güvenliğe, düzene ve ekonomik değerlere) sokak evsizlerini görünür alandan boşaltmak amacı taşımaktadır (Billies, 2015, p. 993).

Mimarlığın profesyonel alanının en geniş paydasını mekan tasarlamak ve uygulamak oluşturmaktadır. Konut tasarımı ve üretimi ise mimarlık pratiğinin en yoğun çalışma alanı olmasına karşın, bir kullanıcı grubu olarak evsizlerin düşünülmesi, mimarlığın bu alanı içerisinde profesyonelleşenler için pratik içerisinde sıklıkla rastlanan bir durum değildir. Ancak bunun da istisnaları bulunmaktadır.

Herhangi bir yapının belirgin kullanıcı grubu olarak/içerisinde/karşısında evsiz bireylerin düşünüldüğü üç ana başlık vardır. Bu başlıklar bu çalışmada içerisinde *evsizliğin tasarımı*, *evsizler için tasarım* ve *düşmanca tasarım* olarak ayrıştırılmıştır.

4.14.1 Evsizliğin Tasarımı

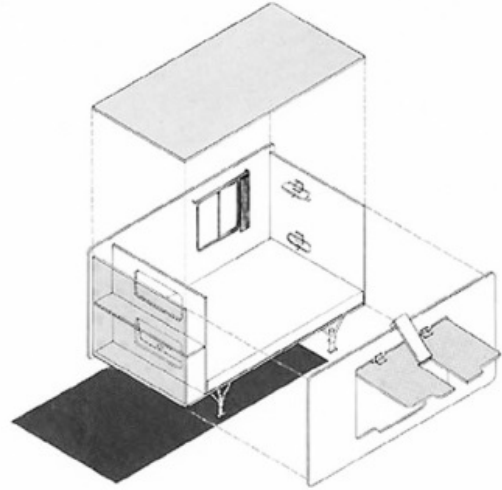
Burada *evsizliğin tasarımı* olarak kavramsallaştırılan tasarım pratikleri, evsiz bireylerin barınma koşullarını iyileştirmek, ihtiyaçlarını karşılamak, ekonomik kapasitelerini artırmak vb. gibi fayda temelli belirgin bazı kriterler ile ayrıştırılabilir. Evsizliğin tasarımında,

¹²⁹ *Urban Cold War*

evsizliğin kendisini veya görünürlüğünü ortadan kaldırmak gibi bir amaç güdülmez. Mevcut bir barınma pratiğinin koşullarına tasarımcı olarak nasıl eklemenebilir, buraya nasıl katkı konulabilir ve buradan ne öğrenilebilir gibi amaçlar vardır.

Donald MacDonald'ın tasarladığı *Kent Uykucusu [City Sleeper]* (MacDonald Architects, 1987), içerisinde mimarların da bulunduğu bir aktivist grup olan Mad Housers'ın *barakaları [huts]* (The Mad Housers, 1987), Michael Rakowitz'in tasarladığı bina havalandırmalarına takılarak şişen sıcak barınak *paraSITE* (Rakowitz, 1998), Sean Godsell Architects'in tasarladığı istenildiğinde altında uyunabilen bir örtüye dönüşen bank tasarımı *Park Bench House* (Sean Godsell Architects, 2002) bu grubun ilk akla gelen örnekleri olarak sayılabilirler.

Kent Uykucusu'nun tasarımcıları, temel hedeflerini evsiz kimselere güvenli ve mahremiyet koşulları sağlayan bir barınma imkanı yaratmak olarak belirlemişlerdir (Şekil 4.14.1.1). Proje tanıtımında reformist veya problem çözücü bir misyondan uzak durduklarını özellikle belirtmekte, temel motivasyonlarının barınma imkanını kolaylıkla sağlayabilmek olduğunu ifade etmektedirler (MacDonald Architects, 1987).

Şekil 4.14.1.1. City Sleeper [Kent Uykucusu] (MacDonald Architects, 1987)

Mad Housers adlı aktivist grubun tasarladığı ve birebir uyguladığı barınaklar da benzer özelliklere sahiptir (Şekil 4.14.1.2). Her barınağın uyuma imkanı sağladığı, ısınmak ve yemek pişirmek için odun sobası ve kilitlenebilen bir kapı içerdiği belirtilmektedir. Bu barınakların mahremiyet, güvenlik, iklim koşullarından korunma ve istikrar sağlanmasının amaçlandığı, kalıcı bir barınma olarak düşünülmediği ifade edilir. Bunlara ek olarak, bu barınaklar evsiz kimsenin önerdiği yere uygulandıktan sonra onun olmakta ve çoğu zaman

burada barınan evsiz bireyler ihtiyaçlarına göre modifikasyonlar yapmaktadırlar. Mad Housers ekibi, en iyi fikirleri bu modifikasyonlardan öğrendiklerini belirtmektedirler. Aslında birkaç yıl ayakta kalabileceğini öngördükleri bu barınakların bazıları, on yılı aşkın süreler ufak bakım ve yenilemelerle kullanılmıştır. Barınma güvencesi sağlayan bu üniteler sayesinde ekonomik olarak güçlenen evsiz bireyler daha iyi barınma koşullarına geçmekte ve sahip oldukları bu barınakları başka evsiz kimselere devretmektedirler.

Şekil 4.14.1.2. Hut [Baraka] (The Mad Housers, 1987)

Michael Rakowitz'in projesi ise daha iddialı bir fikir sunmaktadır. Adını *paraSITE* koyduğu projesi kentteki barınma imkanlarını bir tür *asalaklık mekanizmasını* devreye sokarak artırmayı önermektedir (Şekil 4.14.1.3). Fikir plastik torbalar, polietilen borular, kancalar ve bant kullanarak yapılan şişirilebilir barınakların kentin neredeyse her yerinde bulunabilecek havalandırma/ısıtma/soğutma (HVAC) sistemlerinin kamusal alana veya teraslara çıkan menfezlerine takılmasıdır. Bu menfezlere takılınca içeriden çıkan sıcak hava akımı ile şişen *paraSITE* sokakta sıcak ve korunaklı bir uyuma mekanı haline gelmektedir. Rakowitz'in tasarımı evsizler için kolay, taşınabilir bir barınma imkanı sağlamanın ötesinde,

kamusal alanda uyumayı mümkün ve görünür kılmaktadır. Evsizlik pratiğini ortadan kaldırmaktan ziyade, daha da görünürleştiren, üstelik bunu yapılara akılcı bir biçimde eklenerek –daha doğru bir deyişle onlardan faydalanarak- yapan bu tasarımın, evsizlik pratiğinin söylem ve pratiklerine pekiştirici bir etkisinin olduğu açıktır.

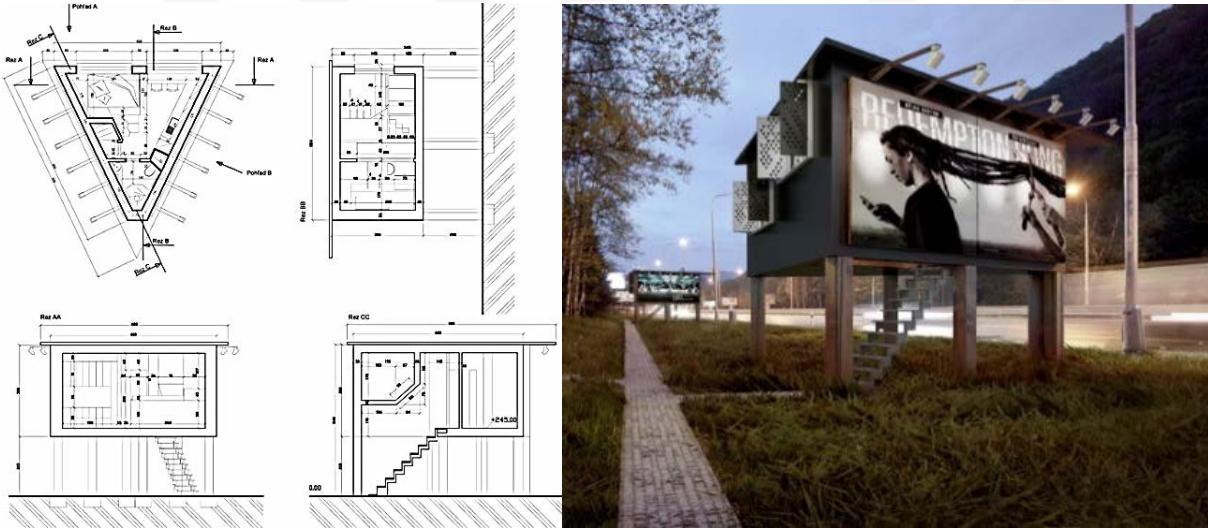
Şekil 4.14.1.3. paraSITE [Parazit] (Rakowitz, 1998)

Park Bench House ise kamusal alanda mevcut olan donatıların opsiyonel olarak evsizler için barınma imkanı da sağlayabileceği fikrine dayanan bir tasarımdır (Şekil 4.14.1.4). Sean Godsell Architects, evsizler için bolca barınma imkanı yaratmanın en akıllıca yolunun kentin mevcut altyapısını kullanarak olacağı görüşündedir. Bu görüş, kent donatılarının evsizleri dahil edecek bir sofistikasyona ulaşmasının, kentlinin evsiz toplum ile ilişkilene pratiklerini zenginleştireceği fikri ile de bağlantılıdır. Tasarım, kamusal alanda yer alacak oturma elemanlarının uygun ve basit bir mekanizma ile istendiğinde üzeri örtülü bir yatma yüzeyine dönüşmesi mantığına dayalıdır. Godsell Architects'in tasarımı kent dokusunda dinamik bir unsura dönüşebilecek bu tip uygulamalar için bir prototip denemesidir denilebilir.

Şekil 4.14.1.4. Park Bench House (Sean Godsell Architects, 2002)

Son olarak, Slovakyalı tasarımcılar Michal Polacek, Matej Nedorolik and Martin Lee Keniz'in büyük reklam panolarını bir strüktür haline getirerek, evsizler için içinde yatak, mutfak, banyo ve çalışma masası olan 20 m²'lik bir yaşam alanı haline getirdikleri *Project Gregory* (Stott, 2014) evsizlik koşullarını inceleyen, bu koşulları iyileştirme yönünde tasarımı devreye sokan ve mevcut barınma rejimi ile ilişki kurmayan bir diğer örnektir (Şekil 4.14.1.5).

Şekil 4.14.1.5. Project Gregory (Stott, 2014)

Architectural Record dergisinin *In the Public Interest [Kamu Yararına]* adlı bir dosyasında, bu türden çalışmalar için “guerilla welfare (gerilla refahı)” ifadesi kullanılmış, üretilen bu türden tasarımların kamusal veya özel mülkiyetli alanlarda hızlı bir şekilde bir anda kullanıma açılmasının sivil itaatsizlik boyutuna vurgu yapılmıştır (Stein, 1988). Mad Housers adlı grubun barakaları konumlandırmak için tenha, yemek kaynaklarına ve iş

imkanlarına yakın, ulaşım elverişli noktaları seçmesi, evsizlik pratiğini anlama yönündeki başarısına işaret etmektedir. Grup, motivasyonlarını şu şekilde açıklamaktadır:

Evi olan bir insanın haysiyeti, minimal ve yasadışı olsa bile, yerde uyuyan bir insandan fazladır... veya bir yapı strüktürün içerisinde uyumanın meşrulaştırıcı etkisinin, bir parktaki bankta çaktırmadan şekerleme yapmaya yeğ olması, hepsi bireyin kendi koşullarını iyileştirmesine katkıda bulunmaktadır. (Stein, 1988, p. 98)

4.14.2 Evsizler İçin Tasarım

İkinci olarak *evsizler için* tasarım diyebileceğimiz bir pratik alanı bulunmaktadır. Evsizlerin veya bildiğimiz anlamdaki konuta erişimi imkansız olanların halihazırda sokak haricinde bulunan barınma imkanlarına¹³⁰ da erişemez oldukları koşullarda, sokak evsizliğini ortadan kaldırmak, daha doğrusu yok etmek için ortaya çıkan mimari programlar bulunmaktadır. Geçmişteki izini workhouse dediğimiz mimari/politik programın izinde görebileceğimiz ve huzurevi, kimsesizler yurdu gibi örnekleri dahil edebileceğimiz filantropist yöntemlerin bütünü bu mimari pratik alanına dahil edilebilir. Bu yöntemler arasında sadece evsizleri kullanıcı olarak belirleyen yeni bir tipolojinin ortaya çıktığı *evsiz barınma merkezleri* öne çıkmaktadır.

Evsiz barınma merkezlerinin modern dönemdeki ilk uygulamaları, polis merkezlerinin veya diğer resmi yapıların kullanılmayan bodrumlarında, koridorlarında evsizlerin *bulunmalarına izin vermek* şeklinde yürütülmüştür. Evsizler, soğuktan, yağmurdan korunmak için sığındıkları bu mekanlarda sandalyeler, merdivenler üzerinde uyumuşlardır (Davis S. , 2004, p. 25). Daha sonrasında Salvation Army'nin başını çektiği pek çok din/yardım kuruluşu evsizlerin acil barınma ihtiyaçlarını sağlayabilecek merkezler oluşturmuşlardır. Davis, barınma merkezlerinin sıklıkla kullanılmayan depo tipi (warehouse) yapıların içerisinde oluşturulduğunu, bu yerlerin, yapının da adına uygun bir şekilde gerçekten *evsiz depoları* haline dönüştüğüne ifade etmektedir (Davis S. , 2004, p. 25).

Bu ifade aslında, barınma merkezlerinin yaygın hedefine dair bir ipucu niteliğindedir. Barınma merkezleri, hiç bir zaman, muazzam sayıda olan evsizlerin tümünü barındırabilme kapasitesinde olmamışlardır. Dolayısıyla, evsiz bireyler için tüm olumlu koşulları

¹³⁰ Tek gecelik hücre oteller (*flophouse*), ucuz pansiyonlar, mutfak ve banyo barındıran *tek oda otelleri* (*SRO-Single Room Occupancy*)

barındırmaları halinde, evsiz bireylerin her birinin başvuracağı, kabul edildikleri takdirde de terk etmeyecekleri gerçekliğinin baskısı altındadırlar. Bu sebeple, genel anlayış, hizmetlerin minimuma indirilmesi ve kullanıcıların ağır kullanım koşullarını kabul etmesini öngören düzenlemeleri yürürlükte tutmanın zorunlu olduğu şeklindedir. Sadece en çaresiz kalanların *mecburen* başvurduğu bu barınma merkezleri, pek çok evsiz açısından hapisneden farksızdır. Temel mesaj şudur: “Burada size yardım etmek için bulunuyoruz, ama burası eviniz değil.” (Davis S. , 2004, p. 33).

Barınma merkezlerinin klasik işleyiş biçimi, uyuma, temizlenme ve beslenme desteği vermek şeklindedir. Mahremiyetin neredeyse hiç olmadığı, pek çoğunda kişisel eşyaların depolanabilme imkanının sağlanmadığı ve insan yoğunluğundan (kapasitesi 4000 kişiye kadar çıkan örnekler tespit edilmiştir (Davis S. , 2004, p. 27)) dolayı sağlık riskinin tehlikeli boyutlara ulaşabildiği bu merkezler, pek çok evsiz açısından uyumanın imkansız olduğu, güvenlik ve sağlık tehlikesi arz eden kapalı bir hacimden fazlası değildir.

Bunlara ek olarak, barınma merkezleri, pek çok insandışılaştırıcı düzenlemeler ile örgütlenmektedir (The Welfare Warriors Research Collaborative (wwrc), 2010, p. 23). Merkeze giriş aşamasında kişisel eşyaların dışarıda bırakılmasını zorunlu kılan uygulamalar, kendisine ait pek az eşyasını zorlukla edinmiş ve muhafaza etmiş olan bir mülksüz için yıkım anlamına gelmektedir. Kişisel eşyalara, sahiplenilen hayvanlar da dahildir.

Bu düzenlemeler, aynı zamanda, barınma merkezi içerisindeki temel ihtiyaçlar dışında kalan aktiviteleri de kontrol etmektedir. Dini kurumların finanse ettiği barınma merkezlerinde ibadete katılımı zorunlu kılmak gibi uygulamalar yaygındır. Los Angeles Mission¹³¹ gibi pek çok kurumda, çeşitli meslek kazandırıcı aktivitelere katılmayı mecburi kılan dayatmalar mevcuttur. Hatta bu kurum, günlük aktivitelerin eğitim, dua, spor ve iş ile programlandığı, ve başarılı olma durumunda, daha konforlu ve mahrem barınma alanlarına (özel odalara) hak kazanıldığı bir ödüllendirme mekanizmasını dahi kullanmaktadır (Davis S. , 2004, p. 29). Modern workhouse uygulamaları olarak rahatlıkla adlandırılacak bu tip kurumların tıpkı workhouse sisteminde olduğu gibi mülksüz, gelirsiz ve evsiz yoksulları çok çalıştıkları ve çaba gösterdikleri takdirde onları dışlayan sisteme tekrar dahil etme vaadine yaslanarak sömürdüğü düşünülebilir.

¹³¹ Bu kurum, barınanları *öğrenci*, kurumda çalışanları ise *fakülte* olarak adlandırmaktadır. İki yıllık eğitim sonunda program bir mezuniyet töreni ile tamamlanmaktadır (Davis S. , 2004, p. 29).

Dolayısıyla pek çok evsiz için, dışarıda kamp yapmanın herhangi bir barınakta kalmaya yeğ tutulabilecek yanları vardır. Öncelikle, belli bir oranda mahremiyet sağlama imkanı vardır. Bunun dışında, en önemli tercih sebeplerinden biri, istediğiniz/tercih ettiğiniz kişilerle bir arada kalma imkanı sunar. Özellikle evsiz aileler için, farklı barınaklara dağılmaya yönlendiren barınak sistemi hiçbir zaman tercih edilmemektedir. Barınak dışı alternatiflerin tercih edilmesinin bir başka sebebi de kişisel eşyalarınızdan vazgeçmenizin, evcil hayvanlarınızı başıboş bırakmanızın dayanılmaz olmasıdır (Valado, 2006, p. 294).

Sam Davis ise, evsizliğe birincil çözümün erişilebilir konut olduğunu not etmesine rağmen, evsizliğin geldiği boyutun büyüklüğünü hesaba kattığında evsizlere özel mimari programları barındıran tesislerin gerekliliğine ikna olduğunu ifade etmektedir (Davis S. , 2004, p. 20). Hatta Davis, bu merkezleri tasarlamadaki profesyonel tecrübesini kitaplaştırmış, barınma merkezlerini, tasarım standartları rasyonalize edilebilecek denli tipolojik bir mimari program olarak sunmuştur. Davis, “özenli bir mimarının çözümün önemli bir parçası olduğu” kanısındadır (Davis S. , 2004, p. 20). Bu sebeple, son derece detaylı bir mimari program analizinin eşliğinde (sağlık kliniği, sigara salonu, hayvan barınağı, banka, mahkeme salonu, derslik, güzellik salonu, egzersiz salonu, yemekhane, uyku mekanları, merkez çalışanlarının ofis ve konaklama alanları vb.), malzeme seçiminden, aydınlatmaya, boyutlandırmadan, tasarım diline kadar bir tür başvuru kitabı oluşturmuştur (Davis S. , 2004, pp. 79-110). Tüm anlatısında, bahsettiği *özenliliği* fark etmemek olanaksızdır. Kendisi, belli ki mevcut barınma merkezlerini iyi etüd etmiştir; hem burada konaklayan evsizler ile hem burada çalışan görevliler ile hem de bu merkezleri yöneten ve/veya finanse eden idareciler ile detaylı bilgi alışverişinde bulunmuştur. Bu bilgi ve etüdlere sonucunda ise *iyi bir barınma merkezi* tasarımına dair çıkarımlarını paylaşmaktadır.

Ancak Davis ve benzerlerini evsizler için tasarım yapmaya iten çıkış noktası, evsizlik ile kurdukları paternalist ilişkiye dayanmaktadır. Evsizliği, mevcut barınma rejiminin bir sonucu olarak görmek bir yana, üstesinden gelinmesi gereken bir sorun olarak anlama gafleti, doğaldır ki arayışı, çözümleri tasarlamaya yöneltecektir. Davis, evsizliğe dair çok doğru tespitler de yaptığı bu eserin sonunda, ne yazık ki evsizliği nasıl anlayamadığını da ortaya sermektedir:

...Kanser tedavisi gibi, evsizliğin tedavisi de tek bir bakış açısı ile tamamlanamaz: farklı evsizlik biçimleri farklı tedavilere farklı cevap verir; ilerleme adım adım olma eğilimindedir ve erken teşhis kritiktir. (Davis S. , 2004, p. 145)

Tüm bunların ötesinde, *evsizler için tasarım*, evsizliğin, mevcut barınma rejimine meydan okuyan bir pratik olarak görülebilme ihtimalini ortadan kaldırmaktadır. Tam tersine, bu tasarımlar, barınma rejimini sorunsallaştırmadan, evsizliğin görünürlüğüne azaltılmasına katkı sunmaktadır. Özellikle barınma merkezleri, sadece sokak evsizliğini ortadan kaldırmaya hizmet etmekte, bu merkezlerde barınanları mevcut barınma rejimine dahil etme noktasında ise marjinal bir başarı sağlamaktadırlar. Kapitalist konut üretiminin bugün geldiği nokta hesaba katıldığında ve barınma rejiminin evsizliği ortaya çıkaran dinamikleri artan bir hızla pekişmeye devam ettiği takdirde, önümüzdeki on yıllarda, evsizlerin genel nüfusa oranının daha da artacağını ve tıpkı bugünün göçmen kamplarında olduğu gibi, barınma merkezlerinin de, binlerce insanın tıkıştırıldığı tecrit mekanlarına dönüşeceğini öngöremek mümkün değildir.

4.14.3 Düşmanca Tasarım

Evsiz bireylerin hesaba katıldığı üçüncü tasarım başlığı ise, *düşmanca tasarımıdır*.¹³² Bu kavram, evsizlerin ve kimi zaman da gençlerin veya madde bağımlılarının bir tür *karşıt* kullanıcı grubu olarak tasavvur edildiği tasarımları ifade etmek için kullanılmaktadır. Bu tip tasarımlar üzerinden ortaya çıkan tartışma, “birtakım tasarım nesnelere ve mekansal düzenlemeler aracılığı ile beden, kent mekanı içerisinde kontrol ve disipline edilip edilmediğine dairdir” (Karaman, 2019). Bu ifade yerine kullanılan *defensive design/architecture (savunmacı tasarım/mimarlık)* veya *unpleasant design/architecture (nahış tasarım/mimarlık)* kavramları, bu tasarım üretme biçiminin motivasyonlarını tam olarak kapsamadığı ve/veya örttüğü için bu metin içerisinde tercih edilmemiştir. Bu tasarımlar için yapılabilecek bir başka tanım ise, “kentsel tasarımda, toplumsal denetimin, nesnelere ve mekanlara içkin olduğu teknik ve taktikler kümesi” (Savicic & Savic, 2014) olarak ifade bulunmuştur.

Son yıllarda, özellikle dünyanın büyük metropollerinin kamusal alanlarında, toplumun belirli kesimlerinin aleyhine bir dizi tasarım pratiği uygulanmaya başlanmıştır. Bu kesimlerin içerisinde önemli bir oranda yer alan evsizler, evsiz karşıtı yasalar ile işbirliği içerisindeki bu

¹³² Bu çalışmada *hostile design/architecture* kavramı *düşmanca tasarım/mimarlık* olarak türkçeleştirilmiştir.

evsiz karşıtı tasarımlar aracılığı ile kamusal alandan daha da güçlü bir biçimde dışlanmaktadır (Bauman T. , 2019, pp. 54-55).

Evsiz bireylerin kamusal alandaki yaşamları için yaşamsal öneme sahip mekan ve objeler, bu tasarımlar aracılığı ile onların kullanımına ve erişimine kapatılmaktadır. Üzerinde uyuma imkanı barındıran yüzey ve objeler, uyumayı imkansız kılmak üzere yeniden tasarlanmakta (Şekil 4.14.3.1), evsizler için bir geçim kaynağı olarak epeyce yaygın olan atık toplama işi, erişilemez çöp kutusu tasarımları vasıtasıyla hatırı sayılır düzeyde engellenmektedir.

Şekil 4.14.3.1. Kent mobilyası, Vancouver/Kanada (Design Crime Gallery, n.d.)

Parklardaki, otobüs, metro duraklarında bulunan oturma elemanları ilk hamle olarak topyekün ortadan kaldırılmakta, bir süre sonra ise ara kolçaklı, öne eğimli, derinliği azaltılmış, tek kişilik parçalar olarak kopartılmış vb. biçimlerde ortaya çıkan, üzerinde uyumanın imkansız kılındığı tasarımlar applike edilmektedir (Şekil 4.14.3.2).

Şekil 4.14.3.2. Uyumanın engellendiği bir oturma elemanı tasarımı (Guimapang, 2019)

Uyumak, hatta oturmak sadece oturma elemanlarında değil, dolaşım alanlarında da yaygın bir biçimde engellenmektedir (Şekil 4.14.3.3). Bu uygulamalar tasarımın düşmanlığının biçimsel olarak en fazla görünürleştiği örnekleri üretir.

Şekil 4.14.3.3. Bir Köprüaltı, Guangdong/Çin (Hostile Design, n.d.)

Evsizler için, hem atık toplama, hem de beslenme istasyonu görevini yerine getiren çöp kutuları, yağmurdan koruyucu başlıklar veya kilitler aracılığı ile içerisindekilere erişimin imkansız kılındığı yeni tasarımlar ile yer değiştirmektedir¹³³ (Şekil 4.14.3.4).

Şekil 4.14.3.4. İçeriden kilitlenen erişilemez çöp kutusu, Denver/Colorado/ABD (Rosenberger, 2018)

Tasarımcı ve mimarların çoğunlukla taleplere yönelik olarak ve bilinçli bir şekilde düşmanca tasarımlar ürettikleri bilinmektedir. İşveren briefinglerine bağlı bir biçimde, tasarım problemini belirgin kısıtlamalar üzerinden kuran ve kullanıcı-merkezli anlayışın çarpıtılmış bir biçimde anti-kullanıcıya dönüştüğü (Savicic & Savic, 2014) bu tasarım etkinliği, hapishane, tımarhane vb. denetim mekanlarını çoktan normalize etmiş bir disiplin için yeni bir olgu değildir.

¹³³ Kamusal mekanlardaki ayrımcı mekânsal müdahalelere parklarda uyunabilecek yerlerde yüksek müzik sesi yayını yapmak, kuvvetli aydınlatmalar yerleştirmek, geceleri sulama sistemleri ile bu zeminleri sürekli ıslak tutmak gibi uygulamalar da dahildir. Bu örnekler “cihazlar” (Savicic & Savic, 2014) olduğu için yukarıda detaylandırılmamıştır.

Ancak kimi zaman, tasarımcısının kurguladığı hedef düşmanca olmaktan çok uzak olmasına rağmen (hatta tam tersi amaçlanırken) hedefinin aksi yönde bir kadere yönlendirildiği durumlar da mevcuttur. Örneğin, Jean-Paul Pothier, Montreal metrosu için tasarladığı oturma elemanlarında, çocuklar için erişilebilirlik sağlamak için, farklı kotlarda monte edilebilen tekil koltuklar düşünmüştür (Şekil 4.14.3.5). Ancak bu tasarımı, uygulamada etkili bir anti-evsiz fikre dönüşmüştür (Rosenberger, 2018).

Şekil 4.14.3.5. Montreal Metrosu için Jean-Paul Pothier'in tasarladığı oturma elemanı, Kanada (Rosenberger, 2018)

Benzer biçimde, Fabian Brunsing adlı sanatçı, 2008 yılında *Pay & Sit - the Private Bench* (Fabian Brunsing, 2008) adlı bir yerleştirme üretmiştir (Şekil 4.14.3.6). Brunsing, üzerinde yayılı vaziyette bulunan sivri uçlu demirler sebebiyle oturulması mümkün olmayan bir bank tasarımı yapmış, 0,50 € karşılığı ise bu uçların bankın içine girdiği ve bu sayede bankı oturulabilir kılan bir mekanizma aplatmıştır. Ancak, çeşitli yayın organlarının haberlerine göre (Omid, 2014; RT, 2010), düşmanca tasarımlara vurgu yapmak için tasarladığı bu iş, ironik bir biçimde, Çin'in Shandong bölgesinde bulunan Yantai Park'ta oturma süresini kısıtlamak için uygulanacak bir bank tasarımına ilham vermiştir.

Şekil 4.14.3.6. Pay & Sit - the Private Bench, Almanya (Fabian Brunsing, 2008)

Tasarımcıların bilerek ya da bilmeyerek düşmanca tasarımlara hatırı sayılır bir katkıda buldukları, bu örnekler ile ortadadır. Pek çok tasarımın ise bir kaza ya da düşüncesizliğin ürünü olmadığı, tam tersine düşmanca bir düşünme sürecinin içerisinde hesaplanmış, tasarlanmış, onaylanmış, fonlanmış ve gerçeğe dönüştürülmüş olduğu akıldan çıkarılmamalıdır (Andreou, 2015). Knightscope adlı firmanın ürettiği güvenlik robotunun San Francisco şehrinde gözetimin haricinde kentin kaldırımlarındaki evsiz kamplarını da taciz etme ve *süpürme* görevi üstlenmesi (Robinson, 2017) bu tasarımların pek çoğunun kötücül işlevleri konusunda şüpheye düşmemizi engelleyen örneklerin başında yer almaktadır (Şekil 4.14.3.7).

Şekil 4.14.3.7. Knightscope, ABD (Knightscope, n.d.)

Buna karşın, düşmanca tasarımların sorumluluğunun, farklı aktörlerden (kent yönetimindeki etkin bürokratlar, özel mülkiyete sahip alanların kamuya terk edilmiş bölgelerini çitlemek isteyen mal sahipleri ve belki de her gün düşmanca tasarımlar ile iç içe yaşamasına rağmen farkındalığı kısıtlı tüm bireyler) meydana gelen geniş bir ağa paylaştırılması gerekliliği gözden kaçırılmamalıdır.

Kentlerde yaşayan milyonlarca kişi tarafından çoğunlukla farkına varılmayan ve bu yolla normalize edilen düşmanca tasarımlar, bunu, tasarımların arkasındaki siyasetin örtüklüğüne borçludur (Rosenberger, 2018, p. xii). Bu tavır “görünürlük politikaları (politics of visibility)” (Rosenberger, 2018) olarak da adlandırılmaktadır. Rosenberger’in, evsizlerin *politik sermayesi* olarak adlandırdığı görünürlüklerinin azaltılmasının veya engellenmesinin, toplumun evsiz olmayan kesimleri açısından farkındalığı azaltmayı veya evsizlik olgusunun olduğundan daha hafif görülmesini sağlayacak bir kayıtsızlığı ürettiğini iddia etmektedir (Rosenberger, 2018).

Düşmanca tasarım başlığı altına girebilecek pek çok obje ve mekan, ana işlevlerini sorunsuz bir şekilde yerine getirmektedirler. Bir başka deyişle, toplumun büyük bir çoğunluğu tarafından talep edilen dominant kullanım¹³⁴ (çoğu zaman tasarım sürecindeki tekil işlev) sürdürülmektedir. Bir bank, halen oturma işlevini sağlamakta, bir çöp kutusu hala, çöp

¹³⁴ Objenin tasarlanmasını ve üretilmesini yönlendiren temel işlev, amaç.

atabilmemiz için kullanılmaktadır. Bu, kullanımın rasyonalize edilmesi olarak da düşünülebilir. Zira toplumu kontrol eden denetim ağlarının (yasalar, aktörler vb.) ayrılmaz bir parçası olarak teknoloji etkin bir güce sahiptir. Teknolojinin baskın toplumsal ağın bir aracı olarak kamusal alandaki rolü, onu belirgin bir işin delege edildiği bir *insan olmayan aktör* haline getirmektedir (Rosenberger, 2018). Bu aktör, düşmanca tasarımlardan birisi olduğunda, tasarımı belirgin bir işlev için teşvik edici (ikna edici) iken, diğer bir işlev için *çaydırıcı* kılar, kimi zaman da *yasaklama* rolünü üstlendirir. Bunun da ötesinde, bu kısıtlama siyaseti, belirgin bir alanda “kimlerin istenmediğini” (Rosenberger, 2018) de duyuran bir söylemi sessizce yaymaktadır. Oregon Üniversitesi’nde mimarlık tarihi hocası olan Ocean Howell, kaykay yapanları engellemek için yapılan tasarımlar hakkında konuşurken, “tasarım sizin aleyhinize yapıldığında, bunu bilirsiniz. Başka insanlar bunu görmeyebilir, ama siz görürsünüz” demektedir (Andreou, 2015).

Burada kamusal alan kullanıcılarına zarar vermek gibi genel bir amaç güdülmemektedir; daha çok, belirli bir grubun kullanımını sağlamak üzere, bir diğer grup kriminalize edilmektedir (Savicic & Savic, 2014). Bu “sessiz ajanlar” (Savicic & Savic, 2014, p. 3) sayesinde, yani düşmanca tasarımlar aracılığı ile sadece istenmeyen işlevler ve kimseler dışlanmakla kalmaz, aynı zamanda, evsiz karşıtı yasaları uygulamak amacı ile devreye giren kolluk kuvvetlerine olan ihtiyaç da azalmaktadır (Savicic & Savic, 2014). Bu sayede, kamusal alanın bir mücadele alanı olma özelliği de ortadan kalkma tehlikesi ile karşı karşıya kalır. Evsiz öznelerin yasa uygulayıcı ile çatışma hali mekansallığını kaybeder.

Tasarım ile yoksulluk arasındaki ilişkinin bir katmanı olarak tasarım ile evsizliğin ilişkisi üzerine düşünmek, özellikle tasarım disiplinlerini dönüştürme kapasitesini sürdürmektedir.

4.15 Bir Barınma Formu Olarak Evsizlik

Evsizliği pek çok biçimde kriminalize eden bir toplumsal yapı içerisinde, evsizler görünürlüklerini en aza indirmeyi bir var olma taktiği olarak kullanıma koymakta, toplumun geri kalan kesimi ise bu görünmezliği memnuniyetle kabul etmektedir (Zimmerman & Welch, 2011, p. 67). Kısacası kamusal alanlardan yok olmalarını arzulayan bir toplumsal yapıya, çoğu zaman *yoklarmış* yanılması yaratarak eklenmektedirler.

Çevre psikolojisine¹³⁵ dair *yer kimliği* kavramı, kim olduğumuz sorusunun, *nerede olduğumuz* sorusu ile yakından ilişkili olduğunu iddia etmektedir (Dixon & Durrheim, 2000, p. 27). Dixon ve Durrheim, yer kimliğini inşa eden öğelerin sadece hatıralar, algılar, yorumlamalar, fikirler vb. gibi bireysel, zihinsel, tartışılmaz ve apolitik olmadığını, öznel arası, ideolojik, iktidar ilişkileri ile dolu bir inşa alanının da var olduğunu ifade ederler (Dixon & Durrheim, 2000, pp. 27-34). Bu şu anlama gelmektedir: Özneler, uzam ile salt bireysel bir ilişki içerisinde bulunmazlar; bu ilişki, toplumsal tüm unsurlar ve diğer özneler ile diyalog ve mücadele içerisinde var edilir. Bu yolla, hem beden, hem uzam, hem de toplumsallık, karşılıklı bir biçimde inşa edilir veya dönüştürülür.

Buna ek olarak, öznenin benlik duygusu, yaşadığı mekanların ve kullandığı nesnelere içerisinde de sızar, onlardan dışarı da (Hodgetts, et al., 2010, p. 286). “Benlik, fiziksel, psikolojik ve sosyal olarak dünyaya yerleşik, çoklu ve süregiden bir projedir” (Hodgetts, et al., 2010, p. 287). Bu çoklu proje, hem beden boyutları, sesi, giysileri, eşyaları gibi maddi unsurları, hem de alışkanlıkları, ilişkileri gibi sosyal yönleri ile örülür ve belirgin bir mekana sabitlenmeden var olur.

Dolayısıyla, bedenin mekansallığı, hem harici hem de dahili bir kapsamdadır. Beden, toplumsallık içerisinde kimi zaman kurucu, kimi zaman tâbi, kimi zaman kayıtsız veya görünmez olmayı başarabilir. Benzer biçimde, içerisinde bulunduğu uzayda büyüyebilir ve küçülebilir. Uzayda kaplayacağı yeri arsızca esneyerek veya mahcup bir biçimde küçülerek belirleyebilir. “Bedenin, içerisinde bulunduğu uzay ve mekanlar ile ilişkisi, bedenin nasıl üretildiğini ve çoğaltıldığını [standardize edildiğini]” (Ahmed & Stacey, 2001, p. 13) da gösterme potansiyelini taşımaktadır.

Evsiz bedenler, yaygın olarak yersiz veya *yer dışı* olarak düşünülmektedirler. Bilinen normlardaki (sürekli, sabit, yasal, elverişli) mekanlarda –özellikle de konutta- ikamet etmedikleri için, benlikleri de *makbul* sayılmamakta veya yok sayılmaktadır¹³⁶. Ancak, yukarıda değinildiği gibi, benlik ve/veya beden ile mekan ilişkisini kuran öğeler sayısızdır ve bir konutta ikamet edip etmemek ile sınırlandırılması mümkün değildir. Dolayısıyla evsiz bedenlerin mekan(lar) ile nasıl ilişkilendikleri, nasıl mekan kurdukları üzerine tartışmak olanaklıdır.

¹³⁵ Environmental psychology

¹³⁶ Evsiz beden bölümünde evsizlerin neden özne olarak kavramsallaştırılmadıklarına daha detaylı olarak değinilmiştir.

Daha önce de değinildiği gibi mobilite, evsiz bedenlerin mekanlar ile ilişkilenmelerinde önemli bir rol oynamaktadır. Mekanları ardı ardına kat ederken, sürekli bir geçiş halini alan bu mekansal deneyim, pek çok mekanın, yerleşmeden nasıl deneyimlendiği üzerine düşünmeyi gerektirmektedir. Evsizler bağlamında, çoğunlukla sahip olunan eşyaların tümüyle beraber yürütülen bu geçişler, sanıldığı gibi mekanlar ile bu mekanlara yerleşmeden özdeşlik, aidiyet kurulamayacağı veya hatıralar biriktirilemeyeceği anlamına gelmemektedir. Örneğin, iletişim teknolojileri ve medya cihazları –örneğin MP3 çalar- evsizler de dahil olmak üzere tüm bireyler için, kamusal alan içerisinde ses ile kurulan ayrı bir mekansallık üretme becerisine sahiptir (Hodgetts, et al., 2010, pp. 287-288). Evsizler gibi pek çoğumuz, bu teknolojiler sayesinde mekandan mekana geçişlerimizde, bu geçiş halinin akışkanlığına ve kamusalıya zıt bir biçimde, bedenimizi, ses sayesinde bir tür sabit ve özel alanda var olma imkanına açarız ve dünyaya belirgin bir oranda kapatırız.

Evsiz öznelerin, mekanlar ile aidiyet ilişkilerini kuran ana öğelerden bir diğeri ise alışkanlıklarıdır (Hodgetts, et al., 2010, p. 288). Tıpkı, evleri olan diğer özneler gibi, günlük rutinler ile ilişkili mekanlar, evsiz öznelerin de aidiyetlerini perçinler. Temizlik ihtiyaçlarını nerede giderdikleri, nerelerde beslendikleri, nerelerde sosyalleştikleri ve gelir kaynaklarına nerede ulaştıklarından oluşan deneyimleri, bir mekanlar örüntüsü haline gelir ve onlara bu mekanlarda aşinalık, konfor, aidiyet sağlar. Bu mekanlar, oralardan sürülmedikleri sürece *kendilerini evlerinde hissettikleri yerler* arasında yer alır.

Bu durumda ev neresidir? Bu soruya, Sara Ahmed'in cevabı şu şekildedir:

Şimdi, burada ev 'kişinin genellikle yaşadığı yer' *mekanın yaşanmış deneyimi* olarak kuramsallaştırılmaya başlanır. Bundan dolayı *benliğin bir mekana gömülmesi* [bu alıntıda italikleştirilmiştir], basit bir biçimde halihazırda kurulmuş mekanda (kişinin kolayca ayrılabilmesi ve aynı kalabileceği) yaşamak ile ilgili değildir. Aksine, mekan, duyuların içerisine sızar: kişinin neyi kokladığını, neye dokunduğunu, ne hissettiğini, hatırladığını tanımlar. Bu sebeple, yaşanmış deneyim olarak evde olmak, mekanın, içerisindeki özneleri basitçe onların dışarısında olmadan örtmesini gerektirir: evde olmak, özne ve mekanın birbirlerine sızdığını, *birbirleri içerisinde yaşadıklarını* ima eder. Bir dereceye kadar evde olmanın yaşanmış deneyimini ikinci bir deride yaşamak olarak düşünebiliriz, [mekan] basitçe domestik özneyi barındıran bir deri değildir, aynı zamanda öznenin dokunulmasına ve sırf evin içinde veya evden uzakta olmayan bir dünyaya dokunmasına izin verendir. Bir deri olarak ev, benlik ve ev arasındaki sınırmı geçiren olduğu izlenimini uyandırır, ama aynı zamanda ev ve uzakta olmanın da geçiren olduğunu. (Ahmed, 1999, p. 341)

Evsiz öznelerin, özellikle kamusal mekanlar ile ilişkilene biçimleri, belki de Sara Ahmed'in bahsettiği geçirgenliğin doludizgin yaşandığı yegane pratiktir. Ancak bu,

evsizlerin, kamusal alanda sürekli dolaşım halinde olmaktan memnun oldukları anlamına gelmez. Evsiz bireylerin kamusal alan içerisinde durmaksızın özel alanlar talep ettikleri ve kurdukları bilinmektedir. Bir başka deyişle, evsizler kamusal alanda barınma mekanları da inşa etmektedirler.

Bu barınma mekanları, çok geniş bir çeşitlilikte ve sofistikasyon aralığında seyretmektedir. Bir uyku tulumu veya battaniye ile özelleşen bir bina nişi de, mukavva parçaları ile oluşturulmuş tek kişilik bir oda da, komodin, yatak şiltesi, tv ve kitaplık gibi olağan ev eşyaları yayılarak tanımlanan 10 metrekarelik bir kamusal alan da, kaldırıma kurulmuş bir çadır da evsizlerin barınma mekanlarına örneklerdir.

Dos Santos'un "*spontaneous design [kendiliğinden tasarım]*" (Dos Santos, 2005, p. 160) olarak adlandırdığı, evsizler tarafından oluşturulmuş bu enformel yaşam alanları/meکانları, profesyonel tasarımcıların, mimarların kullandığı anlamıyla, bedeninin içerisine yerleştiği bir barınak olmaktan çok, bedeninin biyolojik bir uzantısı gibi değerlendirilebilir. Zira bu alanları var etmek kadar, sürekli kılmak için, beden zorunlu olmadıkça mekandan ayrılamaz. Mekani kuran yapı parçaları (battaniye, mukavva parçaları, yatak vb.) taşınabilir düzeyde de olsa, taşınamaz miktarda da olsa, bedeninin onlardan ayrılma lüksü yoktur. Evsiz özne için onlardan ayrılmak demek, barınağını kaybetmek tehlikesi anlamına gelir.

Bu barınakların yapı taşları, -eğer eşyaları ile evinden atılmış bir evsizden bahsetmiyorsak- tümüyle buluntu malzemelerden oluşmaktadır. Buluntu malzemeler, pragmatik bir anlayışla özenle seçilir, çoğu zaman da beklenmedik biçimlerde kullanıma geçer, manipüle edilir, birleştirilir (Dos Santos, 2005) ve tıpkı diğer enformel yapılaşmalar gibi sürekli bir yenilenme, düzenlenme halindedir. Maria Cecilia Loschiavo Dos Santos, bu pratiği bir direniş olarak görmektedir:

Spontan tasarım, ciddi bir kaynak yoksunluğunda, somut problemleri çözmek için marifetli çözümler üreten yaratıcı bir direniş pratiği olarak anlaşılabilir. Bu, hayati bir şekilde ayakta kalma ihtiyacı tarafından yönlendirilen bir anti-tasarımdır. (Dos Santos, 2005, p. 160)

Bu yaşam alanlarının *tasarlandığını* iddia eden Dos Santos, bu görüşünü, evsiz bireyler tarafından özellikle malzemenin domine ettiği kararların titizlikle alındığı tespitine

dayandırmaktadır. Örneğin, malzemelerin (çoğunlukla mukavva, kağıt, plastik, köpük, meyve sandıkları, kumaş, halı vb.) boyutları değiştirilmekte, kullanım biçimleri dönüştürülmektedir.

Ancak kendisinin, sonuç ürünleri *brikolaj* olarak nitelendirmesi veya Christo'nun paketlerine benzetmesine temkinli yaklaşmak gerekir. Gerçi kendisi de dahil olmak üzere pek çok evsizlik araştırmacısı evsiz mekanlarının veya ürünlerinin estetize edilmesini çekinceli karşıladıklarını belirtmiştir. Belki de daha anlamlı bir karşılaştırma, estetik bir denklik üzerinden değil –ki bu çoğunlukla biçimsel benzerliklere dayandırılır- bu mekanların etkisi üzerinden sorunsuz bir şekilde yürütülebilir. Örneğin, Christo'nun örtülerinin ve paketlerinin kentsel peyzajdaki tanıdık mekanları *geçici olarak yok ettiği* gerçeklik ile evsiz mekanlarını paketleyen örtülerin tanıdık olmayan barınma biçimlerini *geçici olarak var etmesi* yan yana düşünölmeye başlanabilir.

Evsizliğı bir barınma formu olarak kavramsallaştırmak, tıpkı barınma olarak kabul görmeyen *ev-olmayan* pratikler gibi, barınmaya dair normlara itiraz etmek anlamına gelmektedir. Ev-olmayanlar ve evsizlik, domestikiteyi, yerleşikliğı, yasallığı ve elverişliliğı bize sorgulatma becerisi yüksek ve güçlü ihlal pratikleridir.

5. BÖLÜM III: TÜRKİYEDE EV-OLMAYANLAR VE EVSİZLİK

5.1 Türkiye’de Ev-Olmayanlar

Türkiye’de *ev-olmayanlar*, Anglosakson ülkeler ile benzeşen ve farklılaşan öğeleri bir arada barındırmaktadırlar. Örneğin Türkiye’de, göçebe barınma pratikleri, tarım ve hayvancılık ile uğraşan kırsal gruplara özgü ve mevsimseldir denilebilir. Bu pratikler, kırsal üretim ile ilişkileri sebebiyle meşru ve olağan kabul edilmektedirler. Mobilitayı sürekli bir barınma biçimi olarak benimsemiş kimseler olmasına rağmen, yaygın bir zorunluluk veya tercih olarak karşılaşılmadığından dolayı kriminalize edildiğine dair bir veriye ulaşmak mümkün olmamıştır. Benzer biçimde işgal pratiğinin de birkaç örnek¹³⁷ haricinde bir barınma biçimi olarak yürütüldüğünü söylemek Türkiye için oldukça zordur. Ancak ev-olmayanların Türkiye’de güçlü bir şekilde karşılığını bulduğu *aile evi olmayanlar* ve gecekondü kavramı içerisinde somutlaşan *elverişli ve yasal olmayanlar*, üzerinde durulmayı hak eden iki başlıktır.

Türkiye’de *aile evi* kavramının, ev ve konut kavramlarının neredeyse birebir karşılığı olarak algılandığı söylenebilir. Konut ve özellikle ev, bir ailenin mekanı olmanın dışında tasavvur bile edilememektedir. Buna bağlı olarak Türkiye’de bugün geçerli barınma rejimi söz konusu ise, aile olmamak demek, barınmanın birinci sıradan *ötekisi* olmak anlamına gelmektedir.

Aile olmayanların, Türkiye coğrafyasındaki karşılığı, bekârlar (öğrencilerin de bu gruba dahil olduğu düşünülmelidir) ve LGBTİ+ bireylerdir. Son derece yerleşik olan bu anlayış, günümüzde de geçmiş dönemlerde de izi sürülebilecek denli belirgindir.

Işıl Çokuğraş’ın Osmanlı İstanbul’unda marjinalite ile mekan ilişkilerini derinlemesine incelediği “Bekâr Odaları ve Meyhaneler-Osmanlı İstanbul’unda Marjinalite ve Mekân (1789-1839)” başlıklı çalışma, bekâr olmanın, Osmanlı İstanbul’unda barınma sorunlarını birinci kademedeki deneyimlemek anlamına geldiğini ispatlar ile ortaya koymaktadır. Barınma sorunlarının ağırlıklı olarak sınıfsal düzlemde deneyimlendiği bir dünya tarihinde, Çokuğraş’ın araştırması bunun Osmanlı coğrafyasında pek karşılığı olmadığını ve nüfusun her sınıftan ve statüden evli olmayan bireylerinin dönemin standart konut stoğunda barınma

¹³⁷ Don Kışot İşgal Evi (2013-2015 / İstanbul), Caferağa İşgal Evi (2013-2014 / İstanbul), Bay Samsa İşgal Evi (2014-2015 / İstanbul), Berkin Elvan Öğrenci İşgal Evi (2014 / İstanbul), Lojman İşgal Evi (2016-2018 / İstanbul), Atopia İşgal Evi (2014 / Ankara)

imkanı bulamadığını ifade etmektedir. Bu kitlenin kentteki en zorlu barınma koşullarına maruz kalmış olmasını muhtemeldir (Çokuğraş, 2016, s. 83,85).

Çokuğraş'ın ortaya koyduğu zengin malzeme, bekârların, Osmanlı döneminden beri kriminalize edilen bir grup olduğunu göstermektedir. Özellikle II. Mahmud döneminde, kaldıkları bekâr odalarının bir kısmı yıkılmış, kentte yaşayan evli olmayan bireylerin önemli bir kısmı İstanbul'dan sürülmüştür. Kalan evli olmayan bireylere oda kiralama yoluna giden mahalle sakinleri ise, örf ve adetlere karşı bir uygulama yapmak ile itham edilmişlerdir (Çokuğraş, 2016, s. 102). Çokuğraş, bu durumu, “erken modern Osmanlı iktidarının mekanı suçlu bulma hali” olarak ifade etmektedir (Çokuğraş, 2016, s. 98).

Bu ifadenin geçerliliğinin bugüne kadar uzandığı rahatlıkla söylenebilir. Belirli bir mekan türünün, belirgin bir yaşam biçimi ile özdeşleştirilmesi ve buna göre meşru ya da kriminal olarak değerlendirilmesi halen yürürlüktedir. Örneğin, 8 Eylül 2013 tarihinde Resmi gazetede yayınlanan *Planlı Alanlar Tip İmar Yönetmeliğinde Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik* kapsamında, mevcut yönetmeliğin 38. Maddesinde yapılan değişiklik ile yaşama alanından ayrı bir yatak odası bulunmayan konutlara artık izin verilmemektedir (T.C. Resmi Gazete, 8 Eylül 2013, sayı: 28759). Bu değişiklik, bu konutların kullanıcı ve kullanımları ile ilgili olarak kamuoyunda uzun bir süredir devam eden tartışmalar sonucu ortaya çıkmıştır. Bir basın kurumu, tartışmayı “8 Eylül Pazar günü Resmi Gazete’de yayımlanan yeni yönetmelik bazı çevrelerin “Bizim aile yapımıza uygun değil” diye eleştirdiği stüdyo daire olarak ifade edilen 1+0 daire dönemini kapatacak.” olarak çerçevelemiştir (Milliyet, 2013). Tartışmanın temel eksenini olan endişeler, bu kadar küçük dairelerde ailelerin (çiftlerin dahi) yaşaması mümkün görülmediği için, bu dairelerin ancak evli olmayan bireyler tarafından kullanılabilmesine veya tek gecelik kiralık fuhuş yuvaları haline geldiği üzerinedir ve bu kaygılar bugün de artarak devam etmektedir (Haber 342, 2017). Örneğin 2017’de Üsküdar Belediyesi 1+1 konut tipini yasaklarken, bunu “kırmızı çizgimizdir” diye ifadelemiştir (Aksu, 2017). Hakkı Yırtıcı, bunun üzerine yazdığı metinde, konut konusundaki yaygın anlayışı şu şekilde özetlemektedir:

Kafalar, asıl bu noktadan sonra karışıyor. 1+1 ev, aile için olamaz. Çocuk yoksa aile yok. Zaten adı hemen “stüdyo daire” olarak değişiyor. Çoğunluğa “bekâr evi” demek daha kolay geliyor. Tek başına yaşamayı tercih ettiysen, illa küçük bir dairede yaşayacaksın. Nedense diğer evlere giren çıkanda sorun yoktur ama bu tür evlere yanlışlıkla biri gelirse, tüm apartmanın gözü oraya odaklanır. Böyle bir evde kadın olmak ayrı, erkek olmak ayrı dert. Hep şüphe ile bakılıyor. Farklı olana kimsenin tahammülü yok. (Yırtıcı, 2019)

Bu yaklaşım, özellikle kiralık konut arayışlarında daha da görünürlük kazanmaktadır. Türkiye’de bir tür klişe haline gelen “bekâra ev yok” ifadesi, çok uzun yıllardır ev sahiplerinin hatırı sayılır bir kısmının, kiracı ilan ve görüşmelerinde bekâr kiracı kabul etmeme geleneğinden türemiştir. Bu gelenek öyle bir boyutta hüküm sürmektedir ki, Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu (TİHEK), milyonlarca ev sahibini ilgilendiren emsal bir karara imza atmak durumunda kalmıştır. Kurum, bir başvuru üzerine, dul bir kadına evini kiralamak istemeyen ev sahibine ayrımcılık yasağını ihlalden dolayı 2 bin lira idari para cezası kesilmesine karar vermiştir (yapı.com.tr, 2018). Ev sahibi “apartmandaki aile ortamına zarar vermemek” için bekâr birine kiralanmasını istemediğini belirtmiştir (Cumhuriyet, 2018). Kurum, yaklaşık 15 bin liraya kadar ceza kesme yetkisi olduğunu da ortaya koymakta, bu yolla evli olmayan ve öğrenci kiracı adaylarının ayrımcılığa uğradığı bu geleneğin sonlanmasını sağlamaya çalışmaktadır.

Aile konutu olmadığı gerekçesi ile ayrımcılığa uğrayan bir diğer kesim ise LGBTİ+ bireylerden oluşmaktadır. *LGBTİ+’ların İnsan Hakları 2018 Yılı Raporu’nda* herkese yerleşme, seyahat, mülkiyet ve miras hakkı temin eden T.C. Anayasası’nın LGBTİ+ bireyler için pratikte işlemediğine dair bulgular bulunmaktadır (Öz, 2019). Açılan davalar sayesinde, ayrımcılığın boyutları ortaya konmaktadır. Sadece 2018 yılındaki barınma ile ilgili davalara bakıldığında, LGBTİ+ bireylerin –özellikle de trans bireylerin- yerleştikleri bölgelerden sistematik saldırılar ile uzaklaştırıldıkları, kaldıkları konutların mühürlendiği, kiralama ve satın alma süreçlerinde bu bireylerden daha fazla bedel talep edildiği tespit edilmektedir (Öz, 2019, s. 82-85).

Aynı raporda, trans erkek bir öğrencinin bu ayrımcılığı çok daha şiddetli bir şekilde yaşadığı ortaya çıkmaktadır:

Üç senedir üniversiteyi kazanıyorum ancak her seferinde yurt sorunu yaşayacağımı düşünüp kayıt yaptırmaktan vazgeçtim. Üniversiteyi kazanmakla bitmiyor ki, trans geçiş sürecine yeni başlamış, hukuki olarak erkek kimliğini elde etmemiş biriyim. Yurtta sorun yaşayacağımı biliyordum. Ancak bu yıl yurt hakkım için uğraşabilecek gücü kendimde bulabildim. KYK yurdunda barınma hakkı kazandığımda yurt müdürü ile görüşmeye gittim. Çünkü kimliğimde kadın yazdığı için otomatik olarak kız bloğuna atılmıştım. Ancak yurt müdürü hormon kullanmaya başladığım için kız yurduna alınamayacağımı erkek yurduna da alınmam durumunda kendisinin sorun yaşayacağını belirterek yurda yerleştiremeyeceğimi söyledi. Ailemin ekonomik durumu bir süre otelde kalmama müsaade etse de bu kısa bir süre sonra büyük bir maddi yüke dönüştü. Ya okulu bırakacak ve memlekete geri dönecektim ya da hak

ettiğim, kazandığım yurda bir şekilde yerleştirilecektim. Böylece yurda tekrar başvuru yaptım ve sorumlulara durumumu anlattım.

Beni önce Ankara’da bir merkeze yönlendirdiler, Ankara’daki merkez de başka bir kentteki müdürlüğe yönlendirdi. Müdürlüğe durumumu anlattım; bana aynen şöyle söylediler: “Bize ne, kendi sorunun, kendin hallet.” Onlara yurtlarda zengin, fakir, kadın, erkek her öğrenciye yer olduğunu hatırlattım, yurda kaydım yapılmazsa okulu bırakmak zorunda kalacağımı söyledim ve ‘Bir beni mi sığdıramadınız?’ dedim. Onlar da bana ‘Onların seninki gibi bir sorunu yok, git başının çaresine bak’ dediler. (Öz, 2019, s. 103)

LGBTİ+ bireylere karşı barınma ayrımcılığının bugünkü görünürlüğüne ulaşması, 3-14 Haziran 1996’da İstanbul’da düzenlenen HABITAT-II konferansı sürecine denk gelmektedir. Bu etkinlik hazırlıkları esnasında kentin görünümü ile ilgili yoğun çalışmalar yapıldığı İstanbul’da yaşayan pek çok kişinin hafızasına kazınmıştır. Neredeyse tüm kaldırımların yenilenmesinden dolayı oluşan kargaşa, tüm İstanbulluların *habitat hazırlıkları* kalıbı ile dile getirdikleri bir rahatsızlık oluşturmuştur.

Kentin görünümünü yenilemek amaçlı tüm bu çalışmalar, bir tür temizlik operasyonu ile eşzamanlı gerçekleştirilmiştir. Bu temizliğin yöneldiği alan, sadece sokak ve caddelerin toz veya çamurdan arınmasının ötesine geçmiş, travesti ve trans kadınlar ile beraber sokakta yaşayan çocuklar, hayvanlar da temizlenmesi gereken unsurlar olarak uygulamaya dahil edilmiştir. 26 Mayıs 1996’da İstanbul’un Beyoğlu ilçesinde bulunan Ülker sokakta, burada yaşayan trans bireylere yönelik gerçekleşen linç eylemi basında yaygın olarak yer almıştır. Defalarca yüzlerce polis tarafından baskına uğrayan sokakta, evlerin kapıları balyozla kırılmış, telefon kabloları kesilmiş, trans bireyler günlerce gözaltında tutularak işkenceden geçirilmiştir (İnce, 2014) Burada yaşayan trans bireyler Ülker sokaktaki evlerini terk etmek zorunda kalmış ve Türkiye’nin dört bir yanına dağılmışlardır. Yasemin Öz, “transgender kadınlara yönelik kitlesel mekânsal dışlamanın kamuoyunun bilgisine sunulmuş ilk haliydi” diyerek bu olayın önemini vurgulamaktadır (Öz, 2017). Trans bireylerin barınmada ayrımcı muamele görmelerinin görünürlük kazanması, ardından Ankara’da Esat ve Eryaman’da ve Bursa’da benzer olayların olmasına engel olamamıştır. LGBTİ+ bireylere yapılan ayrımcılığın sinsi yanı, bu tür eylemlerin yerel ve merkezi yönetimler ile toplumun önemli sayıda bir kesiminin sessiz rızasından güç alınarak gerçekleştiriliyor olmasıdır. Bir *mahalleden kovma* eylemi aracılığı ile barınma ayrımcılığının siviller tarafından yürütülmesi Öz’e göre “Zaten her vesileyle işe koşulan bir koyu milliyetçilik marifetiyle, bütün “norm-dışı”ları yok etmeye hazır “maliyetsiz gönüllüler” varken, devletin bu gibi “temizlik hareketleri” için maaş, ulaşım gideri, emeklilik primi gibi giderlerini kabartmasına gerek yoktur.”. Kısacası evli olmayan ve

öğrenci bireylere yapılan ayrımcılık, çok daha şiddetli bir düzeyde LGBTİ+ bireylere karşı da yapılmakta ve barınma ayrımcılığı toplumun içerisindeki isimsiz ama sayıca çok aktörün eliyle yürütülmektedir. Bu sistematik ayrımcılığın meşruiyet zemini ise aileler ile transların bir arada yaşayamayacağına, yaşamaması gerektiğine dair sürdürülen güçlü bir önyargıya dayandırılmaktadır.

Türkiye’de yasal ve elverişli olmayan barınma pratiklerinin ilk ve belki de tek akla gelen örneği olduğu için gecekondulu kavramı, ev-olmayanın bir diğer karşılığıdır. Gecekondulu aynı zamanda Türkiye’de mimarlık alanında üretilen barınma literatürünün iki ayağından birisidir denilebilir. Mimarlık ve kent üzerine çalışmalarda *gecekondulu sorunu* olarak ifade bulan bir söylemler bütünü bu çalışmaların birinci ayağını teşkil eder. Bu ayaklardan diğeri ise *konut sorunu tartışmaları* olarak genelleştirilebilir. Aslında biri diğeri besleyen bu iki söylem hattı dolayısıyla Türkiye’de konut ve kentleşme tartışmalarının gecekondulu üzerinden inşa edilen söylemleri önemli oranda yapılandırdığı düşünülebilir. Bir başka deyişle konut tartışmaları gecekondulu, gecekondulu tartışmaları da konut dahil edilmeden gerçekleştirilememiştir.

Bu sebeple yakın zamana kadar Türkiye’deki kentleşmeye dair anlatıların sıklıkla, planlı kentleşme-çarpık kentleşme ekseninde kurulma ve değerlendirilme alışkanlığı göze çarpmaktadır. Kentleşmenin planlanabileceğine dair sorgulanmadan kabul gören yaygın anlayış, her şeyden önce kentleşme olgusunu fazlaca mekanik algılayan, sebep ve sonuçları bilinen bir süreç olarak ortaya koyan bir uzman görüşüdür.

Buna bağlı bir biçimde barınma tartışmaları da konut üzerinden kavramsallaştırılmış, konut arzının nasıl ideal koşullara ulaşacağı sorgulamalarına saplanmış kalmıştır. Bu kavramsal çerçeve literatür içerisinde *konut sorunu* olarak yerleşmiştir.

Mimarlar Odası İstanbul Büyükşehir Şubesi’nin 2009 yılında düzenlediği “Konut Sempozyumu” bildirimleri, Türkiye’de konut sorununun akademik yazında nasıl ele alındığına dair tekil ancak iyi bir örnek oluşturmaktadır.

Bu sempozyumda Doğan Hasol “Anayasalarda var, her yerde var, ancak bir türlü konut sorununu doğru düzgün çözemiyoruz” (Hasol, 2011, s. 41) demektedir. Konut sorunu bir nicelik sorunu olarak ortaya konulduğunda “konut açığı” (Öymen Gür, 2011, s. 59; Özsoy, 2011, s. 117), bir nitelik sorunu olarak ele alındığında ise “geleneysel ve modern konut kavramlarının en iyi yönlerini” içerecek, “kimlikli” (Öymen Gür, 2011, s. 70-71) konutlar tartışılmaktadır.

Bu sempozyumun metinleri içerisinde, konutun ele alınış biçimine itiraz eden tekil bir çığlığı da göz ardı etmemek gerekir. Ayten Alkan, konutun kavramsallaştırılma biçimine güçlü bir itiraz niteliğindeki metninde, kadınların bu kavramsallaştırma perspektifinde *olmayışlarını* gündeme getirerek, konut tartışmalarının ne kadar sınırlı bir alanda seyrettiğini gözler önüne sermiştir. Konut mülkiyeti konuşulduğunda, erkek bireyin konut mülkiyetinin konuşulduğunun (kadınlar %9 oranı ile mülksüzlerin önemli bir paydasını oluşturmaktadırlar), elverişlilik söz konusu olduğunda elverişsizlikleri elverişli hale getiren¹³⁸ faktörün yani kadının göz ardı edildiğine vurgu yapmaktadır (Alkan, 2011).

Aslında benzer bir sempozyum, epeyce öncesinde konut tartışmalarının çorak zeminini zenginleştirme potansiyelini güçlü bir biçimde taşımakta idi. 1995 yılında HABITAT II için bir ön konferans niteliğinde olup Ankara’da gerçekleştirilen “*Diğerleri*”nin *Konut Sorunları* adlı sempozyum kadınlar, göçmenler, engelliler, yaşlılar, çocuklar ve diğer “diğerleri” başlıkları altında konut tartışmalarında dünya gündemini yakalama umudu taşımaktaydı. Bunun son derece bilinçli bir şekilde yapıldığı Emine Komut’un konferansın amacını ifade ettiği *Önsöz* metninde somut olarak görünür:

...Bu yaklaşım konut sorununun, kaynaklar, kapasiteler ve gereksinimlerin nicel boyutları çerçevesinde tartışıldığı on yılların ardından, tartışmaların artık, sadece istatistiklerde var olan ortalama konut kullanıcısının soyut sorunlarını aşp; toplumun her kesiminde ve köşesinde yaşanan somut konut sorunlarının çoğulluğuna geçmesi gerektiği anlayışına dayanıyordu. Kısacası, *hiç kimsenin* gerçek sorununu içermeyen bir g konut sorununun yanlısalarını aşmak ve *herkesin* konut sorunlarının tartışıldığı bir ortamı oluşturmak amaçlanıyordu. (Komut, 1996)

Dahası, aynı sempozyum içeriğinde bulunan Necdet Teymur’un ‘*Diğer*’ *Olarak Konut* başlığındaki metni bu amacın gerçekleştirilebileceğine dair iyi bir örnek teşkil etmektedir. Teymur, konut tartışmalarından ve bu tartışmalar ile kemikleşen söylem içeriğinden ve dilinden bunalmış bir özne olarak bu kısır döngüden çıkış yollarını aradığı bir sayıklamalar dizisi ortaya koymuştur denilebilir:

Belirli toplumsal grupları, konut olgusunun karşısına çıkarmak, önce toplumsal grupların oluşmasını konuttan bağımsız, konutu da sosyal ayrışımından bağımsızmış gibi görüp, sonra bu

¹³⁸ Uzaktaki suyu taşıyarak, çocukları uzaktaki okullara getirip götürerek, kimi durumlarda evi ısıtarak veya soğutarak ve en elverişsiz olduğu iddia edilen koşullarda dahi asgari temizlik ve düzen ortamını sağlamak için didinerek vb.

iki ögeyi birbiriyle ilişkilendirmek, daha sonra da bu düşünce biçiminin *nedenlerini* bırakıp *sonuçlarıyla* uğraşmak, ‘bir şey ya odur/ya öbürüdür’ türü düşüncenin etkilerine iyi bir örnek sayılabilir. Göreli otonomileri ve tüm özgüllükleri ile konut/lan(dır)ma ve toplumsal grupların apayrı evrenlere ait olmadıklarını daha önce de belirtmiş idim. Bana apaçık gibi görünen bu çözümlenmeler, ‘ya o/ya öbürü’ türü kolaycı epistemolojiler ile karşılaştığında ne yazık ki göz ardı edilmekte ve konutun toplumsal evreni önce *ayrı* şeylere dönüştürülüp sonra da ve ancak işimize geldiğinde bir araya getirilmekte. (Teymur, 1996, s. 10)

Yirmi beş sene önce, bu metin aracılığı ile uzmanlık ve bilgi üzerinde yükselen akademik ve profesyoneller ordusuna naif ama açık bir itiraz pozisyonu alınmıştır. Bugün için Teymur’un aldığı pozisyonu önemli kılan en güçlü unsur, içeriğinin de ötesinde, bu perspektifin halen pek az kişi tarafından sahipleniliyor olmaya devam ettiği gerçeğidir.

Buradan yapılabilecek çıkarım şu olabilir: Türkiye’de konut tartışmaları teknokratik bir anlayışla yapılmaya devam edilmektedir. Bu anlayışı yaran, zedeleyen tartışmalar mevcut tartışma geleneğini neredeyse hiç etkilememekte ya da etkileri göz ardı edilmektedir. Uzman rolünün gerektirdiği *çözüm üreten olma* misyonu terk edilmemekte, uzmanlığı inşa eden normatif bilgi alanı sorgulanmamaktadır.

Bu noktada Türkiye’deki barınma literatürünün iki ayağından biri olan enformel barınma pratiklerini düşündüğümüzde *gecekondu* kavramına sıkıştırılmış benzer bir tablo ile karşı karşıya olduğumuz ifade edilebilir. 1966 tarihli Gecekondu Kanunu’nda gecekonduyunun tanımı “Bu kanunda sözü geçen (Gecekondu) deyimini ile imar ve yapı işlerini düzenleyen mevzuata ve genel hükümlere bağlı kalınmaksızın, kendisine ait olmıyan arazi veya arsalar üzerinde, sahibinin rızası alınmadan yapılan izinsiz yapılar kastedilmektedir” biçiminde ortaya konulur (T.C. Resmi Gazete, 30 Temmuz 1966, sayı: 12362). Türk Dil Kurumu sözlüğünde ise yasa tanımına ek olarak “acele yapılmış” olma hali de eklenir (Türk Dil Kurumu Sözlükleri, 2019). Enformel barınma biçiminin bu dar tanıma da bağlı bir biçimde ancak kısıtlı bir sorunsallaştırmaya konu olabileceği açıkça görülebilir.

Aslında enformel barınma pratikleri Türkiye’nin de dahil olduğu üçüncü dünya ülkelerinde daha önceki bölümlerde bahsi geçen ülkelerden farklılaşmaktadır. ABD, İngiltere gibi ülkelerde daha önce de belirtildiği gibi aşırı düzeyde regüle edilmiş olan bir toprağın üzerine enformel olarak barınma inşa etme imkanı neredeyse kalmamıştır. Toprağın halen bu düzeyde regüle edilmediği –ya da yasal olarak takibinin henüz gevşek kalmaya devam ettiği-

üçüncü dünya ülkelerinde enformel barınmanın ortaya çıkışı ve yaygınlaşması¹³⁹, idarecileri ve teknokratları bu fenomenin nedenlerini araştırmaya yöneltmiştir. Öne sürülen nedenler arasında kırdan kente göç, ekonomik durgunluk ve kriz, yüksek işsizlik oranı, yoksulluk, kayıt dışı ekonomi, zayıf kent planlaması, sanayileşme, siyaset, doğal afet ve toplumsal çatışmalar (UN-Habitat, 2003, pp. 17-33; Ragheb, El-Shimy, & Ragheb, 2016, s. 418) sıkça dile getirilenler arasındadır. Bu etmenlerin enformel barınma gerçekliği ile sıkı bir ilişkisi olduğu reddedilemeyecek bir gerçektir. Ancak neden-sonuç ilişkilerinin bu kadar doğrusal olmadığının da akılda tutulması gerekmektedir. Zira tetikleyici nedenler olarak akla yatkın sayılabilecek bu önermeler enformel barınma pratiğinin gelişme sürecinde geçerliliğini *kısmen* korumaktadır. Ayrıca enformel barınmanın *olgun evresi* olarak tanımlayabileceğimiz güncel durum buna dair pratiklerin çeşitli ve çok daha karmaşık (doğrusal olmayan) bir örüntü içerisinde olduğunu kanıtlar düzeydedir.

Örneğin kentleşmeyi kırdan büyük kente akan bir doğrusallık olarak tarif etmek güncel durumu pek de yansıtmamaktadır. Bugünün dünyasında bu akış ağırlıklı olarak metropole değil, küçük ve orta büyüklükteki kentlere yönelmektedir (Davis M. , 2006, s. 21).

Benzer biçimde, kentleşme veya köyden kente göç etme olgusunu sanayileşmenin ve büyüyen bir ekonominin doğal sonucu olarak *öngörülebilir* kılan veri de güncel durumu pek tarif etmemektedir. Ekonomik büyüme bazı coğrafyalardaki nüfus hareketlerinde hatırı sayılır bir etken olmaya devam etmesine rağmen, durgunluğun ve küçülmenin eşlik ettiği kente göç dalgaları da artık sıklıkla vurgulanan bir gerçekliktir (Davis M. , 2006, s. 28).

Bu durum, ekonomik verilerin kente göçü özendirmediği koşullarda göçün yavaşlayacağını ve hatta kırsalın çekim merkezi olacağını öngören yaygın kent planı görüşü boşa çıkartmıştır:

...Üçüncü Dünya bugün, klasik emek yoğun kırsal bölge ve sermaye yoğun sınavi metropol klişesinden ziyade sermaye yoğun kırsal bölge ve emek yoğun sanayisizleşmiş kent örnekleriyle doludur. Başka bir deyişle, “aşırı kentleşme”yi iş arzı değil, yoksulluğun yeniden üretimi yönlendirir. (Davis M. , 2006, s. 31)

¹³⁹ 2006 yılı verileri, enformel barınmanın ne oranda yaygın olduğunu ortaya koymaktadır: “...Gecekondu sakinleri gelişmiş ülkelerin kent nüfusunun sadece yüzde 6’sını oluştururken, bu oran az gelişmiş ülkelerde yüzde 78,2 gibi akıl almaz bir orana tekabül eder; tam olarak küresel kent nüfusunun dörtte üçü demektir bu.” (Davis M. , 2006, s. 39)

Gecekonduların kent içerisindeki konumlanmasına dair üretilmiş klişeleri de terk etmemiz gerekmektedir. Gecekondu yerleşimlerinin konumları bulunduğu ülke ve şehire göre farklılıklar gösterir. Kimi zaman büyük gecekondu mahalleleri şeklinde kent içerisinde veya kenti sarmalayan bir kuşak örüntüsünde, kimi zaman da yasal konut örüntüsünün içerisinde sızmış küçük gruplar olarak. Bunun sebepleri de diğer etkenler gibi karmaşık ve çoğuldur.

Göçün enformel yapılaşmayı tetikleyen veya hızlandıran bir etmen olarak ele alınması doğaldır. Ancak yine güncel yerleşme pratiklerini göz önüne aldığımızda göç kavramının yerine, nüfus hareketleri ifadesini ikame etme yoluyla göç olgusunun sınırlayıcılığından da bir ölçüde kurtulmuş oluruz. Barınma sorunlarına dair analizlerde dünya genelinde artan nüfus ile dünyalıların ne yapacaklarını bilemedikleri bir gerçekliği tarif etme kapasitesi açısından *nüfusun aşırı hareketlenmesi* (yerel, ulusal ve uluslararası tüm insan hareketlerini buna dahil edebiliriz) ifadesi daha kapsayıcı bir niteliktedir. Dolayısıyla tüm bu hareketliliği kırsaldan kente/kentten kırsala, süreli/kalıcı, çalışmak veya öldürülmek için, yoksul/varsıl özneler olup olmadığına bakılmaksızın küresel bir olgu olarak kabul etmek bize karşımıza çıkardığı barınma/barınamama pratiklerinin çoğulluğunu da anlayabilmek için önemli bir düşünsel aşama olacaktır.

Ancak enformel barınmaya dair doğrusal mantıkları sekteye uğratan bu ve bunun gibi pek çok gerçeklik, Türkiye’de *barınma sorunlarını gecekondu sorunu, gecekondu sorununu da bir konut sorunu olarak görme alışkanlığını* ortadan kaldırmamıştır. Konut ihtiyacına indirgenen barınma ihtiyacı, sayısal veriler ile sorgulandığında türlü aktörlerin (bürokratlar, STK çalışanları, mimarlar, teorisyenler) çeşitlenen ‘çözüm önerileri’ eşliğinde bir tür sanal konut piyasasını (dar gelirliler için konut üretimi, sosyal konut, toplu konut) tekrar tekrar üretmektedir.

Bunların yanında Türkiye’de gecekondu üzerine yürütülen tartışmalarda, gecekonduların yasal ve elverişli olmadığı fikrinin bütünleştirildiği bir gelenek söz konusudur. Örneğin Ruşen Keleş, gecekonduların 2.5 milyona ulaşan sayısını konut açığının nicel kanıtı olarak ifade etmektedir. Hane başına düşen kişi sayısının yüksekliğini ise elverişliliği tehdit eden nitel bir kanıt olarak öne sürmektedir (Keleş, 2015, s. 288). Buna ek olarak, toplumu homojen algılayan ve elverişlilik kriterlerini kimi zaman yerelleştirme, kimi zaman da evrenselleştirme eğilimindeki gecekondu söylemi çeşitli metinler içerisinde gözlenebilir:

Türk toplumunun ne gelenek ve alışkanlıklarına, ne ekonomik kaynaklarının kıtlığına uygun düşen; ne de başka ülkelerde benzeri görülmeyen bir konut tipi ülkemizde 50-60 yıldır hızla yaygınlaşmakta ve kaynakları eritmektedir. (Keleş, 2015, s. 273)

...”Kötü mekanda iyi insan yetişmez” diye benim bir sloganım var. Sloganların her zaman doğru olmadığını biliyorum, genelleme yapmanın doğru olmayacağını da biliyorum, ama bugün “demokrasi” adı altında yönetilen pek çok ülkede gecekondudan gelen insan malzemesinin ülke yönetimlerini ne hale getirdiklerini görüyoruz, buna tanık oluyoruz. (Hasol, Oturum Başkanı, 2011, s. 42)

Gecekondü söyleminin sorunlu yapısına dair bu kısa değinme, enformel yapılanmanın somut nesnesi olarak gecekondunun konut tartışmalarındaki merkezi ve yapılandırıcı rolünü vurgulamanın ötesine geçmeye niyetlenmemektedir. Bu niyetsizliğin, hatta gönülsüzlüğün temel sebebi Türkiye’deki güncel konut rejiminin artık bu söylem alanının nesnesini yok etmesi, kısaca gecekondü denilen yapının *teknik olarak artık mevcut olmamasıdır* denilebilir. 2018 yılında 3194 sayılı İmar Kanununun geçici 16. maddesinde yapılan değişiklikler sonucunda mevcut yapı stoğunun kaçak olarak değerlendirilebilecek tüm unsurlarının belirli bedeller karşılığında ve yasanın yürürlükte olacağı kısa bir süre içerisinde kayıtlı yani yasal hale getirilebilmesinin önü açılmıştır (T.C. Resmi Gazete, 6 Haziran 2018, sayı: 30443). Bu değişikliğe göre yapılaşmaya dair tüm yasal olmayan özellikler (kat adedi, kat alanı, kullanım biçimi, yapı kalitesi, asgari yapı bölümlenme, m² standartları ve mülkiyet bölüşümü) yapının mevcut durumu herhangi bir değişikliğe uğratılmadan kağıt üzerinde yasallaşmaktadır. *İmar barışı* adı verilen bu yasal uygulamanın yoğun rağbet gördüğü ve yasadan ağırlıklı olarak konut yapılarının faydalandığı bilinmektedir. Çevre ve Şehircilik Bakanı Murat Kurum, bir haber içeriğinde yer alan ifadesinde, yasallaşmanın yapı nezdinde esasen hiçbir şeyi değiştirmediyini ifade ederken, aslında bir yapının yasal veya yasa-dışı olmasını belirleyen tek belirleyicinin erk sahibi olduğunun da altını çizmiş olmaktadır:

“İmar affı, bizim vatandaşın devletle olan barışı. Aslında orada ciddi bir istatistik elde ediyoruz. 10 milyon veri var elimizde. Neyin ne kaçağı var onu görebilme imkanına erişmiş olduk. İmar barışı şu anlama gelmiyor; 'imar barışına giren yapılar sağlamdır, riskli değildir' anlamı taşıyor. İmar affından yararlanınca riskli bina kesinlikle kurtulmuyor, bunun altını çizerek söyleyeyim. İmar affı binanın sağlam olduğunu göstermiyor. İmar affı, bina kaçak olduğu için elektriği, suyu, doğal gazı bağlanamıyor, bunun bağlanabilme imkanını veriyor. Bin metre kare bina yapmış ama terasında bir kaçağı var bu kaçağından dolayı iskan alamamış, iskan alabilmesinin önünü açıyor. Kat mülkiyeti kurabilmesinin önünü açıyor ancak bu binayı yıktığınızda eğer o kaçak imar planına uygun değilse de bunu yapmanıza yine müsaade etmiyor.” (Şensoy Boztepe, 2019)

Dolayısıyla yasallık tartışması bugün itibarı ile Türkiye’de yapılar ve özellikle de konutlar nezdinde kuramsal olarak sonlanmıştı denilebilir. Yaklaşık olarak 10 milyon 300 bin bağımsız yapı biriminin faydalandığı (Şensoy Boztepe & Aydın, 2019) ve bunların ağırlıklı paydasını da konutların oluşturduğu (%85 üzerinde)¹⁴⁰ gözlenebilen bu yasallaş(tır)ma hamlesi, yapı stoğunun gecekondular olarak değerlendirilemeyecek önemli bir oranının da bu yasadan faydalandığını göstermektedir. Eylül 2019 sonu itibarıyla Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sisteminde kayıtlı toplam konut sayısının (bu veriye konut, yazlık/mevsimlik konut ve inşaat halindeki konutlar da dahil edilmiştir) 38,4 milyon olduğu bilgisi (T.C. Resmi Gazete, 3 Kasım 2019, sayı: 30938) bir veri olarak kabul edildiği takdirde, yasal olmayan (imarsız) kapsamına giren konutların sadece gecekondulardan ibaret olmadığı da açıkça görülmektedir. Buna bağlı olarak yasal olmayan kategorizasyonunun bir karşılığı olarak üretilmiş gecekondular kavramı da anlamını tümüyle yitirmiştir. Buna bağlı olarak, gecekondular üzerine üretilmiş mevcut tartışma hattında paradigma değişikliği yaratma kapasitesine sahip argümanlar artık çok daha anlamlı bir hale gelmiştir.

Örneğin, Jean-François Pérouse, Türkçede ortaya çıktığı yetmiş küsur yıl öncesinden bugüne kadar gelinen süreç içerisinde gecekondular kavramının aşırı ve özensiz kullanımıyla anlamını, bağlamını, açıklayıcılığını ve dolayısıyla gücünü tümüyle yitirdiğini söylemektedir (Pérouse, 2004b).¹⁴¹ Bu özensizlik, aynı kavramın çok farklı bağlamlarda *aynı şeyi* tariflediği zannı ile oluşmuştur. Mimar için bir yapının fiziksel koşullarını, plancı ve hukukçu için yasadışı barınmayı, sosyolog için sosyo-ekonomik bir sınıfın yaşama pratiklerini tanımladığı düşünülen kavram her alanda farklı güzergahlarda kurulmuş, parçalanmış ve yeniden inşa edilmiştir (Ocak, 2016, s. 135; Pérouse, 2004b). Ne var ki gecekondular kavramı bu yolla zenginleşmemiş, tam tersine katılımı, çağrışımlarını ve pratiklerini tekilleştiren, homojenleştiren bir anlatılar silsilesi olarak potansiyelini kaybetmiş, kadük kalmıştır.

Tahire Erman ise gecekondular çalışmalarının barındırdığı siyasetleri incelediği çalışması ile sadece gecekondular olgusunun kendisinin değil, Türkiye’nin siyasi iklimine bağlı değişimlerle koşut olarak anlamının da sürekli olarak dönüştüğünü tarihsel olarak ortaya koyar (Erman, 2001).

¹⁴⁰ 31 Aralık 2019 itibarı ile sonlanan bu yasanın güncel verileri henüz yayımlanmamıştır. Yasanın yürürlükte olduğu ara dönemlerdeki sayısal verilere dair haberler (Gündoğmuş, 2018; Takvim, 2018) takip edilerek, yaklaşık bir tahmin oluşturulmuştur.

¹⁴¹ Pérouse’in ilk kullanım ile ilgili olarak alıntılıdığı eser: *Petite Chronique des "gecekondular". Autrement.* (Vaner & Yerasimos, 1988).

Dolayısıyla sadece mimarlık çalışmaları açısından bakıldığında dahi, gecekonduların morfolojik olarak da (gecekonduların halen yapılmaya devam edildiği göz önüne alınırsa, mimari literatürde gecekonduyu ayırıştıran tipolojik öğelerin artık var olmadığı), yukarıda belirtildiği gibi yasal olarak da eski karakteristik özellikleri barındırmadığı söylenebilir. Tüm bunlara bağlı olarak Jean-François Pérouse'in önerdiği üzere gecekondular kavramını ve şüpheye, eleştiriye kapalı özcü bir fetiş “nesnesi” (Pérouse, 2004a) olarak üzerinden geliştirilen söylem geleneğini tüm çelişkileri, yaklaşımları ve yanlışları ile tarihselleştirmek, belki de güncel kullanımdan düşürmek gerekmektedir.

5.2 Türkiye’de Evsizlik

Türkiye’de evsizlik, üzerine düşünme ve araştırma pratiğinin neredeyse olmadığı bir başlık olarak değerlendirilmelidir. Bunun en önemli sebeplerinden birisi, güncel evsizlik bölümünde daha detaylı olarak da aktarılacağı üzere, Türkiye’nin henüz modern evsizlik olgusu ile karşılaşmamış olmamasıdır. Türkiye’de evsizliğe dair tablo hem sayısal olarak hem de nitelikleri açısından henüz eski evsizlik mertebesinde. Bu sebeple, hem araştırmacıların hem de toplumun gözünde hala istisnai bir pratiği temsil eder.

Literatüre bakıldığında, akademik çalışmaların sayıca azlığı oldukça dikkat çekici düzeydedir. İlk göze çarpan çalışma türü evsiz ölümlerinin adli tıp incelemeleri üzerine yapılmış tıpta uzmanlık tezleridir. İlki 1991-1995 yılları arasında İstanbul’daki (Altun, 1997), ikincisi de 1997-2006 yılları arasında Ankara’daki evsiz ölümlerini araştıran bu tezler (Yağan, 2009) zamansal ve mekansal farkları barındırmasına rağmen, tam da buna bağlı olarak, evsizliğin Türkiye’de hangi kapsamda deneyimlendiğine ve zamansal olarak nasıl dönüşebileceğine dair küçük işaretler vermeleri sebebiyle önemsenmelidir.

Akademik çalışmaların bir diğer türü ise sosyal politikalara yönelik olan çalışmalardır. Sosyoloji, kültürel incelemeler ve sosyal hizmet alanlarından akademisyenlerin bu çalışmaları, Anglosakson coğrafyada üretilmiş evsizlik literatürünün tanıtılması, evsizliğe dair teorilerin özetlenmesi, kısacası Türkçe’de yer almayan bir araştırma alanının temel kaynak ve argümanlarının sunumu açısından değerlidir. Bunun yanında tüm bu çalışmalar, mülakat veya anketler yoluyla Türkiye’deki evsizliğe dair nicel veriler elde etmeye yönelik bir girişim içindedirler. Bu çalışmalar sırasıyla “Evsizlik olgusu ve Evsizlere Yönelik Sosyal Politikalar: Hükümlü Evsizlere İlişkin Bir Araştırma” (Bektaş, 2014), “Kent Yoksulluğu ve Evsizlik

(İstanbul-Zeytinburnu Spor Kompleksi Barınma Evi Örneği)” (Küçük, 2014), “Evsizlik: Yeni Bir Metropol Yoksulluğu Deneyimi” (Gümüş, 2016), “Küreselleşen İstanbul’da Evsizliğin Sosyal Hizmet Perspektifinden Analizi (Beyoğlu Örneği)” (Bekaroğlu Doğan, 2018) ve “Sosyal Dışlanma Bağlamında Evsizlik: İstanbul Örneği” dir (Karaman, 2019). Çalışmaların sayıca az olmaları, özellikle veri çalışmaları bir bütün olarak değerlendirildiğinde henüz anlamlı bir tablo çizmemektedir. Ancak bazı karakteristik öğelerde çıkarsamalar yapma olanağı vardır.

Türkiye’deki evsizliğe dair kitap formatında basılı eserlere bakıldığında da benzer bir biçimde kısıtlı bir literatür ile karşılaşılır. Sadece evsizliğe yönelik yayınlar Dr. Vedat Işıkhân’ın hazırladığı “Kentlerin Gölgesinde Yaşayan Evsizler” (Işıkhân, 2002), Ercüment Erbay’ın “Evsizler Sokakların Görünmeyen Yüzleri” (Erbay, 2013) ve Bahadır Meneviş’in “Evsizler” (Meneviş, 2006) olmak üzere üç adettir. Bunlara Alpkân Birelma’nın hazırladığı ve bir kitap bölümü mahiyetinde olan “Türkiye’de Evsizlik: Genel Bir Değerlendirme” (Birelma, 2014) adlı çalışma eklenebilir.

Resmi kurumların yayınladığı belge ve çalışmalara bakıldığında ise TBMM İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu’nun, yapılan bir başvuruya dair yayınladığı “Ankara Şehirlerarası Terminal İşletmesinde (AŞTİ) Barınan Evsizler Hakkında İnceleme Raporu” (TBMM İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu, 2010) ile Diyanet İşleri Başkanlığı’nın yayınladığı derginin bu konuya ayrılmış bir sayısı “Hayatın Kıyısında Unuttuğumuz Evsizler” (Diyanet İşleri Başkanlığı, 2012) bulunmaktadır.

Bunların dışında “Türkiye’de Evsizlere Dair Rapor: Durum Tespiti, Avrupa Birliği Ülkelerinden Uygulama Örnekleri ve Taleplerimiz” (Emek ve Adalet Platformu, 2011) ve yakın zamanda yayımlanan “Çözüm/İstanbul Raporları-2 / İstanbul’da Evsiz İnsanlar” (Saadet Partisi İstanbul İl Başkanlığı Sosyal İşler Başkanlığı, 2019) adlı raporlar tekil örnekler olmaları sebebiyle önem arz etmektedirler.

Bu bölümde Türkiye’de evsizliğe dair kavramsal bir çerçeve çizilmeye çalışılacaktır. Türkiye coğrafyasındaki evsizlik pratiklerinin tarihçesine dair bir değinmenin ardından, evsizliğin yasal olarak hangi biçimlerde regüle edildiğine, sınırlandırıldığına dair bilgiler paylaşılacaktır. Son olarak da mevcut literatür üzerinden güncel evsizlik tablosu değerlendirilecek ve bu çalışma genelinde oluşturulan kavramsal çerçeve ile ilişkilendirilecektir.

5.2.1 Türkiye’de Evsizliğin Tarihi: Külhanbeyleri, Sokak Çocukları, Bekârlar

Osmanlı’da evsizliğin izini sürmek, diğer coğrafyalarda olduğu gibi zorludur. Evsizlerin bugünkü kitlesel varlığında dahi görünürlüğü sorgulanırken, görece kitlesel olarak yaşanmayan premodern veya erken modern evsizliğin varlığına dair izlere ulaşmak neredeyse imkansızdır.

Buna rağmen, *külhanbeyleri* üzerine erişilebilen sınırlı kaynak, bize Osmanlı’da en belirgin evsiz grubu olarak külhanbeylerini güçlü bir şekilde işaret etmektedir.

Külhan, “hamamın suyunu ve kendisini ısıtan tertibat” (Hasol, 1998, s. 287; Tietze, 2016b, s. 475) anlamına gelmektedir. Külhanbeyi (külhani) ise “serseri, haylaz, çapkın” (Devellioğlu, 1962, s. 638; Tietze, 2016b, s. 476) olarak ifade edilir. Aslında külhanbeyliği denilen olgunun ötekileştirilen bir toplumsal grup olarak bu kadar basitleştirilemeyecek bir tarihi vardır. Buna dair erişilebilen sınırlı kaynak bize külhanbeylerinin Osmanlı’daki en belirgin evsiz topluluğu olduğunu göstermektedir.

18. yüzyıl İstanbul’unda ana babası sağ olmayan, yakınları bulunmayan, yoksul çocukların soğuk kış gün ve gecelerinde külhanlarda sığınmalarına izin verildiği bilinmektedir. Zamanla külhanların evsiz çocukların kabul edildiği bir dergâha dönüştüğü, kendi usulleri, ritüelleri ve *mitleri* ile kurumlaşan yapısından anlaşılmaktadır. Ebuzziya Tevfik, tanıştığı bir eski külhanbeyinin (Külhanbeyi Sami) kendisi ile paylaştığı anlatı ve anılardan yola çıkarak uzun uzadıya külhanbeyliğinden bahsetmektedir. Bu metninde Sami’nin aktardığı bir şiir, külhana kimlerin kabul edildiği şu şekilde ortaya koyar:

Bu ocağın adı gerçek külhandır;
Yersizlere, yurtsuzlara mek’ândır.
...
Ana baba bucağına sığmayan
Yavrucuklar bu ocakta mihmandır. (Tevfik, 1973, s. 748)¹⁴²

Benzer biçimde, 1910’lu yıllarda yazıldığı tahmin edilen Abdülaziz Bey’in defter notlarında, Külhanbeyleri başlığı altında yer alan ifadelerde de külhan, kimsesiz ve evi olmayan çocukların sığındıkları bir yer olarak açıkça tarif edilmiştir:

¹⁴² Ebuzziya Tevfik tarafından 1910 yılında *Yeni Tasvîr-i Efkâr* gazetesinde yayımlanan tefrikalardan derlenmiş kitap.

Bu sınıfı teşkil edenlerden bir kısmı peder ve validesi ve kendisine bakan ve iâşe eden kimsesi olmayan ortada kalmış çocuklar ile pederi vefat edince sonradan aldığı üvey validesi elinde kalan ve onun tarafından bakılmayıp evden kovulan veya peder ve validesi olduğu halde bir türlü zapt ve idare olunamayan, nasihat, tekdîr ve dövmek ile uslanmayı idaresinden aciz kalan ve artık adam olması mümkün görülmeyip ebeveyni tarafından red ve tard edilen çocuklardır. (Abdülaziz Bey, 1995, p. 324)

Ebuzziya Tefvik de bu detayları destekler biçimde, külhana en kolay kabulün, gerçekten hayatta yapayalnız ve yersiz olmak yoluyla olduğunu belirtmektedir (1973, s. 751). Ancak, Abdülaziz Bey, metnin devamında, külhanda barınan bu evsiz topluluğun, yazları kentin çeşitli bölgelerine dağıldıklarını, sahillerde veya mahallelerdeki odun yığınlarının üzerinde uyuduklarını eklemektedir (bunun yazın külhanın sıcaklığının tercih edilmeyebileceği ile ilişkili olduğu düşünülebilir). Külhanbeylerinin bir kısmının beygir sürücülüğü yaptıkları ve barınma mekanlarının da beygirleri ile paylaştıkları ahırlar olduğu bilinmektedir (Abdülaziz Bey, 1995, p. 325). Anasız babasız ve evsiz olmak dışında demografik bir veri sağlamayan, külhanbeylerini adeta anonimleştiren bu metinlerde, buna zıt bir biçimde, günlük yaşam ile ilgili bolca veriye rastlanılmaktadır. Örneğin, külhan mensuplarının uyku pratikleri detaylı bir biçimde ifade edilmiştir:

Külhanbeyleri nasıl yatarlar?

Onların yatakları ve yastıkları kışın sıcak kül, yorganları ise külhanın ateşli nefesidir. (Tevfik, 1973, s. 758)

Kaynaklarda, külhanbeyleri veya külhanda barınan çocuklar, yokluğun bir araya getirdiği, dışarıya oldukça kapalı ancak kendi içlerinde birbirlerine bağlı bir topluluk olarak tasvir edilmekte, hatta bu kapalı topluluğun dil kullanım biçimini de içeren kendine özgü bir alt kültür ürettiği pek çok metinde ifade edilmektedir (Tevfik, 1973, s. 752-753; Abdülaziz Bey, 1995, p. 325).

Külhanbeyleri, kaynak metinlerde serseriler (Tevfik, 1973, s. 737), başıboş insanlar (Yılmaz, 2016, s. 50) gibi ifadelerle anılsa da, ayrı bir sosyal grup ve sınıf oldukları da aynı metinlerde teslim edilmektedir. Kimi zaman yoksulluk ve kimsesizlik ile (Tevfik, 1973, s. 755), kimi zaman da marjinalite (Demirtaş, 2006b) ile ortaya koyulan bu sınıfsallık, birincil kaynak olarak değerlendirebileceğimiz Ebuzziya Tefvik'in metninde de, Abdülaziz Bey'in

tariflerinde de ve hatta konu üzerine sayısı birkaçı geçmeyen güncel metin içerisinde de müşfik bir anlayış, ancak, bolca kınama ve hor görme ile ayrıştırılmaktadır.

Güncel metinlerin tümünde, külhanbeyliğine dair kaynakların sınırlılığı, bu kadar kendine mahsus özellikleri olan ve İstanbul'un toplumsal hayatında farklılığı ile gözden kaçması mümkün olmayan külhanbeylerinden çok az metinde bahsedilmesi hayretle karşılanmaktadır. Günlük dilimizde halen varlığını sürdürme becerisi bulan külhanbeyi kavramının (artık kabadayı ve külhanbeyi kavramları eşanlamlı kullanılsa da) metinlere ulaşmayan etkisinin bugünün evsiz figürünün söylemden dışlanma biçimi ile ilişkisinin kurulup kurulamayacağı, üzerinde düşünülmeğe değer bir sorgulamadır. İhtimaldir ki, Osmanlı toplumu da –dinamikleri bugünkünden tümüyle farklı olması olmasına rağmen- gözünün önündeki yersiz, evsiz, kimsesiz bir sınıfı hayatına değmediği oranda *görmemeyi seçmiş* olabilir. Külhanbeyleri bürokratik yazışmalarda ancak birer adli konu olarak yer almayı başaramışlardır. III. Selim'in 1789 tarihli hatt-ı humâyûnunda, külhani çocukların sokaklardan kaldırılması ve tersane hizmetine sunulmasını emreden ifadeler bulunmaktadır (Yılmaz, 2016, s. 72).

Tüm bunlar bir bütün olarak değerlendirildiğinde, külhanların ve külhanbeyliği müessesesinin evsiz barınaklarının enformel bir öncüsü olduğu ileri sürülebilir. 1846'da zorla askere alınarak bildiğimiz anlamda külhanbeyleri döneminin sona erdirilmesi, kısa bir süre sonra 1865'de Darüşşafaka Okulları'nın kuruluşu ile ilişkilendirilirse, bu dönüşüm, külhandan *şefkat yuvasına* geçiş olarak veya bir başka deyişle, enformel bir dayanışma ağından, formel bir yardım kuruluşuna geçişin açık bir örneği olarak düşünülebilir.

Evsizliğin külhan müessesesi dışında var olmadığını ifade etmek ise oldukça iddialı olacaktır. 1846 tarihli bir belgeyi¹⁴³ inceleyen Genç Osman Geçer, *sokak çocukları* olarak tanımladığı bir kitlenin varlığını bu belge aracılığı ile ortaya koymaktadır (Geçer, 2006).

“...gündüzün esvâk ve pazarda geşt ü güzâr ve geceleyin cevâmi ve sâir bazı yerler ve sokaklarda beytûtete ibtidâr etmekte olup sinleri henüz mürâhık mertebelerine vâsıl olup olmamış bir takım çocuklar...” [İstanbul sokaklarında yaşayan ve henüz bulûğ çağına ermemiş olan bu çocuklar, gündüzleri sokaklarda ve Pazar yerlerinde dolaşmakta, geceleyin ise camilerde, orada burada ve sokaklarda yatmaktadırlar] (Geçer, 2006, s. 167)

¹⁴³ Yazar, Zaptiye Nezareti Meclisi tarafından, Sadrazam Mehmet Emin Rauf Paşa'ya sunulan bu belgeyi, Tanzimat Fermanı sonrası, Osmanlı'da kurumsallaşmaya yönelik değişiklikleri, çocuğun bir birey olarak önemsenmeye başlanması ile ilişkilendirmektedir. Belge: BOA Cevdet Zaptiye 2185, 16 Rebiülevvel 1262 (14 Mart 1846)

Belgenin incelemesinde, bu çocukların, çöplerden beslendiklerinden, dilencilik yaptıklarından bahsedilmekte, sık sık şikayet edilerek gözaltına alınmalarına rağmen reşit olmadıkları için salıverildikleri ifade edilmektedir.

Belge incelemesinde, bu çocuklara ne yapılması gerektiği üzerine de öneriler getirilmekte, bu konuda emir verildiği takdirde, karakola getirilen çocukların iplik fabrikalarına yerleştirilebileceği yönünde tavsiyeler sıralanmaktadır:

“...derece-i istidât ve kâbiliyet ü zâtlarına göre bazıları mekteplere vayâhut fabrika-yı humâyunlar ile riştehâne-yi âmireye ve kimisi dahî ihtisâb nezâreti marifetiyle sanyie verilerek istihdâm ettirilmesi hem kendilerinin taht-ı terbiyede bulunarak husûl-ü saadet hallerine bâdi ve hem de harekât-ı nâ-marziye-i hâliye ve âtiyelerinin men ü defini müeddî olacağı...” [Sokaklardan toplanan çocukların, kabiliyet ve isdatlarına göre bazıları okullara ya da devlete ait fabrikalara, iplik fabrikalarına kimisi de belediye aracılığı ile sanayiye verilerek istihdam ettirilmesi, bu çocukların bir yandan eğitilmelerine imkan sağlayacak ve bu sayede mutlu birer birey olma fırsatını yakalamış olacaklardır. Diğer yandan ise sokaklarda edindikleri kötü huylardan kurtulmaları ve yarın için sağlıklı birer birey olmaları sağlanmış olacaktır.] (Geçer, 2006, s. 168-169)

1846 tarihinin belgelerde açık bir şekilde çakışması, her iki evsiz grubu için (külhanbeyleri ve sokak çocukları) şartların bu tarihten sonra değiştiğine bir kanıt olarak düşünülebilir. Bu tarihi, daha öncesinde *katlanılan* ve mümkün merteye göz ardı edilen bir gerçeklik olarak evsizlik olgusunun veya evsizlerin kriminalize edilmeye başlandığı bir milat olarak düşünmek mümkündür. Örneğin, bu tarihin sonrasında külhanbeyliği kurumunun ortadan kalktığı bilinmesine karşın, *kabadayı* olarak Osmanlı kentlerinde nam salan erkekler için külhanbeyi olarak anılmanın ağır bir hakaret sayıldığı bilinmektedir (Dağlıoğlu, 2014). Bugün ise, Türkçe’de halen belirgin bir kişilik örüntüsünü tarif etmek için kullanılan külhanbeyi, kabadayı gibi kavramlar eşanlı kullanılmakta, bu kavramların tarihsel olarak ortaya çıktıkları bağlam ile ilişkisi unutulmuş görünmektedir.

Osmanlı vakıf kurumları ile İngiliz Eski Yoksulluk Yasaları arasında yoksulluğun regüle edilme biçimi açısından benzerlikler kurmak, bu araçları, premodern denetim mekanizmaları olarak işaret etmek mümkündür (Yaman, 2007, s. 10). Aynı şekilde, vakıf yönetimlerinin aileler içerisinde belirlenme ve sürdürülme pratiğinin, Venedik örneği ile benzerliği dikkat çekicidir. Dolayısıyla, külhanbeyleri sonrası dönemi de İngiliz Yeni Yoksulluk yasalarına benzer bir biçimde, modern yoksulluğu inşa eden ve denetleyen bir süreç olarak okumak mantıklı olacaktır.

Dilenciliğin tümüyle ortadan kaldırılması arzusu ise tüm çağlarda ve uygarlıklarda adeta *zamanlar ötesi* ortak bir nokta olmayı sürdürecektir. 16. yüzyıl İspanya'sında, izin belgesi olmadan, özgürce ortalıkta avare dolaşabilme hakkı sadece görme engellilere tanınan bir haktır (Maccormack, 2004, p. 92). Dilencilik söz konusu olduğunda Rönesans Venedik'inin İngiltere örneğinden hiç de farklı olmadığını ve dilenciliğin sıkı bir şekilde regüle edildiğini görebiliyoruz (Brown P. F., 2004, pp. 40-41). Yoksulluğun işsizlik ile doğrusal görülen ilişkisine bağlı olarak, bir ayakta kalma çabası veya *profesyonel* bir meslek olarak dilenciliğin hiçbir zaman kabul görmemesinin ana sebeplerinden biridir.

William Ian Miller, İzlanda efsaneleri hakkındaki metninde, 12. ve 13. yüzyıl İzlanda'sı için durumun çok daha vahim olduğunu ortaya koyar. Dilencinin veya avare kimselerin, tümüyle *yasadışı* bir alanda olduğu farz edildiği için, öldürülmesi, tecavüz edilmesi, hadım edilmesi cezasızlık ile sonuçlanmakta, barınağının yıkılması, sahip olduğu nesnelere el konulması tümüyle yasaldır. Miller, İzlanda'nın "saplantılı bir biçimde herkesi tanımlı bir haneye sabitleyen yasal bir rejimi olduğu"nu iddia etmektedir (Miller, 2004, pp. 125-142). Bunun sebebini, toprağın işlenmesinin topluluğun tümünün bekası için yaşamsal olmasına bağlamaktadır. Ayrıca, İzlandalıların bu topraklarda yeni olduklarını kendilerine sürekli hatırlatmalarını da bu durum ile ilişkilendirir.

Osmanlı coğrafyası içerisinde de dilencilik söz konusu olduğunda aynı yasal ve toplumsal örüntü ile karşılaşırız. Devletin, XVI. yüzyıldan bu yana dilencilığe ilgilenilmesi gereken bir mesele olarak yaklaştığı bilinmektedir (Demirtaş, 2006a). Dilenciliğin bir meslek kabul edildiği, kimin bu iş yapıp yapamayacağını detaylıca tarif edildiği, dilencilerin esnaf sınıfında yer aldığı, dolayısıyla kendilerine ait bir loncaları olduğu tespit edilmiştir (Demirtaş, 2006a, s. 83-85). Ancak tüm bunların dışında, belki de bizim için dilenciliğin bir işkolu olarak kontrol edildiğini somutlaştıran belge, *cerr*¹⁴⁴ *kağıdı* denilen dilenci tezkeresidir¹⁴⁵. Dilenciliğin önlenemez bir geçim yolu olarak kabul edildiğinin, ancak berberinde de sıkı bir şekilde kontrol edildiğinin göstergesidir. Bir başka deyişle, dilenciliğin meşruiyet zemininin *koşullu* olarak bu belgeler aracılığı ile inşa edildiğini söyleyebiliriz.

Meşruiyet zemininin inşası, karşıt olarak da bu koşullu çerçevenin dışında yer alan her türlü dilenme, yardım arama eylemini illegal ilan etmeyi mümkün kılmıştır. Dahası, tezkeresi

¹⁴⁴ *cerrâr*: dilenci (Devellioğlu, 1962, s. 166)

¹⁴⁵ Bu belgenin arşivden kopyalanmış bir örneği Mehmet Demirtaş'ın makalesinde (Demirtaş, 2006a) Osmanlıca olarak mevcuttur Belge: *BOA, MD-XXXI, 69/27*.

olmadığı halde dilenen veya yardım isteyen kimselerin devlet tarafından *serseriler* ile bir arada dile getirilmiş ve 19. yüzyıldan itibaren dilencililiğin kontrol edilmesinde güçlükler yaşanmıştır (Demirtaş, 2006a, s. 97). Bu güçlüklerin giderek artması, Osmanlı Meclis-i Mebusanını, *Serseri Nizamnamesi* adı ile bir kanun çıkartmaya kadar sürüklemiştir.

5.2.2 Türkiye’de Evsizlik Hukuku

24 Mart 1909 (11 Mart 1325, r.) tarihinde kanunlaştırılmış olan *Serseri Nizamnamesi* modern Osmanlı devletinin erken evsiz-karşıtı yasalarından biri olarak kabul edilebilir. Daha önceki *Tese’ülün Men’ine Dair Nizamname* ve *Serseri Mazannai Sû’ Olan Eşhâs Hakkında Nizamname* gibi yasalastırma pratiklerinin ardılıdır, ancak önemli farklar barındırmaktadır. Bu yasada öncelikle serseri ifadesinin tanımı yapılmaktadır:

Birinci Madde-Hiçbir vasıta-i maişeti bulunmadığı ve çalışmağa kudreti olduğu halde lâ-akal iki aydanberi bed-gu na-kâr-u kesb veya sanatla meşgul olmayan ve bu müddet zarfında iş bulmak için teşebbüsât-ı lâzımede bulunduğunu dahi isbat edemeyip şurada burada dolaşan kimselere serseri itlak olunur. Çalışmağa muktedir iken tese’ülü vesile-i maişet ittihaz edenler dahi serseri addolunurlar. (Ilikan, 1992, s. 51)

Önceki yasalastırma pratikleri ağırlıklı olarak dilencililiğin engellenmesine odaklanırken, bu yasa, artık temel kaygının işsiz güçsüz gezinen serserilere yönlendiğini göstermektedir. Örneğin, iki ay müddetince çalışmadığı tespit olunan sağlıklı her birey serseri olarak tanımlanmaktadır. Ekonomik kriz, ücretlendirmeye dair ihtilaflar, grevler, lokavtlar veya genel işsizlik gibi etkenlerin bu iki aylık işsizlik hali ile nasıl ilişkilendirileceği muğlaktır (Özbek, 2009, s. 792).

Ancak en önemli farkın, Nadir Özbek’in de not düştüğü gibi (Özbek, 2009, s. 791), daha önce tamamıyla ayrı bir yasal pratiğin konusu olan dilencililiğin, bu yasa içerisinde serserilik ifadesine dahil edilmesi olduğu düşünölmelidir. Daha da ötesinde, bu serserilik halinin suçlu olmaya bir *potansiyel* oluşturduğuna dair anlayış, metin içerisindeki *şüph*e üzerinden tarif edilen cezalandırmaların çokluğu ile kolayca tespit edilebilmektedir.

Bu tablo, bize daha öncesinde dilencililiğin de dahil olduğu bir işgücü örgütlenmesinin dışarısında kalan –bir başka deyişle işi gücü, yeri yurdu belli olmayan- bir kesimin *görünmez* olduğunu göstermektedir. Bu kesim, bu metinlerde serseriler olarak nihayet ifade bulan –yani görünür hale gelen-, ancak daha önceki dönemlerdeki mevcut toplumsal örgütlenmenin *statüsüzleridir*. Bu sebeple, dilencilik çok eski tarihlerde bile bir statü tariflemesine rağmen,

yakın bir zamana kadar (yasal pratiği temel aldığımızda Serseri Nizamnamelerine kadar) aylaklar, boş gezenler, nerede yatıp uyuduğu belli olmayanlar, kimin nesi oldukları (hangi haneye ait oldukları) bilinir olmayanlar bir statü tariflememektedirler. Bu sebeple yasal olarak da yokturlar. Onları görünür kılan, 18. yüzyıldan başlayarak ve 19. yüzyılda hız kazanarak Osmanlı toplumsallığını değiştiren modernite gerçeğidir. Bunu mecliste Serseri Nizamnamesinin tartışıldığı oturum transkriptlerinden de takip etmek mümkündür. Başlangıç olarak statüyü, dolayısıyla statüsüzlüğü ikametgâh tesis etmiştir:

Şimdi eski nizamnamede ikametgâh kaydı vardır, yani serseri addolunabilmek için bir kimsenin olmaması lazım gelir, eski nizamname mucibince. Hâlbuki Encümen düşündü, bu ikametgâhtan maksat, herhalde bir yatacak yer demektir, yoksa başkasının hanesinde ikamet eden bir adam ikametgâhı yoktur diye serseri addolunacak değildir. Şu halde mahalli beytütetten ibaret kalıyor. Biz de ise halkımızın misafirperverliğe olan meyli ve diğer taraftan bizde öyle yatacak yer tedarikinde mevcut olan sühulet hasebiyle birçok öyle işsiz adamların bir mahalli beytüteti olması muhtemeldir. (Meclisi Mebusan Zabıt Ceridesi - Kırkbeşinci İnikat, 1909, s. 430)

Modernitenin ilerleyen dönemlerinde yeterli olmayarak, buna bir iş sahibi olup olmamak da eklenmiştir:

Meskeni bulunmazsa, geçineceği yok ise, böyle sokaklarda, kırlarda gezer. İşte serserilik. Yalnız, buna ilave edilmiş, bugün bu sıfatlarla tarif olunan bir serseriye bir sıfat daha ilâve edilmiş, o da; «çalışma iktidarı yok.» Encümen, pek güzel düşünmüş. Çalışmaya iktidarı olanlar sanat bulur. Çalışmaya iktidarı olmayan aceze var. Gurabâ var. Bunlar çalışmaya muktedir değildir. Bunlar cezadan ziyade cemiyeti beşeriyenin, Hükümetin muavenetine, muzaharetine muhtaçtır. Kanunun cezasına değil. Binaenealeyh, evvelâ, kendisinin geçineceği bulunmamak, ikincisi, İbir mekâna olmamak, üçüncüsü, daimî olarak bir sanat sahibi olmamak. Dördüncüsü de, çalışmaya iktidarı olan kimseleri biz serseri addederiz. (Meclisi Mebusan Zabıt Ceridesi - Kırkbeşinci İnikat, 1909, s. 450)

Bu değişimi yaratan, onları *var eden*, modern Osmanlı elitinin, kent yoksullarını göz ardı edemeyeceği bir yeni toplumsallık pratiği içerisine hızla geçişidir. Toplumsal statütünün sadece *hane* üzerinden kurulduğu bir dönem çok gerilerde kalmış, artık ikametgâh, iş gibi modern kavramlarla inşa edilen statülerin zamanına geçilmiştir. Dolayısıyla, aslında her zaman var olan kent yoksulları bu dönem itibarı ile görünür olmaya başlamıştır. Nadir Özbek, özellikle 19. yüzyılın sonlarından itibaren *avareliğin* Osmanlı toplumunda önemli oranda kaygı ve ilgi gördüğünü ifade ederek, bu görünürlüğü özellikle değişen işgücü algısı ve mitosunu ile ilişkilerini vurgulamaktadır (Özbek, 2009).

Cumhuriyet Türkiye'sine baktığımızda ise, 1930 yılında yayımlanmış olan ve birçok değişikliğe uğramasına rağmen halen yürürlükte bulunan *1593 Umumi Hıfzısıhha Kanunu'nun* 249. maddesinde "...Cadde ve sokaklarda meskenler kurbünde ve belediyelerce tayin edilecek hudutlar dahilinde açıkta defihacet etmek kat'î surette menedilir" şeklinde yer alan ifade, kamusal alanlarda temel ihtiyaçların bir kısmının giderilmesini açıkça yasaklamaktadır (T.C. Resmi Gazete, 6 Mayıs 1930, sayı: 1489). Kanun metni içerisinde bu yasaklamaya karşılık, belediyeler tarafından umumi tuvaletlerin tesis edilmesi zorunluluğu ifade edilmiş olmasını bir tutarlılık olarak değerlendirebiliriz. Ancak günümüzde, belediyelerin birçoğunun, işletme giderlerini karşılayabilme gerekçesini öne sürerek hemen hemen her türlü umumi tuvaleti ücretli hale getirdiği bilinen bir gerçekliktir. Dışkılama ihtiyacını ekseriyetle özel konutlarında, işyerlerinde, restoranlarda giderebilen ve ara sıra mecbur kaldığımız için birçoğumuza göre katlanılması mümkün olan bu ücretler, tüm ihtiyacını defalarca ücretli gidermek durumunda olan evsizler için önemli bir maliyet anlamına gelmektedir. Bunun ne anlama geleceğini anlamak için bir gün boyunca her tuvalet kullanımımızda bir kavanoza 1 lira atmamız yeterlidir. Gün sonunda kavanozda biriken para miktarı bizlerin kamusal alanda yaşamak zorunda olmadığımız için cebimizde kalan paradır.

Benzer biçimde *5326 Kabahatler Kanunu'nda* da kamusal alanlardaki eylemlerde belirlenen kısıtlamalar söz konusudur. Bu yasada, dilencilik yapmak, sarhoş olarak başkalarının huzur ve sükununu bozacak şekilde davranışlarda bulunmak, yetkili makamların açık ve yazılı izni olmaksızın meydan, cadde, sokak veya yayaların gelip geçtiği kaldırımları işgal etmek gibi eylemler yoruma açık bir genellikte yer almaktadır (T.C. Resmi Gazete, 31 Mart 2005, sayı: 25772).

Bu kanunlara paralel olarak yerel yönetimlerin tasarrufunda uygulamaya konulan yönetmelikler, kısıtlamaları daha da netleştirmekte ve genişletmektedir. Örneğin Biga Belediyesi'nin yayınladığı *Belediye Emir Ve Yasakları Uygulama Yönetmeliği'ne* göre, açık alanlarda bulunan bank ve benzerlerini oturma maksadı dışında kullanmak, belediyeye ait çeşme ve havuzlarda yıkanmak, umuma mahsus yerlerde, mabetlerin avlularında, terminal, gar ve parklarda bulunan banklarda yatmak ve içki içmek, yol, meydan, köprü gibi umuma mahsus yerler ile han, pasaj gibi umumi binaların giriş, koridor ve merdivenlerini işgal etmek, yol ve kaldırımları, her ne suretle olursa olsun işgal etmek, sarhoşların, dilencilerin mezarlık içine girmesi, işyerlerinde ikamet etmek, yatıp kalkmak yasaktır (Biga Belediyesi). Bu yasakların ihlali halinde para cezası uygulanması söz konusudur.

5.2.3 Güncel Durum

Günümüz Türkiye’inde evsizlik, bir kavram olarak yasal karşılığı olmayan, sayısal olarak da bilinmeyen bir olgudur. Evsizliğe dair sayısal bir araştırmanın hiç yapılmamış olması, evsizliğin tıpkı Çin’de kısa bir süre öncesine kadar olduğu gibi kategorik olarak yok sayıldığının açık bir göstergesidir.

Türkiye’de evsizliğin koşullarına ve sayısallığına dair güncel sayılabilecek sadece iki rapor bulunmaktadır. Bunlardan ilki Emek ve Adalet Platformu’nun 2011 yılında yayımladığı “Türkiye’de Evsizlere Dair Rapor: Durum Tespiti, Avrupa Birliği Ülkelerinden Uygulama Örnekleri ve Taleplerimiz” (Emek ve Adalet Platformu, 2011) adındaki çalışmadır. Bu raporda İstanbul’da 7 bin ila 10 bin evsizin bulunduğu, ülke genelinde ise bu sayının 70 binden fazla olduğu bir tahmin olarak sunulmaktadır. Çok yakın dönemde yayımlanan diğer rapor ise Saadet Partisi İstanbul İl Başkanlığı Sosyal İşler Başkanlığı’nın hazırladığı “Çözüm/İstanbul Raporları-2 / İstanbul’da Evsiz İnsanlar” raporudur. Bu raporda da İstanbul genelindeki tahmin aynı aralıklarda ifade edilmekte, ancak Türkiye geneli için 100 bin sayısı önerilmektedir. Her iki rapor, mevcut akademik çalışmalardan derlenen veriler, evsizlere yönelik sivil toplum çalışmaları yürüten dernek ve faaliyet gruplarının görüşlerinden derlenmiştir ve farkındalık yaratma amacı taşırlar. Özellikle son rapor ifade edilen sayısal tahminden dolayı basında genişçe bir yer tutmuştur. Ancak bu rakamın abartılı olduğunu, İstanbul, Ankara, İzmir, Bursa, Adana ve Antalya gibi büyük kentlerde sokakta barınanlarının sayısının beş bin, diğer barınma seçeneklerini kullanan evsiz bireyler ile birlikte bu sayının on bini geçmeyeceğini iddia eden bir görüş de bulunmaktadır (Karaman, 2019, s. 62).

Sayısallığa dair tahminlerin ölçütünün açık bir şekilde sürekli veya dönemsel olarak kamusal alanda barınan bireylere dair olduğu, evsizliğin farklı biçimlerine ve aylık dönemlere bağlı olarak bu sayıların değişkenlik gösterebileceği ortadadır. Tüm bu tahminlerde göz ardı edilen evsizlik hali *gizli evsizliktir*.

2015 yılından bu yana evsizlere barınma imkanı sağlayan Erdemliler Dayanışması Derneği sorumlusu Erkan Alaca, kendisi ile yapılan bir röportajda İstanbul’da evsiz sayısının on binlere dayandığını, Türkiye genelinde ise 35 bin civarında olduğunu tahmin etmektedir. Ancak, gizli evsizler de buna eklenirse sayının 50 binlere dayanacağını ifade etmektedir. Erkan Alaca’ya göre, gizli evsizler, görünüşleri itibarı ile evsiz stereotipine uymayan dolayısıyla evsiz olduklarının farkına bile varılmayan kişilerdir (Nida, 2020).

Tüm bu tahminlerde *Umut Çocukları Derneği* (eski *Sokak Çocukları Derneği-kuruluş 1992*), *Şefkat-Der* (*Sokakta Yaşayanlara Kimsesizlere Şiddet Mağdurlarına Cinsel Kurbanlara Şefkat Kapısı Yoksullukla Mücadele ve Ötekilere de İnsan Hakları Derneği-kuruluş 1995*), *Erdemliler Dayanışması Derneği* (kuruluş 2015) gibi barınma imkanı veren, *Çorbada Tuzun Olsun Derneği* (kuruluş 2014), *Hayata Sarıl Derneği ve Lokantası* (kuruluş 2017) (Yeter, 2018) gibi beslenme desteği sağlayan inisiyatiflerden ve buralarda gönüllü olarak görev alan kişilerden faydalandığı ifade edilmektedir. Tek kullanıcı odağı evsizler olan bu özellikli kuruluşlar bugün için en azından İstanbul’da güvenilir ve birinci elden verinin kaynağı olarak ayrıcalıklı bir konumdadırlar.

Bu tahminler sayısal olarak ispatlanabilir olmamalarına rağmen Türkiye’nin özellikle büyük kentlerinde evsizliğin sayısal olarak da fark edilmeye ve buna yönelik aktivist bir tutum alınmaya başlandığı söylenebilir. Benzer koşullar evsizlik ile ilgili metinlerin ortaya çıkışı için de geçerlidir.

Türkiye’de evsizliğin literatürde pek az yer alıyor olması bize bu coğrafyadaki evsizlik algısına dair pek çok şey söylemektedir. Pek çok metinde geçen *görünmezlik* kavramı, toplumun evsizlik olgusunu istisnai bir pratik olarak algıladığını açıklamaktadır. Evsizleri ve evsizliği yazılı basında görünür kılan neredeyse yegane tek olgunun kış aylarında gerçekleşen evsiz ölümleri olması (Milliyet, 2017; Birgün, 2019; Sözcü, 2020) bu konudaki ilk bilimsel çalışmaların da neden adli tıp alanından olduğunu açıklayıcı niteliktedir. Goncagül Gümüş “Bilimsel bilgi türünü üreten akademik çalışmaların söylem alanının pozitivistimin neden ve sonuç odaklı yaklaşımı ile sınırlandığını” söylerken, evsizlik gibi zor ve karmaşık bir alanın uzun süre neden diğer boyutları ile ele alınmadığına dair haklı bir vurgu yapmaktadır (Gümüş, 2016, s. 20).

Ancak bugüne yaklaşıldığında evsizlik olgusunun giderek artan bir sıklıkla *en azından* akademik çalışmalarda görülmeye başlanıyor olduğu da bir gerçektir. Bu durum, artık bir grup öznenin evsizlik olgusunu anlama ihtiyacının ortaya çıkması olarak da değerlendirilebilir. Tüm özgül koşullarına rağmen, evsizliğin Türkiye’de de bir dönüşüm aşamasına geçmek üzere olduğu *uzak varsayımı* da bir sebep olarak öne sürülebilir.

Bu bölümün giriş kısmında sıralanan çalışmalar dikkate alındığında Türkiye’de yaşanan evsizlik pratiklerinin ağırlıklı olarak İstanbul ve Ankara’da incelendiği görülmektedir. Bu, Türkiye’nin diğer şehirlerinde evsizlik olgusunun bulunmadığı değil,

gözlenebilmesini sağlayabilecek sayısal ve niteliklerde olmadığı şeklinde değerlendirilmelidir.

Çalışmaların bir kısmında AB ülkeleri veya Anglosakson coğrafyadaki bulgular ile karşılaştırma yoluna gidilmiştir. Bunun Türkiye'nin pek çok konuda olduğu gibi bu ülkeler ile kıyaslanamayacak denli özgül koşullar barındırması sebebi ile anlamlı olamayacağı açıktır. Tüm çalışmaların bulguları bir arada incelendiğinde özellikle anlamlı bir bütünlük veya ortaklık tarif eden örüntülerin, kıyaslanan diğer coğrafyaların güncel evsizlik pratiklerinden ciddi derecede ayrıştığı ortaya çıkmaktadır.

Bu hatanın en önemli sebeplerinden biri, evsizlik olgusunun özellikle Anglosakson coğrafyadaki dönüşümünün göz ardı edilmesidir. 1980'li yıllarda yeni-evsizlik kavramını ortaya çıkaran pratiklerin sebepleri arasında görülen sosyal devlet sübvansiyonlarının yitirilmesi, sofistike uyuşturucuların yaygınlaşması, kalifiye olmayan işgücüne ihtiyacın azalması, evli yetişkinlerin sayısının azalması ve batakhane bölgelerinin imha edilmesi vb. etkenlerin Türkiye'deki dönüşümlerle ortaklaşabilecek pek az noktasının olması bir yana, son on yılda dramatik bir dönüşüm geçirmekte olan yeni-evsizliğin artık neredeyse bu sebepler ile bile açıklanabilmesi de mümkün değildir.

En azından ABD ve İngiltere gibi örneklerde, evsizliğin kitleselliği ile bambaşka bir boyuta geçtiği, bir kriz olarak algılandığı ve daha önce ikincil sebeplerden biri olan barınmaya erişimin giderek birincil sebep haline gelmesi henüz Türkiye'de evsizliğin ana nedenleri arasında gözlenmemektedir.

Türkiye'de evsizliği tetikleyen en önemli dinamik aileye bağlı görünmektedir (Karaman, 2019, s. 80; Bektaş, 2014, s. 86; Küçük, 2014, s. 101-105; Bekaroğlu Doğan, 2018, p. 157). Evsiz bireyler de, onları evsizlik koşullarına sürükleyen sebepler sorulduğunda ailevi problemlerin veya aileye dair yoksunlukların öncelikli olduğunu ifade etmektedirler (Bekaroğlu Doğan, 2018, p. 204). Aile içi şiddet, ebeveynlerin birinin ya da ikisinin ölümü sonucu kimsesiz kalma, üvey ebeveyn tarafından evden dışlanma veya atılma, aile/eş tarafından fiziksel ve/veya duygusal istismar veya ihmal, boşanma, eş ölümü gibi etkenlerin bireylerin mevcut bir ev ortamını kaybetmeleri veya terk etmelerinde en öncelikli sebeplerden biri olduğu konusunda araştırmacılar arasında konsensüs bulunmaktadır.

Bunun en önemli sebebinin Türkiye'de bireylerin destek mekanizmaları içerisinde halen ailenin en öncelikli güvence olmaya devam etmesidir. Aile kavramı Türkiye toplumunda sadece ekonomik değil, aynı zamanda da toplumsal ağlar içerisinde en öncelikli

kurum olmaya devam etmektedir. Bunu ardı ardına şiddetli ekonomik krizler geçiren bir toplumun bu krizlerin yıkıcı etkilerini aile dayanışmaları içerisinde sönümlene becerilerinde de gözlemek mümkündür. Dolayısıyla bu destek enstrümanının ortadan kalkması pek çok birey için yıkıcı sonuçlar ortaya çıkarmaktadır. Bekaroğlu Doğan, bu gerçekliği şu şekilde özetlemiştir:

...özellikle kamusal sosyal korumanın zayıf, aile üzerinden kurgulandığı toplumlarda, ailenin ve koruyucu ilişkilerin bir şekilde bulunmaması bireyin hayatında ortaya çıkan bilinçli veya bilinçsiz risklerin yönetilemeyip evsizlik durumunun ortaya çıkmasına neden olabilmektedir. (Bekaroğlu Doğan, 2018, p. 200)

Türkiye’de evsiz kitlenin halen tek erkek bireylerden olması araştırmacılar tarafından paylaşılan ikinci bir fikirdir (Bektaş, 2014, s. 105; Bekaroğlu Doğan, 2018, p. 154), ancak karşılaştırmaları sorunlu hale getiren bir diğer olgudur. Kadınların marjinal bir oranda dahil olduğu Türkiye evsizliğinin, yine bu coğrafyada kadını bir aile kurumunun dışarısında barındıramayan toplumsal cinsiyet normları ile güçlü bir ilişkisi vardır. Türlü sebepler ile evini terk eden kadınların önemli bir kısmı ailelerinin, arkadaşlarının yanına, kadın sığınma evlerine yerleşmekte, son çare olarak da kamu kurumlarına başvurarak barındırılma olasılıklarını zorlamayı tercih etmektedirler.

Özellikle bu iki başlık sebebi ile Türkiye’deki evsizlik pratiğinin, halen eski evsizlik kapsamında değerlendirilmesi daha doğru olacaktır. Buna evsizlerin kamusal alanda barınma tercihlerini kısıtlamalarını, pek çoğunun gözlerden uzak barınma yöntemleri sürdürdüklerini de eklersek bu görüş pekişmiş olacaktır.

Evsiz bireylerin barınma tercihleri her ne kadar yaş ve cinsiyet gruplarına göre değişiklikler gösterse de, ucuz otellerin, esnaf lokantası/sabahçı kahvesi/internet kafe/meyhane gibi sabaha kadar açık olan işletmelerin, iş yerinin, hastane acil servislerinin, parkların, bekâr odalarının, boş binaların, akraba ve arkadaş evlerinin, toplu taşıma araçlarının, ulaşım terminallerinin, apartman boşluklarının, cami avlularının, evlendirme dairesi, karakol gibi kamu kurumlarına ait yapıların, mezarlıkların bu mekanlar arasında bulunduğu bilinmektedir (Küçük, 2014, s. 129; Bekaroğlu Doğan, 2018, pp. 220-227). Barınma imkanı sağladığı için, evsiz bireylerin yaz aylarında Türkiye’nin turizm bölgelerine giderek, hem çalışma hem de barınma imkanını kovaladıkları da öğrenilmiştir (Bekaroğlu Doğan, 2018, p. 224).

Barınma tercihlerini etkileyen önemli faktörlerden birisi de evsiz bireylerin dışlanmadıkları, kabul gördükleri semtlerin varlığıdır. İstanbul'da Aksaray, Taksim, Zeytinburnu, İstiklal, Tarlabası, Kadıköy, Eminönü, Beyoğlu, Sultanahmet, Fatih, Ankara'da ise Altındağ ve Çankaya bu semtler arasında sayılmaktadır. Bu alanlar içerisinde İstanbul'da Beyoğlu ve Fatih ilçeleri birbirlerinden çok farklı özellikleri ile öne çıkan iki ayrı ucu temsil etmektedirler (Bekaroğlu Doğan, 2018; Karaman, 2019). Beyoğlu, hareketliliğin sabahın ilk ışıklarına kadar devam ettiği, insan trafiği yoğun ve eğlence odaklı bir semt olarak güvenlik algısını kalabalığın varlığı ile arttırması sebebiyle tercih edilmektedir. Buna ek olarak, toplumun her kesiminden, her sosyo-ekonomik ve kültürel katmandan insanın çiğnediği bir alan olarak Beyoğlu ve özellikle İstiklal Caddesi *metropol tahammülünün* azami derecede inşa edildiği bir alan olarak yegane örnektir. Buna bağlı olarak, evsiz özneler de isterlerse dikkat çekmeden var olabildikleri, isterlerse sosyalleşebildikleri bu alanı tercih etmektedirler. Fatih ilçesi ise Beyoğlu bölgesinin tam tersine, kentin muhafazakar olarak bilinen bir bölgesidir. Fatih ve Üsküdar bölgelerindeki evsiz bireylerin burayı tercih etmelerindeki faktörlerden birisini *manevi* olarak ifade etmeleri (Karaman, 2019, s. 78), inançlı insanların yoğunlaştığı bir bölgede yardımlara ve anlayışlı yaklaşıma erişimin daha kolay olduğunu düşünmeleri olabilir.

Bunlara ek olarak Türkiye evsizlerine özgü olduğu düşünülen bir kaç özellik de üzerinde durulmaya değerdir:

Bunlardan birisi, evsizlerin kendilerini tanımlama biçimine dairdir. Evsizler sıklıkla kendilerini *kimsesiz* olarak tanımlamayı tercih etmektedirler (Bekaroğlu Doğan, 2018, p. 216). Kimsesiz, “anası babası, bir yakını, arkadaşı veya koruyucusu olmayan” anlamına gelmektedir (Çağbayır, 2007). Evsizlerin evsizliklerinin nedeni olarak aile korumasından yoksun olmalarını öncelikli bir etken olarak düşünmeleri, bu tanım ile örtüşmektedir. Kendilerini ne zaman evsiz hissettikleri, bir başka deyişle evsiz olunduğunun ne zaman bilincine varıldığı farklı gruplar için değişkenlik arz etmektedir. Yetişkinlik döneminde evsiz kalan bireyler, çoğunlukla, evsizlik süresi belirli bir süreyi geçtiğinde, yani kalıcı olduğunun ayırdına vardıklarında evsizlik halinin onları endişelendirmeye başladığını ifade etmişlerdir. Yetişkin bireylerin evsizliğin ilk evrelerinde maddi ve sosyal ağlarını sürdürebilmelerine rağmen, evsizlik sürecinin ilerleyen aşamalarında tüm bu ağların tüketilmiş ve/veya terk edilmiş olması olarak açıklanmaktadır (Bekaroğlu Doğan, 2018, p. 219). Buna karşın, çocukluk veya ergenlik döneminde evsiz kalan bireyler, erken yetişkinliğe geçiş süreçlerinde

evsizlikten gerçekten kaygı duymaya başladıklarını söylemişlerdir (Bekaroğlu Doğan, 2018, p. 219). Çocuk ve ergenlik döneminde yaşanan evsizliğin derin bir dayanışma ağı sayesinde yürütülmesi, bu kaygıların yetişkinlik döneminde ortaya çıkmasının sebebi olabilir. Dolayısıyla sosyal ağların ve buna bağlı desteğin yitirilişi evsiz bireyleri kimsesizleştirmektedir.

Bir başka dikkat çekici nokta, evsizlerin sanılanın aksine ekseriyetle devletten yardım istememeleri konusudur. Buna isteklerin karşılanacağına yönelik güvensizlik veya isteklere kendi başlarına ulaşabileceklerine dair özgüvenin sebep olduğu (Bektaş, 2014, s. 107) belirtilse de, devletin Türkiye toplumunun gözünde bir destek mekanizması olmaktan çok denetleyici bir aygıt olarak yerleşik algısı ile de ilişkisi bulunmaktadır. Aslında tüm devletlerin sundukları destek servislerini belirgin bir ajanda gütmekten yürütmeyeceği gerçeğliği düşünüldeğünde, bu algının haklı bir yanı vardır.

Buna bağlı olarak evsizler tıpkı dünyanın her yerinde olduğu gibi barınma merkezlerini tercih etmemektedirler. Karaman ‐Aşhane orba ikramından istifade eden evsizlerin çoğunluğu Fatih ilçesi sınırları içinde yaşamasına rağmen bu evsiz kişilerin yarıya yakını çok soğuk kiş aylarında bile Zeytinburnu kapalı spor tesisinde kendilerine sunulan beslenme, barınma hatta temizlik gibi hizmeti almadan Fatih sokaklarında kalmaya devam etmiştir” demektedir (Karaman, 2019). AŞTİ’de komisyonun görüştüğu evsiz bireyler arasında barınaklarda kendilerine kötü davranıldığını, aç kaldıklarını ileten bireyler barınaklara bu sebeple gitmeyi tercih etmediğini iletmiştir. Bir başka birey ise açıkça ‐devlet tarafından kendisine kalacak bir yer gösterilse bile gitmeyeceğini” ifade etmiştir (TBMM İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu, 2010). Barınakların tercih edilmemesini dünya evsizliği ile bir ortak nokta olmaktan ziyade, evsizlik deneyiminin doğal bir sonucu olarak değerlendirmek daha doğru olacaktır.

Evsizliğe dair çalışmanın zorlu koşullarını araştırmacı bireyler akılcı yöntemler ile aşmışlardır. Sosyal hizmetler kurumları ile görüşülerek bu kurumlarda çalışan kişilerin önyargılarının ve konu hakkındaki donanımsızlığın ortaya çıkarılması faydalı olmuştur. Buna ek olarak evsiz bireyler ile görüşme yapmanın güçlükleri (evsiz bireylerin tespitinin zorluğu ve görüşen-görüşülen güvenliğinin/güven ortamının hızla sağlanması zorluğu vb.) bu mülakatları hapishane veya Zeytinburnu Kapalı Spor Tesisinde yürütmek gibi yaratıcı çözümler ile açılmıştır.

Evsizliğin bir barınma sorunu olmanın ötesinde bir olgu olduğu, neredeyse tüm araştırmalarda öğrenilen ve aktarılan bir süreç yaratmıştır. Evsizlerin ev algısı, hayatta kalma yöntemleri, toplum ile kurdukları veya kuramadıkları ilişkilenme biçimleri, ihtiyaçları, ihtiyaç duymadıkları, kişisel tarihleri, evsizlik bilgisi, kültürü vb. gibi kavramlar, çalışmaların pek çoğunda görülmeye başlanmıştır.

Bunun bir adım daha ötesine geçilerek evsizliğin kriminalizasyonunun henüz sistematik hale gelmediği¹⁴⁶ bir coğrafya olarak Türkiye’de evsizlerin özneliğinin, iradi boyutunun, evsizlerin rasyonel seçimlerinin, evsizlik ekonomisinin ve hukukunun çalışmalar içerisinde başlık olarak ele alınması evsizliğin Türkiye özelinde kendini farklılaştırabilecek bir hazırlık yapmasını sağlayabilecektir.

Tüm bunların dilin kullanım biçiminin evsizlik siyasetinin nasıl örgütleneceğini belirleyeceği gerçekliği hep akılda tutularak yürütülmesi gerekmektedir. Evsizliğin *toplum hastalığı*, *kangren* vb. olduğuna dair görüş ne yazık ki kimi araştırmacılar tarafından dahi sahiplenilmektedir. Evsizliği anlama ve anlatma çabasındaki öznelerin eleştirdikleri normatif yargıları, kullanılan dil içerisinde de sökerek yeni bir kelime hazinesi üretmeleri gerekmektedir. Terminoloji çevirilerinde de birebir çevirimlerden mümkün mertebe kaçınılmalı, Türkiye’nin özgün koşullarına uygun yeni, güçlü ve siyaseten tutarlı kavramlar dile kazandırılmalıdır.

Son olarak, Türkiye’de evsizliğin henüz sayısal ve nitelik açılarından yeni-evsizlik boyutuna ulaşmamış olması, bunun gelecekte de böyle devam edeceği anlamına gelmemektedir. Anglosakson coğrafyanın başı çektiği, ancak AB ülkeleri ve Çin gibi ülkelerin de hızla gündemine girmeye başlayan yeni-evsizlik pratiklerinin ortaya çıkışı, barınmaya dair paradigmanın değişmesi ile güçlü bir koşutluk içerisindedir. Konutun meta olmanın da ötesine geçerek finansallaşması, konutun finansal bir dünyanın *talebi bol kağıtlarından biri haline gelmesi*, kısacası yeni konut rejiminin barınma ile ilişkisinin gevşemesi Türkiye’nin bugünkü konut rejimi için de geçerlidir. Türkiye’de konut sahipliği ücretli kesim için bir hayal haline gelmiştir. Kiralık konut ise bireylerin gelirlerinin önemli bir kısmını, kimi zaman da tümünü akıtmaları gereken temel bir riske dönüşmüştür. Pek çok birey, aile ve grup için evsizlik halen bir maaş ödemesinin aksamaması kadar yakın bir

¹⁴⁶ Son yıllarda zorunlu göç ile Türkiye’ye gelmek durumunda kalmış olan Suriye’li evsizlerin ağır bir kriminalizasyona uğradığını not etmek gerekir. Ancak, bu kriminalizasyonun söylem ve eylem düzeyinde sadece evsiz değil, aynı zamanda barınma ve çalışma imkanı bulabilmiş Suriye’lilere de yönelmesi, buradaki dinamiğin evsizliğe yönelik olmaktan çok etnik ayrımcılıktan kaynaklı olduğunu düşündürmektedir.

ihtimaldir. Dolayısıyla Türkiye toplumu da dünyanın her yerindeki insanlar kadar kitlesel evsizliği yaşama ihtimaline sınıfsal katmanları yaran boyutuyla hazırlıklı olmak durumundadır.

6. SONUÇ

Bu çalışma, mevcut konut rejiminin eleştirisi için özgün kavramsal çerçevelere ihtiyaç duyulduğu fikrine dayanmaktadır. Konut tartışmalarının kat edilmiş güzergahlarının pek çoğu güncel konut rejiminin özgül şartlarını anlamaktan uzaktır. Dolayısıyla çalışma bu olası kavramsal çerçevelerden birisini oluşturma denemesidir. Buna bağlı olarak temel birkaç argüman üzerinden kavramsal bir çözümlemeye gidilmiştir.

Bu argümanlardan birisi, konut üretiminin son derece regüle edilmiş ve fazlasıyla profesyonelleşmiş bir meta üretim bandına dönüşmüş olmasına rağmen, halen barınma tartışmaları içerisinde yer almasının önemli bir sorun olduğu gerçekliğine dairdir. Konuta dair üretilmiş tüm mistifikasyonlar veya mimarlık mesleki alanında inşa edilmiş tüm *sözde* rasyonelleştirmeler, piyasanın dinamikleri sayesinde gündemden kalkmış vaziyettedir. Neoliberalleşme dalgasının 2008 yılında aldığı büyük darbenin bile konut kredilendirme sisteminin likidleşme uğruna çığrından çıkmasından kaynaklanması, artık konut dediğimiz olgunun barınma ile ilişkisinin ne kadar zayıfladığını, konutun neoliberal kapitalist piyasaların son nişane-i tasdiki haline dönüşmüş olduğunu açıkça göstermektedir. Neil Smith, 2008 finans krizi ile konut, inşaat ve finans arasındaki bağın büsbütün teşhir olduğunu ifade etmektedir (Smith N. , 2016, p. 680). Ancak, bu darbenin konutun statüsünün tekrar barınma işlevi ile çakışacağı yeni bir dönemin habercisi olabileceği yönündeki *saflık düzeyindeki naif* umutları acilen terk etmek gerekmektedir. Zira kriz sadece kapitalizm ile değil, neoliberal kapitalizm ile de “karşılıklı bir kurucu fenomendir” (Springer S. , 2016, p. 117). Dolayısıyla konutun neoliberal ekonominin temel bir kurucu unsuru haline gelmesi herhangi bir kriz ortamında onu *asli* işlevine geri döndürmeyecek, tam tersine onun bu ekonomik düzenin içerisinde daha da pekişmiş yeni meta formlarına gömülmesine olanak sağlayacaktır. Buna bağlı olarak barınmaya dair taze fikirler, tartışmalar üretebilmek için konut üzerinden inşa edilmiş söylem paketini çekinmeden eleştirebilmek, zedeleyebilmek ve bu yolla kısır döngüye dönüşmüş konut tartışmalarını olması gerektiği zemine, yani meta tartışmalarına terk etmek gerekmektedir.

Bu metinde ortaya konulan bir diğer argüman ise konut kavramı ekseninde geliştirilmiş uzmanlık alanlarına dairdir. Pek çoğumuz için artık doğal görünen modern yaşama dair öğelerin ekonomik ve ideolojik çıkarların bir sonucu ve kültürel olarak inşa edilmiş oldukları sıklıkla göz ardı ettiğimiz bir gerçekliktir (Maak, 2015). Aslında bilginin

inşa edilme sürecinde “kusur çeşitliliğinin” (Scanlan, 2018, s. 42) önemli bir payı vardır. İdeal ev, doğru ev, rasyonel ev gibi kalıplarla bir bilgi alanı içerisinde tarif edilmeye çalışılan konut kavramı, bize aslında konutun bu kusur çeşitliliğini görmezden gelen bir düzenleme operasyonunun ürünü olduğundan başka bir şey söylememektedir. Kategorizasyon, istatistik, tipoloji, standart vb. araçlar, *kusurluluğun egemen olduğu bir yaşamsallığı* rasyonalize ederek yok saymanın meşruiyet zeminini hazırlamaya hizmet etmektedirler. *Procrustes*¹⁴⁷ gibi, ev dediğimiz biri diğerine benzemez bir pratiği elini, kolunu keserek zapturapt altına alma iştahı modernist geleneğin halen aşınmayan özelliklerinden birisidir ve konut kavramını inşa etmiştir. Kusursuzluğu tarifleyen bu değerler ekonomisinin toplumların inşa ettikleri diğer değer ekonomileri ile ilişkisinden bağımsız veya özerk olmadığını fark etmek iyi bir başlangıç olacaktır. Ayrıca, işlemin tam tersi doğrultuda da işlediğini akılda tutmak gerekir. Konut ile tariflenen bir değerler ekonomisi toplumsal olanın inşasında da önemli bir sacayağıdır. Buna bağlı olarak barınma ihtiyacının sadece konut üretimi ile giderilmesi gerektiğine ikna olmuş bir toplumsal anlayış sürdürülmektedir. Konut üretiminde yer alan aktörler ve konutları talep eden kitleler konut üzerinden pekiştirilmiş ve normlaştırılmış bir ev ideasına ikna olmuşlardır ve barınmanın tek karşılığının bu normlar ve idea ile temsiliyet bulan konut olduğunu düşünmektedirler. Brillembourg, statik olmayan bir dünyada (ekonomilerin, sosyal ve siyasi düzenlerin, insanların) mimarların kafalarındaki Ruskin’i¹⁴⁸ terk etmeleri gerektiğini söylerken haklıdır (Brillembourg, 2012, s. 334).

Konut ve barınmaya dair toplumsal normların yaygınlığı pek çoğumuzu normların inşa edildiğini unutmaya sevk etmektedir. Bu sebeple insanlığın önemli sayıda bir kesimi sürekli ve şiddetli bir biçimde barınma ile ilgili sorunlarla iç içe olmasına rağmen, barınmaya dair normları sorgulamayı nadiren akla getirmektedir. Üstüne üstlük mutlaka bir normdan bahsetmek konusunda ısrar edilecek ise, istisnai görünenin, yani *ev-olmayanların ve evsizlerin* küresel bir norm olarak kabul edilebilecek denli yaygın olduğu hesaba katılmak durumundadır (Brillembourg, Torre David: Informal Vertical Communities, 2012, p. 371). *Unabomber* adlı filmde, bomboş bir caddede kırmızı ışıkları ihlal edemeyen Fitz adındaki

¹⁴⁷ Gezgin misafirlerini (kurbanlarını) zorla yatağa yatırıp işkence eden mitolojik karakter. Procrustes, kurbanı yatağa göre uzun ise, *fazlalıklarını* kesmekte; yatağa göre kısa ise, demir parmaklıklara gererek yatağa *uygun hale* getirmektedir. ("Procrustes" The Oxford Dictionary of Phrase and Fable, n.d.)

¹⁴⁸ “İnşa ettiğimiz zaman, bunu sonsuza kadar inşa ettiğimizi düşünmeliyiz” (Ruskin, 1840/2016) ifadesine referans vermektedir.

karaktere olduğu gibi, olağanüstü biri, olağanüstü bir olay bize çarpmadan bu sorgulamayı yapma fikri de uyanmamaktadır (Sodroski, Clemente, & Gittelsohn, 2017).

Bu olağanüstülüğü temsil eden ise, bu metnin ana temasını belirleyen barınma pratiklerine dair bir diğer argümandır. Bu argüman, normatif konut rejiminin ve bunu sahiplenen kitlelerin belirgin barınma pratiklerini dışladığı, kriminalize ettiği gerçekliğine dayanmaktadır. Çalışmada bu pratiklerin bütünü *ev-olmayanlar* olarak ifade edilmektedir. Tüm metin içerisinde konut kavramında vücut bulan *ayrışık, yerleşik, elverişli ve yasal* niteliklerini taşımayan pek çok barınma pratiği, inşa edilmiş bu nitelikleri yapı-söküme, ihlale uğratma becerisi ve doğrudan reddi üzerinden incelenmiştir. Çalışmanın ana tartışmalarından biri, konut rejiminin baskın hegemonyasına rağmen, bu rejimin dışarısında yer alan bir barınma pratikleri setinin çoğul ve yaygın bir şekilde mevcut olduğudur. Üstelik bu dışlanan ve kriminalize edilen pratikler bütününe barınma kavramını anlamlı bir çerçevede sorunsallaştırabilmek için işlevsel olduğu da metin içerisinde çözümlenmeye çalışılmıştır.

Belki de açıkça şunu söylemek gerekmektedir: *Konut* ile yapılandırılan, *ev* ile yaşamlarımızı mühürlediğimiz pratikler bütününe ihlal eden her arayış ve/veya mecburiyet kapitalist sistem ile imzaladığımız *kontratı* (Barton, 1977, p. 22) derinden zedelemektedir. Mülksüzlerin toprağa erişim haklarını uygulamalı olarak gerçekleştirdikleri tüm bu ihlal pratikleri aslında kapitalist mülkiyet rejiminin tüm handikaplarını ortaya sermektedir. Colin Ward, bir aktivistten alıntılanarak, bu pratiklerin sadece bir kanıtlama işlevi olmadığına, toplumsal dönüşüme önyak olma kapasitelerine de dikkat çekmektedir (Ward, 2002, p. 165).

Dolayısıyla *konut ve ev tanımlarının ne oldukları üzerinden değil, ne olmadıkları üzerinden kurulmuş bir kavramsallaştırma süreci ile belirlendiği fikri* bu çalışma içerisinde araştırılan bir diğer argüman olarak ortaya çıkmaktadır. Bu noktada, konut ve ev kavramlarına bildik şekilde eklenemeyen tüm pratikler evsizlik olarak nitelenmektedir. Bu sebeple, somut evsizlik pratikleri de çalışma içerisinde yer almış, konut ve eve dair normatif yargıları sorunsallaştırmak için araçsallaştırılmış, evi olmayanları sembolleştiren bir somut örnek olması dolayısıyla konut ve eve dair inşa edilmiş pek çok kavramın (mülkiyet, mahremiyet, kimlik, hijyen, işlevsellik, tipoloji, güvenlik, standart, yerleşiklik, kullanıcı, özel alan vb.) bildik şekilde işlemediği *bir modern barınma pratiği olarak* incelenmiştir. Barınma ve konut kavramlarını sorgulayabilmek için evsizliğe başvurmak oksimoron gibi görülebilir. Ancak daha önce defalarca örneklendiği gibi, evsiz bireyin var olabilmek için dünya yüzünde bir yer bulma zorunluluğu vardır. Ev kavramı, yönetici elitlerin ve mülk sahiplerinin, toprağın tanımı

ve kullanım biçimi yoluyla kurdukları görüş ve eylemler aracılığı ile konuta indirgenerek kısıtlanmış (Bevan, 2012, p. 243), bir başka deyişle hadım edilmiştir. Bu durum, evsizliği doğrudan mekansal bir fenomen haline getirmektedir. Bu sebeple evsizliği bir mekan yoksunluğu olmaya tam karşıt bir biçimde, bir barınma biçimi olarak ele almak ilkesel bir karar olmuştur. Ancak bu barınma biçimini mevcut barınma rejimi ile “ütopik bir görüş eşliğinde, beraber var olan, iç içe geçmiş ve üst üste örtüşen” (Valado, 2006, p. 300) bir güzelleme şeklinde ele almamak konusunda ısrarcı bir dikkat ve titizlik gösterilmiştir. Tam tersine evsizliğin barınma pratikleri, bu çalışma içerisinde mevcut konut rejimine *karşıt* konumu ile önemsenmiştir. Barınma pratiklerine dair yerleşik ve sorgulanması neredeyse terk edilmiş bir takım kavramları (konut rejimi, konut ideası, konut klişeleri vb.) tekrar –ama en primitif kabulleri dahi yok sayacak kadar baştan- tartışabilmek için evsizliğin somut malzeme sunabilmesi bu niyet için yeterlidir. Buna ek olarak sadece özel alanı değil kamusal alanı da sorunsallaştırması açısından mekana dair tartışmaları dönüştürme potansiyeli, evsizliğin barınma meselesinin ötesine götürülmesi gereken bir fenomen olduğunu ortaya koymaktadır.

İnşa edilmiş bir gerçekliğe tabi olduğumuzun ayırdına varabildiğimizde, inşa edilene imha edebilme imkanlarını da sonuna kadar açmaya başlarız. Bunun için olgulara –bir başka deyişle etrafımıza ve dünyaya- sorgulayıcı gözler ile bakmamız yeterlidir. İnşa edilmiş ve hüküm süren sistemler, genelgeçer kabullere olan inançtan özgürleşen zihinler için etkisini, büyüsunü ve en nihayetinde gücünü kaybedecektir. Bu metnin tamamında bu büyüü yok edebilmeye çaba harcanmıştır.

Konutu anlamak için eleştirel bir yöntem seçmek konutun iktidar ile ilişkisini anlamamızı sağlamaktadır. Devrimci politika her şeyin alaşağı olacağı *o mümkün anı bekleyen*, reformist politika ise devrimin *imkansızlığında* ve aslında korkulan devrimi *imkansızlaştırmayı* örgütleyen *sargı bezi* politikalarıdır. Etkin olduğunu iddia etmelerine rağmen aslında edilgenliği tescilleyen devrimci veya reformist politikalara alternatif bir üçüncü hat bulunmaktadır. Bu yolun *sıradan olana bakmak olduğunu* düşünüyorum. Olağan olarak kabul ettiğimiz bir gerçekliğin sayısız ögesinin akıl almaz derecede olağandışı olduğunu anladığımız, olağanüstüleştirmediğimiz pek çok pratiğin ise zannedildiğinin aksine son derece olağan, rasyonel ve sıradan gerekçeler ile ortaya çıktığını ve çok geniş bir nüfus tarafından paylaşıldığını fark etmeye başladığımız bir düşünme hattını yeğlediğimi söyleyebilirim.

Son olarak, konutun ne olduğunu veya olmadığını anlamak için sürekli bir biçimde konut olmayan tüm barınma biçimlerine bakmayı öneriyorum. Bu yolla, konut üzerinden dayatılan disipline edici teknikleri, sistemleri, regülasyonları, yasaları ve rasyonaliteleri sorgulama, belki de zedeleme imkanı bulmak olanaklı olacaktır. Özellikle mimar ve plancıların hala 19. ve 20. yüzyılların kalıpları, terminolojileri ve kent anlayışı ile hareket ettikleri, bundan dolayı tüm denemelerin fiyasko ile sonuçlandığı tespitini yapan Brillembourg haklıdır (Brillembourg, 2012, p. 374). Ne mevcut konut rejiminin dışında düşünülemeyeceğini iddia eden realistler, ne de bu rejimin karşıtlarını öneren ütöplastler¹⁴⁹, aslında tam da bu anda, burada ve hemen yanıımızda var olan konut dışı barınma pratiklerine bakmayı denememekte veya tercih etmemektedirler.

¹⁴⁹ Burada *ütöplast* ifadesi, ütöplizm ile ilişkili biçimde kullanılmıştır. Ütöplizm ile ütöplya ayrımı için “Ütöplya zamanda ve mekanda belirli ve sabitlenmiş bir yer değildir; bir metodolojidir, düşünme ve varolma yoludur.” (Brillembourg, 2012, p. 364) ifadesi açıklayıcı olabilir.

7. KAYNAKLAR

- "Procrustes" *The Oxford Dictionary of Phrase and Fable*. (n.d.). Retrieved September 17, 2019, from Encyclopedia.com:
<https://www.encyclopedia.com/humanities/dictionaries-thesauruses-pictures-and-press-releases/procrustes>
- Aalbers, M. B. (2017). The Variegated Financialization of Housing. *International Journal of Urban and Regional Research*, 41(4), 554-542.
- Abdülaziz Bey. (1995). *Osmanlı Adet, Merasim ve Tabirleri*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Aberg-Riger, A. (2018, May 21). Retrieved September 27, 2018, from What Is Loitering, Really?: <https://www.citylab.com/equity/2018/05/what-is-loitering-really/560714/>
- Acemoglu, D., & Robinson, J. A. (2012). *Why Nations Fail: The Origins of Power, Prosperity and Poverty*. New York: Crown Publishers.
- ACLU Northern California. (2008, May 13). Federal Judge Rules City of Fresno Violated the Rights of Homeless Residents. Retrieved May 1, 2019, from <https://www.aclunc.org/news/federal-judge-rules-city-fresno-violated-rights-homeless-residents>
- Ahmed, S. (1999). Home and Away: Narratives of Migration and Estrangement. *International Journal of Cultural Studies*, 329-347.
- Ahmed, S., & Stacey, J. (2001). Introduction: Dermographies. In S. Ahmed, & J. Stacey (Eds.), *Thinking Through the Skin* (pp. 1-17). London: Routledge.
- Akçay, Ü. (2014, Aralık 24). İmar Hakkı Transferi: Kentsel Mekanın Finansallaştırılması. *Başlangıç Dergi*. Mayıs 5, 2018 tarihinde <https://baslangicdergi.org/imar-hakki-transferi-kentsel-mekanin-finansallastirilmesi-umit-akcay/> adresinden alındı
- Akçay, Ü. (2017, Nisan 3). Barınma Hakkının Finansallaştırılması. *Gazete Duvar*. Mayıs 22, 2018 tarihinde <https://www.gazeteduvar.com.tr/yazarlar/2017/04/03/barinma-hakkinin-finansallastirilmesi/> adresinden alındı
- Akdemir Ersoy, Z. (2002). Konut ve Ev Kavramlarının Karşılaştırmalı Analizi. Dokuz Eylül Üniversitesi FBE Bina Bilgisi Ana Bilim Dalı, Doktora Tezi, İzmir, (Danışman: Prof. Dr. Orcan Gündüz).
- Aksu, F. (2017, Aralık 26). İstanbul'un bir ilçesi 1+1 daireleri yasaklıyor. *Hürriyet*. İstanbul. Aralık 3, 2019 tarihinde <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/istanbulun-bir-ilcesi-1-1-daireleri-yasakliyor-40690605> adresinden alındı
- Alkan, A. (2011). Konut Analiz ve Politikaları Kapı Aralığından Bir Baksa: Cinsiyet Rejimi ve Konut Hakkı. *Konut Sempozyumu* (s. 451-478). İstanbul: TMMOB Mimarlar Odası İstanbul Büyükşehir Şubesi.
- Altun, G. (1997). 1991-1995 Yılları Arasında İstanbul'da Görülen Evsiz İnsan Ölümleri. Trakya Üniversitesi Tıp Fakültesi Adli Tıp Anabilim Dalı, Tıpta Uzmanlık Tezi, Edirne, (Danışman: Doç. Dr. Ahmet Yılmaz).
- Anders, F., & Sedlmaier, A. (2016). Introduction. In F. Anders, & A. Sedlmaier (Eds.), *Public Goods versus Economic Interests: Global Perspectives on the History of Squatting*. New York: Routledge.
- Andreou, A. (2015, February 18). Anti-homeless Spikes: 'Sleeping Rough Opened My Eyes to the City's Barbed Cruelty'. *The Guardian*. Retrieved from

- <https://www.theguardian.com/society/2015/feb/18/defensive-architecture-keeps-poverty-unden-and-makes-us-more-hostile>
- Arendt, H. (1958). *The Human Condition*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Arpacı, M. (2016). Foucault, Biyopolitika ve Biyotarih: Tarihsel Çalışma Alanları Olarak Tıp, Beden ve Nüfus. *Vira Verita*(3), 80-97.
- Ault, B. A. (2005). Housing the Poor and Homeless in Ancient Greece. In *Ancient Greek Houses and Households*. PA: University of Pennsylvania Press.
- Aureli, P. V., & Tattara, M. (2015). Production/Reproduction: Housing beyond the Family. *Harvard Design Magazine*(41). Retrieved from <http://www.harvarddesignmagazine.org/issues/41/production-reproduction-housing-beyond-the-family>
- Avilov, A. (Director). (2015). *Occupy Tower: Living in the world's tallest slum - the "Tower of David"* [Video]. Retrieved from <https://www.youtube.com/watch?v=BipKO8wEuAk>
- Bahr, H. (1973). *Skid Row: An Introduction to Disaffiliation*. New York: Oxford University Press.
- Baker, K. K. (2012, February 29). Homogeneous Rules for Heterogeneous Families: The Standardization of Family Law When There is no Standard Family. *Illinois Law Review*, pp. 319-371.
- Barton, S. E. (1977, December). The Urban Housing Problem: Marxist Theory and Community Organizing. *Review of Radical Political Economics*, 16-30.
- Bassuk, E., & Franklin, D. (1992). Homelessness Past and Present: The Case of the United States, 1890-1925. *New England Journal of Public Policy*, 8(1), 67-85.
- Bauman, T. (2016). *Housing Not Handcuffs*. National Law Center on Homelessness & Poverty. Retrieved from <https://nlchp.org/wp-content/uploads/2018/10/Housing-Not-Handcuffs.pdf>
- Bauman, T. (2019). *Housing not Handcuffs 2019*. The National Law Center on Homelessness & Poverty. Retrieved from <http://nlchp.org/wp-content/uploads/2019/12/HOUSING-NOT-HANDCUFFS-2019-FINAL.pdf>
- Bauman, Z. (1992). *Intimations of Postmodernity*. London: Routledge.
- Baynes, C. (2019, 6 21). Homeless Man Dies and Second Fighting for Life After Camp 'Set on Fire by Arsonists'. *Independent*. Retrieved from <https://www.independent.co.uk/news/uk/crime/homeless-man-death-arson-fire-east-dies-london-camp-ilford-a8969591.html>
- BBC. (2014, May 8). The Tower of David: Venezuela's Vertical Slum - Newsnight [Video]. Retrieved from <https://www.youtube.com/watch?v=4ZrCzgprPT8&frags=wn>
- BBC News. (2007). *Danish Protests Spark 100 Arrests*. Retrieved from <http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/6414481.stm>
- BBS-Bangladesh Bureau of Statistics. (2015). *Census of Slum Areas and Floating Population 2014*. Bangladesh Bureau of Statistics.
- Beer, A., Faulkner, D., & Gabriel, M. (2006). 21st Century Housing Careers and Australia's Future: Literature Review. Australian Housing and Urban Research Institute (AHURI).
- Beier, A. L. (1985). *Masterless Men: The Vagrancy Problem in England 1560-1640*. London: Methuen & Co.

- Bekaroğlu Doğan, Y. (2018). KreselleŒen İstanbul'da Evsizliğin Sosyal Hizmet Perspektifinden Analizi (Beyoğlu rneği). Yalova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Yalova, (DanıŒman: Doç. Dr. Bedrettin Kesgin).
- BektaŒ, A. (2014). Evsizlik olgusu ve Evsizlere Yönelik Sosyal Politikalar: Hükümlü Evsizlere İliŒkin Bir AraŒtırma. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü alıŒma Ekonomisi ve Endüstri İliŒkileri Anabilim Dalı alıŒma Ekonomisi Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, (DanıŒman: Doç. Dr. Meltem Delen).
- Bell, L., Beltran, G., Berry, E., Calhoun, D., Hankins, T., & Hester, L. (2018). *Public Transit and Social Responsibility: Homelessness*. APTA (American Public Transportation Association).
- Bevan, M. (2012). Meanings of Home for Moveable Habitats. In S. Smith, *International Encyclopedia of Housing and Home* (pp. 240-244). Elsevier.
- BİA Haber Merkezi. (2013, Mayıs 23). "İŒçilerden zr Dileyin!". Bianet-Bağımsız İletiŒim Ağı: <https://m.bianet.org/bianet/insan-haklari/146870-iscilerden-ozur-dileyin> adresinden alınmıŒtır
- Biga Belediyesi. (tarih yok). Biga Belediye BaŒkanlıđı Belediye Emir Ve Yasakları Uygulama Yönetmeliği. anakkale. Ekim 14, 2018 tarihinde <http://www.biga.bel.tr/tr/belediye-emir-ve-yasaklari-uygulama-yonetmeligi-6688> adresinden alındı
- Bild. (2018, Juli 23). Zwei Obdachlose an S-Bahnhof angezndet! *Bild*. Retrieved from <https://www.bild.de/regional/berlin/berlin/schoeneweide-obdachlose-attaque-56398372.bild.html>
- Billies, M. (2015). Low Income LGBTGNC (Gender Nonconforming) Struggles Over Shelters as Public Space. *ACME: An International E-Journal for Critical Geographies*, 14(4), 989-1007.
- Birelma, A. (2014). Türkiye'de Evsizlik: Genel Bir Değerlendirme. P. AkkuŒ, & . BaŒpınar Aktkn (Eds) içinde, *Sosyal Hizmet ve teki* (s. 291-326). İstanbul: Bağlam Yayıncılık.
- Birgn. (2019, Aralık 7). Sokakta YaŒayan Rstem Tamam, Baza İçinde Cansız Bulundu. *Birgn*. İstanbul. Ocak 3, 2020 tarihinde <https://www.birgun.net/haber/sokakta-yasayan-rustem-tamam-baza-icinde-cansiz-bulundu-279149> adresinden alındı
- Blakely, R. (2009, February 9). What do real slumdogs think of Slumdog Millionaire? *The Times*. Retrieved September 26, 2019, from <https://www.thetimes.co.uk/article/what-do-real-slumdogs-think-of-slumdog-millionaire-wnbs0t8wvpv>
- Blue Frontiers - Making Land*. (n.d.). Retrieved from <https://www.blue-frontiers.com/en/Blue-Frontiers-Seasteads>. (n.d.). Retrieved from <https://www.blue-frontiers.com/en/seasteads>
- Blunt, A., & Dowling, R. (2006). *Home*. New York: Routledge.
- Book, D. M. (n.d.). *Formerly Homeless*. Retrieved from <http://housecanada.blogspot.com/>
- Booker, S. (2015, May 30). *Housing Beyond the Nuclear Family*. Retrieved from https://shelterforce.org/2015/05/30/housing_beyond_the_nuclear_family/
- Boone, A. (2019, March 4). *Is There a Better Way to Count the Homeless?* Retrieved from <https://www.citylab.com/equity/2019/03/homeless-crisis-oakland-california-hud-point-in-time-data/584023/>
- Boyle, D. (2009, January 29). 'Slumdog Millionaire' Director Defends Film. (F. Zakaria, Interviewer)
- Brace, C. L. (1872). *The Dangerous Classes of New York and Twenty Years' Work Among Them*. New York: Wynkoop & Hallenbeck Publishers.

- Brillembourg, A. (2012). *Torre David: Informal Vertical Communities*. Zurich: Lars Muller Publishers.
- Brown, E. (2018, July 26). All You Need to Know About Anti-Squatting in the Netherlands (aka antikraak). *Dutchreview*. Retrieved from <https://dutchreview.com/expat/housing/renting/anti-squatting-in-the-netherlands/>
- Brown, P. F. (2004). Not One but Many Separate Cities: Housing Diversity in Sixteenth-Century Venice. In *Home and Homelessness in the Medieval and Renaissance World*. Indiana: University of Notre Dame Press.
- Bryan, D., & Rafferty, M. (2014). Political Economy and Housing in the Twenty-first Century - From Mobile Homes to Liquid Housing? *Housing, Theory and Society*, 31(4), 404-412.
- Buenos Aires Times. (2019, May 22). Two Homeless People Set on Fire in Shocking Attack in Mataderos. *Buenos Aires Times*. Retrieved from <https://www.batimes.com.ar/news/argentina/two-homeless-people-set-on-fire-in-shocking-attack-in-mataderos.phtml>
- Burnett, D. G. (2015). The Bonds of Catastrophe. *Cabinet Magazine*(Spring). Retrieved from <http://www.cabinetmagazine.org/issues/57/burnett.php>
- Burt, M. R. (1991). Causes of the Growth of Homelessness During the 1980s. *Housing Policy Debate*, 2(3), 901-936.
- Busch-Geertsema, V. (2010). Defining and Measuring Homelessness. *Homelessness Research in Europe*.
- Çağbayır, Y. (2007). Kimsesiz. *Ötüken Türkçe Sözlük*, 3. Cilt. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Caldeira, T. P. (2000). *City of Walls: Crime, Segregation, and Citizenship in Sao Paulo*. Los Angeles: University of California Press.
- Canal and River Trust. (n.d.). *Continuous Cruising*. Retrieved Eylül 28, 2019, from <https://canalrivertrust.org.uk/enjoy-the-waterways/boating/buy-your-boat-licence/continuous-cruising>
- Caravan Industry Association of Australia. (2016, October). *Caravan and Campervan Data Report 2016*. Retrieved from http://www.caravanstats.com.au/_r767/media/system/attrib/file/57/2016%20Caravan%20and%20Campervan%20Data%20Report.pdf
- Cataldi, S. L. (1993). *Emotion, Depth, and Flesh: A Study of Sensitive Space: Reflections on Merleau-Ponty's Philosophy of Embodiment*. New York: State University of New York Press.
- Chan, M. (2009, November 10). *China's Empty City*. Retrieved April 2, 2019, from <https://www.aljazeera.com/news/asia-pacific/2009/11/2009111061722672521.html>
- Coalition on Homelessness. (2019, July 10). San Francisco Homeless Point in Time (mis)Count. San Francisco: Coalition on Homelessness. Retrieved from <https://vimeo.com/347350910>
- Çokuğraş, I. (2016). *Bekâr Odaları ve Meyhaneler-Osmanlı İstanbul'unda Marjinalite ve Mekân (1789-1839)*. İstanbul: İstanbul Araştırmaları Enstitüsü.
- Confronting the Crisis: Homelessness*. (2019, Şubat 17). Retrieved from <https://www.lamayor.org/Homelessness>
- Conrad, D., Young, L., Coskuntuncel, A., Huckins, S., & Dols, S. (2019). *Homelessness & Housing Security in U.S. Culture: How Popular Culture & News Depict an American Challenge*. Center for Media & Social Impact (CMSI). Retrieved from https://cmsimpact.org/wp-content/uploads/2016/08/CMSI_Homelessness.pdf

- Cordray, D. S., & Pion, G. M. (1991, January). What's Behind the Numbers? Definitional Issues in Counting the Homeless. *Housing Policy Debate*, 2(3), 585-616.
- Cork, T. (2019, April 10). £300k plan to buy Turbo Island and do 'whatever the community wants' to do with it. Retrieved Mayıs 8, 2019, from Bristol Live: <https://www.bristolpost.co.uk/news/bristol-news/300k-plan-buy-turbo-island-2744748>
- Crouse, J. M. (1986). *The Homeless Transient in the Great Depression: New York State 1929-1941*. New York: State University of New York Press.
- Cumhuriyet. (2018, Temmuz 23). Boşanmış Kadına 'Ev Yok'a Ceza. *Cumhuriyet*. <http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/turkiye/1035216/bosanmis-kadina-ev-yoka-ceza.html> adresinden alınmıştır
- Daduscand, D., & Dee, E. (2015). The Criminalisation of Squatting: Discourses, Moral Panics and Resistances in the Netherlands and England & Wales. In L. F. O'Mahony, D. O'Mahony, & R. Hickey, *Moral Rhetoric and the Criminalisation of Squatting* (pp. 109-132). Routledge.
- Dağlıoğlu, E. C. (2014, Ekim 17). İstanbul'u Titreten Ermeni ve Rum Kabadayılar. *Agos*. <http://www.agos.com.tr/tr/yazi/8272/istanbulu-titreten-ermeni-ve-rum-kabadayilar> adresinden alınmıştır
- Davis, M. (2006). *Gecekondu Gezegeni*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Davis, S. (2004). *Designing for the Homeless*. Los Angeles: University of California Press.
- de Certau, M. (2008). *Gündelik Hayatın Keşfi*. Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.
- de Mézierè, N. (1780/1992). *The Genius of Architecture; or, The Analogy of That Art with Our Sensation [Le Génie de L'architecture, ou, L'analogie de cet Art Avec nos Sensations]*. (D. Britt, Trans.) USA: The Getty Center for the History of Art and the Humanities.
- Dee, E. (2016). The Vacancy Crunch: The Current Housing Crisis in the Netherlands and the Repression of Squatting. *Capitalism Nature Socialism*. Retrieved from <http://www.cnsjournal.org/the-vacancy-crunch-the-current-housing-crisis-in-the-netherlands-and-the-repression-of-squatting/>
- Demirtaş, M. (2006a). Osmanlı Başkenti'nde Dilenciler ve Dilencilerin Toplum Hayatına Etkileri. *OTAM (Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi)*(20).
- Demirtaş, M. (2006b). XVIII. Yüzyılda Osmanlı'da Bir Zümre'nin Alt-Kültür Grubuna Dönüşmesi: Külhanbeyleri. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, 7(1), 113-142.
- Department for Communities and Local Government. (2012). *Evidence Review of the Costs of Homelessness*. Retrieved from https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/7596/2200485.pdf
- DePaulo, B. (2015). *How We Live Now*. New York: Atria Books.
- Design Crime Gallery*, [Photo]. (n.d.). Retrieved January 3, 2020, from <https://hostileddesign.org/pages/offences-gallery>
- Deutsche, R. (1996). *Evictions, Art and Spatial Politics*. Massachusetts: MIT Press.
- Devellioğlu, F. (1962). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat*. Ankara: Doğu Matbaası.
- Die Statistischen Ämter des Bundes und der Länder. (2019). *Area and Population by Country - Households (Change 2017 compared to March 2004)*. Retrieved from <https://www.statistikportal.de/en/node/281>

- Dixon, J., & Durrheim, K. (2000). Displacing Place-Identity: A Discursive Approach to Locating Self and Other. *British Journal of Social Psychology*(39), 27-44.
- Diyanet İşleri Başkanlığı. (2012, Kasım). Hayatın Kıyısında Unuttuğumuz Evsizler. *Diyanet Aylık Dergi*(263). Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı.
- Domicile. (n.d.). *Law Dictionary & Black's Law Dictionary, 2nd Ed.* Retrieved from TheLaw.Com Dictionary: <https://dictionary.thelaw.com/domicile/>
- Dos Santos, M. C. (2005). Design, Waste and Homelessness. *Design Philosophy Papers*, 3(3), 155-165.
- Durso, L. E., & Gates, G. J. (2012). *Serving Our Youth: Findings from a National Survey of Service Providers Working with Lesbian, Gay, Bisexual and Transgender Youth Who Are Homeless or At Risk of Becoming Homeless*. Los Angeles: The Williams Institute with True Colors Fund and The Palette Fund.
- ECF. (2019a, July 9). *EUROPE: Touring Caravans in use*. Retrieved from http://www.e-c-f.com/fileadmin/templates/4825/images/statistics/europabestand_C.pdf
- ECF. (2019b, July 9). *EUROPE: Motor Caravans in Use*.
- Edelson, Z. (2016, September 28). Are Micro-Apartments a Revolutionary Trend? Or are Developers Exploiting an Out-of-Control Market? *The Architect's Newspaper*. Retrieved from https://archpaper.com/2016/09/micro-apartments-new-york-city?utm_medium=website&utm_source=archdaily.com#gallery-0-slide-0
- Emek ve Adalet Platformu. (2011). *Türkiye’de Evsizlere Dair Rapor: Durum Tespiti, Avrupa Birliği Ülkelerinden Uygulama Örnekleri ve Taleplerimiz*. Kasım 26, 2019 tarihinde <https://www.emekveadalet.org/wp-content/uploads/Evsizler-icin-Rapor.pdf> adresinden alındı
- Eminevim. (2019). *Eminevim'i Tanıyalım*. Aralık 10, 2019 tarihinde <https://www.eminevim.com>: <https://www.eminevim.com/eminevimi-taniyalim> adresinden alındı
- Engels, F. (1872/1970). *The Housing Question*. Moscow: Progress Publishers.
- Equality Act. (2010). Retrieved January 5, 2020, from http://www.legislation.gov.uk/ukpga/2010/15/pdfs/ukpga_20100015_en.pdf
- Erbay, E. (2013). *Evsizler, Sokakların Görünmeyen Yüzleri*. Ankara: SABEV Yayınları.
- Erman, T. (2001). The Politics of Squatter (Gecekondu) Studies in Turkey: The Changing Representations of Rural Migrants in the Academic Discourse. *Urban Studies*, 38(7), 983-1002.
- Evening Standard. (2011a, 3 29). Hampstead Owners Too Scared to Go On Holiday In Squatting Epidemic. *Evening Standard*. UK. Retrieved from <https://www.standard.co.uk/news/hampstead-owners-too-scared-to-go-on-holiday-in-squatting-epidemic-6386154.html>
- Evening Standard. (2011b). £4m House Isn't Posh Enough, Says Squatter Who Wants a Pool. Retrieved from <https://www.standard.co.uk/news/4m-house-isnt-posh-enough-says-squatter-who-wants-a-pool-6384476.html>
- Every, R., Bezmez, S., Edmonds, A. G., & Yaylalı, M. (1974). *The REDHOUSE English-Turkish Dictionary* (37. b.). İstanbul: SEV Matbaacılık ve Yayıncılık.
- Fabian Brunsing. (2008). *Pay & Sit*, [Photo]. Retrieved from <http://fabianbrunsing.de/>
- Fahmi, W. S., & Sutton, K. (2014). Living with the Dead: Contested Spaces and the Right to Cairo's Inner City Cemeteries. *The 4th World Sustainability Forum*, (pp. 1-30).
- FEANTSA. (2005). *ETHOS – TAKING STOCK*. Retrieved from <https://www.feantsa.org/download/ethospaper20063618592914136463249.pdf>

- FEANTSA. (2019). *Fourth Overview of Housing Exclusion in Europe 2019*. Retrieved from <https://www.feantsa.org/en/report/2019/04/01/the-fourth-overview-of-housing-exclusion-in-europe-2019?bcParent=27>
- Fernandes, E., & Varley, A. (1998). Law, the City and Citizenship in Developing Countries: an Introduction. In E. Fernandes, & A. Varley (Eds.), *Illegal Cities: Law and Urban Change in Developing Countries* (pp. 3-17). New York: Zed Books.
- Fido, M., Gibbins, R., Hurt, C., Matthews, D., & Thomas, T. (2006). *General Household Survey 2005*. Office for National Statistics. Retrieved from <https://webarchive.nationalarchives.gov.uk/20160111060544/http://www.ons.gov.uk/ons/rel/ghs/general-household-survey/2005-report/index.html>
- Fitzpatrick, S. (2005). Explaining Homelessness: a Critical Realist Perspective. *Housing Theory and Society*, 22(1), 1-17.
- Floating Development for French Polynesia*. (2017, Eylül 25). Retrieved from https://firebasestorage.googleapis.com/v0/b/blue-frontiers.appspot.com/o/docs%2FBlue_Frontiers_Architecture_Concept_Design.pdf?alt=media&token=36214e6e-ef07-4ce2-9f05-ea76f3fa3715
- Fondeville, N., & Ward, T. (2011). *Research Note 8/2011: Homelessness During the Crisis*. Retrieved from <http://ec.europa.eu/social/BlobServlet?docId=9847&langId=en>
- Forrest, R., & Williams, P. (1984). Commodification and Housing: Emerging Issues and Contradictions. *Environment and Planning A*, 16, 1163-1180.
- Foucault, M. (1984/2011). Başka Mekanlara Dair. *Özne ve İktidar* (s. 291-302). içinde İstanbul: Ayrıntı Yayınevi.
- Foucault, M. (2003a). *Abnormal - Lectures at the College de France 1974-1975*. New York: Verso.
- Foucault, M. (2003b). *Society Must Be Defended*. (D. Macey, Trans.) New York: Picador.
- Foucault, M. (2007). *Cinselliğin Tarihi*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Fowler, S. (2014). *The Workhouse*. South Yorkshire: Pen & Sword Books.
- Fox-Strangways, M. W. (1924, January). The Homeless Man. *Charity Organisation Quarterly*(8), pp. 140-146.
- Fraser, N. (2016, July-August). Contradictions of Capital and Care. *New Left Review*(100), 99-117.
- French, R. M., & Hadden, J. K. (1968). Mobile Homes: Instant Suburbia or Transportable Slums? *University of California Press*, 219-226.
- Friedman, S., Reynolds, A., Scovill, S., Brassier, F. R., Campbell, R., Ballou, M., & M. Davis and Company, Inc. (2013). *An Estimate of Housing Discrimination Against Same-Sex Couples*. U.S. Department of Housing and Urban Development - Office of Policy Development and Research.
- Frost, R. (1914). *North of Boston* (2nd ed.). New York: Henry Holt & Co. Publishers.
- Fry, R. (2019). *The Number of People in the Average U.S. Household is Going Up for the First Time in Over 160 Years*. Pew Research Center. Retrieved from <https://www.pewresearch.org/fact-tank/2019/10/01/the-number-of-people-in-the-average-u-s-household-is-going-up-for-the-first-time-in-over-160-years/>
- Gaiman, N. (2014). *Yokyer* (3. b.). (E. Öncül, Çev.) İstanbul: İthaki.
- Garraty, J. A. (1976). Unemployment During the Great Depression. *Labor History*, 17(2), 133-159.
- Geçer, G. O. (2006). Osmanlı'da Sokak Çocukları ve Bir Belge. *Türkbilig*(12), 163-172.

- Gelder, S. (2019, August 28). *Jeremy Corbyn Calls for Second Homes Levy as Tens of Thousands of Properties Sit Empty in Crisis-Hit London*. Retrieved from Hackney Gazette: <https://www.hackneygazette.co.uk/news/jeremy-corbyn-calls-for-second-homes-levy-as-thousands-of-properties-sit-empty-in-london-camden-southwark-hackney-islington-1-6239258>
- Gelles, D. (2017, November 13). *Floating Cities, No Longer Science Fiction, Begin to Take Shape*. Retrieved from www.nytimes.com: <https://www.nytimes.com/2017/11/13/business/dealbook/seasteading-floating-cities.html>
- Geoghegan, T. (2013, September 24). Why Do So Many Americans Live in Mobile Homes. *BBC News*. Retrieved from <https://www.bbc.com/news/magazine-24135022>
- Glasser, I., & Bridgman, R. (1999). *Braving the Street: The Anthropology of Homelessness*. New York: Berghahn Books.
- Gökdel, E., & Erdemirci, S. (2019, Mayıs). Aynı Şehirde miyiz? Yokyer ve Homeless Vehicle Project'in Evsizleri. *Arredemento Mimarlık*, s. 72-76.
- Gotham, K. F. (2009, June). Creating Liquidity out of Spatial Fixity: The Secondary Circuit of Capital and the Subprime Mortgage Crisis. *International Journal of Urban and Regional Research*, 33.2, 355-71.
- Grant, J. M., Mottet, L. A., & Tanis, J. (2011). *Injustice at Every Turn: A Report of the National Transgender Discrimination Survey*. The National Gay and Lesbian Task Force and the National Center for Transgender Equality.
- Guimapang, K. (2019, August 19). *Has the public become numb to hostile architecture?*, [Photo-by Jason Eppink]. Retrieved January 2, 2020, from Archinect: <https://archinect.com/news/article/150152726/has-the-public-become-numb-to-hostile-architecture>
- Gümüş, G. (2016). Evsizlik: Yeni Bir Metropol Yoksulluğu Deneyimi. İstanbul Bilgi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kültürel İncelemeler Yüksek Lisans Programı, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, (Danışman: Prof. Dr. Alan Duben).
- Gündoğmuş, Y. N. (2018, Ağustos 19). İmar Barışı'na Başvuru Sayısı 4 Milyonu Aştı. *Anadolu Ajansı*. Aralık 30, 2019 tarihinde <https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/imar-barisina-basvuru-sayisi-4-milyonu-asti/1235383> adresinden alındı
- HAAG. (2012, August). *Residents Committees in Caravan and Residential Parks and Villages Report*. Retrieved from https://www.oldertenants.org.au/sites/default/files/docs/haag_report22_08_12_web.pdf
- Haber 342. (2017, Ekim 12). Taşdoğan'dan Stüdyo Daire Çıkışı. *Haber 342*. <https://www.haber342.com/haber/tasdogandan-studyo-daire-cikisi-haberi-11717.html> adresinden alınmıştır
- Habitat for Humanity. (2014, January 28). *Habitat for Humanity encourages United Nations to set a sustainable cities goal in Post-2015 Agenda*. Retrieved from <https://www.habitat.org/emea/about/newsroom/2014-02-3-hfh-encourages-united-nations>
- Hack, R., & Proyer, J. (Directors). (2007). *Table Bed Chair* [Video].
- Hackett, T. (2019, April 2). *Smartphones Are Changing How Homeless People Survive*. Retrieved from <https://psmag.com/ideas/smartphones-are-changing-how-homeless-people-survive>

- Hadi, T. A. (2009-2015). *City of the Dead*. Retrieved Aralık 2, 2019, from <http://www.tamarabdulhadi.com/>
- Hamill, P. (1993, September 20). How to Save the Homeless – and Ourselves. *New York Magazine*, 26, pp. 34-39. Retrieved from <https://www.nypl.org/collections/articles-databases/new-york-magazine>
- Hanuša, J. (Director). (2009). *Squat Wars* [Motion Picture]. Retrieved from https://www.youtube.com/watch?v=q_h7mppwfi4
- Hart, J. F., & Morgan, J. T. (2009). Mobile Homes. *Journal of Cultural Geography*, 35-53.
- Hart, J. F., Rhodes, M. J., & Morgan, J. T. (2002). *The Unknown World of the Mobile Home*. Maryland: The Johns Hopkins University Press.
- Harvey, D. (1978). The Urban Process Under Capitalism: A Framework for Analysis. *International Journal of Urban and Regional Research*, 101-131.
- Harvey, D. (2008, Sept/Oct). The Right to the City. *New Left Review*(53), 23-40.
- Haskell, H. J. (1947). *The New Deal in Old Rome* (2. ed.). New York: The Ryerson Press.
- Hasol, D. (1998). *Ansiklopedik Mimarlık Sözlüğü* (7. b.). İstanbul: Yapı-Endüstri Merkezi Yayınları.
- Hasol, D. (2011). Oturum Başkanı. *Konut Sempozyumu* (s. 41-42). İstanbul: TMMOB Mimarlar Odası İstanbul Büyükkent Şubesi.
- Hayat Size Güzel: Keşfedin*. (2019). Aralık 10, 2019 tarihinde <https://yamacsaglikrezidans.com/> adresinden alındı
- Heidegger, M. (1971). Building Dwelling Thinking [Bauen Wohnen Denken]. In M. Heidegger, *Poetry, Language, Thought* (A. Hofstadter, Trans.). New York: Harper Colophon Books.
- Hodgetts, D. J., Otilie, S., Chamberlain, K., Radley, A., Groot, S., & Nikora, L. W. (2010). The Mobile Hermit and the City: Considering Links Between Places, Objects, and Identities in Social Psychological Research on Homelessness. *British Journal of Social Psychology*(49), 285-303.
- Hopper, K. (2003). *Reckoning with Homelessness*. New York: Cornell University Press.
- Horvath, M. (2019). Mark Horvath ile "Evsizlik" Üzerine. 65-67. (B. Ö. Dincer, Röportaj Yapan) *Arredemento Mimarlık Dergisi*.
- Horvath, M. (n.d.). *Giving Money to Homeless People Is Okay*. Retrieved May 15, 2019, from <https://invisiblepeople.tv/giving-money-homeless-people-okay/>
- Hostile Design. (n.d.). *Design Crime Gallery*, [Photo]. Retrieved January 3, 2020, from <https://hostiledesign.org/pages/offences-gallery>
- Howe, N. (2004). Introduction. In N. Howe, *Home and Homelessness in the Medieval and Renaissance World*. University of Notre Dame Press.
- <http://www.workhouses.org.uk/>. (2019, July 26). *Parish Workhouses*. Retrieved from <http://www.workhouses.org.uk/parishes/>
- HUD. (2012, January). *Criteria and Recordkeeping Requirements for Definition of Homelessness*. Retrieved May 22, 2019, from <https://www.hudexchange.info/resource/1974/criteria-and-recordkeeping-requirements-for-definition-of-homeless/>
- HUD. (2012, February 3). Equal Access to Housing in HUD Programs Regardless of Sexual Orientation or Gender Identity. *Federal Register*, 77(23). Retrieved from <https://www.govinfo.gov/content/pkg/FR-2012-02-03/pdf/2012-2343.pdf>
- Human Rights Campaign. (n.d.). *Housing for LGBTQ People: What You Need to Know About Property Ownership and Discrimination*. Retrieved from

- <https://www.hrc.org/resources/housing-for-lgbt-people-what-you-need-to-know-about-property-ownership-and>
- Hymowitz, K. (2013, December 23). *The Real Roots of the Nuclear Family*. Retrieved from Institute for Family Studies: <https://ifstudies.org/blog/the-real-roots-of-the-nuclear-family/>
- Ilıkan, F. (1992, Kasım). Hazine-i Kavanin-i Cedide-i Osmaniye Serseri Nizamnamesi. *Tarih ve Toplum*, 18(107), s. 51-52.
- İnce, E. (2014, Aralık 8). LGBTİ: Kaldırımın Altından Gökkuşuğu Çıkıyor. *90'ların Hak Mücadeleleri Yazı Dizisi*. Bianet. <http://bianet.org/bianet/print/160544-lgbti-kaldirim-altindan-gokkusagi-cikiyor> adresinden alınmıştır
- Işıkhan, V. (2002). *Kentlerin Gölgesinde Yaşayan Evsizler*. Ankara: Kardelen Ofset.
- Jacobs, H. (2014, November 19). Meet The Egyptian Families Who Live Among The Tombs in Cairo's Massive Cemetery. *Business Insider*. Retrieved from <https://www.businessinsider.com/massive-cairo-cemetery-slum-2014-11>
- Jacobs, J. (1961). *The Death and Life of Great American Cities*. New York: Random House.
- Jansen, S. J. (2013). Why is Housing Always Satisfactory? A Study into the Impact of Preference and Experience on Housing Appreciation. *Social Indicators Research*, 785-805.
- Jenks, C. (2013, November/December). Transgression: The Concept. *Architectural Design*, 83(6), pp. 20-23.
- Johnsen, S., May, J., & Cloke, P. (2007). Imag(in)ing 'Homeless Places': Using Auto-Photography to (Re)examine the Geographies of Homelessness. *Area*, 40(2), 194-207.
- Johnston, T. (2019). *What Surprised Me About San Francisco's Homeless Count – Or Not*. Retrieved from <https://invisiblepeople.tv/what-surprised-me-about-san-franciscos-homeless-count-or-not/>
- Karaman, M. F. (2019). Sosyal Dışlanma Bağlamında Evsizlik: İstanbul Örneği. Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kültürel Çalışmalar Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Sakarya, (Danışman: Prof. Dr. Süreyya Çakır).
- Kawash, S. (1998). The Homeless Body. *Public Culture*, 10(2), 319-339.
- Keleş, R. (2015). *100 Soruda Türkiye'de Kentleşme, Konut ve Gecekondu* (2. b.). İstanbul: Cem Yayınevi.
- Kellett, P., & Moore, J. (2003). Routes to Home: Homeless and Home-Making in Contrasting Societies. In *Habitat International* 27, s. 123. (pp. 123-141).
- Kiddey, R., & Schofield, J. (2011). Embrace the Margins: Adventures in Archaeology and Homelessness. *Public Archaeology*, 10(1), 4-22.
- Kiddey, R., Dafnis, A., Hallam, J., & Brate, M. (2015). Journeys in the City: Homeless Archaeologists or Archaeologies of Homelessness. *Journal of Contemporary Archaeology*, 217-259.
- King, A., Stoneman, P., & Sanders, F. (2018). *No Place Like Home? Exploring the Concerns, Preferences and Experiences of LGBT*Q Social Housing Residents. Findings From the 2017 HouseProud HomeSAFE Study*. Guildford: University of Surrey.
- Klein, H. D. (1959). Cujus Est Solum Ejus Est...Quousque Tandem. *Journal of Air Law and Commerce*, 26(3), 237-254.
- Knightscope. (n.d.). *Autonomous Security Robots*, [Photo]. Retrieved December 12, 2019, from <https://www.knightscope.com/>
- Komut, E. M. (1996). Sunuş. *Diğerlerinin Konut Sorunları*. Ankara: TMMOB Mimarlar Odası.

- Kondratas, A. (1991). Estimates and Public Policy: The Politics of Numbers. *Housing Policy Debate*, 2(3), 629-647.
- Koninkrijk der Nederlanden. (2010). Wet Kraken en Leegstand 2010. *Staatsblad van het Koninkrijk der Nederlanden-Artikel 138a*. Retrieved from <https://zoek.officielebekendmakingen.nl/stb-2010-320.html>
- Kothari, M. (2005). *Economic, Social and Cultural Rights - Report of the Special Rapporteur on Adequate Housing as a Component of the Right to an Adequate Standard of Living*. United Nations. Retrieved from <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G05/117/55/PDF/G0511755.pdf?OpenElement>
- Koyuncu, E. (2018). Foucault'nun Siyaset Felsefesinde Biyopolitikanın Doğuşu. O. Kartal (Eds.) içinde, *Biyopolitika - Cilt 2* (s. 21-59). İstanbul: Nota Bene Yayınları.
- Küçük, M. (2014). Kent Yoksulluğu ve Evsizlik (İstanbul-Zeytinburnu Spor Kompleksi Barınma Evi Örneği). Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Sakarya, (Danışman: Prof. Dr. Hacı Musa Taşdelen).
- Laclau, E., & Mouffe, C. (1985). *Hegemony and Socialist Strategy*. Verso Books.
- Larsen, H. G., Hansen, A. L., MacLeod, G., & Slater, T. (2016). Introduction: The Housing Question Revisited. *ACME: An International Journal for Critical Geographies*, 15(3), 580-589.
- Lauster, N., & Easterbrook, A. (2011, August). No Room for New Families? A Field Experiment Measuring Rental Discrimination Against Same-Sex Couples and Adam Easterbrook. *Social Problems*, 58(3), 389-409.
- Lawrence, R. J. (1987). What Makes a House a Home. *Environment and Behaviour*, 19(2), 154-168.
- Lebergott, S. (1948). Labor Force, Employment, and Unemployment, 1929-39: Estimating Methods. *Monthly Labor Review*, 67(1), 50-53.
- Lee, B. A. (1980, September). The Disappearance of Skid Row: Some Ecological Evidence. *Urban Affairs Quarterly*, 16(1), pp. 81-107.
- Lefebvre, H. (1996). The Right to the City (Le Droit à la Ville). In H. Lefebvre, K. Eleonore, & E. Lebas (Eds.), *Writings on Cities* (pp. 147-159). Oxford: Blackwell.
- Lefort, C. (1988). *Democracy and Political Theory*. Cambridge: Polity Press.
- Levy, D. K., Wissoker, D., Aranda, C. L., Howell, B., Pitingolo, R., Sewell, S., & Santos, R. (2017). *A Paired-Testing Pilot Study of Housing Discrimination Against Same-Sex Couples and Transgender Individuals*. Urban Institute.
- Maak, N. (2015). Post-Familial Communes in Germany. *Harvard Design Magazine*(41). Retrieved from <http://www.harvarddesignmagazine.org/issues/41/post-familial-communes-in-germany>
- Maccormack, S. (2004). Social Conscience and Social Practice: Poverty and Vagrancy in Spain and Early Colonial Peru. In *Home and Homelessness in the Medieval and Renaissance World*. Indiana: University of Notre Dame Press.
- MacDonald Architects. (1987). *City Sleepers for the Homeless*, [Photo]. Retrieved July 27, 2019, from http://www.donaldmacdonaldarchitects.com/projects/industrial/city_sleeper.php
- Macfarlane, A. (1992). On Individualism. *Proceedings of the British Academy*, 82, 171-199.
- MacTavish, K., & Salamon, S. (2001). Mobile Home Park on the Prairie. *Rural Sociology*, 487-506.
- Madden, D. (2019, June 3). The Fight for Fair Housing is Finally Shifting Power from Landlords to Residents. *The Guardian*. Retrieved from

- https://www.theguardian.com/commentisfree/2019/jul/03/housing-crisis-affordable-homes-activists-campaigns?CMP=Share_iOSApp_Other
- Madden, D., & Marcuse, P. (2016). *In Defense of Housing*. London: Verso.
- Mayer, M. (2013). Preface. In S. E. Kollektive, *Squatting in Europe: Radical Spaces, Urban Struggles* (pp. 1-9). New York: Minor Compositions.
- Mays, A. H. (2007). Zoning for Mobile Homes: A Legal Analysis. *Journal of American Institute of Planners*, 204-211.
- McCallum, T. (2005). The Tramp is Back. *Labour/Le Travail*(56), pp. 237-250.
- McVeigh, R. (1997). Theorising Sedentarism: The Roots of Anti-Nomadism. In T. Acton (Ed.), *Gypsy Politics and Traveller Identity* (pp. 7-25). Hertfordshire: University of Hertfordshire Press.
- Mechai , H. (2019, Eylül 1). *Siyah Yeleklilerin Mücadelesi: Fransa'da Kağıtsız Göçmen Olmak*. Perspektif: <https://perspektif.eu/2019/09/01/siyah-yeleklilerin-mucadelesi-fransada-kağıtsiz-gocmen-olmak/> adresinden alınmıştır
- Meclisi Mebusan Zabıt Ceridesi - Kırkbeşinci İnikat. (1909, Mart 24). TBMM Kütüphanesi.
- Mendel, M. (2011). Heterotopias of Homelessness: Citizenship on the Margins. *Studies in Philosophy and Education*, 30(2), 155-168.
- Meneviş, B. (2006). *Evsizler*. Ankara: Devlet Planlama Teşkilatı ve Türk Ulusal Ajansı.
- Middleton, R. (1992). Introduction. In N. L. Mézierè, *The Genius of Architecture; or, The Analogy of That Art with Our Sensation [Le Génie de L'architecture, ou, L'analogie de cet Art Avec nos Sensations]* (D. Britt, Trans., pp. 17-64). USA: The Getty Center for the History of Art and the Humanities.
- Miller, W. I. (2004). Home and Homelessness in the Middle of Nowhere. In *Home and Homelessness in the Medieval and Renaissance World*. Indiana: University of Notre Dame Press.
- Milliyet. (2013, Eylül 10). Flaş karar! Stüdyo daireye yasak geldi! *Milliyet*. <http://www.milliyet.com.tr/ekonomi/flas-karar-studyo-daireye-yasak-geldi-1761407> adresinden alınmıştır
- Milliyet. (2017, Ocak 27). Beyoğlu'nda Evsiz Bir Kişi Donarak Can Verdi. *Milliyet*. Ocak 3, 2020 tarihinde <http://www.milliyet.com.tr/gundem/beyoglunda-evsiz-bir-kisi-donarak-can-verdi-2385837> adresinden alındı
- Ministerio de Justicia. (1995, November 23). Retrieved from Organic Act 10/1995 On the Criminal Code: https://www.legislationline.org/download/id/6443/file/Spain_CC_am2013_en.pdf
- Mitchell, D. (1997). The Annihilation of Space by Law: The Roots and Implications of Anti-Homeless Laws in the United States. *Antipode*, 29(3), 303-335.
- Mitchell, D. (1998). Anti-Homeless Laws and Public Space: I. Begging and the First Amendment. *Urban Geography*, 6-11.
- Molatore, A. (Director). (2012). *City of the Dead* [Video]. Retrieved from <https://www.aljazeera.com/programmes/frames/2012/06/201261313506758462.html>
- Morton, M., Dworsky, A., & Samuels, G. (2017). *Missed opportunities: Youth homelessness in America. National estimates*. Chicago: Chapin Hall at the University of Chicago. Retrieved from <https://voicesofyouthcount.org/brief/national-estimates-of-youth-homelessness/>
- Munck, R. (2005). Neoliberalism and Politics, and the Politics of Neoliberalism. In A. Saad-Filho, & D. Johnston, *Neoliberalism - A Critical Reader* (pp. 60-69). London: Pluto Press.

- Museum of Homelessness. (n.d.). *About Us*. Retrieved from <https://museumofhomelessness.org/about/>
- NAP. (2018). Appendix B-The History of Homelessness in the United States. In *Permanent Supportive Housing: Evaluating the Evidence for Improving Health Outcomes Among People Experiencing Chronic Homelessness* (pp. 175-184). Washington DC: The National Academies Press.
- National Bureau of Statistics of China. (2019, January 24). *National Real Estate Development and Sales in the First Twelve Months of 2018*. Retrieved April 2, 2019, from http://www.stats.gov.cn/english/PressRelease/201901/t20190124_1646610.html
- NetGazete. (2017, Mayıs 30). Evsizlerin Yuvası "Otogar". https://www.youtube.com/watch?v=T_DrYw4Kgfo adresinden alınmıştır
- Nicholls, C. M. (2009). Agency, Transgression and the Causation of Homelessness: A Contextualised Rational Action Analysis. *European Journal of Housing Policy*, 9(1), 69-84.
- Nida, H. (2020, Ocak 4). Ailevi sorunlar, ekonomik durum, işsizlik... Sokağın kalıcı sakinleri: Gizli evsizler. *Euronews-Türkiye*. Ocak 6, 2020 tarihinde <https://tr.euronews.com/2020/01/04/video-izle-issizlik-ekonomi-ailevi-sorunlar-turkiyede-gizli-evsizlerin-sayisi-artiyor> adresinden alındı
- Ocak, E. (2016). Yoksulun Evi. N. Erdoğan (Eds.) içinde, *Yoksulluk Halleri: Türkiye'de Kent Yoksulluğunun Toplumsal Görünümleri* (3. b., s. 133-173). İstanbul: İletişim Yayınları.
- OECD. (2005). *Unpaid Work for Women & Men*. Retrieved from <http://www.oecd.org/gender/balancing-paid-work-unpaid-work-and-leisure.htm>
- Office for National Statistics. (2018). *One Person Households in England, 2001 to 2017 - Reference number: 009006*. Retrieved from <https://www.ons.gov.uk/peoplepopulationandcommunity/birthsdeathsandmarriages/families/adhocs/009006onepersonhouseholdsinengland2001to2017>
- OHCHR. (n.d.). *The Right to Adequate Housing-Fact Sheet No. 21/Rev.1*. Geneva.
- O'Mahony, L. F. (2013). The Meaning of Home: From Theory to Practice. *International Journal of Law in the Built Environment*, 5(2), 156-171.
- Omidi, M. (2014, June 12). Anti-Homeless Spikes are Just the latest in 'Defensive Urban Architecture'. *The Guardian*. Retrieved from <https://www.theguardian.com/https://www.theguardian.com/cities/2014/jun/12/anti-homeless-spikes-latest-defensive-urban-architecture>
- Our World in Data. (2019, May). *Annual World Population Growth Rate (1950-2100)*. Retrieved June 16, 2019, from <https://ourworldindata.org/world-population-growth>
- Öymen Gür, Ş. (2011). Sosyal Toplu Konut Bir Rüya Mıydı? *Konut Sempozyumu* (s. 59-85). İstanbul: TMMOB Mimarlar Odası İstanbul Büyükşehir Şubesi.
- Öz, Y. (2017). "Ahlaksızlar"ın Mekansal Dışlanması. A. Alkan içinde, *Cins Cins Mekan* (3. b., s. 284-302). İstanbul: Varlık Yayınları.
- Öz, Y. (2019). *LGBTİ+ 'ların İnsan Hakları 2018 Yılı Raporu*. Ankara: Kaos GL Kültürel Araştırmalar ve Dayanışma Derneği.
- Özbek, N. (2009, September). 'Beggars' and 'Vagrants' in Ottoman State Policy and Public Discourse, 1876-1914. *Middle Eastern Studies*, 45(5), 783-801.
- Özkazanç Dinçer, B. (2019, Mayıs). Evsizlik: Bir Barınma Formu. (B. Özkazanç Dinçer, Eds.) *Arredemento Mimarlık Dergisi*(331), s. 60.

- Özsoy, A. (2011). Toplu Konutlarda Tasarım Kalitesi. *Konut Sempozyumu* (s. 117-128). İstanbul: TMMOB Mimarlar Odası İstanbul Büyükşehir Şubesi.
- Parente, M. (2014, June). Design and New Trends in Temporary Living for Emergencies and Nomadism. *PAD*(11).
- Parsell, C., & Parsell, M. (2012). Homelessness as a Choice. *Housing Theory and Society*, 29(4), 420-434.
- Patten, S. N. (1913, July 1). The Standardization of Family Life. *AAPSS (The ANNALS of the American Academy of Political and Social Science)*, 48(1), 81-90.
- Patty, D. (2013). *AARP The Magazine Generations Study*. Washington, DC: AARP Research. Retrieved from <https://www.aarp.org/home-family/friends-family/info-01-2013/aarp-the-magazine-generations-opinions-family.html>
- Pérouse, J.-F. (2004a). Deconstructing the Gecekondu. *European Journal of Turkish Studies*.
- Pérouse, J.-F. (2004b). Les tribulations du terme gecekondu (1947-2004) : une lente perte de substance. Pour une clarification terminologique. *European Journal of Turkish Studies*(Thematic Issue N°1 - Gecekondu).
- Perun Creative. (2017, July 25). *Hobo: Tough Life*, [Computer Game Software]. Retrieved from https://store.steampowered.com/app/632300/Hobo_Tough_Life/
- Pew Research Center. (2015). “*Parenting in America: Outlook, worries, aspirations are strongly linked to financial situation*”. Retrieved from https://www.pewsocialtrends.org/2015/12/17/parenting-in-america/st_2015-12-17_parenting-12/
- PIT and HIC Guides, Tools, and Webinars*. (n.d.). Retrieved December 20, 2019, from HUD Exchange: <https://www.hudexchange.info/programs/hdx/guides/pit-hic/#hic-guides-and-tools>
- Pleace, N., & Bretherton, J. (2013). *Measuring Homelessness and Housing Exclusion in Northern Ireland: A test of the ETHOS typology*. Belfast: Northern Ireland Housing Executive.
- Plutarch. (1811). *The Lives of Tiberius and Caius Gracchus* (Vol. VI). (J. Langhorne, & W. Langhorne, Trans.) Philadelphia: Brannan & Morford. Retrieved from https://books.google.com.tr/books?id=h6cXAAAAYAAJ&printsec=frontcover&source=gbs_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false
- Pruijt, H. (2013). Squatting in Europe. In S. E. Kollektive, *Squatting in Europe: Radical Spaces, Urban Struggles* (pp. 17-51). New York: Minor Compositions.
- Pullan, B. (1984). Abitazioni al servizio dei poveri nella Repubblica di Venezia. In G. Gianighian, & P. Pavanini, *Dietro i palazzi. Tre secoli di architettura minore a Venezia 1492–1803* (pp. 39-43). Venice: Arsenale.
- Ragheb, G., El-Shimy, H., & Ragheb, A. (2016). Land for Poor: Towards Sustainable Master Plan for Sensitive Redevelopment of Slums. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 417-427.
- Rakowitz, M. (1998). *paraSITE*, [Photo]. Retrieved from <http://www.michaelrakowitz.com/parasite>
- Rapoport, A. (1969). *House Form and Culture*. New Jersey: Prentice-Hall Inc.
- Reich, R. (2018, December 3). Stanford Scholar Addresses the Problems with Philanthropy. (M. De Witte, Interviewer) Retrieved February 23, 2019, from <https://news.stanford.edu/2018/12/03/the-problems-with-philanthropy/>
- Reid, A. M., Arulanantham, S. J., Day, J. D., Garrett, E. M., Jaadla, H., & Lucas-Smith, M. (2018). *Populations Past: Atlas of Victorian and Edwardian Population*. Retrieved

- December 15, 2019, from The Cambridge Group for the History of Population and Social Structure: <https://www.populationspast.org/>
- Residence. (n.d.). *Law Dictionary & Black's Law Dictionary, 2nd Ed.* Retrieved October 5, 2019, from <https://dictionary.thelaw.com/residence/>
- Richardson, J. S. (1980). The Ownership of Roman Land: Tiberius Gracchus and the Italians. *The Journal of Roman Studies, 70*, 1-11.
- Robbins, K. (2019). *Why Do Some Homeless People Have Cell Phones?* Retrieved November 12, 2019, from <https://invisiblepeople.tv/why-do-some-homeless-people-have-cell-phones/>
- Roberts, S. (1991, June 3). Metro Matters; The Public's Right to put a Padlock on a Public Space. *New York Times*. Retrieved from <https://www.nytimes.com/1991/06/03/nyregion/metro-matters-the-public-s-right-to-put-a-padlock-on-a-public-space.html>
- Robinson, M. (2017, December 12). Robots are being used to deter homeless people from setting up camp in San Francisco. *Business Insider*. Retrieved from <https://www.businessinsider.com/security-robots-are-monitoring-the-homeless-in-san-francisco-2017-12>
- Romano, D. (1996). L'assistenza e la beneficenza. In U. Tucci, & A. Tenenti (Eds.), *Storia di Venezia vol. 5 Il Rinascimento: Società ed economia* (Vol. V, pp. 355-406). Rome: Treccani.
- Rosenberger, R. (2018). *Callous Objects: Designs against the Homeless*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Rosenthal, R. (2000). Imaging Homelessness and Homeless People: Visions and Strategies Within the Movement(s). *Journal of Social Distress and the Homeless, 9*(2).
- Rossi, P. (1990). The Old Homeless and the New Homelessness in Historical Perspective. *American Psychologist, 45*(8), 954-959.
- RT. (2010, August 16). *When in China, Beware of Benches*. Retrieved from <https://www.rt.com/>: <https://www.rt.com/news/china-park-benches-spikes/>
- Ruskin, J. (1840/2016). *The Seven Lamps of Architecture*. CreateSpace Independent Publishing Platform.
- Saadet Partisi İstanbul İl Başkanlığı Sosyal İşler Başkanlığı. (2019). *Çözüm/İstanbul Raporları-2 / İstanbul'da Evsiz İnsanlar*. İstanbul.
- Sadzaglishvili, S., & Kalandadze, T. (2018, November 20). The Pathways to Homelessness in the Post-Soviet Context. *Journal of Social Service Research*.
- Saegert, S. (2016). Rereading "The Housing Question" in Light of the Foreclosure Crisis. *ACME: An International Journal for Critical Geographies, 15*(3), 659-678.
- Saunders, D. (2010). *Arrival City: How the Largest Migration in History is Reshaping Our World*. New York: Pantheon.
- Savicic, G., & Savic, S. (2014). Unpleasant Design. Designing Out Unwanted Behaviour. A Matter of Design: Making Society through Science and Technology. Milan: 5th STS Italia Conference.
- Scanlan, J. (2018). *Çöp Üzerine*. (B. Karayalçın, Çev.) İstanbul: Sub Press.
- Schoenauer, N. (2000). *6000 Years of Housing*. New York: W.W. Norton & Company, Inc.
- Schumacher, P. (2016). Patrik Schumacher at the World Architecture Festival, 2016 [Video]. Berlin. Retrieved December 12, 2018, from <https://www.youtube.com/watch?v=Ic9WvJqzmaw>

- Sean Godsell Architects. (2002). *Park Bench House*, [Photo]. Retrieved from <https://www.seangodsell.com/park-bench-house>
- Sennett, R. (1994). *Flesh and Stone*. New York: W. W. Norton & Company.
- Şensoy Boztepe, A. (2019, Mart 14). Çevre ve Şehircilik Bakanı Murat Kurum: İmar affi binanın sağlam olduğunu göstermiyor. *Anadolu Ajansı*. Aralık 30, 2019 tarihinde <https://www.aa.com.tr/tr/politika/cevre-ve-sehircilik-bakani-murat-kurum-imar-affi-binanın-saglam-oldugunu-gostermiyor/1417861> adresinden alındı
- Şensoy Boztepe, A., & Aydın, Z. (2019, Aralık 6). Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, 3 Yılda 'Sıfır Atık' Sistemlerinin Kurulumunu Tamamlayacak. *Anadolu Ajansı*. Aralık 30, 2019 tarihinde <https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/cevre-ve-sehircilik-bakanligi-3-yilda-sifir-atik-sistemlerinin-kurulumunu-tamamlayacak/1665500> adresinden alındı
- Shelley, J. (2016). *Building Safe Choices - LGBT Housing Futures: A Feasibility Study*. Stonewall Housing. Retrieved from http://www.buildingsafechoices.org.uk/wp-content/uploads/2016/06/BuildingSafeChoices_full.pdf
- Shepard, W. (2015). *Ghost Cities of China*. London: Zed Books.
- Shepard, W. (2015, September 1). Ghost Cities of China: A Discussion with Wade Shepard. (Dan, Interviewer) Retrieved from chengduliving.com: <https://www.chengduliving.com/ghost-cities-with-wade-shepard/>
- Shepard, W. (2016, March 31). *What China is Doing About Its 450 million square meters of Unsold Housing*. Retrieved February 16, 2019, from <https://www.forbes.com/sites/wadeshepard/2016/03/31/what-china-is-doing-about-its-450-million-square-meters-of-unsold-housing/#29beec3f47b5>
- Shortt, P. (2016). *Reserved for Loitering*. Retrieved from <http://paulshortt.com/reservedforloitering>
- Siegel, F. (1992, Spring). Reclaiming Our Public Spaces. *City Journal*. Retrieved from <https://www.city-journal.org/html/reclaiming-our-public-spaces-12701.html>
- Sinclair Colman, M. (2017, December 18). *Understanding the Power of Air Rights*. Retrieved from <https://www.cityrealty.com/nyc/market-insight/features/future-nyc/understanding-power-air-rights/2923>
- Smith, L. (2006). *Uses of Heritage*. New York: Routledge.
- Smith, N. (1996). *The New Urban Frontier: Gentrification and the Revanchist City*. New York: Routledge.
- Smith, N. (2016). The Housing Question Revisited. *ACME: An International Journal for Critical Geographies*, 15(3), 679-683.
- Snyder, M. (1982). Life on the Streets. In M. E. Hombs, & M. Snyder, *Homelessness in America: A Forced March to Nowhere*. Community for Creative.
- Sodroski, A., Clemente, J., & Gittelson, T. (Directors). (2017). *Manhunt: Unabomber* [Motion Picture].
- Sözcü. (2020, Ocak 2). İstanbul'da Kahreden Olay: Donarak Hayatını Kaybetti. *Sözcü*. Ocak 3, 2020 tarihinde <https://www.sozcu.com.tr/2020/gundem/istanbulda-kahreden-olay-donarak-oldu-5544039/> adresinden alındı
- Space Not Spikes. (2016, March 19). *Space Not Spikes*. Retrieved from Reclaiming Public Spaces: Resistance, Alternatives and Creative Mischiefs: <https://spacenotspikes.wordpress.com/>
- Speak, S., & Tipple, G. (2003). Definitions of Homelessness in Developing Countries. In *Habitat International* 29 (pp. 337–352).

- Springer, S. (2000). Homelessness: A Proposal for a Global Definition and Classification. *Habitat International*, 24(4), 475-484.
- Springer, S. (2016). *The Discourse of Neoliberalism: An Anatomy of a Powerful Idea*. New York: Rowman & Littlefield International.
- Stein, K. D. (1988, November). Guerilla Welfare. *Architectural Record*(176), pp. 98-99.
- Stirner, M. (1844/2013). *Biricik ve Mülkiyeti [Der Einzige und sein Eigentum]*. İstanbul: Kaos Yayınları.
- Stott, R. (2014, November 4). "Project Gregory" Hopes to Help Solve the World's Homelessness Problem with Kickstarter Campaign, [Photo]. Retrieved from ArchDaily: <https://www.archdaily.com/563988/project-gregory-hopes-to-help-solve-the-world-s-homelessness-problem-with-kickstarter-campaign>
- T.C. Resmi Gazete. (2015, Nisan 2). Atık Yönetimi Yönetmeliği. *T.C. Resmi Gazete*(29314). Ankara: Başbakanlık Basımevi.
- T.C. Resmi Gazete. (3 Kasım 2019). 2020 Yılı Cumhurbaşkanlığı Yıllık Programı. *T.C. Resmi Gazete*(30938). <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2019/11/20191104M1-1.pdf> adresinden alınmıştır
- T.C. Resmi Gazete. (30 Temmuz 1966). Gecekondu Kanunu. *T.C. Resmi Gazete*(12362). Ankara: Başbakanlık Basımevi.
- T.C. Resmi Gazete. (31 Mart 2005). Kabahatler Kanunu. *T.C. Resmi Gazete*(25772). Ankara: Başbakanlık Basımevi.
- T.C. Resmi Gazete. (6 Haziran 2018). Yapı Kayıt Belgesi Verilmesine İlişkin Usul ve Esaslar. *T.C. Resmi Gazete*(30443). Ankara. <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2018/06/20180606-8.htm> adresinden alınmıştır
- T.C. Resmi Gazete. (6 Mayıs 1930). Umumî Hıfzıssıhha Kanunu. *T.C. Resmi Gazete*(1489). Ankara: Başvekâlet Müdevvenat Matbaası.
- T.C. Resmi Gazete. (8 Eylül 2013). Planlı Alanlar Tip İmar Yönetmeliğinde Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik. *T.C. Resmi Gazete*(28759). Ankara: Başbakanlık Basımevi.
- Takvim. (2018, Eylül 14). İmar Barışı'na 5 Milyon Başvuru. *Takvim*. 12 30, 2019 tarihinde <https://www.takvim.com.tr/ekonomi/2018/09/14/imar-barisina-5-milyon-basvuru> adresinden alındı
- Taylor, P., Funk, C., & Clark, A. (2007). *Generation Gap in Values, Behaviors: As Marriage and Parenthood Drift Apart, Public Is Concerned about Social Impact*. Pew Research Center. Retrieved from <https://www.pewresearch.org/wp-content/uploads/sites/3/2007/07/Pew-Marriage-report-6-28-for-web-display.pdf>
- TBMM İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu. (2010). *Ankara Şehirlerarası Terminal İşletmesinde (Aşti) Barınan Evsizler Hakkında İnceleme Raporu*. Ankara. Aralık 15, 2019 tarihinde https://www.tbmm.gov.tr/komisyon/insanhaklari/belge/evsizler_raporu.pdf adresinden alındı
- Tekeli, İ. (2010). *Konut Sorununu Konut Sunum Biçimleriyle Düşünmek*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Tekeli, İ. (2011). Türkiye'nin Konut Tarihine Konut Sunum Biçimleri Kavramını Kullanarak Yaklaşmak. *Konut Sempozyumu*. İstanbul: TMMOB Mimarlar Odası İstanbul Büyükkent Şubesi Yayınları.
- Tevfik, E. (1973). *Yeni Osmanlılar Tarihi* (1. b.). İstanbul: Hürriyet Yayınları.

- Teymur, N. (1996). 'Diğer' Olarak Konut. *Diğerlerinin Konut Sorunları* (s. 3-24). Ankara: TMMOB Mimarlar Odası.
- the deserving poor. (n.d.). *Cambridge Online Dictionary*. Retrieved from <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/deserving-poor?q=the+deserving+poor>
- The Economist. (2019, November 14). Homelessness Has Become a Problem in China's Cities. *The Economist*. Retrieved January 2, 2020, from <https://www.economist.com/china/2019/11/14/homelessness-has-become-a-problem-in-chinas-cities>
- The Guardian. (2018, August 21). *Turbo Island is a 'space left over after planning' – and Bristolians want it back*. Retrieved May 8, 2019, from <https://www.theguardian.com/cities/2018/aug/21/turbo-island-is-a-space-left-over-after-planning-and-bristolians-want-it-back-gentrification>
- The Guardian. (2019, January 2). The Bystander Effect: Neuroscientist shows how our brains dehumanise homeless people. Retrieved May 15, 2019, from <https://www.theguardian.com/society/video/2018/dec/30/the-bystander-effect-neuroscientist-shows-how-our-brains-dehumanise-the-homeless-video>
- The Mad Housers. (1987). *Shelters*, [Photo]. Retrieved November 29, 2019, from <http://madhousers.org/shelter>
- The National Law Center on Homelessness & Poverty. (2017). *Don't Count On It: How the HUD Point-in-Time Count Underestimates the Homelessness Crisis in America*. Retrieved from <https://nlchp.org/wp-content/uploads/2018/10/HUD-PIT-report2017.pdf>
- The Seasteading Institute-Frequently Asked Questions*. (n.d.). Retrieved from <https://www.seasteading.org/frequently-asked-questions/>
- The Skyscraper Museum. (n.d.). *Housing Density: From Tenements to Towers*. Retrieved from <https://www.skyscraper.org/housingdensity/>
- the undeserving poor. (n.d.). *Cambridge Online Dictionary*. Retrieved from <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/undeserving-poor?q=the+undeserving+poor>
- The Welfare Warriors Research Collaborative (wwrc). (2010). *A Fabulous Attitude: Low Income LGBTGNC People Surviving & Thriving on Love Shelter & Knowledge*. Retrieved from <https://www.issuelab.org/resources/14891/14891.pdf>
- The World's Tallest Slum: Caracas' Notorious Tower of David* (2013). [Video]. Retrieved from <https://www.youtube.com/watch?v=v1p9jlQUW0k>
- The Yes Loitering Project*. (2017). Retrieved from The Issues: <https://www.theyesloiteringproject.com/>
- Thompson, K. (2016, August 15). *Families in the UK – Seven Interesting Statistics*. Retrieved from <https://revisesociology.com/2016/08/15/families-uk-interesting-statistics/>
- Tietze, A. (2016a). *Tarihî ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugati* (Cilt 3). (S. Tezcan, Eds.) Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi (TÜBA).
- Tietze, A. (2016b). *Tarihi ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugati* (Cilt 4). Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi (TÜBA).
- TMMOB Mimarlar Odası İstanbul Büyükkent Şubesi. (2011). *Konut Sempozyumu*. İstanbul: TMMOB Mimarlar Odası İstanbul Büyükkent Şubesi.
- Tolstoy, L. (1900). *The Slavery of Our Times*. (A. Maude, Trans.) Essex: The Free Age Press.

- Türk Dil Kurumu Sözlükleri. (2019). Aralık 26, 2019 tarihinde Türk Dil Kurumu Sözlükleri: <https://sozluk.gov.tr/> adresinden alındı
- Turner, J. (1966, April). A New View of the Housing Deficit. *San Juan Seminar Paper*. Puerto Rico.
- Turner, J. (1974). The Fits and Misfits of People's Housing (Freedom to Build). *RIBA Journal*(2).
- Turner, J., & Fichter, R. (1972). *Freedom to Build: Dweller Control of the Housing Process*. New York: MacMillan Publishing.
- U.S. Census Bureau. (2018). *U.S. Census Bureau Releases 2018 Families and Living Arrangements Tables*. Retrieved from <https://www.census.gov/newsroom/press-releases/2018/families.html>
- U.S. Department of Commerce Economics and Statistics Administration Bureau of the Census. (1990). *Census of Housing*. U.S. Department of Commerce Economics and Statistics Administration Bureau of the Census.
- UN-Habitat. (2003). *The Challenge of Slums-Global Report on Human Settlements 2003*. London: Earthscan Publications Ltd.
- United Kingdom Government. (2012). Legal Aid, Sentencing and Punishment of Offenders Act 2012-Part 3-Chapter9-Section 144. Retrieved from <http://www.legislation.gov.uk/ukpga/2012/10/section/144/enacted>
- United Nations. (2017). *Principles and Recommendations for Population and Housing Censuses, Rev. 3*. United Nations.
- United States Department of Transportation-Bureau of Transportation Statistics. (2012). *Trailer and Semi-Trailer Registrations*. Retrieved from <https://www.bts.gov/content/trailer-and-semi-trailer-registrations>
- Uzunçarşılı Baysal, C., Hasan, A., & Cabannes, Y. (2009). *Report to the Executive Director of the UN Habitat Programme: Mission to Istanbul*. İstanbul: AGFE (Advisory Group on Forced Evictions). <http://mirror.unhabitat.org/list.asp?typeid=3&catid=674> adresinden alınmıştır
- Vagabonds and Beggars Act. (1495). Retrieved from <http://moglen.law.columbia.edu/twiki/bin/view/EngLegalHist/StatuteofLabourers>
- Vagrancy Act. (1824). Retrieved from <http://www.legislation.gov.uk/ukpga/Geo4/5/83>
- Valado, M. T. (2006). *Factors Influencing Homeless People's Perception and Use of Urban Space (Doctoral Dissertation)*. The University of Arizona : ProQuest Dissertations Publishing.
- Vaner, S., & Yerasimos, S. (1988). Petite Chronique des "gecekondu". *Autrement*.
- Vasudevan, A. (2017). *The Autonomous City: A History of Urban Squatting*. London: Verso.
- Waldron, J. (1991). Homelessness an the Issue of Freedom. *UCLA Law Review*, 295-324.
- Wallis, A. D. (1991). *Wheel Estate*. New York: Oxford University Press.
- Ward, C. (2002). *Cotters and Squatters: Housing's Hidden History*. Nottingham: Five Leaves.
- Wassermann, J. A., & Clair, J. M. (2010). *At Home on the Street: People, Poverty, and a Hidden Culture of Homelessness*. Colorado: Lynne Rienner Publishers.
- Wharne, S. (2015). Do People Choose to Be Homeless? An Existentially Informed Hermeneutic Phenomenological Analysis. *Housing Care and Support*, 18(3/4), 101-112.
- WHO. (2015). *World Report on Ageing and Health*. Retrieved from https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/186463/9789240694811_eng.pdf;jsessionid=4D41E93B27435EEA9732077D2DC38F8A?sequence=1

- Williams, R. (1976/1983). *Keywords: A Vocabulary of Culture and Society*. New York: Oxford University Press.
- Wolch, J. R., Dear, M., & Akita, A. (1988, Autumn). Explaining Homelessness. *Journal of the American Planning Association*, 443-453.
- World Habitat. (2018). *Left Out: Why Many LGBTQ+ People Aren't Accessing Their Right to Housing in the UK*. Retrieved from <https://www.world-habitat.org/wp-content/uploads/2018/06/Left-Out-Why-many-LGBTQ-people-aren%E2%80%99t-accessing-their-right-to-housing-in-the-UK.pdf>
- WRAP - Western Regional Advocacy Project. (n.d). *Right to Rest Model Legislation Homeless Bill of Rights Campaign*. Retrieved from <https://wraphome.org/wp-content/uploads/2017/11/Right-To-Rest-Act-Boiler-Plate.pdf>
- Wright, G. (1991). Prescribing the Model Home. *Social Research*, 58, 213-225.
- Wu, F. (2015). Commodification and Housing Market Cycles in Chinese Cities. *International Journal of Housing Policy*, 6-26.
- Wyly, E. K., Atia, M., Foxcroft, H., Hamme, D. J., & Phillips-watts, K. (2016). American Home: Predatory Mortgage Capital and Neighbourhood Spaces of Race and Class Exploitation in the United States. *Geografiska Annaler: Series B, Human Geography*, 88(1), 105-132.
- Yağan, M. (2009). Ankara'da Evsiz Ölümleri. Gazi Üniversitesi Tıp Fakültesi Adli Tıp Anabilim Dalı, Tıpta Uzmanlık Tezi, Ankara, (Danışman: Doç. Dr. Birol Demirel).
- Yaman, K. (2007). *Yoksulluk Hukuku: Modernleşme Sürecinde İngiltere - Osmanlı İmparatorluğu Karşılaştırması*. İstanbul Bilgi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Hukuk Yüksek Lisans Programı, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, (Danışman: Yrd. Doç. Dr. Şebnem Gökçeoğlu Balcı).
- yapı.com.tr. (2018, Temmuz 24). Öğrenciye ve Bekara Ev Vermeyene Ceza. http://www.yapi.com.tr/haberler/ogrenciye-ve-bekara-ev-vermeyene-ceza_166973.html adresinden alınmıştır
- Yeter, A. (2018). Sivil Toplum Kuruluşlarının Evsizlere Yönelik Hizmetlerinin Değerlendirilmesi: İstanbul Örneği. *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(17), 34-60.
- Yılmaz, S. (2016). Külhanbeyi Kavramı Üzerine. *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, III(8), 47-73.
- Yırtıcı, H. (2019, Nisan 19). Ev Nasıl Bir Nesnedir? *Gazete Duvar*. <https://www.gazeteduvar.com.tr/yazarlar/2019/04/19/ev-nasil-bir-nesnedir/> adresinden alınmıştır
- Zimmerman, L. J. (2013). Homelessness. In P. Graves-Brown, R. Harrison, & A. Pic (Eds.), *Oxford Handbook of the Archeology of the Contemporary World* (pp. 336-350). Oxford University Press.
- Zimmerman, L. J., & Welch, J. (2011). Displaced and Barely Visible: Archaeology and the Material Culture of Homelessness. *Society for Historical Archaeology*, 45(1), pp. 67-85.
- Žižek, S. (2011). 'On Utopia' Lecture. [Video]. University of Buenos Aires. Retrieved December 5, 2019, from <https://vimeo.com/7527571>

8. ÖZGEÇMİŞ

Banu Özkazanç Dinçer 1974 yılında İngiltere’de doğdu. İlk, orta ve lise eğitimini Eskişehir’de tamamladı. 1992-99 yılları arasında MSÜ Mimarlık Fakültesi Mimarlık Bölümünde sürdürdüğü lisans eğitiminin ardından, çeşitli mimari bürolarda çalıştı, ulusal ve uluslararası mimari yarışmalara katıldı. 2002-2015 yılları arasında profesyonel çalışmalarını ve yarışma projelerini ortağı olduğu IOPROJE adlı mimarlık ve mühendislik firmasında sürdürdü. 2005 yılında YTÜ FBE Mimarlık Anabilim Dalı Mimarlık Tarihi ve Kuramı Programı’ndan “Mimarlık Pratiklerine Öneri Bir Yaklaşım Olarak İktidar Ağları” isimli yüksek lisans tezi ile mezun oldu. 2015 yılından bu yana Haliç Üniversitesi Mimarlık Fakültesi’nde tam zamanlı öğretim elemanı olarak çalışmakta, mimarlık ve iç mimarlık bölümlerinde ders vermektedir.